ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 330.322.012

Бо ҳуқуқи дастнавис

ХОЛОВ ТОҲИРҶОН ТОЛИБҶОНОВИЧ

ТАҚВИЯТИ ФАЗОИ МУСОИДИ САРМОЯГУЗОРӢ ҶИҲАТИ РУШДИ САНОАТИ МАЪДАНҲОИ КӮҲИИ ТОҶИКИСТОН

ДИССЕРТАТСИЯ
барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ
аз рӯйи ихтисоси 08.00.04 – Иқтисодиёти соҳавӣ
(08.00.04.01 –«Иқтисодиёти саноат ва энергетика»)

Роҳбарҳои илмӣ: **Розиқов В.А., д.и.и., профессор**
Шарипов Б.М., д.и.и.

Душанбе-2024

МУНДАРИҶА

НОМГӮИ ИХТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ 3
МУҚАДДИМА 4

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР САНОАТ 15
1.1. Моҳият ва ташаккули равишҳои таҳқиқи фазои сармоягузорӣ дар саноат 15
1.2 Усулҳо ва принсипҳои арзёбии фазои сармоягузорӣ дар соҳаҳои саноат 35
1.3 Таҷрибаи хориҷии танзими давлатии фазои сармоягузорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ 53

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИ МУОСИРИ РУШДИ САНОАТИ МАЪДАНҲОИ КӮҲӢ ВА АРЗЁБИИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРИИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН 68
2.1. Баҳодиҳии иқтидори захиравии саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон 68
2.2. Арзёбии динамикаи ҷалби сармоя ва таъсиси корхонаҳои саноати маъдани кӯҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 89
2.3 Таҳлил ва арзёбии фазои сармоягузорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон 101

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ БЕҲТАРСОЗИИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРИИ РУШДИ САНОАТИ МАЪДАНҲОИ КӮҲИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН 127
3.1. Афзалиятҳои беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 127
3.2. Самтҳои афзалиятноки тақвияти фазои сармоягузорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ 149
3.3. Ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳӣ - ҳамчун омили тақвияти фазои сармоягузорӣ 166

ХУЛОСАҲО 183
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ 185
РУЙХАТИ АДАБИЁТ 189
ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ МАВЗӮИ ДИССЕРТАТСИЯ 204
ЗАМИМАҲО 207

НОМГӮИ ИХТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

ҲРУ - Ҳадафҳои рушди устувор

ММД - маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ИМА – Иёлоти муттаҳидаи Амрико

ИДМ -Иттиҳоди давлатҳои мустақил

САҲА – Созмони амнияти ҳамкории Аврупо

ТИ – технологияҳои иттиллоотӣ

ШФМ – ширкатҳои фаромиллӣ

КМ – корхонаҳои муштарак

КИТТК – корҳои илмию таҳқиқотӣ

СМР - 2030 - Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030

ПСР 2016-2020 – Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на период 2016 – 2020 гг.

ПСР 2021-2025 – Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на период 2021 – 2025 гг.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиву иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон саноат омили муҳимтарини ҳалли масъалаҳои стратегӣ буда, ҳиссаи он дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ҳамасола ба тадриҷ зиёд гардида истодааст. Дар баробари ин татбиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси сенарияи индустриалию инноватсионӣ мубрамияти баррасӣ ва ҳалли масъалаҳои вобаста ба рушди саноатро бештар менамояд. Вобаста ба ин яке аз масъалаҳои муҳими таъмини рушди устувори саноати миллӣ ин тақвияти фазои сармоягузорӣ дар сатҳи соҳаҳои саноат мебошад, ки солҳои охир саноати маъдани кӯҳӣ дар ин самт пешсаф мебошад. Бо назардошти нақш ва аҳамияти рушди саноати маъданҳои кӯҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосноккунии назариявӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ дар самти такмили фаъолияти сармоягузорӣ дар соҳаҳои саноат мубрамияти хос пайдо мекунад

Дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд карданд, ки «..... бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ пешниҳод менамоям, ки саноатикунонии босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шавад. Вобаста ба ин, зарур аст, ки то соли 2030 ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 22 фоиз расонида шавад»[1]. Ҳамин аст, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ 26.12.2018, бо дар назар доштани аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ, саноатикунонии босуръати кишварро ҳадафи чоруми миллӣ эълон намуданд. Бо дар назар доштани фаровонии захираҳои маъданҳои кӯҳӣ

[1] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018. www.president.tj

дар ҳудуди ҷумҳурӣ, истихроҷу коркард ва истифодабарии самаранокии онҳо барои рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ ва ин соҳа аҳамияти назаррасро доро мебошад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки ҳоло бештар барои рушди сармоягузории соҳаҳои коркарди маъдан сармоягузориҳои мустақим истифода мегардад, ки тавасути тақвияти фазои сармоягузорӣ бо пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва гумрукӣ ташаккул ёфтанд. Раванди рушди системаи иқтисоди бозорӣ истифодаи самараноки механизми сармоягузорӣ, воситаҳои он ва моделҳои муосири танзими давлатиро талаб мекунад. Таҳлили ин раванд аҳамияти назариявӣ ва амалӣ дошта, такмили механизми муосири сармоягузорӣ бо заминаи мувофиқи инфрасохторӣ ва институтсионалӣ аҳамияти стратегӣ доранд. Коркарди нокифояи масъалаҳои ба миён гузошташуда мубрамӣ ва аҳамияти мавзуи таҳқиқоти диссертатсиониро таъкид месозанд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар адабиёти иқтисодии ҷаҳонӣ ва ватанӣ ба паҳлуҳои гуногуни рушди инноватсионӣ диққати калон дода мешавад. Дар байни олимони ватанӣ, ки дар назарияи ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди саноат саҳми назаррас гузоштаанд, бояд осори академикҳо Раҳимов Р.К. ва Қаюмов Н.Қ., олимони иқтисоддон Абдуллов Д.А., Аброров Ҷ., Акмалов М.А., Алибеков З.А., Ҷумъаев М.Х., Ёров З.Ё., Исматов А.Р., Каримова М.Т., Қобилов Т.М., Комилов С.Ҷ., Маҷидов Б.С., Муминова Ф.М., Низомова Т.Д., Орипов А.О., Раҷабов К.Р., Розиқов В.А., Рауфӣ А., Раҳимзода Ш., Раҳматов Р.А., Саидмуродов Л.Ҳ., Сафарова С.Г., Уроқов Д.У., Файзуллоев М.К., Ҳабибова С.Х., Халиков Х.Х., Хоналиев Н.Х., Шарипов Б.М., Хоҷаев П.Д., Шарипов Х.Ш. ва дигаронро зикр кард.

Дар байни олимони хориҷаи дур, бояд асарҳои Ҷ.Бейли, Ҷ.Робинсон, П.Е.Самуэлсон, Р.М.Солоу, Ҷ.Стиглер, Ж.Тирол, У.Шарп ва дигаронро қайд кард, дар байни олимони хориҷаи наздик бошад - асарҳои Бланк И.А.,

Бочаров В.В., Виленский П.Л., Журавлева К.А., Лахметкин М., Крутик А.Б., Лившитс В.Н., Николская Е.Г., Павлюченко В.М., Пилипчук В.В., Погорлетский А.И., Самогородская В.И. ва дигаронро номбар кардан мумкин аст.

Сарфи назар аз таваҷҷуҳи зиёд ба мушкилоти фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди саноат, дар адабиёти иқтисодӣ то ҳол муносибати ягона ба муайян кардани чунин мафҳумҳо, ба монанди фаъолияти инноватсионӣ, фазои сармоягузорӣ вуҷуд надорад, ки ин таҳқиқот ва таҳлили қарорҳои гуногуни ташкилӣ, технологӣ ва техникиро дар самти фаъолияти саноати маъданҳои кӯҳӣ ва корхонаҳои соҳа мушкил мекунад.

Дар адабиёти иқтисодии ватанӣ масъалаҳои такмили принсипҳо ва механизмҳои илмӣ, методологӣ ва методӣ барои ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нокифоя боқӣ мондаанд, ки ин мубрамии мавзӯи интихобкардаи таҳқиқотро муайян мекунад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқот дар доираи татбиқу стратегияву барномаҳои давлатии сатҳи миллӣ ва соҳавӣ ва санадҳои меъёриву ҳуқуқии зерин таҳия карда шудааст: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Стратегияи идоракунии молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи давлатии омузиш ва баҳодиҳии захираҳои металҳои нодир барои солҳои 2016-2026, Барномаи давлатии рушди соҳаи геологии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2016-2020, Барномаи рушди босуръати соҳаи саноати ҶТ барои солҳои 2021-2025 Барномаи рушди маъмурикунонии андоз барои солҳои 2020-2025 , Барномаи давлатии экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 – 2019 ва Нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонии факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 мувофиқат мекунад

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади кори диссертатсионӣ асосноккунии назариявӣ ва коркарди тавсияҳо оид ба тақвияти фазои сармоягузорӣ ба соҳаи саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон мебошад

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсадҳои гузошташуда, ҳалли вазифаҳои зерин гузошта ва ҳал карда шуданд:

- омузиши моҳияти иқтисодӣ–иҷтимоии фазои сармоягузорӣ дар шароити муосир;
- асосноккунии методологии арзёбии фазои сармоягузорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ;
- баҳодиҳии ҳолати муосир ва арзёбии фазои сармоягузории саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- муайян намудани асосҳои институтсионалии тақвияти фазои сармоягузорӣ дар соҳаи саноати маъданҳои куҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- асосноккунии афзалиятҳои беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ошкорсозии нақши ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ дар ташаккули ҷолибияти сармоягузории корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳӣ.

Объекти таҳқиқот корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Мавзӯи таҳқиқот муносибатҳои иктисодию иҷтимоие, ки зимни ташаккул ва тақвияти фазои сармоягузорӣ дар соҳаи саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикситонро дар бар мегирад.

Фарзияи таҳқиқот- Таҳкими механизмҳои тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикситон боиси боло рафтани рақобатпазирии саноат ва иқтисодӣ миллӣ инчунин тақвияти иқтидори содиротӣ ва воридотивазкунӣ дар заминаи идустриаликунонии босуръат мегардад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои олимони хориҷию ватанӣ, ки оиди масъалаҳои сармоягузорӣ, муносибатҳои сармоягузорӣ, фаъолияти сармоягузорӣ, фазои сармоягузорӣ ва лоиҳаҳои сармоягузорӣ баррасӣ шудаанд, ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Ҷанбаҳои методологии мавзӯи таҳқиқшавандаро Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҳисоботҳо ва таҳлилҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, стратегияву барномаҳои давлатии сатҳи миллӣ ва соҳавӣ, маълумотҳои расмии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкилотҳои байналмилалӣ, монографияҳо, захираҳои иттилоотии интернет ва дигар нашриётҳои олимони хориҷию ватанӣ ташкил медиҳанд.

Барои ноил шудан ба ҳадафу вазифаҳо ва таҳияи пешниҳодҳои самарнок дар диссертатсия усулҳои диалектикӣ, илмӣ - мантиқӣ, таҳлили муқоисавӣ, оморӣ, иқтисодӣ ва ғайра истифода шудаанд.

Сарчашмаи маълумотро маводҳои расмии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, сомонаҳои институтҳои байналхалқии молиявии бонуфуз ва марказҳои хориҷии тадқиқотӣ, таҳлилу хулосаҳои институтҳои давлатӣ ва мақолаҳои олимони ватанию хориҷӣ оид ба ташаккул ва рушди фазои сармоягузорӣ ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсияи дар кафедраи иқтисоди ҷаҳонии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон гузаронида шудааст. Давраи иҷрои кори диссертатсионӣ солҳои 2011-2023 дар бар мегирад.

Навгониҳои илмии таҳқиқот дар рушди асосҳои назариявии тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикситон ва пешниҳоди тавсияҳо барои рушди саноати кӯҳӣ зоҳир мегардад. Ба натиҷаҳои назарраси таҳқиқот, ки навгонии илмӣ доранд, инҳоро пешниҳод кардан мумкин аст:

- дар заминаи ҷамъбаст кардани равишҳои назариявӣ ва амалӣ нисбат ба муайян кардани рушди инноватсионию сармоягузории иқтисодиёт, таърифи муаллиф оид ба мафҳуми фазои сармоягузорӣ пешниҳод карда шудааст. Ба ақидаи муаллиф фазои сармоягузорӣ ин маҷмӯи шароитҳои хоси ҳар як кишвар, соҳаи мушаххаси он мебошад, ки асоси рушди бомуваффақияти иқтисодӣ ҳам дар замони муосир ва ҳам оянда буда ва он ба беҳтар шудани нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар, соҳаҳои алоҳидаи он ва афзоиши саҳми онҳо дар ММД ва рушди некуаҳволии ҳалқ мусоидат менамояд;

- ҷузъҳои муҳимтарини таркибии фазои сармоягузорӣ дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодӣ Тоҷикистон ва аз ҷумла дар саноати маъданҳои кӯҳӣ ҷудо карда шудаанд. Бояд тазаккур дод, ки намудҳои зерини сармоягузорӣ ба замонависозии саноати ҷумҳурӣ таъсир мерасонанд: сармояи ҷисмонӣ (таҷҳизот, мошинҳо, биноҳо ва ғ.); сармояи инсонӣ, асосан ҳамчун хароҷоти таҳсил ва омӯзиши усулҳои идоракунӣ; сармояи технологӣ дар шакли маблағгузории таҳқиқот;

- арзёбии вазъи муосири рушди саноати маъданҳои кӯҳии кишвар дар маҷмӯъ ва дар Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрико «Анзоб» гузаронида шудааст. Иқтидори захиравии табиии сарватҳои зеризаминии Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди афзалиятноки заминаи маъданӣ ва дар ин замина азхудкунии иқтидорҳои мавҷуда ва таъсиси корхонаҳои нави калони саноати маъдан ва металлургияро тақозо мекунад. Рушди минбаъдаи иктидори саноатии Тоҷикистон бештар аз дарёфти захираҳои маъданию табиӣ, истифодаи самараноки онҳо ва коркарди аҳмаҷонибаи маҳсулоти саноатӣ вобаста аст;

- дурнамои рушди минбаъдаи саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрико «Анзоб» асоснок карда шудааст. Тараққиёти минбаъдаи саноати маъдани кӯҳӣ ва металлургӣ бештар аз ҳолат ва дурнамои рушди пойгоҳи захиравию маъданӣ ва дар ин замина, рушди босуръати истеҳсоли маҳсулоти саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлургия вобаста аст;

- механизмҳои тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон таҳия карда шудаанд. Механизмҳои молиявии рушди инноватсионӣ ва саноатикунонии босуръати соҳаҳои саноати маъдан ва металлургия бояд, дар самтҳои асосии зерин асос ёбанд: афзоиши доимии захираҳои маъданҳои фоиданок тавассути ташкил ва рушди иктишофи геологӣ тавассути маблағгузории буҷетии иктишофи пешакӣ ва маблағгузории берунии иктишофи муфассали конҳо; барқарорсозии корхонаҳои корношоям, рушд ва тавсеаи фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои мавҷуда, инчунин ташкили корхонаҳои нави дорои технологияи пешқадами коркарди маъданҳои фоиданок бо мақсади ба даст овардани маҳсулоти ниҳоӣ; конеъгардонии талаботи корхонаҳои коркарди металл ва мошинсозӣ ба металлҳои сиёҳ, ранга, қиматбаҳо ва нодир бо мақсади зиёд кардани номгӯи маҳсулот барои пӯшонидани эҳтиёҷоти истеъмолкунандагони дохилӣ; таъмини воридотивазкунӣ ва содироти маҳсулоти ниҳоӣ бо арзиши баланди иловагӣ;

- самаранокии идоракунии корпоративӣ дар ташаккули ҷолибияти сармоягузорӣ ва тақвияти фазои сармоягузорӣ илман асоснок карда шуда, пешниҳод шудааст, ки дар корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳӣ бояд принсипҳои идоракунии корпоративӣ ҷорӣ карда шуда, шаффофияти идоракунии молиявӣ таъмин карда шавад.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- асосноккунии равишҳои назариявию методии таъмини рушди инноватсионию сармоягузории иқтисодиёт ва пешниҳоди таърифи муаллифӣ оид ба мафҳуми фазои сармоягузорӣ;

- муайян намудани ҷузъҳои муҳимтарини таркибии фазои сармоягузорӣ дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодӣ Тоҷикистон ва аз ҷумла дар саноати маъданҳои кӯҳӣ;

- арзёбии сатҳи муосири рушди саноати маъданҳои кӯҳии кишвар дар маҷмӯъ ва Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрико «Анзоб»;

- асосноккунии дурнамои рушди минбаъдаи саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон :

- таҳияи механизмҳои тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон;

- арзёбии самаранокии идоракунии корпоративӣ дар ташаккули ҷолибияти сармоягузорӣ ва тақвияти фазои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки муқаррароти назариявӣ, методӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои дар рисола пешниҳодшуда ба эҷоди заминаи илмӣ ва методологии тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон мусоидат мекунанд, ки ин аҳамияти бузурги амалиро дар маҷмӯъ барои рушди иқтисоди миллии Тоҷикистон дорад.

Аҳамияти амалии кори диссертатсионӣ дар истифодаи натиҷаҳои он дар ҷараёни коркарди санадҳои меъёриву ҳуқуқии Вазорати саноати Ҷумҳурииии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати моляи Ҷумҳурииии Тоҷикистон барои тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикситон ва инчунин барои муҳақиқони ватанию хориҷӣ ва институтҳои муҳими давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба

низоми истифодабарии тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон хизмат мекунад.

Муқаррароти алоҳидаи таҳқиқотро ҳангоми хондани курси лексия аз фанҳои «Ташкили истеҳсолот», «Менеҷменти инвеститсионӣ», «Идоракунии сармоягузорӣ» дар ихтисосҳои иқтисодӣ ва техникии таҳсилоти миёна ва олии касбӣ истифода бурдан мумкин аст.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии таҳқиқот аз ҳисоби ҷалби маҳсули илмӣ – таҷрибавӣ, маълумотҳои амиқ, ҳаҷми зарурии маводҳои таҳқиқотӣ, коркард ва таҳлили маълумотҳои оморӣ, интишори мақолаҳои илмӣ тасдиқ гардидааст. Хулосаҳо ва тавсияҳо бо таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқотҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ асоснок карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар заминаи Феҳристи шиносномаҳои ихтисосҳои соҳаи иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04 – Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика) ки аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст, таҳия гардидааст. Диссертатсия, ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси 08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика мутобиқ аст: б.2. Ташаккули механизмҳои тараққиёти устувори иқтисодиёти соҳаҳои саноат, маҷмааҳои сӯзишворию энергетикӣ, мошинсозӣ, филизӣ ва дигар маҷмааҳои хоҷагии халқ, корхонахо; б. 21. Ҳолат ва дурнамоҳои тараққиёти маҷмааҳои сӯзишворию энергетикӣ, мошинсозӣ, филизӣ; б. 22. Ҳолат ва самтҳои асосии сиёсати сармоягузорӣ дар маҷмааҳои сӯзишворию энергетикӣ, мошинсозӣ, филизӣ.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи давраҳои таҳқиқот ҷиҳати иҷрои нақшаи кори диссертатсионӣ, махсусан интихоби мавзӯъ, асосноккунӣ ва мубрамияти он, ҳадаф ва вазифаҳои гузошташуда аз тарафи муаллиф гузаронида шудааст. Муаллиф саҳми худро дар такмили асосҳои назариявии ташкил, дурнамо ва механизмҳои тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии

Тоҷикистон гузоштааст. Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли хулоса ва пешниҳодҳо дар мақолаҳои илмӣ пешниҳод шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосӣ ва нуктаҳои муҳими таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмию назариявии байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, инчунин дар конференсияҳои ҳарсолаи ҳайати профессорону устодон ва кормандони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2022 маърӯза гардидаанд. Инчунин, дар маводҳои конференцияҳои сатҳи байналмиллалӣ (Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмию амалии байналмилалӣ бахшида ба «30-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар мавзуи таъмини амнияти озуқаворӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ ва ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ», Исфара 2021 с.), ҷумҳуриявӣ (Конфренсияи ҷумҳуриявии илмию амали дар мавзуи "Минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва нақши онҳо дар рушди иқтисодиёти миллӣ " (19-20 декабри 2013с) Донишгоҳи соҳибкори ва хизмат – Душанбе,2014) ва дар сатҳи донишгоҳӣ (дар ДМТ дар солҳои 2011-2022) ва дар мизҳои мудаввар интишор гардидаанд.

Натиҷаҳои рисола дар фаъолияти Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон (санади татбиқнамои № 10/2 48 аз 13 феврали 2023 с.), Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон (санади татбиқнамои №15-219 аз 3 январи 2023 с.) ва ҶДММ КМ ТА "Анзоб" (санади татбиқнамои №158 аз 30 июни 2022 с.) истифода гардиданд.

Интишорот аз руи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 11 мақолаҳои илмии муаллиф бо ҳаҷми умумии 12,1 ҷузъи чопӣ, аз ҷумла 7 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия Диссертатсия аз номгуи ихтисораҳо, муқаддима, се боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодабарии амалии

натиҷаҳо, адабиёти истифодашуда, инчунин рӯйхати интишороти муаллиф ва замимаҳо иборат аст.

Диссертатсия дар ҳаҷми 209 саҳифаи матни компютерӣ баён гардида, дорои 20 ҷадвал, 3 расм ва 3 замима мураттаб гардида, феҳристи адабиёти истифодашуда 156 маъхазро дар бар мегирад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР САНОАТ

1.1. Моҳият ва ташаккули равишҳои таҳқиқи фазои сармоягузорӣ дар саноат

Рушди саноати миллӣ дар заминаи татбиқи ҳадафи чоруми миллӣ – саноатикунонии босуръати иқтисодиёти кишвар яке аз самтҳои стратегии сиёсати иқтисодии давлат дар давраи миёна ва дарозмуҳлат мебошад. Дар ин замина солҳои охир ба масъалаҳои рушди саноати миллӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда шуда, вобаста ба ин ҳалли масъалаҳои назариявию методологӣ ва амалии рушди устувори саноат аҳамияти муҳим пайдо кардаанд. Аз ин рӯ, татбиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи сенарияи индустриалию инноватсионӣ сурат гирифта, мувофиқи даврабандии он марҳилаи муосири рушд ҳамчун марҳилаи рушди босуръат ба сармоягузорӣ асос ёфта эътироф шудааст. Зимнан ҷалби сармоягузорӣ ва ҳалли масъалаҳои мубрами он омили асосии рушди устувори тамоми соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ ба ҳисоб рафта, дар ин радиф соҳаҳои саноат истисно нестанд.

Ба ақидаи олимони ватанӣ[2] ташаккули фазои сармоягузорӣ, ки аз бисёр омилҳо, аз он ҷумла омили экологӣ вобастагӣ дорад, барои рушди минтақа ва соҳаҳои истеҳсолоти моддии Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити зарурӣ фароҳам оварда, дар ин самт бояд тадбирҳои институтсионалӣ ва ташкилию иқтисодӣ роҳандозӣ карда шаванд. Вобаста ба ин дар марҳилаи муосири рушд бояд фазои сармоягузорӣ дар сатҳи минтақа ва соҳаҳо таҳқиқ карда шуда, самтҳои афзалиятдори такмили он асоснок карда шавад.

Дар шароити иқтисодиёти бозорӣ ва мураккаб гардидани низоми муносибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, такроршавии буҳронҳои соҳавӣ ва

---

[2] Шарифзода М.М. Механизми экологӣ ҳамчун омили беҳтаргардонии муҳити сармоягузории минтақа [Матн] / М. М. Шарифзода, Б. Н. Маҳмадалӣ // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – №. 2(31). – С. 22-27.

таъсири манфии такконҳои беруна ба иқтисодиёти миллӣ зарурати тақвияти механизми истеҳсолоти дохилиро ба миён овардааст, ки сармоягузориҳо аз ҷумлаи омилҳои калидӣ ба ҳисоб мераванд. Пандемияи ҷаҳонӣ бори дигар собит сохт, ки бояд ба таҳкими пояҳои рушди истеҳсолоти миллӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ҷиҳати ҷалби сармоягузориҳо шароити мусоид фароҳам оварда шавад. Аз ин рӯ, бо назардошти муҳимияти татбиқи ҳадафҳои миллӣ ва таъмини рушди устувори саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба муҳити сармоягузории соҳаҳои саноат диққати махсус дода шуда, ҷиҳати ҷалби сармоя ва тақвияти фаъолияти инноватсионии корхонаҳои соҳа чораандешӣ карда шавад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон саноати истихроҷи маъдан аз ҷумлаи соҳаҳои афзалиятнок ва старатегӣ буда, солҳои охир ба рушди он таваҷуҳи хоса заҳир карда мешавад. Махсусияти соҳаи мазкур аз дигар соҳаҳои саноат дар он аст, ки тамоми корхонаҳои соҳа дар асоси сармоягузориҳои хориҷӣ ташкил ва таҷдид карда шуда, дар мисоли ин соҳаи муҳими саноат нақши муҳити сармоягузорӣ бениҳоят калон аст. Вобаста ба ин таҳқиқи асосҳои назариявӣ ва методологии ташаккули муҳити сармоягузорӣ дар соҳаҳои саноат, аз он ҷумла дар соҳаи саноати истихроҷ дорои аҳамияти муҳим буда, имконият медиҳад, ки ҷиҳати тақвияти он коркардҳои илман асоснок пешниҳод карда шавад.

Рушди соҳаи сармоягузорӣ ба соҳаҳои иқтисодиёт ҳамеша дар афкори иқтисодӣ мавқеи марказиро ишғол мекард. Таҷриба нишон медиҳад, ки категорияи сармоягузорӣ унсури муҳими рушди иқтисод мебошад. Таҳлили асарҳои ба таҳқиқи назарияи сармоягузорӣ бахшидашуда нишон дод, ки ҳангоми муайян кардани моҳияти иқтисодии сармоягузориҳо бештар онҳо ба табияати молиявии сармоягузорӣ аҳамият зоҳир намуда, айни замон ҷалби дороиҳои воқеиро (биноҳо, таҷҳизот, патентҳо ва ғайра) истисно мекунанд.

Дар раванди инкишофи назарияи иқтисодӣ назарияҳои муосир, классикӣ ва байнифаннӣ инкишоф ёфта, ҳоло назарияҳои байнисоҳавӣ аз нуқтаи назари тафсири равандҳои муосири иқтисодӣ аҳамияти бештар пайдо кардаанд. Назарияи иқтисодии классикӣ, ки асоси дигар донишҳои илмии муосир мебошанд, ба шароити нави системаи иқтисодӣ мутобиқ шуда, дидгоҳи нави донишҳои иқтисодиро пурра мегардонанд.

Намояндагони мактаби классикии назарияи иқтисодӣ - А.Смит, Д.Рикардо, Ҷ.Мил, Ж-Б. Сей, Ҷ.Лодердейл, Т.Малтус, Н.Сениор дар корҳои илмии худ моҳияти сармоя, сармоягузорӣ ва аҳамияти онро барои рушди соҳаҳои истеҳсолоти саноатӣ таҳқиқ кардаанд. А.Смит чунин мешуморид, ки барои таъмини пешрафти иқтисодӣ меъёри сармоягузории софро ба ҳадди аксар расонидан зарур аст.[3]

Ба ақидаи А. Смит байни равандҳои афзоиши сармоя дар сатҳи миллӣ ва афзоиши сарвати миллӣ робита вуҷуд дорад. А. Смит назарияи сармоягузориҳоро таҳқиқ намуда, ба шарҳи паҳлуҳои норавшани сармоя таъкид кардааст, ки ду ҷанба доранд: якум, ҳамчун омили истеҳсолот, ки сарватро дар миқёси умуми ташкил медиҳад ва дуюм, ҳамчун молу мулк ва дороиҳои шахсие, ки даромад (фоида) меоранд.

Дар ташаккул ва инкишофи назарияи муносибатҳои вобаста ба сармоя ва сармоягузорӣ нақши Жан Батист Сей низ калон мебошад. Ба ақидаи Сей тақозои маҷмуӣ ба пешниҳоди маҷмӯӣ баробар аст, ки барои он мол бо нархи аслӣ харида шуда, буҳрони такрористеҳсолӣ вуҷуд надорад. Қонун Ж.Б. Сея фақат дар шароите амал мекунад, ки пул воситаи муомилот бошад. Сей қайд мекунад, ки дар шароити бозор истеҳсоли зиёдатӣ имконпазир аст, яъне пешниҳод метавонад аз талабот зиёд бошад. Хамин тавр, олим бо он розӣ шуд, ки дар бозори сармоя ҳам вазъияти мувозинат ва ҳам баръакси он имконпазир аст.

Дар ин замина ақидаи дарк ва таҳлили назарияи сармоягузориро метавон дар навиштаҳои Д.Рикардо ва Ҷ.Мил мушоҳида кард.[4] Д.Рикардо

---

[3] Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе [Текст] / М. Блауг. – Москва: Издательство «Дело Лтд», 1994. - 687 с.

[4] Ляченков Ю.Н. Развитие теории инвестиций в процессе трансформации социально-экономической системы [Текст] / Ю.Н. Ляченков, М.Е. Коновалова // Экономические науки. – 2019. – № 181. – С. 31-34.

фарзия кард, ки талабот ба меҳнат дар ҳолати зиёд шудани маблағгузории даромад ба истеҳсолот баландтар ва дар ҳолати истеъмоли он барои эҳтиёҷоти худ камтар аст. Ҷ.Мил ин ақидаро дар асари «Принсипҳои иқтисоди сиёсӣ» инкишоф додааст. Вай чунин мешуморад, ки даромади гирифташуда (арзиши иловагӣ) бояд дар шакли истеҳсолӣ истеъмол карда шавад, агар ин ҳосилнокии равандро зиёд кунад. Ҷ.Мил теоремаи худро ташаккул дода, изҳор дошт, ки афзоиши талабот ба қувваи корӣ дар як соҳаи саноат бояд ба хориҷ шудани қувваи корӣ дар дигар соҳаҳо оварда расонад. Вай кушиш мекард, ки исбот кунад, ки талабот ба меҳнат дар шароити пурра ба даст овардани миқдори иловагии молҳои истеъмолӣ истифода шавад, шуғл воқеан коҳиш меёбад ва афзоиши пасандозҳо боиси кам шудани сармоя мегарданд. Ҳамин тавр, Ҷ.Мил сармоягузориро омили асосии истеҳсолот мешуморад, ки ташаккули он ба пасандозҳо вобаста аст. Ба ақидаи ӯ, талабот ба мол ба ҳаракати сармоя мусоидат мекунад ва аз ин рӯ, сармоя асоси танзими талабот ва пешниҳод мебошад.

Бояд гуфт, ки назарияи сармоягузорӣ, ки аз ҷониби намояндагони мактаби классикӣ таҳия шудааст, таърихан аввалин модели интегралӣ мебошад, ки механизмҳо ва параметрҳои равандҳои сармоягузориро дар сатҳи макро ва микро тавсиф медиҳад. Намояндагони мактаби классикии назарияи иқтисодӣ мафҳумҳои пул ва сармояро фарқ карда, аҳамияти пасандоз ва қарзро дар ташаккули чараёни сармоягузорӣ асоснок карданд.

Асарҳои Ҷ.Кейнс солҳои 20-уми асри гузашта дар таҳаввулоти назарияи сармоягузорӣ ва муҳити он асос гузоштанд.[5] Ҷ. Кейнс қайд менамояд, ки афзоиши даромад ва пасандозҳо дар шароити иқтисоди бозорӣ на ба таври мутаносиб зиёд шудани маблағгузорӣ мегардад. Вай инро бо он маънидод кард, ки дар бораи сарфаю сариштакорӣ қарорҳо аз тарафи субъектҳои хоҷагидорӣ, хоҷагиҳои хонавода ва корхонаҳо бо мақсадҳои гуногун қабул карда мешаванд. Агар раванди андухт фаъол шавад, истеъмол мутаносибан кам мешавад ва корхонаҳо дар сурати

[5] Мицек Е.Б. Кейнсианские и неокейнсианские теории инвестиций в основной капитал [Текст] / Е.Б. Мицек. - Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2011. - 28 с.

мавҷуд будани ҳаҷми сармоягузорӣ истеҳсоли маҳсулотро зиёд карда наметавонанд.

Дар ҳамин ҳол, Ҷ.Кейнс таъкид мекунад, ки маълум нест, ки тамоми маблағҳои ҷамъшуда аз ҷониби аҳолӣ дар бонкҳо гузошта мешаванд ё на. Бо ин вай қонуни Сейро танқид карда, иброз менамояд, ки тибқи он пешниҳод талаботи мувофиқро ба вуҷуд меорад, яъне тамоми хароҷоти истеҳсолот бояд мустақим ё ғайримустақим барои хариди маҳсулот истифода шавад. Ҷ.Кейнс инкор накардааст, ки механизми бозор таносуби байни талабот ва пешниҳодро муқаррар мекунад, балки исбот кардааст, ки ин мувозинат бо сатҳи шуғли пурра мувофиқат намекунад. Вай чунин мешуморад, ки худтанзимкунии мустақили бозории сармоя ба таърих тааллуқ дорад ва бояд он ба танзими давлатии иқтисодиёти бозорӣ иваз карда шавад.[6]

Э. Долан ва К.Д. Кэмпбелл чунин мешуморад, ки сармоягузорие, ки субъектҳои хоҷагидорӣ аз ду ҷузъ иборатанд. Якумин ин маблағгузории сармояи асосӣ, яъне ба даст овардани молҳои нави истеҳсолшуда аз қабили таҷҳизоти истеҳсолӣ, компютерҳо ва биноҳои саноатӣ мебошад. Ҷузъи дуюм ин маблағгузорӣ ба захираҳои молӣ мебошад, ки ҷамъи захираҳои ашёи хоми дар раванди истеҳсолот истифодашаванда ва маҳсулоти тайёри нофурӯхташуда мебошад[7]. Монанди гуфтаҳои боло мафхуми моҳияти сармоягузорӣ дар асарҳои илмии олимони америкой Э.Кастл, М.Беккер ва А.Нелсон ҷой дорад. Онҳо сармоягузориро ҳамчун сармоягузории иловагӣ ба сармояи асосӣ ва муомилот дар раванди фаъолияти иқтисодӣ мефаҳманд. Илова бар ин, сармоягузориҳоро онҳо ба чор категория ҷудо мекунанд:

1) иваз намудани таҷҳизоти аз ҷиҳати ҷисмонӣ ё маънавӣ фарсуда;

2) ҷорӣ кардан ва азхуд намудани техникаи нав, инчунин воситаҳои механиконӣ бо мақсади кам кардани хароҷот ва зиёд кардани даромад;

3) васеъ кардани корхонаҳои мавҷуда ва иқтидорҳои истеҳсолӣ;

[6] Джетписова А.Б. Эволюция подходов к развитию теории инвестиций [Текст] / А.Б. Джетписова // Экономические науки. – 2011. – № 75. – С. 35-38.
[7] Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст]: Пер. с англ. / Э.Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл. - М.: Туран, 1996. – С. 124.

4) рушди соҳаҳои нави саноат[8].

Таҳлили илми-назариявӣ ва методологии маводҳои монографӣ ва мақолавии олимони хориҷӣ ва ватанӣ имкон дод, ки муаллифи рисола дар асоси ҷамбаст ва коркарди онҳо диди худро оиди моҳияти мафҳумҳои калидии соҳаи назарияи сармоягузориро манзур намояд, ки дар рафти таҳқиқоти рисола ва зербобҳои он истифода мегарданд.(Ҷадвали 1.1)

Ҷадвали 1.1. - Моҳияти муосири мафҳумҳои калидии сармоягузорӣ, ки дар рисола истифода гардидаанд

МАФҲУМҲОИ КАЛИДИИ САРМОЯГУЗОРӢ	МОҲИЯТИ МАФҲУМҲО
Сиёсати сармоягузорӣ	Сиёсати сармоягузорӣ қисми таркибии сиёсати иҷтимоию-иқтисодӣ буда, муносибати давлатро ба фаъолияти сармоягузорӣ ифода намуда, максад, самтҳо, шаклҳои идоракунии давлатии фаъолияти сармоягузориро муайян карда, маҷмӯи тадбирҳоро оид ба идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ бо мақсади фароҳам овардани фазои оптималӣ барои ҷоннок кардани раванди сармоягузорӣ дар бар мегирад.[9]
Фазои сармоягузорӣ	Фазои сармоягузорӣ маҷмӯи шароитҳои хоси ҳар як кишвар, соҳаи мушаххаси он мебошад, ки асоси рушди бомуваффақияти иқтисодӣ ҳам дар ҳозира ва ҳам дар оянда мебошад ва он дар беҳтар шудани нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар, соҳаҳои алоҳидаи он ва афзоиши саҳми онҳо дар ММД инъикос ёфтааст
Ҳавфҳои сармоягузорӣ	Хавфи сармоягузорӣ яке аз ҷузъҳои муҳимтарини маҷмӯи нишондиҳандаҳои фазои сармоягузорӣ буда, он эҳтимолияти аз даст додани сармоягузорӣ ва даромадро дар натиҷаи татбиқи хавфҳои молиявӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, иттилоотӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ тавсиф мекунад.
Иқтидори сармоягузорӣ	Иқтидори сармоягузорӣ маҷмӯи тамоми захираҳои сармоягузорӣ мебошад, ки дар шароити мусоиди сармоягузорӣ метавонанд барои таъмини сатҳи зарурии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар ба фаъолияти сармоягузорӣ ҷалб ва истифода шаванд[10].
Ҷолибияти сармоягузорӣ	Ҷолибияти сармоягузорӣ мавҷудияти чунин шароитҳои сармоягузориро дар назар дорад, ки ба афзалияти интихоби ин ё он объекти сармоягузорӣ таъсир мерасонанд. Яъне бартарии сармоягузориро ба объекти конкретӣ дар муқоиса бо дигар дар асоси манфиатҳои сармоягузорон ифода мекунад.[11]

[8] Касл Э. Эффективное фермерское хозяйствование [Текст]: Пер. с англ. / Э. Касл, М. Беккер, А. Нелсон. - М.: Агропромиздат, 2001. – С. 97.
[9] Вахрин П.И. Инвестиции [Текст]: учебник / П.И. Вахрин. - М.: Дашков и Ко, 2010. - 384 с.; Яременко О.В. Экономическая сущность инвестиций и основные понятия инвестиционной деятельности [Текст] О.В. Яременко, А.В. Яременко // Экономика промышленности. - 2012. - Т. 57-58. - № 1-2. - С. 79-85.
[10] Тошматов М.Н. Инвестиционный потенциал РТ: особенности формирования и проблемы использования [Текст]: монография / М.Н. Тошматов, Н.М. Дададжонова. - Душанбе: «Ирфон», 2012. - С. 44-45.
[11] Машкин А. Инвестиционная привлекательность региона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consult.ru.textl.mash.htm., открытый. Дата обращения:

Идомаи ҷадвали 1.1.

МАФҲУМҲОИ КАЛИДИИ САРМОЯГУЗОРӢ	МОҲИЯТИ МАФҲУМҲО
Ҷараёни сармоягузорӣ	Ҷараёни сармоягузорӣ ин раванди маблағгузорӣ ба объекти муайяншуда, тағйирёбии ҳолати он, таъмини бозгашти маблағгҳо бо расидан ба ҳадафҳои он[12]
Самаранокии сармоягузорӣ	Самаранокии сармоягузорӣ - ин маҷмӯи боздеҳи сароягузориҳо ба намуди самаранокии иқтисодӣ,[13] иҷтимоӣ ва экологӣ Самаранокии иқтисодӣ бо чунин нишондишандаҳо азрёби мегардад: - Мӯҳлати баргардонидани сармоягузории ибтидоӣ $PP=IC:CF_t=\frac{IC}{CF_t}$ - Арзиши ҳозираи холис (NPV) $NVP=\sum_{t=1}^{n}\frac{CF_t}{(1+r)}-IC$ - Меъёри тағйирёфтаи даромади дохилӣ (MIRR) $\sum_{t=0}^{n}\frac{OF_t}{(1+r)^t}=\sum_{t=0}^{n}IF_t(1+r)^{n-t}:(1+MIRR)^N$ - Индекси даромади сармоягузорӣ $PI=\sum_{t=1}^{n}\frac{CF_t}{(1+r)^t}:IC=1+NPV:IC$ Самаранокии иҷтимоӣ- ин натиҷаҳои иҷтимоию иқтисодии татбиқи сармоягузорӣ дар маҷмӯъ барои ҷомеа ва кормандони корхона мебошад, ки дар баланд бардоштани самаранокии хизматрасониҳои мавҷуда ба аҳолӣ, инчунин дар самти иқтисодӣ ифода меёбад[14]. Самаранокии экологӣ - дар ҷараён ва натиҷаи татбиқи сармоягузорӣ нарасонидани таъсири манфии ба муҳити зист (кам ё тамоман) ва дар баъзе ҳолат беҳтар созии он мебошад.[15]

Сарчашма: таҳияи муаллифи рисола бо истифода аз сарчашмаҳои зикршуда

Дар ташаккул ва инкишофи назарияи сармоягузорӣ олимони рус низ саҳми калон гузоштаанд. Муҳимияти назарияи олимони рус бо он

21.08.2021; Патрушева Е.Г. Управление привлечением инвестиций российскими промышленными предприятиями [Текст] / Е.Г. Патрушева. – Ярославль: ЯрГУ, 2002. – С. 18.

12 Веретенникова О.Б. Сущность инвестиций и инвестиционной деятельности в экономической системе [Текст] / О.Б. Веретенникова, Е.С. Рыбина // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». - 2013. - № 1. - С. 136–141.

13 Показатели эффективности инвестиционных вложений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://vvs-info.ru/helpful_information/poleznaya-informatsiya/effektivnost-investit-sionnykh-vlozheniy/#:~:text=., открытый. Дата обращения: 25.11.2021.

14 Ковалевская Н.Ю. Методические аспекты оценки социальной эффективности инвестиций [Текст] / Н.Ю. Ковалевская, Г.В. Хомкалов // научный журнал Байкальского государственного университета. - 2020. - Т. 11. - № 4. – С. 34-45.

15 Бичева Е.Е., Сотникова Л.Н. Экологическая эффективность инвестиционных проектов в АПК [Текст] / Е.Е. Бичева, Л.Н. Сотникова // Экономические науки. Вестник Воронежского государственного аграрного университета. – 2018. – № 3 (58). - С. 183-189.

маънидод карда мешавад, ки аксари онҳо дар шароити гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ пешниҳод карда шуда, бо истифода аз равиши функсионалӣ ба моҳияти иқтисодии сармоягузорӣ тавҷҷуҳ намудаанд. Барои мисол, Арженовский И.В. таъкид менамояд, ки «Сармоягузорӣ маънои истеъмоли ҷории худро ба фоидаи истеъмоли оянда мавқуф гузоштанро дорад. Барои боз ҳам бештар сохтани корхонаҳо, роҳҳо, компютерҳо, мо маҷбурем, ки захираҳоро аз истеҳсоли нон, филмҳо, хизматрасониҳо ва чизҳои дигар, ки метавонад хоҳишҳои ҳаминлаҳзаи моро қонеъ гардонад, гирифта сарф кунем. Аммо дар айни замон, мо барои қонеъ гардонидани хоҳишҳои фардои худ дар мавқеи бехтаре қарор мегирем».[16]

Ю.Б. Гук ва А.П.Василев, раванди сармоягузориро тавсиф намуда, чунин ақида доранд, ки «вожаи «сармоягузорӣ» чунин маъно дорад: тарки пул имрӯз ба хотири гирифтани маблағи зиёдтар дар оянда».[17] Инчунин, таҳлили мо акс мекунад, ки бояд ақидаи Н.В. Игошин, ки: «Сармоягузориҳо - категорияи иқтисодӣ, ки сармоягузории дарозмуддатро ба объектҳои соҳибкорӣ бо мақсади ба даст овардани фоида ифода мекунад»[18] ба инобат гирифта шавад.

Ин таърифҳо ҷанбаҳои асосӣ ва хусусияти асосии сармоягузориро равшан нишон медиҳад, ки аз як тараф, ҳаҷми даромади ҷамъшуда, ҳаҷми захираҳои сармоягузориро (талаботи эҳтимолии сармоягузорӣ) инъикос мекунанд, аз тарафи дигар, онҳо дар шакли сармоягузорӣ (харҷҳо) амалӣ мешаванд, ки афзоиши арзиши моликияти асосиро муайян мекунанд.

Дар адабиёти иқтисодии ватанӣ бошад то солҳои истиқлолияти давлатии Тоҷикистон мафҳуми «сармоягузорӣ» амалан истифода намешуд. Фақат дар давраи минбаъда ин истилоҳ дар муомилоти илмӣ васеъ паҳн

---

[16] Арженовский И.В. Региональный рынок: воспроизводственный аспект [Текст] / И.В. Арженовский. - Нижний Новгород, 1997. - С. 13.
[17] Васильев А.П. Организация энергетического рынка как проблема государственного значения [Текст] / А.П. Васильев, Ю.Б. Гук // Экономика и финансы электроэнергетики. - 2001. - № 6. - С. 1.
[18] Игошин Н.В. Инвестиции. Организация управления и финансирование [Текст]: учебник для вузов / Н.В. Игошин. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – С. 58.

шуда, дар санадҳои меъёрии ҳуқукӣ низ мавриди истифода қарор гирифт. Лекин, дар адабиёти ватанӣ, сармоягузориҳо дар ду ҷиҳат баррасӣ шуданд: якум, ҳамчун раванде, ки ҳаракати арзишро ҳангоми такрористеҳсолии воситаҳои асосӣ инъикос мекунад. Дуввум, ҳамчун категорияи иқтисодӣ – системаи муносибатҳои иқтисодие, ки бо ҳаракати арзишӣ ба фондҳои асосӣ додашуда аз лаҳзаи сафарбаркунии маблағҳо то лаҳзаи баргардонидани онҳо. Яъне, сармоягузорӣ маҳдуд, ба маблағгузориҳо танҳо ба фондҳои асосӣ, бидуни афзоиши маблағгузорӣ ба восистаҳои гардон ва сармояи инсонӣ ҳисоб карда мешуданд.

Дар ин замина, метавон таъкид кард, ки таҳлил ва арзёбии фазои сармоягузорӣ бо мақсади муайян кардани шароит барои харҷи бештар ҷалб намудан ва истифодаи самараноки сармоягузориҳо, ки шарти муҳими рушди устувор ва динамикӣ, таъмини самаранокии иқтисодӣ, молиявӣ, иҷтимоӣ ва экологии бахши соҳаҳои воқеъи, алалхусус, саноати маъданҳои кӯҳӣ дар иқтисодиёти миллӣ дар шароити иқтисоди бозории глобалӣ арзёбӣ мегардад, зарур ва актуалӣ баҳогузорӣ мешавад.

Дар илми иқтисодии кишвари мо ва мамлакатҳои пас аз шуравӣ корҳои илмии зиёде дар бораи муайян кардани моҳияти фазои сармоягузорӣ ва мавҳумҳои бо он алоқаманд пайдо шуданд. Аммо мафҳуми фазои сармоягузорӣ дар байни олимони иқтисоддон ба таври гуногун шарҳ медиҳанд, яъне мафҳуми ягона вуҷуд надошта, онро бо дигар мавҳумҳо шабеҳ медиҳанд.

Масалан, Бонки Ҷаҳонӣ фазои сармоягузориро ҳамчун мавҷудияти имконот ва ҳавасмандии ширкатҳо барои сармоягузории самаранок, эҷоди ҷойҳои корӣ ва тавсеаи фаъолияти худ муайян мекунад[19]. Яъне, дар ин мафҳум фазои сармоягузорӣ ҳамчун маҷмӯи шароите баррасӣ шудааст, ки ба ширкатҳои хориҷӣ ва ватанӣ имкони тиҷорат ва фоида дар ин кишварро

[19] Всемирный банк, «Инвестиционный климат. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.worldbank.org/investmentclimate., открытый. Дата обращения: 15.12.2021.; Инвестиционная привлекательность региона. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nasledie.ru/finansi., открытый. Дата обращения:15.12.2021.

медиҳанд. Ҳолати фазои сармоягузориро бо истифода аз се маҷмӯи тағирёбандаҳо муайян кардан мумкин аст:

• шароити макроиқтисодӣ, аз ҷумла сиёсати фискалӣ, пулию қарзӣ ва тиҷоратӣ;

• сифати идоракунӣ ва мавҷудияти институтҳо;

• дараҷаи рушди инфрасохтор.

Дар акси ҳол, фазои номусоиди сармоягузорӣ чунин оқибатҳои манфие дорад, ки ба он марбут, ки «сармоягузорон ба фоидаи пешбинишавандаи сармоягузории худ манфиатдоранд. Бо мақсади ба даст овардани даромади рақобатӣ, сармоягузор кӯшиш мекунад, ки се монеаи асосӣ - хароҷот, таъхирҳо ва хатарҳоро паси сар кунад. Агар дар шароити номусоиди сармоягузорӣ андозҳо, боҷҳо, ҷаримаҳо, хароҷоти коррупсионӣ ва зарурати хизматрасониҳои иловагӣ (ҳуқуқшиносон, муҳосибон, мушовирон ва ғ.) арзиши амалиёти сармоягузориро зиёд кунад, сармоягузор имкони дигарро ҷустуҷӯ мекунад .... роҳҳо ва самтҳои беҳтари сармоягузориро пайдо кунанд...бо фоидаи камтар вале хатарҳои камтар дар муҳити дигар[20].

Чунин усули таҳлили фазои сармоягузорӣ бештар сатҳи корхонаҳоро дар бар гирифта, доираи онро маҳдуд месозад. Барои ин мо таҳқиқи тафсирҳои фазои сармоягузорӣ, ки олимони кишварҳои тараққиёфта ва пасошӯравӣ пешниҳод намудаанд, ҳамчун асосҳои методологии таҳқиқот таҳлил менамоем. Яке аз онҳо навиштаанд, ки "фазои сармоягузорӣ маҷмӯи омилҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки ҷолибияти давлатро барои сармоягузории хориҷӣ муайян мекунанд".[21] Ин тафсир ба ақидаи мо низ маҳдуд мебошад, Он бештар ба ҷалби сармоягузориҳо ба иқтисодиёти давлат аз нуқтаи назари сармоягузорони

[20] Всемирный банк, «Инвестиционный климат. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.worldbank.org/investmentclimate., открытый. Дата обращения: 15.12.2022.; Инвестиционная привлекательность региона. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nasledie.ru/finansi., открытый. Дата обращения:15.12.2022.

[21] Ливенцев Н.Н. Международное движение капитала (Инвестиционная политика зарубежных стран) [Текст]: учебник / Н.Н. Ливенцев, Г.М. Костюнина. - М.: Экономист, 2004. - 367 с.

хориҷӣ нигаронида шудааст. Аммо ҷалби сармоягузорони ватанӣ, инчунин ҷалби сармоягузориҳо ба соҳаҳои алоҳидаи афзалиятнок, ба инобат гирифтани хавфҳои эҳтимолӣ ва ғайра, ки ҷузъҳои муҳими фазои сармоягузорӣ мебошанд, аз мадди назар дур мондаанд ва зикр нашудааст. Яъне, чунин мафҳуми фазои сармоягузорӣ наметавонад дар маънои томаш пурра ва ҳамчун мусоидкунада барои ҷалби сармоягузориҳо арзёбӣ гардад.

Ба иборaи дигар фазои сармоягузорӣ муҳитест, ки дар он сармоя кор мекунад, инчунин маҷмӯи шароити объективии сармоягузорӣ, ки ҳам ҷузъҳои иқтисодӣ ва ҳам сиёсӣ, иҷтимоӣ, аз ҷумла захираҳои табиӣ, қувваи корӣ, қонунгузорӣ ва ғайраро дар бар мегирад[22] низ ба назари муаллиф маҳдуд аст ва моҳияти онро пурра инъикос намекунад. Чунки, он “маҷмӯи шароити объективии сармоягузорӣ”-ро ҳамчун объекти таҳқиқот дар назар дорад, ки бояд характери субъективии аз сатҳи сифати идоракунӣ вобастаги дошта (миллӣ, минтақавӣ, соҳавӣ ва корпоративӣ), маҷмуи чорабиниҳоро дар доираи сиёсати сармоягузорӣ миллӣ ва аҳамияти ҷиддии онро дар бар мегирад.

Ба ақиади Грязнова А.Г. “фазои сармоягузорӣ маҷмӯи шароити сиёсӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, молиявӣ-иқтисодӣ ва ҳуқуқии дар ягон кишвар ташаккулёфта мебошад, ки сифати зерсохтори соҳибкорӣ, самаранокии сармоягузорӣ ва дараҷаи хавфҳои имконпазирро ҳангоми сармоягузорӣ муайян мекунад[23].

Ҳар як таърифи дар боло зикршудаи фазои сармоягузорӣ аз нуқтаи назари муайян метавонад дуруст ҳисобида шавад, аммо дар онҳо баъзе ғалатҳои мантиқи ҷой доранд, ки мафҳуми фазои сармоягузориро маҳдуд месозанд. Дар муқоиса бо аввал, таърифи дуюм, ба андешаи мо, на танҳо ҷолибият, балки мундариҷаи иқтидори сармоягузории кишварро низ фаро мегирад, яъне мавҳумҳои иқтисодие, ки ҷараёнҳо ва муносибатҳои гуногун, лекин бо ҳам алоқамандро, дар бар мегирад. Ба иборaи дигар, захираҳои табиӣ, қувваи корӣ, қонунгузорӣ, тибқи назарияи муосири фазои

[22] Инвестиционная привлекательность региона. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nasledie.ru/finansi., открытый. Дата обращения: 15.12.2020.
[23] Финансово-кредитный энциклопедический словарь [Текст] / под общ. ред. А.Г. Грязновой. - М.: Финансы и статистика, 2002. - 1168 с.

сармоягузорӣ, ҷузъҳои таркибии мафҳуми иқтидори сармоягузории кишварро инъикос мекунад.

Дар муқоиса бо мафҳумҳои якум ва дуюм, ба назари мо, нуқтаи назари сеюм оиди мафҳуми "фазои сармоягузорӣ", онро дақиқтар тавсиф мекунад, зеро он муҳити фаъолияти сармоягузорон ва хатарҳои ба он мансубро дар бар мегирад. аммо дар бораи ташаккули фазои сармоягузори дар миқёси глобалӣ ва минтақавӣ, яъне бидуни ба инобат гирифтани ҷузвҳои беруна роҳандозӣ шудааст. Ҳоло он, ки барои Тоҷикистон, ки ҳамчун иқтисодиёти кушоди кучак арзёбӣ мегардаду зери таъсири қавии омилҳо ва хавфҳои беруна, ки ба фазои сармоягузорӣ таъсири манфи мерасонад, дар рақобат бо дигар мамлакатҳои рушд ёфта (ИМА, Аврупо , Ҷопон) ва ру ба тараққиёт (Чин, давлатҳои пасошуравӣ ва ғайра) дар бозори сармоягузории глобалӣ ва минтақавӣ, бояд оиди ташаккули фазои мусоидтари сармоягузорӣ доимо ва бештар кушиш дар асоси раванди системавӣ роҳандози намояд. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки дар раванди ташакккули фазои сармоягузорӣ дар Тоҷикистон мавқеи сиёсати давлатии сармоягузорӣ махсус қайд карда шавад. Чи тавреки маълум аст, сиёсати сармоягузорӣ ҳамчун қисми таркибии сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ роҳандозӣ гардида, муносибати давлатро ба фаъолияти сармоягузорӣ ифода намуда, мақсадҳо, самтҳо ва шаклҳои идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ, истифодаи иқтидор ва ҷолибияти онро муайян мекунад.

Аз нуқтаи назари фарогирии маҷмӯи омилҳо, пешниҳоди олими иқтисоддони русия С. Тсакунов ҷолиб мебошад. Вай қайд мекунад, ки "фазои сармоягузорӣ хусусияти умумии маҷмӯи заминаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иҷтимоию фарҳангӣ мебошад, ки ҷолибият ва мақсаднокии сармоягузорӣ ба ин ё он системаи хоҷагидорӣ (иқтисодиёти кишвар, минтақа, иттиҳодия) - ро муайян мекунад"[24] .

Дар ин таъриф С. Тсакунов ҳамчун шартҳои асосии фазои сармоягузорӣ на танҳо иҷтимоӣ-иқтисодӣ, балки ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва

---

[24] Цакунов С. Инвестиции в России: ожидание оттепели [Текст] / С. Цакунов // Рынок ценных бумаг. - 1998. - № 6. - С. 104-108.

иҷтимоию фарҳангиро низ ҷудо мекунад, ки ба раванди татбиқи қарорҳои сармоягузорӣ таъсири мусбат ё манфӣ мерасонанд.

Аз нуқтаи назари арзёбии оптималии фазои сармоягузорӣ, тафсири фазои сармоягузорӣ, ки аз ҷониби олим С.У. Сухинова пешниҳод шудааст, арзиши махсус дорад. Ба ақидаи ӯ, "фазои сармоягузорӣ зерсистемаи махсус дар системаи институтсионалии иқтисодиёт мебошад, ки барои истифодаи беҳтарини муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар рушд ва навсозии илмӣ-технологии қувваҳои истеҳсолии ҷомеа тавассути фаъолияти сармоягузорӣ замина фароҳам меорад"[25] . Ин таъриф метавонад иловаи органикӣ ба пешниҳоди дар боло овардашуда бошад. Дар ҳақиқат, дар варианти мавриди назар, муайян кардани фазои сармоягузорӣ дар шакли зерсистемаҳои институтсионалӣ пешниҳод карда мешавад, ки на танҳо ба арзёбии миқдории муносибатҳои байни ҷузъҳо имкон медиҳад, балки ба ташаккули ин муносибатҳо таъсири танзимкунанда мерасонад. Аз рӯи мазмуни худ, ин таъриф хусусиятҳои асосии тафсирҳои дар боло овардашударо дар бар мегирад, гарчанде, ки дар илми иқтисодии муосир маъмул нест.

Таҳқиқи фазои сармоягузорӣ дар кори олим - иқтисоддон А.Могзоев чунин инъикос ёфтааст "Фазои сармоягузорӣ қобилияти системаи иҷтимоию экологӣ-иқтисодии минтақа барои қабули сармоягузорӣ мебошад"[26]. Ин таъриф, ба назари мо, сарфи назар аз соддагии изҳорот, як қадами хеле устувор барои наздик кардани дастгоҳи мафҳумии назарияи иқтисодӣ ба мушкилоти ташаккули фазои сармоягузорӣ тибқи хусусиятҳои минтақавии иқтисодиёти кишвар мебошад. Аз ин рӯ, ин тафсир, дар дигар шартҳои баробар, метавонад ҳамчун заминаи асосӣ дар арзёбии миқдори маҷмӯи омилҳое, ки ба натиҷаи фаъолияти сармоягузорӣ таъсири мусбат ва манфӣ мерасонанд, истифода шавад.

Гарчанде ки таърифҳои дар боло зикршуда нуқтаҳои муҳими ибтидоӣ дар огоҳӣ ва ифшои моҳияти фазои сармоягузории минтақавӣ мебошанд,

---

[25] Сухинова С.Е. Региональная специфика инвестиционного климата [Текст]: Монография / С.Е. Сухинова. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2004. - 82 с.

[26] Могзоев А.К. Теории инвестиционной привлекательности региона [Текст] / А. К. Могзоев // Инвестиции в России. - 2002. - № 3. - С. 40-41.

ба назари мо, онҳо наметавонанд моҳияти онро дар кишварҳои дорои иқтисоди хурди кушод, ки муносибатҳои бозорӣ тадриҷан дар тамоми қаламрави кишвар аҳамияти бартаридошта пайдо мекунанд, пурра инъикос кунанд.[27]

Аз ин лиҳоз, бояд ба як нуқта аҳамият дод, ки фаровонии мафҳуму вожаҳо дар назарияи ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ, ки акскунандаи фазои сармоягузорӣ, раванди татбиқи он бо истифодаи чанд мавҳумҳои ба ҳам алоқаманд, ба монанди сиёсати сармоягузорӣ, ҷараён, иқтидор, хавфҳо, ҷолибияти сармоягузорӣ, самаранокии ҷараёни сармоягузорӣ ва дигарро талаб мекунад. Чанде аз мавҳумҳои асосӣ , ки дар рисолаи мазкур барои таҳлили фазои сармоягузорӣ истифода мегардан, дар ҷадвали 1.2. муҳтавои онҳо, ки дар адабиети илмӣ қабул гардиданд, шарҳи мухтасар дода шудааст.

Ҷадвали 1.2. - Муҳтавои мафҳумҳои “муҳити сармоягузорӣ”, “иқтидори сармоягузорӣ” ва “ҷолибияти сармоягузорӣ”

САРЧАШМА	МУҲТАФОИ МАВҲУМҲО
ФАЗОИ/МУҲИТИ САРМОЯГУЗОРӢ	
Ливенцев Н.Н., Костюнина Г.М. Международное движение капитала: учебник. М. «Экономистъ», 2004.- с.66.	Муҳити сармоягузорӣ - маҷмӯи омилҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ, ки ҷолибияти давлатро барои сармоягузории хориҷӣ муайян мекунанд
Финансово-кредитный энциклопедический словарь/ под ред. А.Г.Грязновой. - М.: Финансы и статистика, 2002. - с.359	Муҳити сармоягузорӣ - маҷмӯи шароитҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, молиявӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ, ки дар кишвар ба вуҷуд омадаанд, ки сифати инфрасохтори соҳибкорӣ, самаранокии сармоягузорӣ ва дараҷаи хавфҳои эҳтимолиро ҳангоми сармоягузории сармоя муайян мекунанд.
Фоломьев А., Ревазов В. Инвестиционный климат России и пути его улучшения //Вопросы экономики, 1999. №9. С.66	Муҳити сармоягузорӣ- зерсистемаи махсуси системаи институтсионалии иқтисод буда, барои фароҳам овардани заминаҳои беҳтарини истифодаи муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар рушд ва навсозии илмию техникии қувваҳои истеҳсолкунандаи ҷомеа тавассути фаъолияти фаъол пешбинӣ шудааст.

[27] Дар матбуоти иқтисодӣ чунин мафҳум ба монанди "фазои сармоягузории минтақа" тафсири возеҳ дода шудааст. Ба ин монад мафҳумҳо бо як чанд ҷанбаҳои иловаги аз тарафи Асаул А.Н., Посяда Н.И. Голайдо И.М., Уварова Е.Е. Давлатов К.К., Сатторов М.М. Тағоев Ҷ. Х. Маликов С.А. пешниҳод гардидаанд.

Идомаи ҷадвали 1.2.

САРЧАШМА	МУҲТАФОИ МАВҲУМҲО
Жалбэ СВ. Инвестиционный климат Республики Татарстан; содержание и факторы обеспечения	Фазои сармоягузорӣ хусусияти умумии маҷмӯи шартҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ мебошад, ки ҷолибият ва ба мақсад мувофиқ будани сармоягузорӣ ба низоми муайяни иқтисодӣ (иқтисоди кишвар, минтақа, корпорации).
Рахимов Т.Р. Механизм формирования благоприятного инвестиционного климата в регионе. Автореферат диссертации. Томск, 2007. -с. 8.	Муҳити сармоягузории минтақа маҷмӯи хусусиятҳо ва шароитҳоест, ки дар ҳудуди муайян таҳти таъсири ҳам омилҳои объективӣ (масалан, ҷойгиршавии ҷуғрофӣ) ва ҳам омилҳои субъективӣ (фаъолияти мақомоти федералӣ ва вилоятӣ, корхонаю ташкилотҳо, соҳибкорон ва ҷомеа), ки самаранокии фаъолияти сармоягузориро дар минтақа муайян мекунанд.
Яшин А.В. Формирование и оценка инвестиционного климата регионов. Автореферат диссертации. Уфа, 2009. -с.9	Муҳити сармоягузорӣ бояд ҳамчун маҷмӯи шароитҳои объективии иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва дигар шароите фаҳмида шавад, ки ҷолибияти ин кишварро (минтақа, субъекти соҳибкориро) барои сармоягузорӣ ба вуҷуд меоранд (ё ба вуҷуд намеоранд).
ИҚТИДОРИ САРМОЯГУЗОРӢ	
Тумусов Ф.С. Инвестиционный потенциал: Теория. Проблемы.	«Иқтидори сармоягузорӣ маҷмӯи захираҳои эҳтимолии сармоягузорӣ мебошад, ки он қисми сармояи ҷамъшударо ташкил медиҳанд
Марголин А.М., Быстраков А.Я. Инвестиционный анализ - М.: Издательство РАГС, 1999. -с.176	«Иқтидори сармоягузорӣ» маҷмӯи захираҳои сармоягузории оддӣ набуда, балки ба таври муайян тартиб додашуда мебошад, ки имкон медиҳад дар истифодаи онҳо самараи инергетикӣ ба даст ояд.
Тошматов М.Н., Дададжанова Н.М. Инвестиционный потенциал РТ: особенности формирования и проблемы использования. Монография. Душанбе: «Ирфон»,2012.с.44-45	Иқтидори сармоягузорӣ маҷмӯи тамоми захираҳои сармоягузорӣ мебошад, ки дар шароити мусоиди сармоягузорӣ метавонанд барои таъмини сатҳи зарурии рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар ба фаъолияти сармоягузорӣ ҷалб ва истифода шаванд.
Катасонов В.Ю. Инвестиционный потенциал хозяйственной деятельности: макроэкономический и финансово-кредитный аспекты: Учебное пособие. М.: МГИМО-Университет, 2004.-с.8-9.	Иқтидори сармоягузории субъекти хоҷагидор (миллат, минтақа, соҳа, ширкат) маҷмӯи ниҳоии имконпазири тамоми захираҳои худи он (молиявӣ, моддӣ, илмию техникӣ, захираҳои инсонӣ), ки дар натиҷаи фаъолияти пештараи иқтисодии субъекти зикршуда ҷамъ оварда шудааст, мебошад. субъект, ки метавонад барои таъмини фаъолияти инвеститсионӣ) дар шакли маблағгузории асосӣ) бе халалдор кардани фаъолияти иқтисодии ҷорӣ истифода шавад
Шевцова В.Н. Автореферат диссертации «Оценка инвестиционной привлекательности отрасли (на примере мукомольно-крупяной промышленности). Москва, 2006г.	Ҷолибияти сармоягузории соҳаро метавон ҳамчун маҷмӯи омилҳои мушаххаси дохилӣ ва берунии ин соҳа, нишондиҳандаҳои молиявии он, имкониятҳои коҳиш додани хатарҳои соҳа, инчунин пешгӯии тамоюли рушди он баррасӣ кард, ки имкон медиҳад сармоягузор мувофики мақсадҳои худ.
Валинурова Л. С., Казакова О.Б. Управление инвестиционной деятельностью: учебник / Л.С. Валинурова, О.Б. Казакова. - М.: КНОРУС, 2005. -с.28-29	Ҷолибияти сармоягузории системаи иқтисодӣ маҷмӯи хусусиятҳои объективӣ, хосиятҳо, воситаҳо, имкониятҳои система, муайян кардани талаботи эҳтимолии самараноки сармоягузорӣ.

Хотимаи ҷадвали 1.2.

САРЧАШМА	МУҲТАФОИ МАВҲУМҲО
ҶОЛИБИЯТИ САРМОЯГУЗОРӢ	
Веретенникова О.Б., Рыбина Е.С. Инвестиционная привлекательность отрасли и методы ее оценки. Научная статья	Ҷолибияти сармоягузорӣ маҷмӯи хусусиятҳои сармоягузорию ҷолиби объекти сармоягузорӣ мебошад, ки ба маълумоти таҳлилӣ ва пешгӯӣ асос ёфта, сатҳи хавф ва даромади сармоягузориро инъикос менамояд.
Мафҳуми фазои сармогягузорӣ, ки аз тарафи муаллифи рисола пешниход гардидааст	Фазои сармоягузорӣ - ин маҷмӯи шароитҳои хоси ҳар як кишвар, соҳаи мушаххаси он мебошад, ки асоси рушди бомуваффақияти иқтисодӣ ҳам дар ҳозира ва ҳам дар оянда буда, он дар беҳтар шудани нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар, соҳаҳои алоҳидаи он ва афзоиши саҳми онҳо дар ММД ва рушди некуахволии ҳалқ инъикос меебад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти истифодашуда

Шарҳи баъзе аз мафҳумҳои дар ҷадвали 1.2. оварда шуда аз тарафи муаллифи рисола зарур мебошад, алалхусус, оиди доираи истифодабарии мавҳумҳои фазо ва иқлими сармоягузорӣ. Ба назари мо, барои таҳқиқи мушкилоти фароҳам овардани шароити мусоид барои соҳаи истихроҷи маъдан мафҳуми фазо нисбат ба иқлим қобили қабултар аст, зеро он на танҳо маҷмӯи омилҳо ва шароити дохилиро, балки берунаро низ дар бар мегирад. Бо сабаби он, ки рақобат барои ҷалби сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи захираҳои табиӣ дар заминаи методологӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ амалӣ карда мешавад, бо фарогирии тамоми кишварҳои ҷаҳон, ки дар он ҷой конҳои захираҳои табиӣ ҷойгиранд ва муайян карда шудаанд, ки хусусиятҳои гуногуни иқлими сармоягузорӣ доранд.

Дар байни олимони ватанӣ, ки дар назарияи ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ, сиёсати сармоягузорӣ, ҷараён, иқтидор, хавфҳо, ҷолибияти сармоягузорӣ, самаранокии ҷараёни сармоягузорӣ ва дигар масъалаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди саноат саҳми назаррас гузоштаанд, бояд осори академикҳо Раҳимов Р.К. ва Қаюмов Н.Қ., олимони иқтисоддон Абдуллов Д.А., Аброров Ҷ., Акмалов М.А., Алибеков З.А., Ҷумъаев М.Х., Ёров З.Ё., Исматов А.Р., Каримова М.Т., Қобилов Т.М., Комилов С.Ҷ., Маҷидов Б.С., Муминова Ф.М., Низомова Т.Д., Орипов А.О., Раҷабов К.Р., Розиқов В.А., Рауфӣ А., Раҳимзода Ш., Раҳматов Р.А., Саидмуродов Л.Ҳ., Сафарова С.Г., Уроқов

Д.У., Файзуллоев М.К., Ҳабибова С.Х., Халиков ., Хоналиев Н.Х., Шарипов Б.М., Хоҷаев П.Д., Шарипов Х.Ш.[28] ва дигаронро зикр кард.

Бо назардошти таҳлили асосҳои консептуалии ташаккул ва инкишофи мафҳумҳои асосии муносибатҳои сармоягузорӣ сохтори зерини мафҳуми фазои сармоягузориро пешниҳод намудан мумкин аст (расми 1.1).

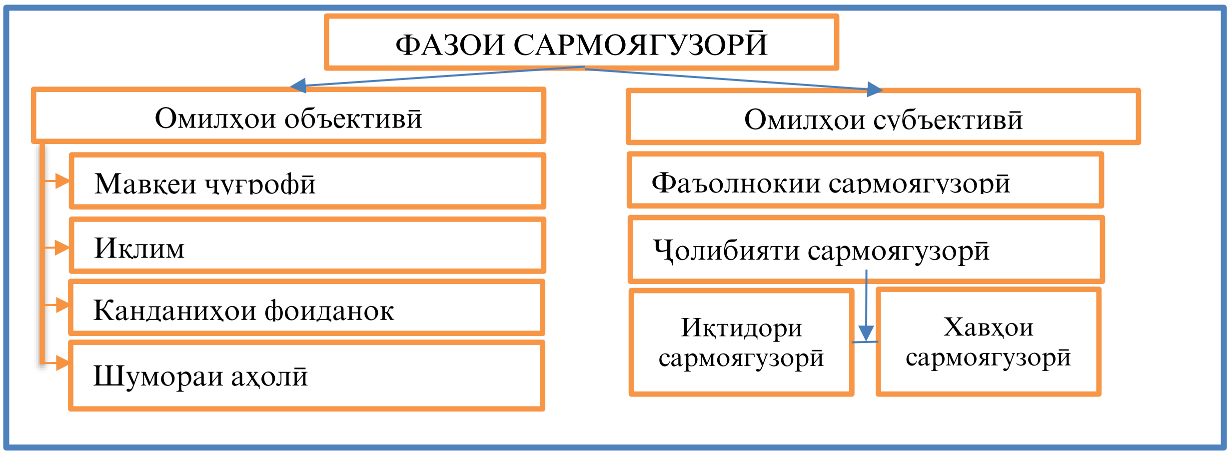

Расми 1.1. - Сохтори консептуалии мафҳуми фазои сармоягузорӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Унсурҳои дар расми 1.1. овардашуда нишон медиҳад, ки фазои сармоягузорӣ таҳти таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ ташаккул ёфта, дар ин ҷо омилҳои субъективӣ ба маънои иқлими инвеститсионӣ оварда шудааст. Аз ин рӯ, фазои сармоягузориро метавон дар заминаи маҷмӯи

---

[28] Ниг.: Абдуллов Д.А. Золотодобывающее предприятие «Дарваз» и перспективы его развития [Текст] / Д.А. Абдуллов // Горный журнал. - 2003. – С. 95.; Рахимов Р.К. Проблемы развития переходной экономики Республики Таджикистан [Текст] / Р.К. Рахимов. – Душанбе, 2012. - С. 65-66.; Рахимов Р.К. Исследование динамики и структуры добавленной стоимости в контексте инновационного развития экономики Республики Таджикистан [Текст] / Р.К. Рахимов, Я.П. Довгялло, Ю.Р. Юсуфбеков. – Душанбе: Дониш, 2017. – С. 53.; Аброров Ч. Саноати кӯҳӣ ва мушкилоти экологӣ [Матн] / Ч. Аброров // Минбари халқ, 28.01.2010. - №4 (725). – С. 3.; Исматов А.Р. Опыт и перспективы освоения Пакрутского золоторудного месторождения [Текст] / А.Р. Исматов, И.В. Зидерер // Горный журнал. - 2009. - №8. – С. 56.; Разыков В.А. Инвестиционный климат Республики Таджикистан и пути совершенствования ее привлекательности [Текст] / В.А. Разыков, Ш.М. Рахимов, С.Г. Сафаров. Новосибирск, «Сарпараст», 2002. - С. 350.; Хоналиев Н. Промышленность Таджикистана: современное состояние и перспективы развития [Текст]: учеб. пособие для студ. среднего проф. образования / Н. Хоналиев. – Душанбе, 2007. – 293 с.; Халиков Х.Х. Анзобский горно – обогатительный комбинат на пороге перемен [Текст] / Х.Х. Халиков, Т.Д. Кобилов // Горный журнал. - 2003. – С. 56.; Ёров З.Ё. Полезные ископаемые и перспективы развития горнорудной промышленности Памира [Текст] / З.Ё. Ёров // Доклад на Стратегическом семинаре по устойчивому развитию Памира. – Хорог, 2002. – С. 78.; Исматов А.Р. Опыт и перспективы освоения Пакрутского золоторудного месторождения. [Текст] / А.Р. Исматов, И.В. Зидерер // Горный журнал. - 2009. - № 8. – С. 23.; Рахматов Р.А. Опыт разработки полиметаллических месторождений Алтын – Топканского рудного поля [Текст] / Р.А. Рахматов // Горный журнал. - 2003. – С. 53.

омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ, молиявӣ ва ҷуғрофӣ баррасӣ кард, ки сармоягузорони эҳтимолиро ба иқтисодиети миллӣ ҷалб ва ё боздорад. Аз ин лиҳоз, арзёбии фазои сармоягузорӣ яке аз муҳимтарин нишондиҳандаҳо мебошад, ки қабули қарорҳои сармоягузорӣ ва ҷараёни сармоягузориҳо, намудҳои онҳоро муайян мекунанд.

Таҳлилҳои консептуалӣ ва методологӣ ба мо имконият медиҳад, ки ташаккули фазои сармоягузориро дар соҳаи саноати кӯҳӣ дар сатҳи иқтисодиёти миллӣ ба алоқамандӣ бо ҷузъҳои асоси, ки ба ҳам алоқаманд буда, ҳам дар сатҳи глобалӣ, ҳам дар сатҳи минтақавӣ ва доҳилиро дар бар мегирад. (расми 1.2.).

Тавре ки аз расми 1.2. маълум мегардад, унсурҳои муҳими фазои сармоягузориро иқтидори сармоягузорӣ ва хавфҳои сармоягузорӣ ташкил медиҳанд[29].

Дар ин раванд бояд хусусиятҳои хоси соҳаи истихроҷи маъдан ба инобат гирифта шавад. Мо пешниҳод менамоем, ки барои таҳқиқи мушкилоти фароҳам овардани шароити мусоид барои соҳаи истихроҷи маъдан мафҳуми фазои сармоягузорӣ нисбат ба иқлим қобили қабул аст, зеро он на танҳо маҷмӯи омилҳо ва шароити дохилиро, балки берунаро низ дар бар мегирад.

Бо сабаби он, ки рақобат барои ҷалби сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи захираҳои табиӣ дар заминаи методологӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ амалӣ карда мешавад, бо фарогирии тамоми кишварҳои ҷаҳон, ки дар он ҷой конҳои захираҳои табиӣ ҷойгиранд ва муайян карда шудаанд, ки хусусиятҳои гуногуни иқлими сармоягузорӣ доранд. Аз ин рӯ, рақобат барои ҷалби сармоягузорӣ ба соҳаи истихроҷи маъдан мавзӯи мубориза дар муҳити ҷаҳонӣ мебошад, ки давлатҳо, ширкатҳои ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва миллӣ ва шӯъбаҳои фаръии онҳоро фаро мегирад, нисбат ба рақобат ва фазои сармоягузорӣ байни соҳаҳо ва ширкатҳо дар дохили иқтисодиёти алоҳидаи миллӣ.

[29] Литвинова, В.В. Инвестиционная привлекательность и инвестиционный климат региона. [Текст] / В.В. Литвинова // Финансовый университет. - 2013. - 116 с.

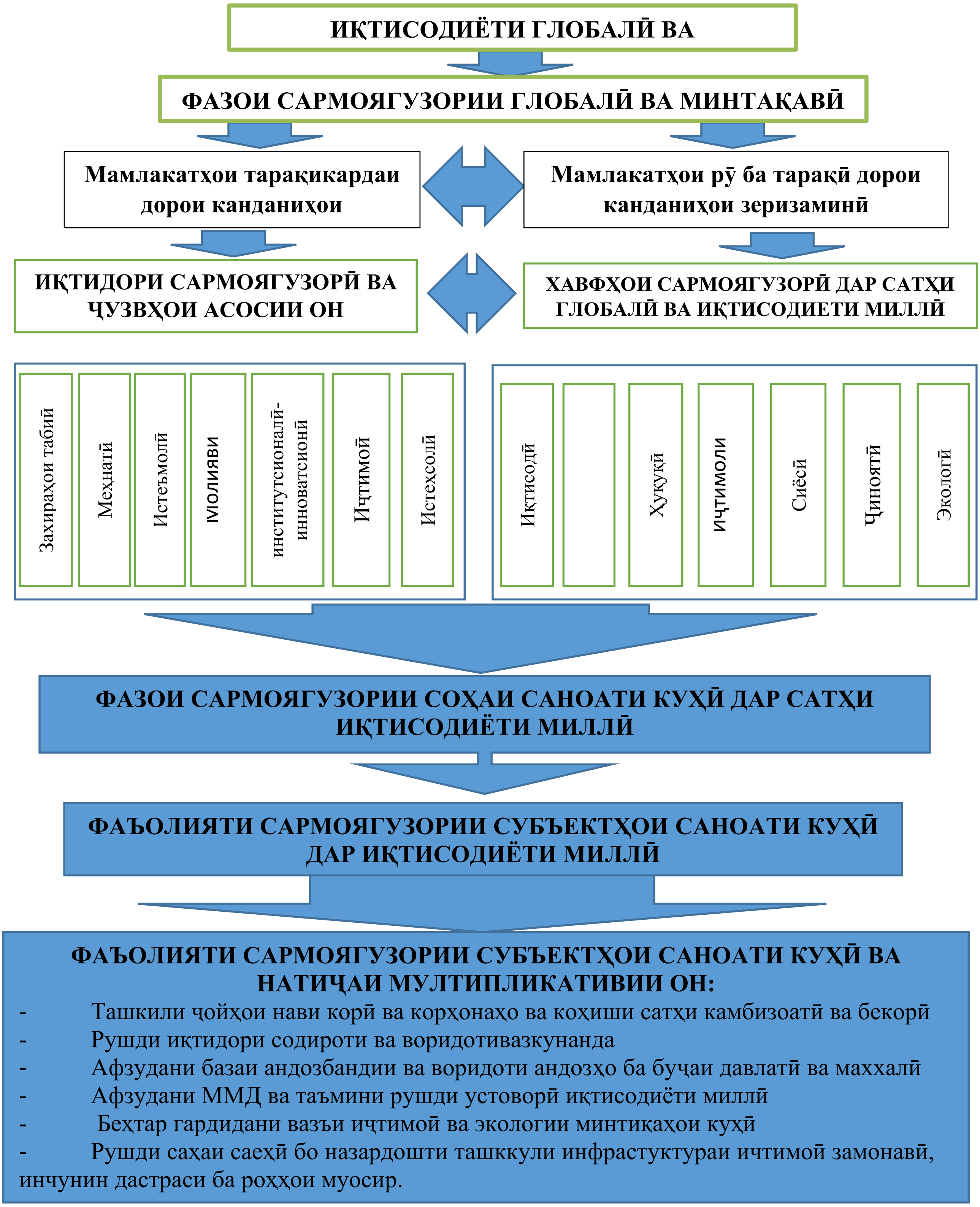

Расми 1.2. – Нақшаи назариявии алоқамандии байни мафҳумҳои фазои сармоягузорӣ, иқтидори сармоягузорӣ, хавфи сармоягузорӣ, фаъолияти сармоягузорӣ ва натиҷаҳои он дар сатҳи глобалӣ, минтақавӣ ва иқтисодиети миллӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси: Литвинова, В.В. Инвестиционная привлекательность и инвестиционный климат региона. [Текст] / В.В. Литвинова // Финансовый университет. - 2013. - 116 с.

Дар умум байни фазои сармоягузорӣ ва фаъолияти сармоягузорӣ ва ҳавфҳои он ҳам дар сатҳи глобалӣ, ва ҳам минтақавӣ ва иқтисодиети миллӣ робитаҳои функсионалӣ вуҷуд дорад, яъне ташаккули фазои сармоягузории мусоидаткунандаи рушди устувори динамикӣ омиле мешавад барои рушди иқтисодиёти сатҳои гуногун (глобалӣ, минтиқавӣ ва дар сатҳи иқтисодиёти миллӣ, соҳаи саноат ва зерсоҳаи он - саноати кӯҳӣ), ки боиси ҳалли мушкилотҳои характери иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ-ро, ки характери мултипликативиро дорост, мешавад. Аз ҷумла, баъзе муаллифон "иқтидори сармоягузорӣ" - ро " ҳамчун маҷмӯи муайяни захираҳои сармоягузорӣ, ки ба таъсири синергизм ҳангоми истифодаи онҳо имкон медиҳанд"мефаҳманд[30].

Ба назари мо, дар ин таъриф гирифтани фоида ё даромад ҳамчун ҳадафи ниҳоии сармоягузорӣ сарфи назар гардида, инчунин сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ ба инобат гирифта нашудааст. Чунин раванд боиси он мегардад, ки дар ташакулли фазои сармоягузорӣ ва афзун гардидани ҷараён ва иқтидори сармоягузории соҳаи саноати кӯҳӣ ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва экологӣ аҳамият намедоданд, ки боиси вайрон шудани иқлими минтақавӣ ва ё маҳҳалӣ, таназзули сайёҳи, афзудани партовҳо ва коҳиш ёфтани саломатии аҳолии минтақа ва ғайра мешавад, ки боиси татбиқи ҷазои молиявӣ ва ҷинояти нисбати корхонаҳо гардида, ба паст гардидани самаранокӣ ва бозгашти сармоягузориҳо гардида, фазои сармоягузориро дар соҳа ва минтақа коҳиш медиҳад.

Ҳамин тариқ, мувофиқи пешниҳоди муаллиф “фазои сармоягузорӣ ин маҷмӯи шароитҳои хоси ҳар як кишвар, соҳаи мушаххаси он мебошад, ки асоси рушди бомуваффақияти иқтисодӣ ҳам дар ҳозира ва ҳам дар оянда буда ва он дар беҳтар шудани нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар, соҳаҳои алоҳидаи он ва афзоиши саҳми онҳо дар ММД ва рушди некуахволии ҳалқ инъикос меебад”.

---

30 Марголин А.М. Методы государственного регулирования процесса преодоления инвестиционного кризиса в реальном секторе экономики [Текст]: монография / А.М. Марголин, А.Я. Быстряков. - Челябинск: Южно-Уральское книжное издательство. - 1998. - 186 с.

Яъне мафҳуми «фазо» дар муқоиса бо мафҳуми «иқлим» аз ҷиҳати мазмун васеътар ва бисёрҷабҳа аст, зеро мафҳуми аввал таъсири омилҳо ва шароитҳои глобалӣ ва минтақавиро иловатан дар бар мегирад, дар ҳоле ки мафҳуми иқлим нисбатан маҳдуд буда, танҳо таъсири омилу шароитҳои махаллии кутохмуддатро ба инобат мегирад. Аз ин рӯ, ташаккул ва фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ дар соҳаи саноати кӯҳӣ дар шароити рақобат барои ҷалби сармояи хориҷӣ ба ин соҳа бо дигар субъектҳои глобалӣ ва минтақавӣ, аз қабили кишварҳои пешрафта ва дигар кишварҳои рӯ ба тараққӣ бо дарназардошти рушди бахшҳои афзалиятнок дар доираи иқтисоди миллӣ сурат мегирад, роҳандозӣ мегардад.

Дар маҷмӯъ, аҳамияти ташаккули фазои сармоягузорӣ на танҳо олимони хориҷӣ, балки олимони ватаниро маҷбур месозад, ки дар бартараф кардани мушкилотҳои сармоягузорӣ дар иқтисоди миллӣ бо тарзу усулҳои нав муносибат кунанд. Дар ин ҷода фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ бо дар назардошти омилҳои глобалӣ, минтақавӣ, соҳавӣ ва корпоративӣ ҷойгоҳи муҳим дорад. Ташаккули фазои мусоид ба рушди минбаъдаи фаъолияти сармоягузории на фақат соҳа, балки инчунин ба рушди дигар субъектони алоқаманд дар минтақа ва дар умум ба иқтисодиёти миллӣ такон медиҳад.

1.2 Усулҳо ва принсипҳои арзёбии фазои сармоягузорӣ дар соҳаҳои саноат

Барои таъмини самаранокии пурраи нерӯи сармоягузорӣ ва унсурҳое, ки онро ташкил медиҳанд, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ муҳим аст. Дар айни замон созмонҳо, муассисаҳо ва идораҳои бонуфузи байналмилалӣ барои арзёбии муҳити сармоягузорӣ яке аз се усул (усули иқтисодӣ-математикӣ, усули таҳлили омилӣ, арзёбии экспертӣ) ё маҷмӯи онҳоро истифода мебаранд.[31] Истифодаи равишҳои гуногуни методологӣ

[31] Осокина А.С. Состояние инвестиционной среды как основа развития организаций строительного сектора экономики [Текст] / А.С. Осокина, А.А. Ларкина, А.А. Визгалина // Российский экономический интернет-журнал. – 2019. – № 1. – С. 58.

дар арзёбии муҳити сармоягузории як кишвар ё гурӯҳи кишварҳо натиҷаҳои гуногун медиҳад. Ин вазъият зарурати такмили методологияи баҳодиҳӣ ва ба назар гирифтани омилҳои гуногунро дар раванди таҳлил тақозо мекунад.

Таҳлили танқидии усулҳои мавҷуда зарурати ҳисоб кардани арзёбии миқдории муҳити сармоягузориро бо истифода аз нишондиҳандаҳои интегралӣ нишон медиҳад.

Барои ҷалби сармоя таҳлил ва роҳҳои беҳтар намудани фазои сармоягузории кишвар ва минтақаҳо аҳамияти хоса дорад. Баҳодиҳии объективии фазои сармоягузорӣ пеш аз қабули қарорҳо дар бораи дурнамои сармоягузорӣ ба иқтисодиёти кишварҳои алоҳида имконнопазир буд. Ин тадриҷан имконпазир гардид, зеро таҳияи методологии рейтингҳои сармоягузорӣ барои кишварҳо ва минтақаҳои гуногун такмил ёфт. Рейтинги сармоягузорӣ воситаи таҳлилест, ки ба шумо имкон медиҳад, ки ҷузъҳои номусоиди фазои сармоягузориро муайян намуда, тадбирҳоеро, ки ба беҳтар намудани ин қисмҳо ва аз ин рӯй «гарм» кардани тамоми фазо нигаронида шудаанд, таҳия намоед. [32]

Дар ин раванд, бояд фазои сармоягузорӣ объективӣ ва дуруст арзёби гардида барои қабули қарорҳои идоравӣ бо назардошти таъмини самаранокии сармоягузориҳо қабул карда шавад. Яъне, фаъолияти сармоягузорӣ ин раванди татбиқи воқеии иқтидори сармоягузорӣ бо дарназардошти сатҳи хавфҳои марбут буда, он бо чунин нишондиҳандаҳо, ба монанди динамикаи ҷалби сармоягузориҳо, сохтори онҳо ва ғайра инъикос мегардад. Агар ба маънои васеаш тафсир намоем, ки сармоягузорӣ ба такрористеҳсоли васеъи фондҳои асосӣ дар шакли маблағгузориҳои асосӣ, рушди сармояи инсонӣ ва афзунгардонидани воситаҳои гардон сурат гирифта, ба фаъолнокии хоҷагидорӣ, молиявӣ ва сармоягузорӣ алоқаманд фаҳмида мешавад. Лекин як қисми олимон мафҳуми сармоягузориро ба маънои маҳдуд тафсир карда, онро ҳамчун

---

32 Харитонова В. Как можно «измерить» инвестиционную среду? [Текст] / В. Харитонова // Финансы в Сибири. - 1998. - № 3. - С. 13 - 17.

хароҷот барои истеҳсол, андӯхти воситаҳои истеҳсолот ва афзоиши захираҳои моддӣ маънидод менамоянд.

Айни замон рейтингҳои ҳамаҷонибаи фазои сармоягузории кишварҳои ҷаҳон аз ҷониби маҷаллаҳои пешрафтаи иқтисодӣ давра ба давра нашр мешаванд. Системаҳои маъруфи ғарбии арзёбии фазои сармоягузорӣ рейтингҳои Euromoney, Index Environment Risk Index (BERI), The Economist ва Institutional Investor мебошанд. Оҳиста-оҳиста на танҳо баҳодиҳии унсурҳои алоҳидаи иқтидори сармоягузорӣ, балки баҳодиҳии хавфҳои сармоягузорӣ низ ҳамчун ҷузъҳои ин рейтингҳо баррасӣ карда шуданд.[33]

Масъалан, усули ҳисоб кардани рейтинги сармоягузории маҷаллаи Euromoney таҳлил ва баррасӣ менамоем. Арзёбии машҳуртарин ва зуд-зуд истинодшудаи ҷолибияти сармоягузории кишварҳои ҷаҳон рейтинги маҷаллаи Euromoney мебошад, ки дар асоси он соле ду маротиба (моҳҳои март ва сентябр) арзёбии хавфи сармоягузорӣ ва эътимоднокии кишварҳо анҷом дода мешавад. Рейтинги Euromoney ба омӯзиши гурӯҳҳои зерини нишондиҳандаҳо асос ёфтааст:

1) бозор - 40%;

2) кредит – 20 фоиз;

3) сиёсӣ ва иқтисодӣ, аз ҷумла таваккали сиёсӣ, вазъи иқтисодӣ ва дурнамои рушди иқтисодӣ – 40 фоиз.[34]

Натиҷаи интишоркардаи маҷаллаи Euromoney ҷадвали дорои феҳристи раддабандии кишварҳоест, ки аз 1 то 169 ҷойҳо бо тартиби камшавии арзиши нишондиҳандаи интегралии эътимод сохта шудааст.

Ин нишондиҳанда дар доираи аз 0 то 100 чен карда мешавад ва маҷмӯи воқеии баҳодиҳиест, ки бо ҳисобҳои коршиносӣ ё таҳлилӣ барои 9 нишондиҳандаи умумӣ гирифта шудааст. Онҳо ин ё он ҷиҳати вазъияти

[33] Гребенникова В.А. Современные подходы к оценке инвестиционной привлекательности предприятия [Текст] / В.А. Гребенникова, В.А. Вареников // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. - 2020. - №7-2. - С. 15-23.
[34] Савчук В.П. Анализ и разработка инвестиционных проектов [Текст] / В.П. Савчук, С.И. Прилипко, Е.Г. Величко. - Киев: Абсолют-В, Елга, 1999. - С. 18.

сиёсӣ ё иқтисодии ҳар як мамлакати ҷаҳонро тавсиф мекунанд. Ҳангоми ҳисоб кардани арзиши нишондиҳанда дар аввал ду кишваре интихоб карда мешаванд, ки сатҳи баландтарин ва пасттарин (сифр)-и нишондиҳанда доранд. Сипас арзишҳои ин нишондиҳанда барои кишварҳои боқимонда муайян карда мешаванд, ки мутаносибан дар фосилаи муайян тақсим карда мешаванд.

Ҳар яке аз нишондиҳандаҳо арзиши мустақил доранд, дар ҳолеки онҳоро метавон ба ду қисм ҷудо кард: нишондиҳандаи самаранокии иқтисодиёт ва дигар нишондиҳандаҳои эътимоднокӣ. Нишондиҳандаҳои дигаре, ки ба нишондиҳандаи интегралии эътимод дохил мешаванд, сатҳи хавфи сиёсӣ, ҳолати қарз, мавҷудияти қарздиҳии бонкӣ, маблағгузории кӯтоҳмуддат, сармояи қарзии дарозмуддат, эҳтимолияти ҳолатҳои форс-мажор, қобилияти пардохт, майл ба дефолтро инъикос мекунанд. пардохти қарз ё ба таъхир андохтани он. Ҳамчун коршиносон, маҷаллаи Euromoney сиёсатшиносонро аз ширкатҳои машваратии илмии Willis Faber & Dumas, Political Risk Services, Dun & Bradstreet ҷалб мекунад. Дар кор иқтисоддонҳои созмонҳои байналмилалӣ, муассисаҳои бонкии Швейтсария, Британияи Кабир, Дания, Олмон иштирок доранд. Маълумот аз Бонки Ҷаҳонӣ, Morgan Grenfell Trade Finance Limited, Moody`s ва Standard & Poor`s истифода мешавад.

Нишондиҳандаҳое, ки ҳангоми таҳияи рейтинги Euromoney ба назар гирифта мешаванд, инҳоро дар бар мегиранд

Самаранокии иқтисодиёт - аз рӯи вазъи пешбинишудаи иқтисодиёти ҳар як кишвар ҳисоб карда мешавад. Дар ин ҷо динамикаи маҳсулоти умумии миллӣ бо фоиз ба назар гирифта мешавад. Самаранокии иқтисодӣ аз рӯи ҷадвали аз 0 то 25 балл баҳо дода мешавад, ки 25 балл баландтарин сатҳи имконпазири самаранокии иқтисодӣ ва 0 балл бесамар будани пурраи онро нишон медиҳад.

Хавфи сиёсӣ – барои арзёбии он бо мутахассисон, намояндагони ширкатҳои суғурта ва бонкҳо мусоҳиба гузаронида мешавад. Онҳо мавқеи ҳар як мамлакатро дар миқёси додашуда аз руи қобилияти пардохт (ё

муфлисии) он дар зери таъсири вазъияти сиёсии кишвар муайян мекунанд. Таваккали сиёсӣ аз рӯи ҷадвали аз 0 то 25 балл баҳо дода мешавад (25 хол – набудани пурраи хавфи сиёсӣ, 0 балл – дараҷаи максималии хавф). Нишондиҳандаи маҷмӯии қарз - аз рӯи Бонки ҷаҳонӣ ҳисоб карда шудааст. Дар он маблағи қарз, сифати адои он, ҳаҷми содирот ва балански муомилоти савдои берунӣ, ММД ба назар гирифта мешавад. Нишондиҳандаи қарз аз 0 то 10 хол чен карда мешавад.

Усули Euromoney аз камбудиҳо холӣ нест. Якум, вай байни сармоягузориҳои мустақим ва портфелӣ фарқ намекунад ва дуюм, баҳо додан ба фазои сармоягузории кишвар дар Русия, ИМА, Чин, Олмон (бо назардошти шароити гуногуни субъектҳои федератсияҳо) қонунӣ нест. Бо як маҷмӯи нишондиҳандаҳо, аз як тараф, ва Люксембург, Эстония, Албания ва дигар кишварҳои хурд, аз тарафи дигар. Сеюм, дар байни нишондиҳандаҳо ҷузъи инноватсионие вуҷуд надорад, ки дар динамикаи макроиқтисодии бисёр кишварҳо нақши афзоянда дорад.

Дуввум усули рейтингии арзёбии сармоягузориро Институти иттилооти тиҷоратии Швейтсария (услули BERI) ташкил медиҳад. Мувофики он ҳар сол Институти иттилооти тиҷоратии Швейтсария (BERI) баҳодиҳии муқоисавии иқтидори 49 кишвари ҷаҳонро барои ҷалби сармоя пешниҳод мекунад. Чор гурӯҳи зерини мушкилот таҳлил карда мешаванд:

- қонунгузории меҳнат ва созишномаҳои тарафайн;
- таносуби байни сатҳи музди меҳнат ва маҳсулнокии меҳнат;
- интизоми меҳнат ва муносибат ба меҳнат;
- дараҷаи тахассусии кормандон.

Пас аз он холҳо барои ҳар як кишвар бо истифода аз вазнҳои зерин ҷамъбаст карда мешаванд: арзишҳо барои гурӯҳи якум - 30 хол, барои дуюм - 30, барои сеюм - 25 ва барои чорум - 15 хол.

Нишондиҳандаҳои умумӣ ё интегралӣ ба чор гурӯҳ муттаҳид мешаванд:

66-100 балл - кишвари мусоид барои сармоягузорӣ;

51-65 балл - кишвари қобили қабул;

36-50 балл - кишвари хеле мусоид нест;

- камтар аз 35 балл - кишваре, ки барои ҷойгиркунии ягон истеҳсолот мувофиқ нест.

Инчунин, рейтингҳои сармоягузории дигар агентиҳои хориҷӣ, инчунин, рейтинги ҳамасола, ки аз ҷониби маҷаллаи инглисии The Economist нашр мешавад, барои арзёбии хавфҳои сиёсӣ ва иқтисодии кишварҳои мухталиф арзёбӣ мешавад[35].

Рейтинги сармоягузорони саноатӣ пеш аз ҳама қобилияти қарздиҳии кишварҳоро арзёбӣ мекунад ва бо иштироки коршиносони 100 бонки пешрафтаи байналмилалӣ тартиб дода мешавад. [36] Илова бар ин, дар тартиб додани чунин рейтингҳо баъзе бонкҳои маъруф (масалан, Deutsche Bank), марказҳои тадқиқотии байналмилалӣ ва миллӣ низ ҷалб карда шудаанд.

Рейтинги байналмилалии сармоягузории кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, хусусиятҳои фазои сармоягузорӣ дар кишварҳои ИДМ ва Балтика мавзӯи тадқиқоти байналмилалии «Барометри сармоягузорӣ дар кишварҳои пасошӯравӣ. Муқоисаи ду рейтинг (май 1994 - январи 1998)" (W. Bottcher, J. Joudanov, H. Walter Ein Investitionsbarometr fur die vormalige UdSSR). [37] Рейтинги сармоягузорӣ ба консепсияи олмонӣ дар бораи ҷолибияти фазои сармоягузорӣ асос ёфтааст. Баҳодиҳии микдорӣ ва сифатии фазои мусоиди сармоягузорӣ дар кишварҳои ИДМ ва Балтика аз рӯи 20 меъёри муҳимтарин, ки ба чаҳор гурӯҳи асосӣ гурӯҳбандӣ шудаанд, асос ёфтааст:

1. Омилҳои суботи иҷтимоӣ (сиёсӣ, давлатӣ, байнидавлатӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ);

---

[35] Зименков Р.И. Прямые инвестиции США в российскую экономику [Текст] / Р.И. Зименков // США, Канада: экономика, политика, культура. - 1999. - № 6. - С. 3-15.

[36] Савчук В.П. Анализ и разработка инвестиционных проектов [Текст] / В.П. Савчук, С.И. Прилипко, Е.Г. Величко. - Киев: Абсолют-В, Елга, 1999. - 304 с.

[37] Борисова К. Поиск критериев благоприятной инвестиционной среды [Текст] / К. Борисова // Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - № 1. - С. 125 – 127.

2. Дараҷаи дигаргунсозии иқтисодиёт (либерализатсияи нархҳо, хусусигардонии моликият, рушди соҳибкории хурду миёна, ислоҳоти аграрӣ, ташаккули инфраструктураи бозор);

3. Ҳолати вазъи иқтисодӣ (суръати рушди иқтисодӣ, таваррум, тавозуни савдо ва пардохт ва ғ.);

4. Дараҷаи кушодагӣ ба бозори ҷаҳонӣ (демонополизатсияи муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ, конвертатсияи пули миллӣ, озодии ҳаракати сармоя, имтиёзҳо барои ширкатҳои хориҷӣ ва ғайра).

Ин меъёрҳо, ба андешаи мо ва муаллифон, ба таври илова имкон медиҳанд, ки имконпазирии таҳияи стратегияи сармоягузорӣ, шаклҳои мушаххаси татбиқи лоиҳаро муайян кунем, мӯҳлатҳои оғози фаъолияти сармоягузорӣ ва омодагии соҳаҳо ва корхонаҳоро ба ҳамкорӣ бо шарикони хориҷӣ мушаххас кунем.

Таҳлили ин меъёрҳо имкон дод, ки аз рӯи сатҳи фазои мусоиди сармоягузорӣ се гурӯҳи кишварҳои ИДМ ҷудо карда шавад. Ба панҷгонаи беҳтарин ҷумҳуриҳои назди Балтика (Эстония, Литва ва Латвия), инчунин Русия ва Қазоқистон дохил шуданд, ки нишондиҳандаҳои хеле баланд доранд - аз 75,16 то 81,45 аз сад нуқтаи имконпазир. Дар ин гурӯҳи давлатҳо воридшавии сармоягузории мустақими хориҷӣ аз ҳама зиёд буд.

Гурухи дуюмро Киргизистон, Узбекистон, Туркманистон, Озарбойҷон. Арманистон ва Беларус бо суръати хеле пасти ҷолибияти сармоягузорӣ (аз 48,24 то 61,36 балл). Аз ин рӯ, мизони вуруди сармояи мустақими хориҷӣ дар ин ҷойҳо хеле хурд буда, танҳо ба баъзе соҳаҳо маҳдуд аст.

Рейтинги сармоягузориро гурӯҳи сеюми кишварҳо (Гурҷистон, Молдова ва Тоҷикистон), ки нисбатан ба наздикӣ ба ташаккули шароити мусоиди фаъолияти сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ шурӯъ кардаанд, ташкил медиҳанд. Нишондиҳандаҳои ҷолибияти сармоягузории онҳо ҳоло паст (аз 33,10 то 38,67 банд) боқӣ монда, ҷараёни сармоягузории мустақими хориҷӣ ба бахшҳои алоҳидаи иқтисодиёт ба давраҳои наздик роҳандозӣ гардидааст. Дар баробари ин эътироф карда мешавад, ки аз сабаби

набудани омори ба қадри кофӣ боэътимод ва муқоисашаванда, кам арзёбӣ кардани аҳамияти нишондиҳандаҳои алоҳида, пайдоиши тамоюлҳои нав ба назар гирифта нашудаанд. Зарур аст, ки таҳияи рейтинги сармоягузории кишварҳои пасошӯравӣ идома дода, ақалан дар чаҳор сол як маротиба нашр шавад.

Муқоисаи нишондиҳандаҳои ниҳоии рейтингҳои сармоягузорие, ки аз ҷониби таҳлилгарони ғарбӣ ва русӣ тартиб дода шудаанд, имкон медиҳад, ки дар бораи мувофиқати баҳодиҳии муҳимтарини онҳо хулоса барорем. Дар Русия барои арзёбии фазои сармоягузории кишвар методологияи фирмаи «Универ» истифода мешавад.[38] Мувофиқи ин методология ҳар як гурӯҳи хавф бо шумораи муайяни омилҳо тавсиф карда мешавад (одатан, тақрибан даҳ). Ҳар омил (нишондиҳанда) ҷанбаи мушаххаси инкишофи вазъи иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодиро инъикос мекунад, ҳолати кунунӣ ё пешгӯии он бо нишондиҳандаи микдорӣ тавсиф мешавад. Қиматҳои ин нишондиҳандаҳо аз 1 - беҳтарин, то 10 - бадтарин арзёбӣ карда мешаванд ва бо усули ҳисобшуда ё экспертӣ дар холҳо муайян карда мешаванд ва ҳар як нишондиҳанда дар системаи арзёбӣ вазни худро дорад, ки ба аҳамияти он мувофиқ аст.

Маблағи вазнҳо дар дохили ҳар як гурӯҳи хавф 1 аст. Холи ба нишондиҳанда додашуда (аз 1 то 10) ба вазни он (аз 0 то 1) зарб карда мешавад ва натиҷа саҳми ҳар як нишондиҳанда ба гурӯҳи хавфи баррасишаванда мебошад. Чунин таҳлил ҳар се моҳ омода мешавад.

Арзёбии умумӣ барои ҳамаи гурӯҳҳои хавф ба таври зерин сабт карда мешавад:

$$R = (A * r), (1)$$

ки дар он

r - арзиши ҳар як нишондиҳанда дар нуқтаҳо;

A - омили вазн;

R ғ арзёбии умумии хавф аст.

---

[38] Олейникова Е.А. Экономическая и национальная безопасность [Текст]: учеб. для студентов / под ред. Е.А. Олейникова. - Москва : Экзамен, 2005. - 766 с.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки мувофиқи ин методологияи метавон хусусиятҳои баъзе ҷузъҳои фазои сармоягузориро дар Русия барои муқоиса бо нишондихандахои дигар мамлакатҳо истифода намуд. Лекин, бо ин усул фазои сармоягузории кишварҳои хориҷӣ ҳисоб карда нашудааст.[39]

Муаллифони ин методология омилҳоеро ҷудо намудаанд, ки сармоягузорони стратегии хориҷӣ дар асоси онҳо дар бораи ҷолибият ё ҷолиб набудани фазои сармоягузории кишвар хулоса бароранд (Ҷадвали 1.3.).

Ҷадвали 1.3. - Омилҳое, ки ҷолибияти фазои сармоягузории кишварро аз нуқтаи назари сармоягузории стратегӣ муайян мекунанд

Аломати гурӯҳбандӣ	Кишварҳо		
	инкишоф ёфта истодааст	**Сатҳи миёнаи рушд**	**Рушд карда**
Шароити сиёсӣ ва иқтисодӣ	Дастгирии давлат, сохтори иқтисоди миллӣ, ҳуқуқи инсон ва терроризм	Мавҷудияти шарикони тиҷоратӣ, сатҳи инфляция, зуҳуроти миллатчигӣ	Устувории валюта, иштирок дар иттифокҳои харбӣ, баланси савдо бо мамлакати иҷрокунанда
Шароити иқтисодӣ	Ҳуқуқи мероси амвол, мавҷудияти роҳбарияти миллӣ ва имкони ҷалби онҳо, мутобиқати кафолатҳои суғурта ба стандартҳои байналмилалӣ	Талабот нисбат ба шарикони милли, маҳдудиятҳои сафар ба хориҷа, дахолат накардани ҳукумат ба фаъолияти идоракунии ширкатҳо	Дараҷаи озодӣ дар қабули карорҳои идоракунӣ, имконияти амалӣ гардондани фоидаи корхонаҳои муштарак
Шароити сармоягузорӣ	Ҳиссаи зарурии иштирок (саҳмҳо) дар сармояи корхона, имконияти пардохтҳои байналмилалӣ	Мавҷудияти бахшҳои афзалиятноки иқтисодиёт барои ҷойгиркунии сармояи хориҷӣ, конвертатсияи асъор, рушди низоми бонкӣ	Грантҳои фондҳои давлатӣ ва субсидияҳо, бозори миллии ресурсҳои инвеститсионӣ, дараҷаи чамъшавӣ
Тарифҳо ва андозҳо	Имтиёзҳои андоз, тарифҳои таърифӣ	Субсидияҳои содирот, субсидияҳои воридот, баргардонидани дивидендҳо	Иттиҳодҳои гумрукӣ, шартномаҳои андози дукарата бо кишвари ичрокунанда, озодкунии андоз аз арзиши иловашуда
Воситаҳои нақлиёт ва алоқа	Мавҷуд будани телекс ва телефон, вазъияти сети телефони мамлакат	Алоқаи моҳворавӣ, ширкатҳои ҳавопаймоии байналмилалӣ, нақлиёти роҳи оҳан	Имконияти пайвастшавӣ ба шабакаҳои компютерии миллӣ ва байналмилалӣ, фурудгоҳҳои марказӣ, ки ба хатҳои байналмилалӣ хидмат мерасонанд

[39] Савчук В.П. Анализ и разработка инвестиционных проектов [Текст] / В.П. Савчук, С.И. Прилипко, Е.Г. Величко. - Киев: Абсолют-В, Елга, 1999. - 304 с.

Идомаи ҷадвали 1.3.

Аломати гурӯҳбандӣ	**Кишварҳо**		
	инкишоф ёфта истодааст	**Сатҳи миёнаи рушд**	**Рушд карда**
Базаи ашьёи хом ва хизматрасонй	Инфраструктураи саноатй, мавчуд будани киемхои эхтиётй, мавчуд будани гази табий	Дарачаи интеграциям саноат, инкишофи сети таъминот	Захираҳои миллӣ, бартариҳои шабакаи маркетингии миллӣ
Қувваи корӣ	Сатҳи саводнокӣ, ихтилофҳои этникӣ, манъи корпартоӣ	Консентратсияи қувваи корӣ аз рӯи минтақаҳо, тахассуси қувваи корӣ, таркиби қувваи корӣ, барномаҳои таълимии давлатӣ	Дараҷаи маҳорати коргарони соҳибихтисос, демократикунонии муносибатхои истеҳсолӣ, дотацияи таълим, дараҷаи музди кор
Сохтмони иншоот ё ба даст овардани онҳо	Мавҷудияти масолеҳи сохтмонӣ, инфрасохтори сохтмонӣ, вақти зарурӣ барои гирифтани иҷозатнома ва иҷозатномаҳои давлатӣ	Сифати сохтмон, дараҷаи механиконии корҳои бинокорӣ, кадрҳои миллии бинокорон	Интихоби байни сохтмон ва харид, талаботи ҳифзи муҳити зист
Ба даст овардани замин	Иҷозати моликияти замини хориҷӣ, ҳуқуқи иҷораи дарозмуддат	Барномаҳои давлатӣ оид ба истифодабарии шаҳрҳо	Муомилоти амволи ғайриманкул, зичии биноҳо ва майдонҳои саноатӣ
Манбаҳои энергия	Мавҷудият ва эътимоднокии манбаъҳо, имконияти васеъ кардани иқтидорҳо	Арзиши таъминоти энергия, мавҷудияти нерӯи ҳастаӣ, тамоюлҳои истеъмоли энергия	Сиёсати миллии энергетикӣ, ҳаҷми воридоти нафт

Сарчашма: аз тарафи муаллиф коркард шудааст бо истифодаи -Асосҳои амнияти иқтисодӣ. (Давлат, вилоят, корхона, шахсият) / Эд. Е.А.Олейникова. - М.: ҶСП Мактаби тиҷорати Intel-Sintez, 1997. - 288 с. с.83

Таҳлили ҷадвали 1.3. ба ақидаи мо, нишон медиҳад, ки бисёре аз меъёрҳои қайдшуда баҳс талаб мебошанд, аз ҷумла, комилан рӯшан нест, ки гурӯҳбандии "Шароитҳои иқтисодӣ" ва ғайра чиро дар назар дорад. Шарҳи бисёре аз омилҳо хеле маҳдуд аст ва барои таҳлили ҳаматарафаи фазои сармоягузорӣ нокифоя мебошад.

Гуфтан ҷоиз аст, ки ҳангоми қабули қарорҳо сармоягузорони портфелӣ рейтингҳои махсуси молиявӣ ё кредитии кишварҳо истифода мекунанд, ки яке аз нишондиҳандаҳои мусоид ё ғайри мусоид будани фазои

сармоягузории кишварҳоро иҷро мекунад. Машҳуртарини онҳо Standard & Poor`s, Moody`s, Артур Андерсен, IBCA ва ғайра мебошанд.

Рейтингҳои кредитии байналмиллалӣ ин ченаки қудрати қарзии давлат мебошанд. Он дар асоси таҳлили муқоисавии қудрати қарзии 75 кишвари ҷаҳон таҳия шуда, бештари хатарҳои молиявию дигарро ба инобат мегиранд. Омилҳое, ки Standard & Poor`s ҳангоми муайян кардани рейтинг (бо тартиби камшавии аҳамият) ба назар мегиранд, ва онҳо низ фазои сармоягузориро аръебӣ мекунанд, инҳоянд:

- суботи сиёсӣ ва ризоияти ҷомеа дар гузаронидани ислоҳоти бозор;
- каср, сохтори тавозуни пардохт ва гардиши пулии буҷет;
- мақоми давлат дар Клуби кредиторони Лондон;
- сахтгирии сиёсати пулию қарзӣ ва сатҳи таваррум;
- пешравии хусусигардонӣ ва таҷдиди сохтори истеҳсолот;
- ҳолати низоми бонкӣ ва ғайра.

Мақсадҳои рейтинги кредитӣ ин манбаи иттилоот барои сармоягузорон мебошад. Сармоягузорон рейтингро ҳамчун як қисми раванди қабули қарорҳо барои сармоягузорӣ ба коғазҳои қиматнок мешуморанд, на ҳамчун тавсия барои харид, фурӯш ё нигоҳ доштани коғазҳои қиматнок истифода мекунанд. Истифодаи рейтингҳо дар бозорҳои бузурги Британияи Кабир, Фаронса, Олмон, Испания, Шветсия, Ҷопон ба як таҷрибаи маъмулӣ табдил ёфтааст.

Инчунин, ин рейтнгҳо барои баланд бардоштани таваҷҷуҳ ба қобилияти қарздиҳӣ дар байни сармоягузорон дар саросари ҷаҳон; ҳавасмандгардонии диверсификатсияи маблағгузорӣ; кам кардани арзиши сармоягазорӣ истифода мешаванд.

Standard & Poor`s рейтингии қариб 138 000 намуди коғазҳои қиматноки аз ҷониби корпоратсияҳо, муассисаҳои молиявӣ, ширкатҳои суғуртавӣ, мақомоти давлатӣ ва маҳаллӣ, ташкилотҳои боломиллиро инъикос мекунад. Дар Аврупо тақрибан 800 ширкати саноатӣ, ширкатҳои зерсохторӣ ва муассисаҳои молиявӣ дар ҳоли ҳозир аз ҷониби Standard & Poor`s баҳогузорӣ карда мешавад.

Рейтингҳои дарозмуддат аз категорияи олӣ - "AAA" то пасттарин - "D" иборат аст. Рейтинги кӯтоҳмуддат ин арзёбии эҳтимолияти баргардонидани саривақтии ӯҳдадориҳое мебошад, ки дар бозорҳои дахлдор кӯтоҳмуддат ҳисобида мешаванд. Рейтингҳои кӯтоҳмуддат инчунин аз 'A-1' барои ӯҳдадориҳои баландтарини сифат то 'D' барои ӯҳдадориҳои пасттарини сифат иборатанд.

Илова бар ин, Standard & Poor's барои саҳмияҳои имтиёзнок, фондҳои бозори пул, фондҳои вомбаргҳои муштарак, қобилияти пардохтпазирии ширкатҳои суғурта рейтингҳои махсусро пешниҳод мекунад. (Ҷадвали 1.4.)

Ҷадвали 1.4. - Категорияҳои рейтинги кредитии агентии Standard & Poor`s

Рейтинг	Арзиши рейтинги гирифташуда
Рейтингҳои сармоягузорӣ	
AAA	Қобилияти бениҳоят баланд барои иҷрои ӯҳдадориҳои молиявӣ, рейтинги баландтарин
AA	Имконияти эмитент барои иҷроии ухдадориҳо хеле калон аст
A	Қобилияти баланди иҷрои ӯҳдадориҳои молиявӣ, аммо ба эмитент метавонад шароити номусоиди иқтисодӣ ва тағироти вазъият таъсири манфӣ расонад.
BBB	Қобилияти кофӣ барои иҷрои ӯҳдадориҳои молиявӣ, аммо ҳассосияти баланд ба шароити номусоиди иқтисодӣ.
Рейтингҳои тахминӣ	
BB	Аз хатар дар муддати кӯтоҳ, аммо номуайянии моддӣ аз сабаби ҳассосият ба шароити номусоиди тиҷорат, молиявӣ ва иқтисодӣ вуҷуд дорад
B	Дар шароити номусоиди тиҷорат, молиявӣ ва иқтисодӣ осебпазирии бештар вуҷуд дорад, аммо ҳоло имкони иҷрои ӯҳдадориҳои молиявӣ вуҷуд дорад.
Рейтингҳои берунӣ	
CCC	Баъзе тарғибот вуҷуд дорад, аммо хатарҳо ва ноустуворӣ баланданд, дар айни замон дар хатар ҳастанд, иҷроиш комилан аз шароити мусоиди тиҷорат, молиявӣ ва иқтисодӣ вобаста аст.
CC	Қобилияти пардохтпазирии эмитент аз вазъи иқтисодии дохилӣ хеле вобаста буда, айни замон дар хатари хеле калон қарор дорад
C	Қобилияти пардохтпазирии эмитент комилан аз вазъи иқтисодии дохилӣ вобаста аст, ариза дар бораи муфлисшавӣ пешниҳод шудааст ё амали шабеҳ андешида шудааст, аммо пардохтҳо ё иҷрои ӯҳдадориҳои молиявӣ идома доранд.
SD	Пардохти интихобӣ оид ба масъалаи мушаххас ё синфи ӯҳдадориҳо ҳангоми идома додани иҷрои саривақтии ӯҳдадориҳои пардохт оид ба масъалаҳои дигар
D	Напардохтани уҳдадориҳои молиявӣ, қарзҳои муҳлаташ гузашта

Сарчашма: аз тарафи муаллиф коркард шудааст бо истифодаи -Асосҳои амнияти иқтисодӣ. (Давлат, вилоят, корхона, шахсият) / Эд. Е.А.Олейникова. - М.: ҶСП Мактаби тиҷорати Intel-Sintez, 1997. - 288 с. с.83

Аз таҳлили ҷадвали 1.4. бармеояд, ки рейтингҳоро аз "AA" то "CCC" бо илова кардани аломати плюс (+) ё минус (-) барои нишон додани мавқеи нисбӣ дар категорияҳои асосии рейтинг фарқ кардан мумкин аст. Илова бар ин Standard & Poor`s пешгӯии рейтингро коркад мекунад ва самти эҳтимолии равиши онро дар ду-се соли оянда нишон медиҳад. Масъалан, аломати "мусбат" - маънои онро дорад, ки рейтинг метавонад афзоиш ёбад; "манфӣ" - метавонад поён равад; "муътадил" маънои онро дорад, ки тағирот аз эҳтимол дур нест ва ғайра. [40]

Инчунин, барои арзёбии фазои сармоягузории Русия рейтинги кредитии агентиҳои иттилотии он истифода мегардад. Масъалан, агентиҳои хабарии пешбарӣ AK & M ва Skate ва ҳафтаномаҳои иқтисодии "Коммерсант" ва "Эксперт" рейтинги кредитии Русияро ҳисоб мекунанд.

Аз соли 1995 инҷониб кӯшишҳои алоҳида барои баҳодиҳии ҳамаҷонибаи фазо ва ҷолибияти сармоягузорӣ гузаронида мешаванд. Масъалан, дар ИМА он нақши муайян мебозад.[41] Мувофиқи он якчанд нишондиҳандаҳои рейтингӣ коркад шудаанд, ки барои аръёбии муқоисавии фазои мусоиди сармоягузорӣ дар ҷаҳон истифода мешаванд. Масъалан, Doing Business - ин ҳисоботи солонаи Бонки ҷаҳонӣ мебошад, ки дар он рейтинги шароити соҳибкорӣ ва фазои сармоягузории зиёда аз 190 кишвар арзёбӣ мешавад. Рейтинг ба нишондиҳандаҳои гуногун, инчунин бақайдгирии тиҷорат, гирифтани қарз, ҳимояи ҳуқуқи моликият, андозбандӣ, савдои сарҳадӣ, иҷрои шартномаҳо ва ғайра асос ёфтааст.

Global Competitiveness Index - ин гузориши солонаи форуми ҷаҳонии иқтисодӣ мебошад, ки рақобатпазирӣ ва фазои сармоягузории 140 кишвари ҷаҳонро арзёбӣ мекунад. Рейтинг ба нишондиҳандаҳо, ба монанди зерсохтор, навоварӣ, устувории макроиқтисодӣ, тандурустӣ, маориф, муҳити тиҷорат ва ғайра асос ёфтааст.

Index of Economic Freedom- ин ҳисоботҳои Heritage Foundation ки сатҳи озодии иқтисодиро дар зиёда аз 180 кишвар арзёбӣ мекунад. Рейтинг

---

[40] Маводҳои базаҳои иттилоотии агентиҳои рейтингии Standard & Poor`s, Moody`s, Expert (www.standard&poor`s.com, www.moody`s.com, www.expert.ru ва ғ.).
[41] Воган Р. Как штаты США привлекают инвесторов [Текст] / Р. Вон // ЭКО. - 1994. - № 1. - С. 181–207.

ба нишондиҳандаҳо, ба монанди моликият, озодии тиҷорат, маҳдудиятҳои савдо ва сармоягузорӣ, танзими меҳнат ва ғайра асос ёфтааст.

Corruption Perceptions Index - ин гузориши солонаи Transparency International аст, ки сатҳи фасодро дар зиёда аз 180 кишвар арзёбӣ мекунад. Рейтинг ба арзёбии коршиносон ва пурсишҳои шаҳрвандон асос ёфта, сатҳи шаффофият ва самаранокии институтҳои давлатиро инъикос мекунад.

Environmental Performance Index - ин гузориши солонаи Донишгоҳи Йел аст, ки сатҳи ҳосилнокии экологии зиёда аз 180 кишварро арзёбӣ мекунад. Рейтинг ба нишондиҳандаҳо, ба монанди сифати ҳаво ва об, идоракунии партовҳо, ҳифзи гуногунии биологӣ ва тағйирёбии иқлим асос ёфтааст. Ин ва дигар нишондиҳандаҳои рейтингӣ барои муқоисаи фазои мусоиди сармоягузорӣ дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногуни ҷаҳон истифода мешаванд.

Тахлил нишон медиҳад, ки якчанд нишондиҳандаҳои рейтингӣ мавҷуданд, ки барои муқоисаи фазои мусоиди сармоягузорӣ дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногуни ҷаҳон оид ба истихроҷи маъдан истифода мешаванд, инчунин:

Индекси истихроҷи маъдан (Mining Industry Index) аз MSCI, ки ҳосилнокии саноати маъданро дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногун арзёбӣ мекунад. Индекс ширкатҳои истихроҷ ва коркарди металлҳо, минералҳо ва ангиштро дар бар мегирад.

Индекси рақобатпазирии соҳаи истихроҷи маъдан (Mining Competitiveness Index) аз мактаби Миллии соҳаи истихроҷи маъдан дар Чили (National Mining School of Chile), ки рақобатпазирии соҳаи истихроҷи маъдан дар кишварҳои гуногунро аз рӯи як қатор нишондиҳандаҳо, аз ҷумла захираҳои геологӣ, меъёрҳои андоз, низоми ҳуқуқӣ, суботи иқтисодӣ ва ғайра арзёбӣ мекунад.

Индекси дурнамои истихроҷи маъдан (Mining outlook Index) аз ҷониби Fitch Solutions, ки дурнамои бозори истихроҷи маъданро дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногун дар асоси таҳлили тамоюлҳои

макроиқтисодӣ ва саноатӣ, танзим, зерсохтор ва дигар омилҳо арзёбӣ мекунад.

Индекси иқлими сармоягузорӣ (Investment Climate Index) аз Институти байналмилалии молия (International Finance Corporation), ки фазои сармоягузориро дар кишварҳои гуногун аз рӯи як қатор нишондиҳандаҳо, аз ҷумла низоми ҳуқуқӣ, меъёрҳои андоз, дастрасӣ ба маблағгузорӣ, зерсохтор ва ғайра арзёбӣ мекунад.

Гуфтан ҷоиз, ки ҳар яке аз рейтингҳо ҳамаи омилҳоеро, ки ба фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан таъсир мерасонанд, ба назар гирифта, инчунин рушди илм, талабот ба ашёи хом ва маҳсулоти коркарди комплексии он бо назардошти тамоюлҳои глобалӣ ва ғайра коркард мешавад.

Масалан, Индекси дурнамои соҳаи истихроҷи маъдан (Mining Outlook Index) аз Fitch Solutions дар асоси таҳлил хар семоҳ коркард шуда, дурнамои кутоҳи бозори соҳаи истихроҷи маъданро дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногуни ҷаҳон арзёбӣ мекунад. Индекс ба таҳлили тамоюлҳои макроиқтисодӣ ва саноатӣ, танзим, зерсохтор ва дигар омилҳое, ки ба фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан таъсир мерасонанд, асос ёфтааст.

Индекси дурнамои соҳаи истихроҷи маъдан маълумотро дар бораи бозорҳои металлҳои тилло, нукра, мис, никел, оҳан ва ғайра, инчунин бозори ангишт пешниҳод мекунад. Тадқиқот арзёбии омилҳои техникӣ, иқтисодӣ ва сиёсиро дар бар мегирад, ки метавонанд ба фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногуни ҷаҳон таъсир расонанд. Арзёбии индекси дурнамои соҳаи истихроҷи маъдан дар асоси як қатор нишондиҳандаҳо, аз ҷумла:

- Иқтидори захиравӣ ва сифати конҳои кӯҳӣ дар минтақа ё кишвар;
- Мавҷудияти зерсохтор ва мавҷудияти конҳо;
- Рақобат дар бозори истихроҷи маъдан дар минтақа ё кишвар;
- Суботи иқтисодӣ ва сиёсӣ дар минтақа ё кишвар;

- Танзим ва қонунгузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан дар минтақа ё кишвар;
- Арзиши истеҳсол ва содироти маҳсулоти кӯҳӣ дар минтақа ё кишвар коркард мешавад.

Индекси дурнамои истихроҷи маъдан аз Fitch Solutions як воситаи муҳим барои сармоягузорон ва иштирокчиёни бозор мебошад, ки мехоҳанд дар бораи дурнамои бозори истихроҷи маъдан дар минтақаҳо ва кишварҳои гуногуни ҷаҳон маълумоти дақиқ пайдо кунанд, коркард мешавад. Арзёбии индекс метавонад ба сармоягузорон дар қабули қарорҳо дар бораи сармоягузорӣ ба истихроҷи маъдан дар минтақаҳои мушаххас ё кишварҳои ҷаҳон кӯмак кунад. Масъалан, Ҳисоботи Fitch Solutions Country Risk & Industry Research" Mining Risk/Reward Index Q4 2020 " методологияеро истифода мебарад, ки хавфҳо ва дурнамои саноати истихроҷи маъданро дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон дар асоси якчанд омилҳо арзёбӣ менамояд, аз ҷумла:

- Мавҷудияти захираҳои минералӣ
- Мавҷудияти маълумоти геологӣ;
- Хатари сиёсӣ, аз ҷумла суботи ҳукумат, коррупсия, хатарҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ;
- Шартҳои ҳуқуқӣ ва фискалӣ, ба монанди меъёрҳои андоз, танзим, моликияти замин ва шартҳои шартнома;
- Зерсохтор, аз ҷумла сифати зерсохтори нақлиётӣ, энергетикӣ ва телекоммуникатсионӣ;
- Рушди бозорҳои молиявӣ ва мавҷудияти маблағгузорӣ;

Заминаи иҷтимоию иқтисодӣ, аз ҷумла омилҳои демографӣ, сатҳи маълумот ва тахассуси захираҳои меҳнатӣ ва сатҳи зиндагии аҳолӣ.

Ҳар яке аз ин омилҳо бо нишондиҳандаҳои гуногун баҳо дода мешаванд ва дар асоси арзёбиҳои бадастомада, кишварҳо аз рӯи индекси хавфҳо ва дурнамои соҳаи истихроҷи маъдан баҳо дода мешаванд. Ғайр аз он, методология вазъи кунунии соҳа ва дурнамои дарозмуддати онро ба назар мегирад, ки дар асоси таҳлили тамоюлҳо ва манфиатҳои муқоисавии

ҳар як кишвар арзёбӣ карда мешаванд. Ҳамин тавр, дар гузориши "Mining Risk/Reward Index Q4 2020" Тоҷикистон бо баҳои умумии 38,9 аз 100 дар ҷои 76-ум қарор гирифт, ки ин маънои онро дорад, ки кишвар дар категорияи "хатари баланд" дар индекси хатарҳо ва дурнамои соҳаи истихроҷи маъдан қарор дорад. Канада бо ҳисоби умумии 73,4 ҷои аввалро гирифт; Австралия бо ҳисоби умумии 72,3 ҷои дуюмро гирифт; Африқои Ҷанубӣ бо ҳисоби умумии 47,1 ҷои 56-умро гирифт.

Ҳамчунин, тибқи гузориши EY "Mining and Metals 2021", Тоҷикистон дорои миқёси хурди соҳаи истихроҷи маъдан ва иқтидори маҳдуди содиротӣ мебошад, ки метавонад ҷалби сармоягузориро низ маҳдуд кунад.

Тахлил ва арзъбии рушди иқтисодиёти Тоҷикистонро аз рӯи индекси Doing Business аз Бонки ҷаҳонӣ (с. 2021), ки шароити пешбурди тиҷоратро дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон инъикос мекунад, баҳогузорӣ намоем. Инак, дар ҷаҳон Тоҷикистон дар ҷои 121-ум қарор дорад[42]. Ин маънои онро дорад, ки Тоҷикистон барои таъмини беҳбудии минбаъдаи муҳити тиҷорат ва сармоягузорӣ ниёз дорад.Гарчанде ки индекс нишондиҳандаи мустақими фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан нест, он метавонад бораи аръебии муҳити умумии фазои сармоягузорӣ ва тиҷорат дар кишвар бо истифодаи индексҳои дар боло қайд гардида истифода шавад.

Дар маҷмӯъ, таҳлили мо нишон медиҳад, ки методологияҳои маъмул ва рейтингҳо, ҳисоботҳои ширкартҳои гуногун маълумотҳои пешниҳод медиҳанд, ки барои арзёбии объективии фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъданҳои Тоҷикистон истифода кардан мумкин мебошад. Таҳлили истифодаи ин индексҳо барои аръёбии фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдани Тоҷикистонро нишон дод, ки онҳо тавсифи пурра дода наметавонанд, чунки чунин омилҳоро, аз ҷумла, суботи сиёсӣ ва иқтисодии кишвар, зерсохтор, дастрасии қарздиҳӣ ва сармоягузорӣ, тахассус ва таҷрибаи қувваи корӣ ва сатҳи технологии истеҳсолотро ба

[42] Дар соли 2020 ҷои 126-ро доро буд.

инобат намегиранд. Ҳамин тариқ, фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдани Тоҷикистонро дар асоси таҳлили индексҳои беруна метавон ҳамчун эҳтимолан ҷолиб арзёбӣ кард, ки барои рафъи мушкилот ва фароҳам овардани муҳити мусоиди сармоягузорӣ саъю кӯшиш ва захираҳои ҷиддӣ талаб карда мешаванд.

Ҳолон, ки Тоҷикистон дорои захираҳои зиёди маъданҳои гуногун, аз ҷумла тилло, нуқра, мис, сурб, руҳ, алюминий, металлҳои нодир ва ғайра мебошад (бештари маълумот дар зербоби 2.1.), Ҳукумати Тоҷикистон базаи институтсионалии сармоягузориҳоро ба соҳаи истихроҷи маъдан (бештар дар зербоби 3.2.) ва бевосита ҷалби сармогягузориро ба ин соҳа фаъолона пеш мебарад (бештар дар зербоби 3.3.) ва бо сармоягузорони ширкатҳои байналмилалӣ ва ватанӣ барои ҷалби сармоя ва технология ҳамкорӣ менамояд, лекин фазои сармогяузории мусоиди дорои самараи баланди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологиро то ҳол таъин карда натавонист. Иқтисодиёти миллии Тоҷикистон то ҳол ба як қатор мушкилотҳо, аз қабили ба пурраги мусоид будани фазои сармоягузориро дар соҳаи истихроҷи маъдан, аз қабили заифии сохтори нокифоя вазорати саноат, фасоди баланд, мушкилоти гирифтани иҷозатномаҳо ва рухсатномаҳо, ноустувории низоми андоз ва гаронии он ва ғайра алоқаманд мебошад (бештар дар зербоби 3.3.).

Дар умум, таҳлил нишон дод, ки барои арзёбии фазои сармоягузори истифодаи чанд усулҳо бояд роҳандозӣ гардад, ва инчунин усулҳои арзёбии он, ки илман асоснок карда бояд шавад, дар сатҳи иқтисодиети миллӣ коркард шавад.

Мукаммалгардонӣ ва фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ саъю кӯшиши иловагиро чӣ аз ҷониби ҳуқумат, ва чи аз ҷониби вазорату мақомотҳои дарлдори соҳавӣ ва корхонаҳои саноатии маъдани кӯҳӣ ислоҳотҳои ҷиддиро, инчунин истифодаи таҷрибаи ҳориҷиро, талаб мекунад.

1.3 Таҷрибаи хориҷии танзими давлатии фазои сармоягузорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ

Дар таҷрибаи хориҷии танзими давлатии фазои сармоягузорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ дар шароити муосир бояд ба инобат гирифт, ки дар ин раванд имкониятҳои давлатҳои дорои иқтисодиети рушд карда нисбат ба мамлакатҳои бо иқтисодиёти ру ба тараққиёт бартариятҳои хеле зиёдро доро мебошанд, бо назардошти рушди бозори молиявии онҳо, дастраси ба захираҳои ҷаҳонӣ ва доштани усулу воситаҳои бисёр барои таъсирасонӣ ба ин раванд. Бояд қайд кард, ки давлатҳои дорои иқтидори рушд ёфтаи дорои иқтисодиети кушоди калон, на фақат барои рушди ин соҳаҳо кушиш мекунанд, балки имкониятҳои худро барои истифодаи захираҳои дигар мамлакатҳои ру ба тарақиёт ҳамчун манбаи ашъеи хом роҳандозӣ намуда, истифодаи захираҳои худиро бозмедоранд, бо назардошти манфиатҳои на миллӣ, балки роҳандозии манфиатҳои геополитикӣ.

Кишварҳои дорои иқтисоди бозории рушдёфта шаклҳои гуногуни дастгирии давлатиро барои таъмини фазои мусоиди сармоягузорӣ бо мақсади таъмини рушди саноати маъданҳои кӯҳӣ, инчунин роҳандозии лоиҳаҳои бузурги сармоягузорӣ, истифода мебаранд.[43]

Кумаки сармоягузорӣ дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ҳам дар сатҳи федералӣ ва ҳам дар сатҳи иёлот расонида мешавад. Дар сатҳи федералӣ, аксар вақт на субсидияҳои мустақим, балки кафолати қарз дода мешавад. Дар сатҳи давлатӣ барои рушди саноат обуна ба вомбаргҳо ташкил карда мешавад, имтиёзҳои гуногуни андоз: кам кардани андози маҳаллии замин, озод кардан аз баъзе андозҳо аз даромад ва ғайра пешбинӣ карда мешаванд.

---

[43] Галкин И.В. Государство и инвестиционная среда: стимулирование инвестиций как антикризисный инструмент (из опыта США, Германии и Японии) [Текст] / И.В. Галкин // Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество). – 2017. – № 3. – С. 36-54.

Афзалиятҳои рақобатпазирии ҷаҳонии ширкатҳои саноатӣ, пеш аз ҳама, татбиқи меъёрҳои экологӣ ва иҷтимоии фаъолияти иқтисодиро инъикос мекунанд, ки ҳамчун маҳдудиятҳои беруна (танзими стандартҳои экологӣ ва иҷтимоӣ аз ҷониби давлат) ва ҳамчун талаботи объективии худи фирмаҳо ба вуҷуд меоянд.

Ҳамин тариқ, ҳангоми ташаккули афзалиятҳои рақобатпазирии ширкатҳои саноатии ватанӣ бояд таҷрибаи истеҳсолкунандагони пешбари хориҷӣ, ки бозорҳои хориҷиро бомуваффақият инкишоф медиҳанд, бо мақсади фурӯши маҳсулоти худӣ ба назар гирифта шаванд.

Дар Британияи Кабир кумак ба сармоягузорӣ асосан барои сармоягузорӣ ба минтақаҳои ақибмондае, ки камтар саноатӣ мебошанд, расонида мешавад. Ҳукумат лоиҳаҳои калонро дастгирӣ мекунад. Кумаки минтақавӣ аз буҷетҳои маҳаллӣ барои корхонаҳое, ки дар минтақаҳои ақибмонда фаъолият мекунанд, дар шакли грантҳо ва пардохти 80% хароҷоти омӯзиши кадрҳо пешниҳод карда мешавад. Аз ҳисоби буҷет кумак дар шаҳрҳо барои иҷора ва хариди замин, биноҳо, иншоот, мусоидат дар корҳои илмию таҳқиқотӣ (КИТТК), омодакунӣ ва бозомӯзии қувваи корӣ расонида мешавад. Дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ сармоягузорон аз андоз аз фоидаи аз нав сармоягузоришаванда озод карда мешаванд.[44]

Дар Олмон кумак ба сармоягузорон дар ду сатҳ: федералӣ ва маҳаллӣ расонида мешавад. Дар сатҳи давлатӣ, он шакли мукофотпулӣ ва субсидияро мегирад. Дар сатҳи ҳар як замин (музофот), системаҳои кумаки сармоягузорӣ, аз қабили лизинг, қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати бонкӣ, шароити мусоид барои ҷалби сармоя барои рушд ва таҷдиди қаламравҳои собиқ Олмони Шарқӣ амалӣ карда мешаванд.

Яке аз мисолҳои равшани кишваре, ки сармоягузории мустақими хориҷӣ аз ҷониби фазои солими сармоягузорӣ ба роҳ монда шудааст ва дар

[44] Сомина И.В. Институциональная среда инновационно-инвестиционных процессов: исследование лучших практик [Текст] / И. В. Сомина // Актуальные проблемы экономического развития: сборник докладов VII Международной научно-практической конференции, Белгород, 01–20 апреля 2016 года. – Белгород: Белгородский государственный технологический университет им. В.Г. Шухова, 2016. – С. 242-248.

он ҷо сармоягузории мустақими хориҷӣ ба иқтисодиёт таъсири бузург расонидааст, ин мамлакати Ирландия мебошад, ки бо "мӯъҷизаи иқтисодӣ"-и ирландӣ машхур гардидааст[45]. Дар солҳои 1970 ва 1980, аз сабаби бекории баланд ва рушди пасти иқтисодӣ, муҳоҷирати зиёди коргарони ирландӣ ба Иёлоти Муттаҳида ва дигар кишварҳо ба амал омад. Дар миёнаҳои солҳои 1980-ум сатҳи бекорӣ дар Ирландия то 20 фоиз баланд буд ва қарзи давлатӣ ба сари аҳолӣ дар ҷаҳон баландтарин буд. Маҷмӯи маҳсулоти дохилии Ирландия ба ҳар сари аҳолӣ ҳамагӣ 63 фоизи ММД-и ҳамсояи худ, Британияи Кабирро ташкил дод. Дар давоми солҳои 1990-ум Ирландия дигаргунии воқеан бузурги иқтисодиро аз сар гузаронд, ки дар натиҷа вай аз ҷиҳати даромад ба сари аҳолӣ ба яке аз кишварҳои пешқадам дар Аврупо табдил ёфт ва пас аз Норвегия ва Швейтсария ҷои сеюмро ишғол кард ва ин таҷрибаро ҳамчун "паланги иқтисодии келтҳо" баррасӣ кард.

Ирландия фазои сармоягузории худро бо пешниҳоди шартҳои зерин ба ҷомеаи соҳибкорӣ тағир дод:

• пасттарин меъёри андоз аз даромад дар Аврупо – 12,5 фоиз;

• сатҳи рақобатпазири хароҷот аз сабаби мавҷудияти қувваи кории ҷавон ва баландихтисос, ки мехоҳанд бо маоши мӯътадил кор кунанд;

• рад кардани дахолати беасос аз ҷониби мақомот, таваҷҷӯҳ ба рақобат ва танзим;

• инфрасохтор, ки фурудгоҳи байналмилалии муҷаҳҳаз бо бисёр марказҳои иқтисодии Аврупо ва Амрикои Шимолӣ ва пойгоҳи хуби донишгоҳӣ, аз ҷумла донишкадаҳои технологӣ дорад;

• шарикӣ байни ҳукумат, иттифоқҳои касаба ва корфармоён;

• таваҷҷӯҳи зиёд ба рушди иқтисодӣ ва хоҳиши ҷалби беҳтарин ширкатҳои барои сармоягузорӣ дар Ирландия.

Меъёрҳои пасти андози Ирландияро бисёриҳо сабаби асосии афзоиши сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ медонанд. Бо вуҷуди ин,

---

[45] Руководство по наилучшей практике в области формирования позитивного делового и инвестиционного климата [Текст] / Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), 2006. – С. 22.

андозҳои паст танҳо як ҷузъи барномаи фарогири ҷалби соҳибкорон гардиданд. Қарор дар бораи то 10 дарсад коҳиш додани андоз аз даромади ширкатҳо ва ҷорӣ кардани меъёри якхелаи андоз аз маъруфтарин тадбири аз ҷониби ҳукумати Ирландия гирифташуда мебошад.

Кишварҳои назди Балтика – Латвия, Литва ва Эстония барои кишварҳои рӯ ба тараққӣ дар САҲА воқеан намунаанд. Ин мамлакатҳо пештар системаи нақшакашии марказӣ доштанд, бо мамлакатҳои Европаи Ғарбӣ сарҳадҳои умумӣ надоранд, захираҳои калони табиӣ надоранд, аҳолиашон кам аст, вале ба онҳо муяссар гардид, ки ба яке аз мамлакатҳои тезтараққиёбанда табдил ёбанд дар Аврупо. Дар ҳоли ҳозир ҳар се кишвари соҳили Балтика дар рейтингҳои байналмилалӣ аз рӯи шароити мусоид барои пешбурди тиҷорат дар қатори пешсафони ҷаҳонӣ қарор доранд. Рушди иқтисодӣ ва пешбурди сармоягузорӣ дар Литва бо қобилияти «ислоҳ ва беҳтар намудани шароити тиҷорат» таъмин гардид. [46]

Ин кишварҳо инчунин сатҳи нисбатан баланди рушдро бо хароҷоти рақобатпазир таъмин мекунанд, ки дар онҳо калиди рушди бомуваффақияти кишварҳои Балтика инҳо буданд:

• Истифодаи оқилонаи воситаҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ. Дар Литва минтақаҳои озоди иқтисодӣ бомуваффақият инкишоф меёбанд, ки дар он ба сармоягузор аз рӯи принсипи «равзанаи ягона» хизматрасонӣ ва имтиёзҳои гуногуни андоз пешниҳод карда мешавад.

• Меъёрҳои пасти андоз аз даромад. Ҳар яке аз ин се кишвар дорои андози ҳамвор аз даромади корпоративӣ бо меъёрҳои паст мебошад.

• Ҳар се кишвар ба сатҳи баланди дастгирии технологияҳо ва бахши ТИ, компютеризатсия ва паҳншавии Интернет ноил гаштанд ва дар гирифтани шартномаҳои аутсорсинги IT аз кишварҳои шимолӣ ва ИМА муваффақ шуданд.

---

[46] Руководство по наилучшей практике в области формирования позитивного делового и инвестиционного климата [Текст] / Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), 2006. – С. 24.

• Таваҷҷӯҳ ба рақобати бозор. Дар мамлакатҳои назди Балтика дотацияи давлатӣ ба аксар соҳаҳои иқтисодиёт катъ карда шудааст.

• Сиёсати оқилонаи фискалӣ ва пулию қарзӣ. Кишварҳои Балтика бо касри нисбатан пасти ҳисоби ҷорӣ низ муомилоти озоди сармояро иҷозат медиҳанд ва пули конвертатсияшаванда доранд. Инчунин, истифодаи воситаҳо, аз қабили суғуртаи воридот ва содирот, субсидияҳои мақсаднок барои рушди инфрасохтор, омӯзиши касбӣ, озодкунӣ аз андозҳои коммуналӣ ба замин ва амволи ғайриманқул ва пешниҳоди кафолатҳои сармоягузорӣ ба ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва динамикаи рушди иқтисодӣ таъсири мусбат расониданд.[47]

Дар асоси ҷамъбасткунии таҷрибаи ватанӣ ва хориҷӣ зарур аст, ки усулҳои аз ҷониби корхона ва бонк таҳия шудани низоми худӣ барои интихоби лоиҳаҳои сармоягузорӣ асоснок карда шаванд. Дар иқтисоди гузариш низоми интихобӣ барои ҳама умумӣ вуҷуд надорад, зеро ҳар як корхона дар шароити махсуси фаъолият - аз рушди устувор то ҳолати ба муфлисшавӣ наздик қарор дошта метавонад. Аз ин рӯ, ҳар як ширкат ҳангоми идоракунии сармоягузорӣ меъёрҳои худро ба роҳбарӣ мегирад.

Ҳатто дар кишварҳои дорои иқтисоди бозории рушдёфта методологияи ягонаи муайян кардани самаранокии сармоягузорӣ вуҷуд надорад. Ҳар як ширкат системаҳои худро истифода мебарад. Баъзе ширкатҳо бештар ба нишондиҳандаҳои сифатӣ (муваффақияти бозор), баъзеи дигар бештар ба нишондиҳандаҳои миқдорӣ (меъёри фоида) такя мекунанд.

Акнун принсипҳои маъмултарини интихобро баррасӣ мекунем, ки дар асоси он ҳар як корхона метавонад усулҳои барои шароити худ қобили қабулро интихоб кунад. Барои содда кардани раванди интихоби лоиҳа, бояд аввал он лоиҳаҳоеро интихоб кард, ки мавриди таҳлили амиқ қарор мегиранд. Дар ин марҳила назари роҳбарияти корхона ва мутахассисони техникӣ нақши муҳим мебозад.

[47] Руководство по наилучшей практике в области формирования позитивного делового и инвестиционного климата [Текст] / Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), 2006. – С. 22.

Дар марҳилаи ташхис лоиҳаҳое сарфи назар мешаванд, ки ба ҳадафи асосии ширкат мувофиқат намекунанд (азхудкунии бозорҳои нав, ҳимояи бозори аз ин пеш рушдёфта аз рақибон, азнавташкилдиҳӣ бо мақсади тарк кардани бахшҳоиояндаашон номаълуми бозор ҷиҳати пешгирии муфлисшавӣ ва ғ.), ё барои татбиқи он мусоидат намекунанд. Ҳамчунин, лоиҳаҳое, ки ба имкониятҳои ширкат мувофиқат намекунанд (бо мулоҳизаҳои техникӣ, молиявӣ, кадрӣ ва ғайра) низ аз баррасии минбаъда хориҷ карда мешаванд.

Пас аз ин, интихоби усулҳои баҳодиҳии лоиҳаҳои сармоягузорӣ барои интихоби минбаъда сурат мегирад. Иқтисодшиносони хориҷӣ усулҳоеро таҳия кардаанд, ки имкон медиҳанд рӯйхати меъёрҳоеро тартиб диҳанд, ки ҳангоми баррасии лоиҳа бояд ба назар гирифта шаванд ва ташхиси коршиносии онҳо бо дарназардошти аҳамияти меъёрҳои гуногун анҷом дода шавад. Пас аз тавсифи сифатии лоиҳа аз рӯи дараҷаи мувофиқати он ба ҳар як меъёри рӯйхати муқарраршуда, баҳодиҳии иқтисодии лоиҳаҳо (арзёбии даромаднокӣ), аз ҷумла муайян кардани муҳлати баргардонидани сармоягузорӣ, усулҳои арзон кардани гардиши пул гузаронида мешавад. Он гоҳ ҳатман хавфи марбут ба татбиқи амалии лоиҳа арзёбӣ карда мешавад.

Таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар солҳои 1995-2000 кишварҳои рушдёфтаи Осиё, ба мисли Ҷопон, Тайван, Сингапур, Кореяи Ҷанубӣ ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба бузургтарин манбаъҳои сармоягузории хориҷӣ табдил ёфтанд. Кишварҳои Аврупо бошанд, ки дар тӯли солҳои 80-ум мақоми дуюмро пас аз Иёлоти Муттаҳида ишғол мекарданд, акнун ба ҷои сеюм баромаданд. Ҳамзамон, ҳавасмандии асосии сармоягузорӣ дар хориҷа на коҳиш додани хароҷоти истеҳсолӣ, балки дастрасӣ ба бозорҳои хориҷӣ мебошад.

Солҳои 1994-1997 коҳиши субсидияҳои ИМА ба кишварҳои камбизоати дунё ба назар расида (аз 250 миллион доллари соли 1994 то 600 миллион доллари ИМА дар соли 1997), аммо субсидияҳои Бонки Ҷаҳонӣ, аз ҷумла ба Тоҷикистон афзоиш ёфтанд. Дар айни замон, як қатор лоиҳаҳо

мавриди баррасии сармоягузорони хориҷӣ ва институтҳои байналмилалии молиявию иқтисодӣ қарор доранд.

Бонки Ҷаҳонӣ барои лоиҳаи корҳои барқарорсозии ҳаёти иқтисодии ҷомеа пас аз низоъҳои сиёсӣ дар кишвар 20 миллион доллари ИМА қарз ҷудо кард. Дар доираи лоиҳаи қарздиҳии фавқулодаи пас аз низоъ, Хазинаи байналхалқии асъор барои дастгирии тавозуни пардохт транши якуми қарзро ба маблағи 11 миллион доллари ИМА ҷудо кард. Тибқи созишнома дар бораи расонидани кумаки техникӣ (грант) бо Бонки Исломии Рушд, маблағҳо барои таҳияи харҷномаи лоиҳавии сохтмони шоҳроҳи Мурғоб - ағбаи Кулма бо баромадан ба шоҳроҳи Қароқорум гирифта ва истифода шуданд. Бо ҳамин мақсадҳо дар ҳаҷми 3,5 миллион доллари ИМА қарз гирифта шуд, ки имкон дод, ки марҳилаи ибтидоии кор ба анҷом расад ва варианти аввали роҳ сохта шавад. Бюрои Рушди Сармоягузорӣ лоиҳаи сармоягузорӣ оид ба рушд ва такмили кумаки махсус ба минтақаҳои алоҳидаи ҷумҳуриро тасдиқ кард.

Ташкили корхонаҳои муштарак (КМ) ва хариди саҳмияҳои корхонаҳо аз ҷониби ширкатҳои фаромиллӣ (ШФМ) шаклҳои асосии сармоягузорӣ ба соҳаи канданиҳои маъдани яке аз тамоюлӣ муосир дар ҷаҳон шуда истодаанд. Ширкати фаромиллӣ шакли мутараққии соҳибкорӣ ва ташкили истеҳсолот дар шароити иқтисоди бозорӣ мебошанд. Вай захираҳои зарурии молиявӣ ва технологӣ дорад, усулҳои назоратро дорад, ки бо ёрии онҳо ба равандҳои рушди иқтисод таъсири бештар расонида метавонад. Тавассути тиҷорати ҷаҳонии парокандаи худ, ширкатҳои фаромиллӣ тавонои баромадан ба бозорҳои хориҷа дастрасӣ фароҳам меоваранд ва таҷрибаи муосири идоракунӣ ва маркетингиро, ки боиси баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва рақобатпазирии ширкатҳои кишварҳои рӯ ба тараққиро таъмин мекунад. Дар ин ҳолат сармоягуорӣ намуди сармоягузории мустақимро доро аз ҷониби ширкатҳои фаромиллӣ, ки нисбат ба сармоягузории портфелӣ хеле самараноктар аст, бештар истифода мегардад.

Ширкатҳои фаромиллӣ соҳаҳои истеҳсолии худро, ки дар кишварҳои мухталиф ҷойгиранд, ба истеҳсолоти ягона муттаҳид мекунанд ва ба ин васила метавонанд воситаи муҳими рушди савдои беруна, байни мамлакатҳо шаванд. Маҳз чунин шакли ҷалби сармоягузориҳо ба соҳаи коркади маданҳои кӯҳӣ боиси рушди савдои хориҷӣ байни давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, кишварҳои Аврупои Шарқӣ ва Марказӣ, Осиё ва Иттиҳоди Аврупо мебошад. Барои бомуваффақият кор кардани ширкатҳои фаромиллӣ муҳим аст, ки ҳукуматҳои кишварҳое, ки дар онҳо фаъолият доранд, ба принсипҳои тиҷорати озод риоя кунанд ва барои ҳифзи соҳаҳои худ монеаҳои баланди тарифӣ ва ғайритарифӣ муқаррар накунанд, ки яке аз ҷузвҳои асосии ташаккули фазои мусоиди сармоягузориро талаб мекунад.

Барои таъмини иштироки сармояи ширкатҳои фаромиллӣ дар азнавсозии саноати кӯҳӣ дар ҷаҳон, ба мисли таҷрибаи пешқадами Қазоқистон, ин истифодаи варианти тендерӣ барои харидорӣ - сармоягузорӣ ва ба онҳо додани ҳуқуқи идоракунии корхонаҳои бuҳронии саноатӣ мувофиқи мақсад аст. Ширкатҳои фаромиллӣ бояд барои кор ба он корхонаҳое даъват карда шаванд, ки ба онҳо мароқ зоҳир мекунанд. Дар марҳилаи аввал, онҳо ба сармоягузории мустақим дар корхонаҳо ниёз нахоҳанд дошт, зеро онҳо ҳиссаи назоратии корхонаро ба тариқи траст мегиранд. Дар сурати муваффақ шудан, ба ширкати фаромиллӣ имконият дода мешавад, ки корхонаро каме дертар бо нархи ҳадди аксари қаблан мувофиқашуда харидорӣ кунад.

Роҳбарияти ширкати фаромиллӣ имконият пайдо мекунад, ки бо фаъолият ва дафтарҳои баҳисобгирии объектҳои мавриди харид шинос шуда, дар давоми 2-3 сол корхонаро пурра арзёбӣ кунад. Дар навбати худ, кишвари қабулкунанда қобилияти ширкати фаромиллиро барои ташкили идоракунии самаранок арзёбӣ мекунад. Ин усул дар баъзе объектҳои саноатии ҷумҳурӣ истифода мешавад.

Андаке болотар, мо махсус қайд карда будем, ки азнавсозии истеҳсолоти саноатӣ дар ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама, бавуҷудоии

рақобатпазирии маҳсулоти саноатиро дар назар дорад, ки аз ҳисоби тавлиди сармоя аз ҳисоби маблағҳои худ, маблағҳои донорҳои байналмилалӣ ва аз ҳисоби сармоягузории мустақими хориҷӣ аз ширкатҳои мухталифи фаромиллӣ имконпазир аст.

Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ, чун қоида, шаклҳои дигари маблағгузориро тақвият медиҳанд ва нисбат ба манбаъҳои миллии сармоя ва маблағҳои фондҳои байналмилалӣ як қатор афзалиятҳо доранд:

- дар худ сармояи омехта, маҳоратҳои амалӣ, малакаҳои идоракунӣ, мубодилаи «ноу-хау», дастрасӣ ба бозори хориҷиро таҷассум менамоянд;

- рақобатро ҷоннок карда, ба рушди соҳибкории хурд ва миёна мусоидат менамоянд;

-самараи фузунсозеро ба вуҷуд меоранд, ки давраи сармоягузории маҷозиро фаъол мекунад ва ба дигар соҳаҳои иқтисодиёт таъсири мусбат мерасонад, яъне, метавонад соҳаи кишоварзиро «ба пеш барад» ва бахши хизматрасониро тақвият диҳад;

- суботи шуғлро таъмин карда, сатҳи даромади аҳолиро баланд бардошта, манбаи андозро васеъ менамоянд; то андозае мушкилоти тавозуни пардохтро, ки ҷумҳурӣ бо сабаби воридоти азими молҳои муҳимтарин дучор омадааст, безарар мегардонанд. [48]

Бояд қайд кард, ки намудҳои зерини сармоягузорӣ ба навсозии саноати маданҳои кӯҳӣ таъсиргузор мебошанд: сармояи ҷисмонӣ (таҷҳизот, мошинҳо, биноҳо ва ғ.); сармояи инсонӣ, асосан ҳамчун хароҷоти таълим ва омӯзиш дар усулҳои идоракунӣ; сармояи технологӣ дар шакли маблағгузории корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ.

Таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки барои баланд бардоштани ҷолибият ва иқтидори сармоягузорӣ бояд дар маҷмӯъ имкониятҳои мавҷуд буда, ки аз як қатор ҷузъҳо иборат мебошад, арзёбӣ гарданд:

---

[48] Молодцов С.Д. Опыт зарубежных промышленно развитых стран в области проведения инвестиционной политики в отраслях ТЭК [Текст] / С.Д. Молодцов // Теплоэнергетика. - 1996. - № 5. - С. 73.

- захираҳои ашёи хом (мавҷудияти захираҳои ашёи хом, азхудкунии онҳо, таъмини миёнавазни захираҳои тавозунии намудҳои асосии захираҳои табиӣ);

- ҷузъи молиявӣ (меъёрҳои андозҳо, пардохтҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети маҳаллӣ ва ҷумҳуриявӣ, ҳолати буҷет (изофа/каср), низоми имтиёзҳои андозӣ, дастрасии онҳо, дастрасӣ ба бозори қарзҳо ва бозори коғазҳои қиматнок ва ғайра);

- истеҳсолӣ (мавҷудияти воситаҳои асосӣ, иқтидорҳо, афзоиши онҳо, ҳаҷми истеҳсолот, маҳсулоти содиротӣ, умқи коркарди ашёи хом ва ғайра дар қисмати корхона ва саноат дар маҷмӯъ);

- истеъмолкунанда (мавҷудияти талабот дар ҷанбаи глобалӣ, минтақавӣ ва миллӣ, минтақавӣ);

- зерсохторӣ (мавқеи иқтисодӣ-географии конҳо ва ободонии зерсохтории он: сифати роҳҳо, энергетикаи барқ ва алоқа, хизматрасониҳои нақлиетӣ ва анборӣ, зичии роҳҳои автомобилгарди истифодаи умумӣ бо пӯшиши сахт);

- интеллектуалӣ (мавҷудияти кадрҳо, сатҳи таҳсилоти онҳо, тайёрӣ ва бозомӯзии кадрҳо барои соҳа бо назардошти дурнамои рушд, имконияти ҷалб ва муҷаҳҳаз кардани мутахассисони хориҷӣ);

- институтсионалӣ (дараҷаи рушди заминаи қонунгузорӣ, дараҷаи рушди институтҳои иқтисоди бозорӣ, ки бо рушди инноватсионӣ алоқамананданд);

- инноватсионӣ (мавҷудияти иқтидори илмӣ-техникӣ дар маҷмӯъ ва дар сатҳи соҳавӣ, ҳаҷми КИТТК, маҳсулоти инноватсионии истеҳсолшуда, ҳиссаи онҳо ба ҳаҷми умумии истеҳсолот, шумораи ташкилотҳои инноватсионӣ, илмӣ-тадқиқотӣ, конструкторӣ ва ихтироъкорӣ, сатҳи ҷорӣ намудани дастовардҳо ва равандҳои нави техникӣ дар корхонаҳои соҳа ва ғайра).

Аз ин рӯ, иқтидори сармоягузорӣ ва истеҳсолии соҳаи саноати кӯҳӣ тавассути таҳлили динамикии нишондиҳандаҳое, аз қабили шумораи конҳои азхудшуда, индекси ҳаҷми физикии истеҳсолот дар соҳа, шумораи

корхонаҳо дар соҳа ва корхонаҳои муштарак, саҳми (ҳаҷм ва вазни қиёсӣ) соҳа дар ММД, гардиши савдои хориҷӣ, алахусус дар рушди содирот, ворид намудани технологияҳои нав, афзоиши истеҳсоли маҳсулот ва номгуи маҳсулотҳои нав ва ғайра арзёбӣ карда мешавад.

Инчунин бояд хавфҳои сармоягузорӣ низ ҳамчун яке аз ҷузъҳои муҳимтарини маҷмӯи нишондиҳандаҳои фазои сармоягузорӣ, идора ва пешгири карда шаванд бо истифодаи имкониятҳои бозорҳои молиявии рушдкарда. Он эҳтимолияти аз даст додани сармоягузорӣ ва даромадро дар натиҷаи татбиқи ҳам маҷмӯи хавфҳои молиявӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, иттилоотӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ тавсиф мекунад. Муҳимтарин ҷузъҳои хавфи сармоягузорӣ дар соҳа бо намудҳои зерини хавфҳо ҷудо мегарданд:

иқтисодӣ (такмили сохтори соҳавии иқтисодиёт ва афзоиши саҳми соҳа ба ММД-и кишвар, афзоиши саҳми арзиши иловашуда);

иҷтимоӣ (кам кардани таҳдидҳои эҷоди ташаннуҷи иҷтимоӣ, аз ҷумла кам кардани бекорӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва ғ.);

экологӣ (дараҷаи афзоиш ё кам шудани таъсир ба вазъи экологӣ);

молиявӣ (имкониятҳои худмаблағгузорӣ, ҷалби сармояи худӣ ва захираҳои ҷалбшудаи бозори молиявӣ, суғурта ва хеджиркунӣ, дастгирии буҷетӣ ва ғайра);

ҷинояткорӣ (сатҳи коррупсия) ва ғайра.

Ғайр аз он, муайян кардани фазои мусоиди сармоягузорӣ дар соҳа арзёбии маҷмӯи омилҳоеро дар бар мегирад, ки ба тасмимгирии сармоягузорон дар бораи сармоягузорӣ ба кишвар ё соҳаи мушаххас дар муқоиса бо дигар имконоти сармоягузории онҳо таъсир мерасонанд.

Ҳамин тариқ, омилҳои муҳимтарине, ки ҳангоми муайян кардани фазои мусоиди сармоягузорӣ дар соҳа дар давлатҳои хориҷа ба назар гирифта мешаванд, инҳоянд:

- тамоюлҳои динамикаи бозор, аз ҷумла таҳлили мавҷудияти талабот ба маҳсулоти соҳа ҳам дар бозори хориҷӣ ва ҳам дар бозори дохилӣ дар давраи миёнамӯҳлат ва дарозмуддат. Афзоиши талабот метавонад боиси

болоравии нархи саҳмияҳои ширкатҳои ин соҳа, мутаносибан ҷолибияти сармоягузории он ва баръакс гардад;

- инноватсия ва пешрафти технологӣ дар саноат. Татбиқи фаъоли технология ва инноватсияҳои нав метавонад барои сармоягузорон ҷолибтар бошад, зеро он метавонад самаранокии истеҳсолотро афзоиш диҳад ва хароҷотро кам кунад;

- муҳити танзимкунанда. Соҳаҳое, ки танзим ва қонунгузорӣ ба тиҷорати онҳо чандон халал намерасонанд, метавонанд барои сармоягузорон ҷолибтар ҳисобида шаванд. Инчунин ба назар гирифтани дурнамои тағйирот дар танзим муҳим аст, зеро он метавонад ба даромаднокии дарозмуддати соҳа таъсир расонад.

- нишондиҳандаҳои молиявии ширкатҳо дар соҳа. Сармоягузорон нишондиҳандаҳои молиявии ширкатҳоро дар соҳа, аз қабили ҳосили дороиҳо, сатҳи қарз, даромаднокӣ ва ғайра меомӯзанд, то муайян кунанд, ки кадом ширкатҳо метавонанд дарояндаи дарозмуддат муваффақтар бошанд.

- тамоюлҳои ҷаҳонӣ. Омӯзиши тамоюлҳои ҷаҳонӣ, аз қабили тағирёбии демографӣ, тамоюлҳои иқтисодӣ, тағирёбии иқлим, муносибатҳои байналмилалии тиҷоратӣ ва ғайра, инчунин метавонад ба сармоягузорон кӯмак кунад, ки оё соҳа ва ширкати он барои рушди оянда иқтидор доранд;

- муҳити рақобат. Омӯзиши муҳити рақобат дар соҳа, аз қабили ҳиссаи бозор, шумораи рақибон, дараҷаи рақобат ва ғайра, инчунин метавонад ба сармоягузорон кӯмак кунад, ки кадом ширкатҳо дар ин соҳа ҳам дар бозорҳои дохилӣ ва ҳам хориҷӣ муваффақтар бошанд;

- дастрасӣ ба воситаҳои хеджиркунӣ ва суғурта. Имкониятҳо барои на танҳо муайян кардани хатарҳои сармоягузорӣ, аз ҷумла арзёбии талафоти эҳтимолии моддӣ ва дигар сармоягузорон, балки имкониятҳои кам кардани онҳо дар доираи дастрасӣ ба воситаҳои хеджиркунӣ ва суғурта дар бозори молиявии ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва ватанӣ. Мавҷудияти охирин имкон медиҳад, ки дар беҳтар кардани фазои мусоиди сармоягузории кишвар дар маҷмӯъ ва соҳаи таҳқиқшаванда саҳм гузорад.

Иловатан, таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки таъмин намудани «маҷмуи тадбирҳое, ки фазои сармоягузориро беҳтар мекунанд, аз ҷумла бо истифода аз системахои соддатар ва одилонатари андозбандӣ, кам кардани сарбории андоз дар маҷмӯъ ва соддагардонии маъмурияти андоз барои рушди иқтисодӣ назар ба системаҳои мураккаби имтиёзҳо ва имтиёзҳои андозӣ бояд роҳандозӣ шавад.Гузашта аз ин, агар низоми андоз қодир бошад, ки ба интихоби кишвар аз ҷониби сармоягузорӣ хориҷӣ дар ҳудуди муайян таъсир расонад, имтиёзҳои андозӣ метавонад сармоягузоронро аз дигар минтақаҳои рақобатпазир ба кишварҳои Аврупои Шарқӣ ё Осиёи Марказӣ ҷалб накунад. Худ аз худ, «рақобати андоз» метавонад махсусан бесамар бошад, агар дар кишвар ба фазои мусбати соҳибкорӣ дар маҷмӯъ аҳамияти кофӣ надиҳад».[49]

Дар ҳолати баръакс, фазои номусоиди сармоягузорӣ ва тиҷорат бо хароҷоти баланд, таъхир ва омилҳои хавф ба рушди иқтисодӣ монеа эҷод мекунад ва метавонад сармоягузорони хориҷиро "тарсонад".[50]

Бо назардошти гуфтаҳои боло, мо бо ақидаи Бонки Ҷаҳонӣ ҳамрадифем, ки «Ташаккул додани фазои мусбати сармоягузорӣ яке аз принсипҳои асосии стратегияҳои кишварҳо оид ба ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ мебошад, ки дар навбати худ барои кори пурмаҳсул ва даромади бештари аҳолии камбизоат имконият фароҳам меорад». Дар илова, «Байни рушди иқтисодӣ ва шукуфоӣ, сатҳи сармоягузорӣ ва сифати фазои соҳибкорӣ робитаи возеҳ вуҷуд дорад. Як қатор кишварҳои Аврупои Шарқӣ, ки захираҳои қобили мулоҳизаи энержӣ ва ашёи хом надоранд, бо андешидани тадбирҳо барои беҳтар кардани фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ тавонистаанд ба яке аз ҷолибтарин кишварҳои сармоягузории мустақими хориҷӣ аз саросари ҷаҳон табдил ёбанд».[51]

---

[49] Руководство по наилучшей практике в области формирования позитивного делового и инвестиционного климата [Текст] / Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), 2006. – С. 16.
[50] Руководство по наилучшей практике в области формирования позитивного делового и инвестиционного климата [Текст] / Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), 2006. – С. 18
[51] Всемирный банк. Инвестиционный климат. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.worldbank.org/investmentclimate., открытый. Дата обращения: 12.11.2022.

Ҳамин тариқ, истифодаи бартариҳои таҷрибаи ҷаҳонӣ аз ҷониби хукумат, вазоратҳо ва ширкатҳои саноатӣ тамоюли нисбатан нави рушди иқтисоди миллӣ ва соҳавӣ аст. Ин таҷриба ва бартариҳои истифодаи он , чун қоида, на танҳо аз мансубияти соҳавии истеҳсолкунандагон вобаста аст, балки умуман бо такомули идоракунӣ дар сатҳи миллӣ ва соҳавӣ алоқамананд, ки ба рушди соҳа ва афзоиши ҳиссаи онҳо дар ММД бо истифодаи усули комплексӣ, инчунин дар асоси ташаккули базаи инноватсионӣ бояд мусоидат кунанд.

Хулосаи Боби 1.

Муайян гашт, ки дар заминаи ҷамъбаст кардани равишҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба рушди инноватсионию сармоягузории иқтисодиёт:

- таърифи муаллиф оид ба мафҳуми фазои сармоягузорӣ пешниҳод карда шуд. Ба ақидаи муаллиф фазои сармоягузорӣ ин маҷмӯи шароитҳои хоси ҳар як кишвар, соҳаи мушаххаси он мебошад, ки асоси рушди бомуваффақияти иқтисодӣ ҳам дар замони муосир ва ҳам оянда буда ва он ба беҳтар шудани нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар, соҳаҳои алоҳидаи он ва афзоиши саҳми онҳо дар ММД ва рушди некуаҳволии ҳалқ мусоидат менамояд;

- ҷузъҳои муҳимтарини таркибии фазои дар саноати маъданҳои кӯҳӣ ҷудо карда шуда, намудҳои зерини сармоягузорӣ ба замонависозии саноати ҷумҳурӣ таъсир мерасонанд: сармояи ҷисмонӣ (таҷҳизот, мошинҳо, биноҳо ва ғ.); сармояи инсонӣ, асосан ҳамчун хароҷоти таҳсил ва омӯзиши усулҳои идоракунӣ; сармояи технологӣ дар шакли маблағгузории таҳқиқот;

- мафҳуми фазо нисбат ба иқлим қобили қабултар аст, зеро он на танҳо маҷмӯи омилҳо ва шароити дохилиро, балки берунаро низ дар бар мегирад. Бо сабаби он, ки рақобат барои ҷалби сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи захираҳои табиӣ дар заминаи методологӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ амалӣ карда мешавад, бо фарогирии тамоми кишварҳои ҷаҳон, ки дар он

ҷой конҳои захираҳои табиӣ ҷойгиранд ва муайян карда шудаанд, ки хусусиятҳои гуногуни фазои сармоягузорӣ доранд;

- таҷрибаи баррасишудаи рушди чунин давлатҳои ҷаҳон, аз қабили ИМА, Британияи Кабир, Олмон ва инчунин дигар кишварҳо (Қазоқистон) ба мо имкон дод хулоса барорем, ки чунин намудҳои сармоягузорӣ ба навсозии саноати ҷумҳурӣ таъсир мерасонанд: сармоягузорӣ ба сармояи ҷисмонӣ (таҷҳизот, мошинҳо, биноҳо ва ғ.); ба сармояи инсонӣ, асосан ҳамчун хароҷоти таҳсилот ва таълими техникаи идоракунӣ; ба сармояи технологӣ дар шакли маблағгузории корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИ МУОСИРИ РУШДИ САНОАТИ МАЪДАНҲОИ КӮҲӢ ВА АРЗЁБИИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРИИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Баҳодиҳии иқтидори захиравии саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон

Зиёда аз 93% қаламрави Тоҷикистонро кӯҳҳо ва доманакӯҳҳо ташкил медиҳанд, ки дар онҳо сарватҳои зиёди маъданӣ мавҷуданд. Бо мақсади ба роҳ мондани истеҳсоли ин сарватҳо то баровардани маҳсулоти ниҳоӣ, Саридораи геологияи ҷумҳурӣ тадқиқоти геологӣ мегузаронад. Дар айни замон, садҳо кони металлҳои ранга, нодир ва асил муайян карда шуданд. Ба туфайли корҳои пуршиддат ва васеъмиқёси иктишофӣ дар солҳои 1961-1990 дар ҷумҳурӣ конҳои металлҳои ранга - сурб ва руҳ, висмут, молибден, волфрам, сурма, стронсий, тилло, нуқра ва ғайра кашф ва коркард карда шудаанд.

Дар заминаи конҳои кашфшуда ва азхудшуда дар Тоҷикистон як қатор корхонаҳои истихроҷи маъдан ва коркард фаъолият мекунанд ва дар солҳои истиқлолияти давлатӣ корхонаҳои муштараки истихроҷ бо ҷалби сармояи хориҷӣ таъсис дода шуданд.[52] Аммо, дар давраи шӯравӣ ва чуноне, ки имрӯз ҳам идома дорад, дар корхонаҳои маъдании ҷумҳурӣ танҳо маъдан истихроҷ мешуд ва коркарди аввалияи он дар корхонаҳои ғанигардонӣ ба роҳ монда мешуд. Маҳсулоти истеҳсолшуда ва содиршуда консентрати металлист, ки коркарди металлургии он бо баровардани маҳсулоти ниҳоӣ берун аз ҳудуди ҷумҳурӣ сурат мегирад. Ин омил таъсири манфии худро дар рушди металлургияи ранга, саҳми онро дар саноати кишвар боқӣ гузошт.

Аз рӯи захираи бисёр металлҳои ранга, Тоҷикистон дар ҷаҳон ва дар байни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) яке аз ҷойҳои пешқадамро ишғол мекунад.

---

[52] Хоналиев Н. История развития и размещения промышленности Таджикистана в 1924-2005 гг. [Текст]: диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория (экономическая история) / Хоналиев Назарали. – Душанбе, 2009. - С. 155.

Масалан, захираи конҳои нуқра, захираи сурб ва руҳ, сурма, сиенитҳои нефелинӣ ва ғайра хеле бузург мебошанд. Дар сурати гузариш ба миқёси васеъ ба истихроҷ ва коркарди амиқи металлҳои рангаи маҳаллӣ, ҷумҳурӣ метавонад ба таври сазовор ва самаранокии баланд дар бозори ҷаҳонӣ барои истеҳсоли онҳо рақобат кунад. Ба ин кор арзиши аслии нисбатан арзони неруи барқи тавлидшуда дар неругоҳҳои барқи обӣ ва меҳнати изофӣ низ мусоидат мекунад.

Дар навбати аввал, ин ба коркарди конҳои дорои алюминийи сиенити нефелин ва рушди истеҳсоли алюминий дар заминаи онҳо дахл дорад. Аз рӯи тақсимот дар табиат алюминий дар байни металлҳо дар ҷои аввал аст. Он танҳо дар шакли пайвастагиҳо вомехӯрад. Ашёи хоми асосӣ барои истеҳсоли алюминий боксит, алунит ва нефелин мебошад.

Пеш аз ҳама, барои истеҳсоли алюминий маводи хоми муҳим ин нефелин мебошад. Дар Тоҷикистон калонтарин кони сиенитҳои нефелинии Турпӣ (минтақаи Рашт) кашф ва таҳқиқ карда шудааст. Ин кон соли 1960 кашф шуда, сипас солҳои 1961 - 1963 дар он корҳои иктишофӣ гузаронида шуд. Сиенитҳои нефелинии Турпӣ ашёи хоми мураккаб мебошанд, ки аз он ҳангоми коркарди тамоми ҷузъҳои таркибии он, ҳамчун маҳсулоти ниҳоӣ - гилхок, семент, сода, калий ва ғайра ба даст оварда мешавад. Захираҳои тавозуни кони Турпӣ метавонанд эҳтиёҷоти «Ширкати Алюминийи Тоҷик»-ро ба гилхок дар муддати на камтар аз 100 сол қонеъ кунанд.

Илова бар ин, дар наздикии кони Турпӣ, як манбаи калони массиви Тутек мавҷуд аст, ки дорои захираҳои амалан номаҳдуди сиенити нефелинӣ мебошад, ки дар он ҷо корҳои иктишофию ҷустуҷӯӣ гузаронида нашудаанд. Аммо, корҳои арзёбии пешакии намунаҳои алоҳида миқдори миёнаи гилхокро дар таркиби маъдан то 20% нишон доданд, ки ин ҳам барои ба миён гузоштани масъалаи тезонидани таҳқиқи муфассали ин массиви калон барои дурнамои рушд замина фароҳам меоварад.

Табиати Тоҷикистонро конҳои сурб ва руҳ ба таври фаровон муаррифӣ мекунанд. Захираҳои онҳо дар маҷмӯъ агар ба металл гузаронем, қариб 10 миллион тоннаро ташкил медиҳад. Мувофиқи захираҳои онҳо,

ҷумҳурӣ дар ҷои дуюм ва аз рӯи истеҳсолот дар солҳои шӯравӣ - дар минтақаи Осиёи Миёна мақоми аввалро ишғол мекард.[53] Дар Тоҷикистони Шимолӣ тақрибан 200 конҳо ва ҷойҳои зуҳуроти маъдани сурб ва руҳ маълум мебошанд.[54]

Танҳо дар кони Конимансури Калон ва дар кони маъдани Олтин-Топкан беш аз як миллиард тонна маъданҳои сурбу руҳ иктишоф шудаанд,[55] ки қисми зиёди онҳоро ба таври кушода истихроҷ кардан мумкин аст.

Симоб як металли моеъ ва пошхӯрда мебошад, ки минерали асосии маъдании он киновар аст. Захираҳои саноатӣ барои се кон: Ҷиҷикрӯд, Кавноқ ва Кончоч ҳисоб карда шудаанд. Танҳо кони Ҷиҷикрӯд аз худ карда мешавад, ки симоб дар он ҳамроҳ бо сурма истихроҷ карда мешавад. Миқдори миёнаи симоб дар маъдан 0,08% -ро ташкил медиҳад. Аз боқимондаи ашёи симобии муайяншуда дар Тоҷикистон, тибқи хулосаи мутахассисони соҳа, кони Шаршараи Хурд, ки дар минтақаи Ғончӣ, дар нишебии шимолии қаторкӯҳи Қурғанак, 42 км ҷанубии Истаравшан воқеъ аст, умедбахш шинохта шудааст.

Табиати Тоҷикистон дорои захираҳои бойи маъданҳои қалъагӣ мебошад. Қалъагӣ дар табиат асосан дар шакли маъданҳои касситерит (санги қалъагӣ) ва станин (пирети қалъагӣ) вомехӯрад. Қалъагӣ яке аз металлҳои профилсоз дар Тоҷикистони Марказӣ ва Помири Ҷанубӣ мебошад. Конҳо ва зуҳуроти қалъагӣ танҳо дар ҳавзаҳои дарёҳои Зарафшон ва ВМКБ вомехӯранд. Онҳо ба се гурӯҳ тақсим карда мешаванд: худи маъдани қалъагӣ (Мушкистон, Кумарғ, Рама ва ғайра); комплексӣ, ки дар он қалъагӣ ҳамчун таркиби ҳамроҳ мавҷуд аст

[53] Хоналиев Н. История развития и размещения промышленности Таджикистана в 1924-2005 гг. [Текст]: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория (экономическая история) / Хоналиев Назарали. – Душанбе, 2009. - С. 13.
[54] Минерально – сырьевые ресурсы Таджикистана. – Душанбе: Дониш, 1983. - С. 14.
[55] Орипов А.О. Потенциал недр Таджикистана [Текст] / А.О. Орипов, М. Джанобилов // Горный журнал. - 2003. - С. 17.

(Такфон, пегматитҳои Самжен); конҳо ва зуҳурот, ки сурб ҳамчун омехта сабт мешавад (Сармат, Ҷилав, Амшут ва ғ.).

Захираҳои ошкоршуда ва зуҳуроти маъданӣ имкон медиҳанд, ки Помири Шарқӣ ҳамчун минтақаи умедбахши истихроҷи калъагӣ баррасӣ карда шавад, ки сазовори корҳои ҷустуҷӯӣ ва иктишофӣ мебошад. Рушди он метавонад базаи ашёи минералиро ба таври назаррас васеъ кунад ва ба рушди металлургияи ранга дар Тоҷикистон мусоидат кунад.

Табиати Тоҷикистон аз дигар металлҳои нодир ва ранга низ бой аст. Дар байни онҳо, волфрам як металли сахтгудоз, вазнин ва нодир аст, ки дар табиат дар ҳолати озод вуҷуд надорад, балки ҳамчун омехтаи панҷ изотопи устувор ба вуҷуд меояд. Дар қаламрави вилояти Суғд конҳо ва зуҳуроти маъдании волфрам, ки манфиати муайян доранд - Шафтолу, Юбилей, Ҳамработ (Тоҷикистони Шимолӣ), Сармат, Такфон, Ҷилав ва ғайраҳо дар минтақаи Зарафшон мавҷуданд.

Барои рушди минбаъдаи саноати волфрам кони Майхӯра, ки дар шимолу ғарби Душанбе ҷойгир аст, қобили таваҷҷуҳ мебошад. Аз соли 1941 то 1966 онро кони Майхӯра идора мекард. Соли 1966 кон бо сабаби азхуд кардани захираҳои асосии саноатии волфрам аз фаъолият боз монда ва таҷҳизот ва корхонаи ғанигардонӣ барҳам дода шуданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои зиёди табиӣ ва иқтидори бузурги истеҳсолию маъданӣ мебошад, ки барои рушди иқтисод шароити мусоид фароҳам меорад.Тавре дида мешавад, бахши истихроҷи маъдан дар Тоҷикистон дорои иқтидорҳои азим мебошад. Дар заминаи ин захираҳо, дар замони Шуравӣ корхонаҳои зерин ба монанди саноати кӯҳӣ, Комбинати сурбу синки Адрасмон, Комбинати симобу сурмаи Анзоб, Комбинати шпати Такоб, Комбинати кӯҳӣ-кимиёвии Суғд (Ленинобод), Комбинати кӯҳии Тарор ва дигар коргоҳову шахтаҳо сохта шуда буданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ ба гурӯҳи давлатҳое, ки захираҳои зиёди тилло дорад, шомил мебошад. Миқдори зиёди тилло асосан дар қаторкӯҳҳои водии Зарафшон истеҳсол шуда, дар ин водӣ барои коркарди истеҳсолот якчанд конҳо ба монанди Чоре, Дуоба, Кумманор,

Шаҳкон, ки захираи онҳо аз 200 тонна зиѐд мебошад, ба роҳ монда шудааст. Аз рӯи захираҳои тасдиқшуда, Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби нуқра дар дунё яке аз ҷойҳои аввалро ишғол менамояд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки барои истеҳсоли саноати Конимансури Калон, ки яке аз объектҳои калони истеҳсоли нуқра дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва ҷаҳон ба ҳисоб меравад, комбинати калони кӯҳҳӣ «… металлургӣ бунёд намудан айни муддаост. Конҳои сурб ва синк асосан дар шимоли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзеъҳои Зарнисор ва Конимансур ҷойгир аст. Қисми зиёди захираи сурбу синк дар мавзеи Конимансури Калон ҷойгир буда, захираи саноатии он аз 8 млн. тонна зиёд мебошад».[56]

Аз рӯи захираҳои сурма Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни давлатҳои ИДМ ҷойи аввалро ишғол менамояд. Конҳои асосии ин маъдан дар қаторкӯҳҳои Зарафшону Ҳисор ҷойгир аст.

«Дар пойгоҳи захираҳои муайяншудаи кони симобу сурмаи Джикрут яке аз 78 корхонаҳои калони ин соҳа, Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрико «Анзоб» амал мекунад. Инчунин, корхонаи истихроҷи маъдани Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрико «Анзоб» дар ноҳияи Айнӣ нишондиҳандаҳои хуби истеҳсолӣ дорад, ки истеҳсолотро сол ба сол хуб карда истодааст».[57]

«Яке аз конҳои калони қалъагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кони Мушкистон ба ҳисоб меравад, ки дар қаторкӯҳи Зарафшон ҷойгир аст. Аз рӯи ҷустуҷӯҳои геологӣ ин кон дорои тақрибан 10 млн. тонна қалъагӣ мебошад».[58]

---

[56] Государственная программа изучения и оценки запасов редких металлов на 2016-2026 годы. Утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 28 ноября 2015 года, №728

[57] Халиков Х.Х. Анзобский горно-обогатительный комбинат на пороге перемен [Текст] / Х.Х. Халиков, Т.Д. Кобилов // Горный журнал. - 2003. – С. 78.

58 Программа развития цветной и черной металлургии в Республике Таджикистан на период до 2025 года от 1 мартв 2019 года, №93.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гарчанде, ки истеҳсоли оҳан ба роҳ монда нашудааст, кишвари мо «…дорои захираи бойи ин маъдани гаронарзиш ба ҳисоб меравад, ки дар он дар наздикии шаҳри Хуҷанди вилояти Суғд кони Шоҳкадамбулоқ ҷойгир мебошад. Захираи оҳани ин кон тақрибан ба 250 млн. тонна баробар аст».[59]

Дар масофаи 80 км. шимолӣ шаҳри Душанбе дар мавзеи Майхура бошад, захираи бузурги кони волфрам муайян карда шудааст ва барои истеҳсоли он сохтмони комбинати металлургӣ зарур аст то, ки истихроҷ ва коркарди ин захираи табииро ба роҳ монда, маҳсулоти ба содирот нигаронида шуда истеҳсол карда шавад. Дар ҷануби Тоҷикистон 46 км, дуртар аз ш. Кӯлоб кони маъдани стронсий, дар мавзеи Чилтоҷ муайян карда шудааст. Захираи зиёди ин маъдан, ки зиёда аз 20 млн. тонна муайян шудааст, имконият медиҳад, ки корхонаи барои соҳаи саноат фоиданоки истеҳсоли ин маъдан бунёд ва сохта шавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои аз худкунии саноатии кони бор дар мавзеи Якархар, ки дар ноҳияи Мурғоби Вилояти Мухтори Куҳистони Бадахшон дар баландии 4500-5000 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир аст, зарурияти сохтани корхона барои истеҳсоли ин маъдан мавҷуд мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замони гузашта бо сангҳои қиматбаҳои худ шуҳратманд шудааст. Омӯзиши нақша ва истеҳсоли сангҳои қиматбаҳо дар замони Шуравӣ аз соли 1937 оғоз ѐфта, дар муддати даҳсолаҳо дар натиҷаи корҳои ҷустуҷӯӣ ва геологӣ зиёда аз 600 конҳои сангҳои қиматбаҳо муайян карда шудаанд. Омӯхтани конҳои сангҳои қиматбаҳо имкон медиҳад, ки пас аз муайян намудани захираҳои сангҳои қиматбаҳо истеҳсоли намудҳои гуногуни маҳсулоти «Ювелири» Бадеӣ ташкил карда шавад, то талаботи бозори илмӣ-техникиро қонеъ гардонад.

Захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ, аз ҷумла ангиштсанг, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан дар конҳои Шӯроб, Фон-Яғноб, Назарайлоқ,

---

[59] Холов Т.Т. Аҳамияти ҷалби сармояи хориҷӣ дар рушди саноати кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / Т.Т. Холов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2014. - №2/3(125). - С. 218.

Зидди ва ғайра, ки захираи онҳо ба 3 млрд тонна баробар мебошад, мавҷуд аст.

Дар натиҷаи гузаронидани иктишофи иловагии кон дар солҳои 1973 - 1975, 19 баданаи маъдандори саноатӣ бо дарозии 50 - 425 м ва ғафсии қабати 2 - 22 м муайян карда шуданд, ки дар онҳо микдори миёнаи триоксиди вольфрам 0,91% -ро ташкил медиҳад. Илова бар волфрам, дар таркиби маъданҳои истихроҷшаванда микдори калони руҳ, мис, висмут, кадмий вуҷуд доранд. Соли 1975 Кумитаи Захираҳои Давлатии Иттиҳоди Шӯравӣ захираҳои саноатии маъданҳоро тасдиқ кард, ки ин имкон дод, ки истихроҷи волфрам дар ин кон аз нав коркард карда шуда, дар заминаи он як корхонаи фоиданоки истихроҷ бунёд карда шавад. Захираҳои истихроҷи маъдан дар ҳаҷми 1744 ҳазор тонна муайян карда мешаванд, ки азхудкунии он барои 60 сол пешбинӣ шудааст.[60] Кони Майхӯра метавонад тавассути Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Такоб бо роҳи аз нав кардани самти тахассусии завод коркард карда шавад.

Ба монанди волфрам, молибден яке аз металлҳои сахтгудоз ва нодир ба ҳисоб меравад. Зиёда аз 75% молибден барои истеҳсоли пӯлодҳои хӯлагӣ барои баланд бардоштани сахтии онҳо, мустаҳкамӣ ва чандирии онҳо истифода мешавад. Дар Тоҷикистони Шимолӣ ягона кони молибден, ки қобили таваҷҷуҳи саноатӣ мебошад - Янгикони Ҷанубӣ аст, ки дар қисми шимолу шарқии кони маъдани Чорухдайрон, дар масофаи 2,5 км аз кони Чорухдайрон ҷойгир аст. Аз ҷиҳати захираи ҷузъҳои муфид, кон ба категорияи маъданҳои хурд тааллуқ дорад; зиёда аз ин, захираҳои маъданҳои молибден аз ҷониби Комбинати Чорухдайрон аз соли 1967 инҷониб коркард карда мешаванд.

Дар Помир 35 зуҳуроти аслии маъдани молибден маълум аст, ки дар байни онҳо зуҳуроти маъдани Танимас сазовори таваҷҷуҳ аст. Ин як минтақаи пурраи дорои молибден - флюорит - маъданишавии металлҳои

---

[60] Хоналиев Н. История развития и размещения промышленности Таджикистана в 1924-2005 гг. [Текст]: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория (экономическая история) / Хоналиев Назарали. – Душанбе, 2009. - С. 51.

нодир мебошад, ки ба масофаи якчанд километр тӯл мекашад. Зуҳурот омӯхта нашудааст, аммо аз сабаби мураккабӣ ва дарозии назарраси он, омӯзиши муфассали тамоми минтақаи маъдан зарур аст. Объектҳои аз ҳама калонтарини молибден, ки дар Помир муайян шудаанд, кони Сунгат мебошад, ки дар 70-километрии шимолу шарқии маркази ноҳияи Ванҷ ҷойгир аст.

Инчунин металли пурқимати ранга висмут мебошад. Қариб 90% тамоми висмутҳои дар ҷаҳон истихроҷшуда аз маъданҳои дигар ҳангоми истихроҷи сурб, мис ва дигар металлҳо ҳосил карда мешаванд. Дар Тоҷикистон конҳои висмут ва зуҳуроти маъдан танҳо дар минтақаҳои Тоҷикистони Шимолӣ ва дар Помир пайдо шуданд. Дар Тоҷикистони Шимолӣ захираҳои висмут дар конҳои мису висмут - Тариёкан, Кафтархона, Кониманcури Нав ва дар конҳои магнетит – дар Чоқадамбулоқ мавҷуданд. Аз конҳои мис-висмут танҳо як майдон - Кафтархона, ки дар нишебии ҷанубу шарқии қаторкӯҳи Курамин ҷойгир шудааст, истифода шудааст. Дар кон ҳашт баданаи маъдандор муайян карда шудааст, ки аз онҳо танҳо яктоаш муфассал таҳқиқ шудааст. Маъданҳои мураккаб, дар консентратсияҳои саноатӣ, илова бар висмут, мис, нуқра ва тилло доранд.

Дар Тоҷикистон як қатор бойтарин конҳо ва падидаҳои маъдании тилло ва нуқраи аслӣ ва пошхӯрда муайян карда шудаанд, ки баъзеашон аз замонҳои қадим маълуманд. Дар шимоли ҷумҳурӣ, то ибтидои солҳои 1960, дар ҳудуди маъдани Қарамазор конҳо ва зуҳуроти тилло кашф карда шуданд. Захираҳои Бурғунда, Апрелевка, Иккижелон, Конжол, Қизил-Чеку ва ғайра дурнамои хоса доранд; захираҳои тилло аз рӯи категорияҳои A + B + C1 дар онҳо аҳамияти саноатӣ доранд.[61]

Дар водии Зарафшон конҳои тилло ва зуҳуроти маъдании гурӯҳи Мосриф кашф карда шуданд, ки дар байни шохобҳои дарёи Зарафшон - Киштӯд ва Моғиён ҷойгиранд. Ба ин гурӯҳ зуҳуроти маъданӣ дохил

[61] Маджидов Б.С. СТК ООО “Апрелевка” наращивает объёмы производства [Текст] / Б.С. Маджидов // Горный журнал. - 2003. – С. 92-93.

мешаванд: Конизоғ, Даҳани-Дарвоза, Богда, Намозгаҳ, Хамисурх ва ғайра. Дар ин ҷо тилло дар соли 1934 кашф шуда буд, ки то соли 1946 бо арсений (мышьяк) таҳқиқ ва истифода мешуд. Сипас, дар конҳои маъдани Мосриф – солҳои 1958-1962, 1969-1972 якчанд маротиба корҳои иктишофӣ ва арзёбӣ гузаронида шуданд ва дурнамои ӯ ба таври назаррас васеъ гардид. Масоҳати умумии ишғолкардаи ин гурӯҳи маъданҳо тақрибан 2 км^2 мебошад. Дар таркиби маъданҳо инчунин нуқра, мис, арсен, кобалт, никел, молибден, қалъагӣ, волфрам, сурма, висмут ва сурб мавҷуданд, ки истихроҷи комплексии онҳо аз маъдан конро барои истифодаи саноатӣ хеле умедбахш мекунад.

Дар баробари гурӯҳи Мосриф, як қатор конҳои коркардшавандаи тилло дар қаламрави водии Зарафшан - Тарор, Ҷилав, Чоре, Дуобаи Боло ва ғайра ҷойгиранд. Захираҳои тавозуни тилло дар категорияҳои А + В + С1, махсусан дар конҳои Тарор ва Чоре, хеле назаррас мебошанд. Ба ғайр аз тилло, ҳамроҳ бо он нуқра низ истихроҷ карда мешавад, ки захираҳои он низ махсусан дар кони Тарор, назаррас арзёбӣ мешаванд. Дар заминаи конҳои Ҷилав ва Тарор, ки дар солҳои Шӯравӣ кашф шудаанд, як корхонаи маъдани тилло сохта шуд, ки соли 1994 ба корхонаи муштараки «Зарафшон» табдил ёфт. Дар заминаи якчанд конҳои хурд, ки захираҳои онҳо дар категорияҳои саноатии тақрибан 20 тонна тилло мавҷуданд, корхонаи муштараки «Апрелевка» ташкил карда шуд.[62] Кони Ҷилав бо усули кушода истифода бурда мешавад. Истихроҷи тилло аз маъданҳо тавассути сианизатсияи мустақим 93% -ро ташкил медиҳад. Маъданҳои кони Тарор ба оташ тобовар буда, душворғанишаванда мебошанд ва бузургтарин пойгоҳи ашёи хоми КМ «Зарафшон»-ро ташкил медиҳанд. Кони Чоре танҳо бо бастаи минтақаҳои маъдандоршудаи конҳои Поймазор маҳдуд аст, он дар водии дарёи Зарафшон дар масофаи 135 км аз корхонаи амалкунандаи ноҳияи Айнӣ ҷойгир аст. Маъданҳо дар

[62] Маджидов Б.С. СТК ООО "Апрелевка" наращивает объёмы производства [Текст] / Б.С. Маджидов // Горный журнал. - 2003. – С. 92-93.

чоҳи кушода бо истифода аз корҳои пармакунӣ ва таркиш истихроҷ карда мешаванд.

Дар қисми марказии ҷумҳурӣ дурнамои бузург бо коркарди кони тиллои Пакрут алоқаманд аст, ки дар баландии тақрибан 2300 м, 107 км шимолу шарқии шаҳри Душанбе (ноҳияи Ваҳдат) ҷойгир аст. Дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон низ конҳои ибтидоӣ ва пошхӯрдаю зуҳуроти маъдании тилло пайдо шуданд.

Табиати Тоҷикистон махсусан аз захираҳои нуқра бой аст, ки қисми зиёди онҳо дар кӯҳҳои Қарамазор ҷойгиранд. Ҳуҷҷатҳои таърихӣ шаҳодат медиҳанд, ки дар кӯҳҳои Қарамазор дар асрҳо VII – XI конҳои қадимаи нуқра мавҷуд буданд, ки дар он ҷо мардуми маҳаллӣ нуқра истихроҷ мекарданд. Нуқра аз консентратҳои сурб, мис-висмут ва мис гирифта мешавад. Ба конҳои аслии нуқра конҳои Кандҷол ва Конимансури Калон дохил мешаванд.

Кони Конимансури Калон барои рушд пешомадҳои махсусан калон дорад, ки захираҳои нуқра дар категорияҳои С 1 + С 2 беш аз 51 ҳазор тоннаро ташкил медиҳанд ва дар заминаи он ҳанӯз дар замони шӯравӣ корхонаи истихроҷи маъдан бо истифода аз иқтидори солонаи 15 миллион тонна маъдан, ки илова ба истеҳсоли солонаи 583 тонна нуқра метавонад миқдори зиёди руҳ, кислотаи сулфат, масолеҳи сохтмонӣ ва дигар маҳсулоти иловагиро тавлид кунад, бунёд гардида буд.[63]

Ғайр аз ин, дар шимоли ҷумҳурӣ захираҳои муайяни нуқраи дорои аҳамияти саноатӣ дар конҳои тиллои: Боярбек, Бурғунда, Қизил-Чеку, Апрелевка, Иккижелон, Қандҷол мавҷуданд, ки ҳоло ҳамроҳ бо кони Қайроққум истихроҷ карда мешавад. Захираҳои нуқра дар категорияҳои А + В + С 1 дар онҳо, дар маҷмӯъ, зиёда аз 800 тоннаро ташкил медиҳад. Конҳо ва зуҳуроти нуқра дар ВМКБ низ маълуманд. Ба ақидаи мутахассисони соҳа, коркарди конҳои нуқра ба кишвар имкон медиҳад, ки

[63] Орипов А.О. Потенциал недр Таджикистана [Текст] / А.О. Орипов, М. Джанобилов // Горный журнал. - 2003. - С.17.

дар соҳаи истеҳсоли нуқра дар ИДМ ва дар ҷаҳон яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол намояд.

Табиати Тоҷикистон махсусан аз конҳои сурмаю симобӣ, ки аҳамияти саноатӣ доранд, бой мебошад. Ҳама конҳои маълуми сурма ва симоб ва падидаҳои маъдани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳудуди камарбанди маъдани Зарафшону Ҳисор ҷойгиранд, ки дар канори дарёи Зарафшон дар масофаи зиёда аз 200 км бо паҳнии 30 -35 км ёфтан мумкин аст. Дар натиҷаи таҳқиқоти чандинсола зиёда аз 100 конҳо ва зуҳуроти маъдани мазкур муайян карда шуданд. То аввали солҳои 1960-ум захираҳои саноатӣ дар шаш кони сурма - Ҷиҷикрӯд, Туркпарида, Волангидароз, Қаракамар, Бузинова, Гӯрдара таҳқиқ карда шуданд, ки 80% захираҳои Осиёи Марказиро ташкил медиҳанд.[64] Аз нигоҳи захираҳои собитшудаи сурма, Тоҷикистон дар Осиё дар ҷои сеюм (пас аз Хитой ва Таиланд) ва дар байни кишварҳои ИДМ дар ҷои аввал қарор дорад.[65] Захираҳои муҳимтарини маъдан дар конҳои маъданҳои Ҷиҷикрӯд ва Кончоч (кони Скальное) ғун шудаанд, ки дар заминаи онҳо Комбинати кӯҳии маъдантозакунии «Анзоб» фаъолият мекунад. Дар уфуқҳои амиқи кони Ҷиҷикрӯд маъданҳое муайян карда шуданд, ки на танҳо бо таркиби баланди сурма, балки бо мавҷуд будани симоб, тилло, таллий, теллур дар онҳо фарқ мекунанд.

Кони Ҷиҷикрӯд соли 1940 кашф карда шудааст, аз соли 1950 инҷониб Комбинати кӯҳии маъдантозакунии «Анзоб» кор мекунад, ғафсии баданаи маъдандор ба 50 м мерасад, сурма аз 0,75 то 4,8% вуҷуд дорад. Мувофиқи таркиби сурма маъданҳои заиф (то 1,5% сурма), оддӣ (1,5 - 3,5%) ва бой (зиёда аз 3,5%) фарқ карда мешаванд. Захираҳои асосии кон - зиёда аз 10 миллион тонна дар қисмати марказии он маҳдуданд. Маълумотҳои пешгӯишаванда аз таҳқиқи уфуқҳои поёнии кони Ҷиҷикрӯд имкони афзоиши минбаъдаи захираҳои (беш аз 6 миллион тонна) маъданҳои

[64] Халиков Х.Х. Анзобский горно – обогатительный комбинат на пороге перемен [Текст] / Х.Х. Халиков, Т.Д. Кобилов // Горный журнал. - 2003. - С. 48.
[65] Орипов А.О. Потенциал недр Таджикистана [Текст] / А.О. Орипов, М. Джанобилов // Горный журнал. - 2003. - С.17.

сурмаи аълосифат (сурма - зиёда аз 4-5%, симоб - зиёда аз 1%), инчунин мавҷудияти навъҳои саноатии тиллои озодро аз 2 то 8 г / т. таъкид месозанд.[66]

Майдони Туркпарида дар 20 км шимолтар аз деҳаи Моғиён ҷойгир аст. Нишонҳои мутлақи майдони кон аз сатҳи баҳр 2200 - 2300 м мебошанд. Кон соли 1941 кашф карда шуда, солҳои 40-ум, конҳо аз ҷониби кони Марғузор истифода мешуданд ва ҳоло онҳо баста шудаанд. Дар кон 13 баданаи маъдандор муайян карда шуд, ки дарозии паҳншавиашон аз 40 то 500 м, қаъри чуқурӣ аз 30 то 200 м мебошад, аз рӯи захираҳои категорияҳои саноатӣ, кон дар байни миёнаҳо ҷойгир аст.

Кони Волангидароз дар 10-километрии ҷануби деҳаи Моғиён ҷойгир аст. Соли 1941 кашф карда шуда буд, ки то соли 1953 ин конро артели кашфкунандаи кони Марғузор истихроҷ мекард. Ғафсии баданаи маъдандор таъғирёбанда буда, аз 1 то 30-40 метрро ташкил медиҳад.

Кони Қаракамар дар наздикии майдони Туркпарида ҷойгир аст ва дар асл идомаи он мебошад. Соли 1933 кашф шудааст, аз соли 1952 то 1957 иктишоф шудааст. Минераликунонии сурма дар тӯли 4,4 км пайгирӣ карда шуда, ғафсии он аз 3 то 70 м мебошад.

Кони Бузинов дар соҳили чапи дарёи Шинг, дар масофаи 18 км аз деҳаи Шинг ҷойгир аст. Дар ибтидои солҳои 1930 кашф карда шуда, дар солҳои 1935-1942 ва дар солҳои 1949 – 1954 иктишоф карда шудааст. Ҳамзамон бо корҳои ҷустуҷӯи геологӣ аз солҳои 1941 то 1954 аз ҷониби артели истихроҷкунандагони кони Марғузор дар кон маъдани сурма истихроҷ карда мешуд. Минераликунонии сурма дар дврозии масофаи 700 м, баландии чуқурӣ - ба 400 м пайгирӣ карда мешавад, ғафсии баданаи маъдандор аз якчанд сантиметр то 20 - 25 м, ба ҳисоби миёна 8 - 10 м мебошад.

Кони Гӯрдара дар водии дарёи Гӯрдара дар масофаи 16 км аз деҳаи Шинг ва 10 км аз деҳаи Падруд ҷойгир аст. Соли 1942 кашф карда шудааст,

66 Халиков Х.Х. Анзобский горно – обогатительный комбинат на пороге перемен [Текст] / Х.Х. Халиков, Т.Д. Кобилов // Горный журнал. - 2003. - С. 48.

аз 1949 то 1954 корҳои иктишофӣ бурда мешуд. Дар давраи солҳои 1942 то 1945 конро артели кони Марғузор истифода мекард. Дарозии уфуқи маъдандор садҳо метр, ғафсӣ 10-12 м (баъзе ҷойҳо то 35 м) мебошад. Ба кон консентратсияи саноатии на танҳо сурма, балки руҳ ва кадмий хос аст. Аз нигоҳи захираҳои саноатӣ, кони мазкур яке аз конҳои хурд ба ҳисоб меравад.

Аҳамияти ҷалби сармояи хориҷӣ дар рушди саноати кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон баланд аст. Дар шароити рӯ овардан ба иқтисоди бозорӣ захираҳои табиӣ асоси табиии қувваҳои истеҳсолкунандаи ҷамъиятиро ташкил дода, дар заминаи онҳо асоси моддию техникии давлат поягузорӣ мегардад. Аз ин лиҳоз, омӯзиш, баҳодиҳӣ ва ба истифода тавсия намудан ва аз худ кардани онҳо ба пешрафти иқтисод такони пурзӯр мебахшад. Дар байни захираҳои табиӣ ашёи хоми маъданӣ ҷойгоҳи хосро соҳиб мебошад.

Мафҳуми «заминаи ашёи хоми маъданӣ» захираҳои маъдании ошкоргардида, таҳқиқшуда ва истифодаи конҳои канданиҳои фоиданокро бо ҳам муттаҳид менамояд. Саҳми илмӣ ва амалии иқтисодиёти захираҳои ашёи хоми маъданӣ дар ҳалли мушкилоти хоҷагии халқ бо захираҳои ашёи хоми маъданӣ, пеш аз ҳама дар шакли асоснок гардонидани ҷустуҷӯйҳои геологию иқтисодӣ ва дурномои ин база нигаронида мешавад.

Заминаи ашёи хоми маъданӣ унсури муҳими қувваҳои истеҳсолкунандаи табиии ҷамъият ба ҳисоб меравад.

Аз ин лиҳоз, метавонем чунин аломатҳоро хос шуморем:

- нобаробар ҷойгир шудани конҳои канданиҳои фоиданок чӣ дар ҷаҳон ва чӣ дар дохили мамлакату мавзеъҳои ҷудогона;
- барқарорнашаванда будани конҳои канданиҳои фоиданоки мушаххас ва дарёфт намудани конҳои нав барои рушди минбаъда;
- бардавом, мураккаб ва меҳнат талаб будани сиклҳои истеҳсолот;
- харобшаванда ва маҳдуд будани захираи конҳои истифодашаванда.

Таҳлили сарчашмаву адабиётҳо нишон медиҳанд, ки ашёи хоми маъданиро аз руйи мавқеи истифодаашон чунин тасниф кардан мумкин аст: - масолеҳи сохтмонӣ, сӯзишворию химиявӣ, сӯзишворию химиявии газшакл, маъданҳои филизию ғайрифилизӣ барои металлургия.

Тӯли таърихи дуру дароз мавқеи иқтисодии навъҳои гуногуни ашёи хоми маъданӣ ба таври ҷиддӣ тағйир ёфтаанд. Масалан, дар ибтидои асри XIX аз ҷиҳати ҳаҷми арзиш ҷойи якумро тилло мегирифт Дар нимаи дуюми асри XX қариб 70% арзиши маъдани истеҳсолшуда аз ҷиҳати арзиш ба ангишту оҳан мувофиқ омад, зеро рушди саноат ба ин ду мавод алоқаи қавӣ дошт. Дар асри XX аз ҷиҳати истихроҷи масолеҳи хоми маъданӣ дар ҷойи аввал масолеҳи сӯзишворию энергетикӣ (беш аз 70%), дар ҷойи дуюм металлҳои ранга (15%), дар ҷойи сеюм металлҳои сиёҳ (8%), дар ҷойи чорум металлҳои асил ва алмос (5%) баромад.

Аз ин лиҳоз, дар замони ҳозира мақоми масолеҳи сӯзишворию энергетикӣ торафт баланд ва барои соҳиб шудан ба чунин манбаъҳо бо ниқобҳои гуногун муборизаҳои хунин дар ин ё он гӯшаи ҷаҳон идома меёбанд.

Воқеан, иқтидори иқтисодии мамлакатро аз бисёр бобат дар шароити имрӯза мавҷудияти захираҳои ашёи хоми маъданӣ, гуногунии онҳо, миқдору сифат, ҷойгиршавии географӣ ва инкишофи босамари саноати кӯҳӣ муайян мекунад Азбаски аксарияти захираҳои маъданӣ қобилияти барқароршавӣ надоранд, лозим аст, ки нисбати истихроҷу коркарди онҳо муносибати ниҳоят ғамхоронаю дилсӯзона зоҳир карда шавад, ба исрофкорӣ роҳ надода, ба истифодаи босамари онҳо диққати калон диҳанд ва ба талафёбии беасос набояд роҳ дод.

Бояд қайд кард, ки ҳангоми истихроҷи маъданҳои муфид аз ҷумла нафт дар қаър 60-70%-и захираи иктишофгардида, ангишт аз 20 то 40%, металлҳои сиёҳ -25%, металлҳои ранга -20% ва беш аз он боқӣ мемонанд.

Метавон қайд намуд, ки дар шароити муосир ҷамъияти инсонӣ беш аз 80 элементи химиявиро истифода мебаранд. Масоили таъмини саноат ва кишоварзӣ бо ашёи хоми маъдани хосияти глобалӣ пайдо намуд, зеро

иқтидори иқтисодии давлатро аз бисёр бобат аз рӯйи таъминот бо захираи ашёи хоми маъданӣ муайян карда метавонад.

Тоҷикистон то инқилоби Октябр дорои шумораи ками конҳои канданиҳои фоиданок буд ва бо миқдори кам ин ё он маъдан истихроҷ карда мешуд. Муҳаққиқони рус пас аз соли 1841 бо ёрии сокинони маҳаллӣ чанде аз конҳои партовшуда ва навро кашф карда бошанд ҳам, истифодаи нимсаноатии онҳо дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX оғоз гардид. Мутаассифона, базаи захираи ашёи хоми маъданӣ бағоят кам буд ва талаботро бо ашёи хоми металлӣ ва ғайриметаллӣ ба пуррагӣ таъмин карда наметавонист ба шаҳрҳои шимолии ҳудуди Тоҷикистони имрӯза аз Россия оварда мешуд. Дар иқтисодиёти ашёи хоми маъданӣ бисёр вақт мафҳумҳои захираҳои тавозунӣ (балансовые запасы) ва захираҳои ғайритавозунӣ (забалансовые запасы) истифода бурда мешавад.

Захираҳои тавозунии конҳои канданиҳои фоиданок гуфта, захираи конҳоеро мегӯяд, ки истихроҷи онҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ ва дараҷаи имрӯзаи техникӣ ба мақсад мувофиқ дониста мешавад. Захираҳои ғайритавозунӣ гуфта, захираҳои конҳои канданиҳои фоиданокеро меноманд, ки дар айни замон истихроҷи онҳо ба мақсад мувофиқ дониста намешавад, зеро файзнокии маъдан паст ва ё аз ҷиҳати техники имконнопазир дониста мешавад. Масалан, агар дар дохили маъдан 3,5% қалъагӣ, 8- 10% руҳ, 0,1% симоб, 0,8-1,5% сурма мавҷуд бошад чунин конҳоро барои коркард тавсия медиҳанд, пас чунин конҳо дорои захираҳои тавозунӣ мебошанд. Дар ҷумҳурии мо сол аз сол маблағгузорӣ ба соҳаи саноат зиёд гардида, ба кори иктишофи геологӣ заминагузорӣ менамояд. Дар солҳои 2012-2013 ба соҳаи саноати кӯҳӣ наздикии 10% сармояҳои мустақим равона шудааст. Аз он ҷумла, барои истихроҷи ангишт, истихроҷи нафти хом, як миқдори муайяни гази табиӣ, истихроҷ ва коркарди қурғошиму руҳ, никел, сурма ва ғайраҳоро мисол овардан мумкин аст.

Агар ин маблағҳову хароҷотҳо аз як тараф ба муҳиммияти масъала алоқаманд бошанд, аз тарафи дигар ба мураккаб шудани инкишоф, тарзу усули нави он, гузаронидани пармачоҳҳои умқашон зиёд вобаста мебошад.

Аз ин рӯ, харҷи вақти зиёд, масолеҳ, нерӯи барқ талаб карда мешавад, ки ин арзиши молро баланд мебардорад.

Вазифаи асосии стратегияи инкишофи геологӣ, таъмини соҳаҳои дахлдори саноат бо ашёи хоми маъданӣ ва бахшидани равнақ ба онҳо мебошад. Объекти асосии таҳқиқоти иқтисодиёти ашёи хоми маъданӣ аз заминаи ашёи хоми соҳаҳои алоҳидаи саноат ва музофотҳои ҷудогона, намудҳои масолеҳи хоми маъданӣ, конҳои канданиҳои фоиданок, яъне баҳои иқтисодӣ додан ба онҳо иборат мебошад.

Баҳои иқтисодӣ ба захираҳои ашёи хоми маъданӣ, пеш аз ҳама аз нигоҳи самаранокии онҳо дида мешавад. Ҷойгиршавии сарватҳои зеризаминӣ дар қаъри замин яксон нестанд, яъне баъзе аз конҳо ба сатҳи замин наздиканд, дигари онҳо дар умқи замин хобидаанд. Аз ин лиҳоз чунин мавқеъ ҳангоми истихроҷ хароҷоти гуногунро пеш меоваранд. Дигар ин ки сифату миқдори захираҳои маъданӣ дар конҳо фарқ мекунанд, ки он низ ба арзиши минбаъдаи маҳсулоти кон таъсир расонида, арзиши молро паст ва ё баланд менамояд.

Барои ҳамин ҳам, ҳангоми истихроҷи ашёи хоми маъданӣ, пеш аз ҳама самаранокии иқтисодии онҳо дар мадди аввал меистанд. Агар кон ба гӯруҳи полиметаллӣ мансуб бошад, он гоҳ ба таркиби металлҳои аз нигоҳи миқдорию сифатӣ дар алоҳидагӣ баҳо дода, сипас ҳисоби миёнаи онҳоро муайян кардан мумкин аст. Вале дар амалия на ҳамеша аз рӯйи ин меъёр баҳо дода мешавад. Одатан, бештар ба таркибот диққат дода мешавад. Воқеан ҳам, истифодаи маҷмӯи (комплекси)-и захираҳои маъдани маънои онро надорад, ки ҳамаи қисмҳои таркибии маъдан пурра истифода шаванд.

Зеро аз таркиби маъдан ҷудо карда гирифтани баъзе унсурҳо (элементҳо) аз ҷиҳати иқтисодӣ манфиатовар нестанд. Барои баҳои иқтисодӣ додан ба истифодаи захираҳои ашёи хоми маъданӣ ба инобат гирифтани омили нақлиёт хело муҳим аст. Дар таҳқиқи захираҳои ашёи

хоми маъдании музофот иқтисодчиён, геологҳо ва географҳо саҳм гирифта метавонанд. Мақсади асосии иқтисодиёти захираҳои ашёи хоми маъданӣ, пеш аз ҳама аз он иборат мебошад, ки дар ҷараёни инкишофи хоҷагии халқ то ҳадди аксар (максимали) истеҳсолотро ба манбаи ашёи хом, сӯзишворӣ ва энергия наздик карда, қувваҳои кории маҳал ҳарчи бештар ба кор ҷалб карда шавад.

Аксар вақт захираҳои ашёи хоми маъданӣ чӣ дар дохили мамлакат ва чӣ дар дохили музофотҳои он нобаробар ҷойгир шудаанд. Масалан, дар музофоти Зарафшон захираҳои маъданӣ бештар дар ҳавзаи рӯдҳои Моғиён, Киштуд (деҳаи Шашкада) ва Фон–Яғноб ба ҳам наздик воқеъ гаштаанд.

Чунин тарзи ҷойгиршавии захираҳои маъданӣ имконият медиҳанд, ки истихроҷи онҳо муддати тӯлонӣ идома ёбанд. Агар дар заминаи корхонаи истихроҷи маъдан, гирифтани ғилзат (консентрат) ва тайёр намудани металли холис имконият вуҷуд дошта бошад, фаъолити он бардавом мешавад, кори корхона боздошта, ё ин ки аз фаъолият намемонад. Чунин имконият барои корхонаи муштараки «Анзоб» фароҳам омадааст.

Ин корхона аз соли 1944 то ба имрӯз тӯли 80 сол фаъолият дорад. Захираҳои ашёи хоми худӣ ва конҳои атроф кори корхонаро метавонад боз чандин даҳсолаҳо идома диҳад. Агар захираҳои ашёи хоми маъданӣ аз ҷиҳати географӣ нобаробар ва пароканда ҷойгир шуда бошанд, тӯли солҳои бардавом ашёи хоми истихроҷшуда ба масофаи дур ба ҷойи коркарди аввалия ва ё тавлиди ашёи хоми ниҳоӣ интиқол дода шавад, ин амалҳо талабгори маблағҳои иловагӣ мебошанд, ки дар натиҷа арзиши мол боло меравад.

Корхонаҳои саноати кӯҳӣ ба нерӯи барқ талаботи калон доранд. Равшании хуб, кори ҳавокашҳо дар зери замин муҳимтарин омили кафолати бехатарии кор ва саломатии аҳли меҳнат мебошад. Баъди солҳои 90-уми асри гузашта то ба имрӯз дар кишвар норасоии нерӯи барқ пеш омад, ки ин ҳолат кори саноати кӯҳиро душвор ва номунтазам гардонид.

Дар ҷараёни кори корхонаҳои саноатӣ тӯли рӯзҳо, моҳҳо ва солҳо фаъолият карда наметавонанд, танаффусҳои номуайян ба амал меомаданд. Бинобар он, ҳаҷми истеҳсолот ба талаботи нақшаи муқарраршуда расида наметавонистанд. Албатта, дар ин самт омилу душвориҳои дигар мавҷуд буданд. Ба ин қабил номунтазамӣ таъмин набудани маош, бекор мондани кормандон боиси коҳиши истеҳсолот гардидааст. Ин аҳвол ба корпартоӣ ва парокандашавии кормандон оварда расонид. Мутаассифона, корхонаҳои имрӯзаи саноати кӯҳии Тоҷикистон, аз ҷумла музофоти Зарафшон ҳанӯз бо таври маҷмӯӣ фаъолият намекунанд, унсурҳои (элементҳои)-и фоиданок ҳамчун партов ба партованборҳо интиқол дода мешаванд ва ё дар маҳалҳои кушод бе бозгашт ба коркарди такрорӣ нобуд шуда мераванд.

Пӯшида нест, ки дар гирду атрофи корхонаҳои муштараки «Зарафшон», заводи хишту корхонаи «Лада-Мармар»-и Панҷакент корхонаи кони истихроҷи ангишти «Фон-Яғноб» дар атрофи марказҳои гармидиҳӣ бо микдори зиёд ба партов ва боқимондаҳои маъдан дучор шудан мумкин аст. Аз ин партову боқимондаҳо таркибҳо ва унсурҳои лозимаро такроран коркард намуда, маъданҳои муфидро ҷудо карда гирифтан мумкин аст. Аз ҷониби дигар, онро ҳамчун ба сифати масолеҳи сохтмон ва ё хок барои ҳосилхез гардонидани заминҳои серсанг истифода бурдан мумкин аст.

Солҳои 70-уми асри гузашта бо мақсади истифодаи серсоҳаи захираҳои табиӣ ташкили комплекси соҳавии истеҳсолӣ, аз ҷумла саноати маъданӣ кӯҳӣ дар ин музофот таҳия гардида буд. Ҳоло вақти он расидааст, ки ба ин масъала аҳмияти муҳимми давлатии иқтисодӣ ва иҷтимоидошта аз нав рӯй оварда шавад.

Бояд тазаккур дод, ки ҳангоми тартиб додани комплекси саноати маъдани кӯҳӣ нисбат ба давраи Шӯравӣ мушкилот ва душвориҳо хело зиёд пеш меоянд. Сабаби пеш омадани мушкилот ва душвориҳо дар он аст, ки на ҳама навъҳои маҳсулот истеҳсолшуда дар шароитҳои кунунии Тоҷикистон соҳаҳои истифодаи худро доранд, дуюм ин ки на ҳама

маҳсулоти истеҳсолшуда дар шароитҳои имрӯза пурра истифода шуда метавонанд. Ба ибораи дигар, соҳаҳои саноати имрӯзаи кишвар ва корхонаҳои саноатии амалкунанда чӣ аз ҷиҳати навъ ва чӣ аз ҷиҳати миқдор ба маҳсулотҳои истеҳсолшуда кам ниёз доранд, зеро дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон, ки кишвари аграрию саноатӣ мебошад, соҳаҳои саноат маҳдуд буда, суст рушд ёфтаанд. Аз ин лиҳоз, зарурате пеш меояд, ки қисми зиёди маҳсулоти истеҳсолшуда ҳамчун мол ба хориҷ содир карда шавад.

Мушкилоти дигар ин ҳамеша ва сари вақт воқиф будан ба талаботи мол дар бозори ҷаҳонӣ мебошад. Кадом мамлакат ба кадом навъҳои моли дар дохили мамлакат истеҳсолшаванда, бо кадом миқдор ниёз дорад, рақобатпазирии ин молҳо дар бозори ҷаҳонӣ чӣ мавқеъ пайдо хоҳад кард, ҳангоми фурӯш чӣ миқдор фоида ба даст оварда мешавад, минбаъд ба кадом мамлакатҳо робитаҳои иқтисодиро мустаҳкам кардан лозим аст ва дигар масъалаҳоро ҳал кардан лозим аст. Пас, ҳалли ин масъалаҳо кори мураккаб, бисёрҷабҳа буда, фаъолияти гурӯҳи калони олимон, иқтисодшиносон, ходимони муҳандисию техникӣ, экологҳо, геологу географҳо ва ғайраҳоро тақозо дорад ва гуфтан ба маврид аст, ки ҳалли ин масъалаҳо шитобкориро наметалабад.

Муқаррар карда шудааст, ки истихроҷи кушоди ашёи хоми маъданӣ нисбат ба истихроҷи нақбӣ ба ҳисоби миёна 2-3 маротиба арзон ба даст меояд, вале ин усул боиси халалёбии сатҳи замин, хароб шудани ҳосилхезии замин, коҳишёбии манзараҳои атроф мегардад. Дар музофоти Зарафшон ба роҳ мондани истихроҷи металлҳои ранга ва нодир баъзе мушкили вуҷуд доранд, ки он ба гуногунии шароити табиӣ, мураккабии рейлефи маҳал, набудани заминҳои ҳамвору васеъ барои таъсиси корхонаҳои калонҳаҷм, мушкилоти гузаронидани роҳи нақлиёти оҳан, норасоии мутахассисон, нокифоягии малакаю таҷрибаи истеҳсолӣ, норасоии нерӯи барқ ва амсоли инҳо мебошанд.

Захираи сиенитҳои нефелиндори н. Кӯҳистони Масчоҳ басо бузург аст, вале набудани роҳи автомобилгарди ба талаботи замон ҷавобгӯй ва

роҳи оҳан истифодаи онро имконопазир гардонидааст. Бо баробари рушди иқтисодиёти мамлакат аз музофоти Рашт ба н. Кӯҳистони Масчоҳ гузаронидани нақби роҳи оҳан ва аз он ба Ворухи ноҳияи Исфара ин мушкилотро ҳал карда метавонад. Истифодаи кони фосфорити Реват воқеъ дар ноҳияи Айнӣ бояд тариқи маҷмӯӣ ҳал карда шавад. Хароҷоте, ки бо нархи гарон аз хориҷи мамлакат барои овардани нуриҳои фосфорӣ ва ё боксит сарф мешавад, барои сохтани роҳи оҳан, заводи нуриҳои фосфорӣ харҷ карда шавад, ба мамлакат фоидаи зиёд меоварад. Аввалан, роҳи оҳан барои кашонидани молу маҳсулоти корхонаҳо ва амволи аҳолӣ аз шимол ба ҷануб ва аз ҷануб ба шимол, инчунин барои ҳамлу нақли ашёи хоми маъданӣ имкониятҳои навро фароҳам меоварад. Ин роҳи оҳан на фақат шимолу ҷануби мамлакат, балки мамлакатҳои Осиёи Марказӣ ва тавассути он бо Россия ва Аврупои Ғарбӣ ва ба Хитой мепайвандад, ки аҳамияти иқтисодию иҷтимоии он ба тавсифи алоҳида ҳоҷат надорад.

Дар бозори ҷаҳонӣ талабот ба ин ё он намуди ашёи маъданӣ тағйир меёбад, боиси афзоиши истеҳсолот ва ё пастравии истеҳсолот мегардад, ки ин раванд ба мамлакатҳои истеҳсолкунандаи ашёи хоми маъданӣ таъсири гуногунҷабҳа бахшида, гоҳо боиси даромади баланд, гоҳо боиси муфлисшавӣ мегардад.

Агар солҳои баъди Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ дар Аврупои Ғарбӣ талабот нисбат ба ангиштсанг боло рафта бошад, минбаъд талабот ба нафту газ боло рафт, талабот ба ангиштсанг коҳиш ёфт ва ин раванд то ба имрӯз идома дорад. Ё ин ки солҳои 70-уми асри гузашта талабот ба уран паст рафт. Таркидани нерӯгоҳи атомии Чернобил (с.1986) ва Фукосимаи Япония (с.2011) ва дигар руйдодҳои ба инҳо монанд ҷаҳонро ба ташвиш овард, нисбати ин гуна нерӯгоҳҳо андешаҳо мухталиф гардидаанд, ки ин ба истеҳсоли уран бетаъсир нахоҳад монд. Назари мардум нисбати вусъати истеҳсоли симоб мухталифанд, зеро он ба муҳити атроф ва саломатии инсон зарарнок арзёбӣ шудааст. Аз тарафи дигар, симоб барои тайёр намудани ишқори калий, хлор, ҳал кардани тилло, батареяҳои электронӣ, дорувории мардумӣ, собун, соҳаҳои тиб, сохтани асбобҳои дақиқкор,

моддаҳои тарканда, асбобҳои ҳароратсанҷ, лампаҳои каммасраф ва барои коркарди маҳсулоти нафтӣ васеъ истифода мешаванд.

Ба ҳар ҳол, арзиши ашёи маъданӣ дар бозори ҷаҳонӣ самти болораванда дорад. Мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳони муосир ба ҳар гуна баҳона ба бозорҳои мамлакатҳои рӯ ба инкишоф ворид гашта, аз ашёи хом ва қувваи кории арзони онҳо васеъ истифода мебаранд, сармояашонро афзун мегардонанд, сарватҳои зеризаминии худро барои наслҳои оянда ҳифз ва нигоҳ медоранд. Мамлакатҳои мутараққии ҷаҳон сиёсатеро пеш гирифтаанд, ки тавассути фишороварихои гуногун барангехтани низоъҳо ба мамлакатҳои аз ҷиҳати нафту газ ғанӣ, алалхусус нисбати давлатҳои Араб, Шарқи Наздику Миёна ворид гашта, истихроҷи онҳоро ба дасти худ мегиранд ва ё соҳибмулки онҳо мегарданд.

Бояд гуфт, ки истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон худ ганҷина ва дастоварди бебаҳост барои халқи тоҷик ва тоҷикистониён, зеро он барои рушди ҳаматарафаи хоҷагии халқ, аз он ҷумла саноат ва алалхусус саноати маъдани кӯҳӣ заминаи мусоид гузошт, нерӯгоҳҳои нави барқӣ, нақбҳои мошингузар, таъмири роҳҳо, ки ба талаботи байналхалқӣ мувофиқанд ва чандин тадбиру чораҳои дигар андешида шудаанд.

Ҳамин тавр, ин тадбирҳо дар акҷоягӣ имконият фароҳам оварданд, ки минбаъд масъалаи созмони комплекси соҳавии саноати кӯҳӣ ҳаллу фасл карда шавад. Бо ин васила масоили таъмини аҳолӣ бо ҷойи кор, дараҷаи баланди моддию маишӣ ҳаллу фасл гардида, маданияти маънавӣ ва дар якҷоягӣ инфросохтори иқтисодию иҷтимои рушд меёбад.

Метавон қайд намуд, ки ҳама гуна сохтмонҳои иқтисодию иҷтимои бо ин ё он андоза ба муҳити атроф таъсири манфии экологӣ расонида метавонанд. Аз ин лиҳоз, аз ибтидои таъсиси ин ё он корхонаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, пеш аз ҳама масъалаи таъсиси манфии экологӣ ва пешгирии оқибатҳои онҳо бояд ба назар гирифта шаванд, вагарна оқибатҳои ногувор пеш омада метавонад, ки ҳалли онҳо минбаъд басо мушкилу гарон мегардад.

2.2. Арзёбии динамикаи ҷалби сармоя ва таъсиси корхонаҳои саноати маъдани кӯҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бо таваҷҷуҳ ба захираҳои табиӣ ва зарфиятҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон саноати кӯҳӣ яке аз соҳаҳои дорои захираҳои бой ва афзалиятдор ба ҳисоб рафта, дар марҳилаи муосири рушд соҳаи асосии таъминкунандаи рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ташкили корхонаҳои саноати кӯҳӣ дар минтақаҳои кишвар имконият доданд, ки барои аҳолӣ ҷойҳои кории доимӣ ташкил карда шуда, дар баробари ин объекти андозбандии нав ба вуҷуд ояд. Саноати истихроҷи маъдан маҷмӯи соҳаҳои истихроҷ ва коркарди маъданҳои фоиданок, аз қабили металлҳои қиматбаҳо (полиметаллӣ, мис, сурб, алюминий ва маъданҳои дигар), металлҳои қиматбаҳо, оҳан, маъдани уран, ангишт, алмос, оҳаксанг, калий, графит, асбест, слюда, гил, дигар масолеҳи бинокории минералӣ мебошад.

Афзалият ва бартариятҳои саноати кӯҳиро ба инобат гирифта, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамоянд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои зиёди сарватҳои зеризаминист. То имрӯз зиёда аз 400 манбаи сарватҳои зеризаминӣ мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор гирифта, аз 140 кони мавҷуда 50 намуди ашёи минералию маҳсулот истеҳсол мешавад. Висмут, руҳ, симоб, кадмий, тилло, нуқра, филизоти нодир ва сангҳои қиматбаҳо аз ҷумлаи онҳоянд. Стратегияи инкишофи соҳаи саноати кӯҳӣ бояд қабл аз ҳама, ба истихроҷ ва коркарди оқилонаи сарватҳои зеризаминӣ асос ёбад.[67]

Таҳлили муаллифи рисола нишон медиҳад,ки солҳои охир дар асоси татбиқи стратегияи саноатикунонии босуръати мамлакат шумораи зиёди корхонаҳои саноатӣ таъсис дода шудаанд, ки дар ин замина дар соҳаи саноати маъдани кӯҳӣ низ бо ҷалби сармоягузорони хориҷӣ корхонаҳои

---

[67] Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон дар даҳ соли Истиқлолият ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. [Матн]: Ҷилди 2 / Р. Эмомалӣ. - Душанбе: «Матбуот», 2001. - 511 с.

нав таъсис дода шуда, корхонаҳои мавҷуда таҷдид карда шуданд (Ҷадвали 2.1.).

Ҷадвали 2.1. - Шумораи корхонаҳо аз рӯи соҳаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2022, адад

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Шумораи корхонаҳо ҳамагӣ, аз он ҷумла:	2310	2043	1999	2161	2164	2283	2397	2802
Саноати истихроҷи маъдан	214	232	229	249	250	264	291	303
аз он ҷумла:								
истихроҷи маводҳои энергетикӣ	34	31	29	30	26	24	29	27
истихроҷи маводҳои ғайриэнергетикӣ	180	201	200	219	224	240	262	276
Саноати коркард	2071	1772	1732	1806	1746	1846	1927	2318
Истеҳсолу тақсими нерӯи барқ, об, газ ва гарми	25	39	38	106	168	173	179	181

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2023. Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. саҳ.19.

Таҳлили ҷадвали 2.1 нишон медиҳад, ки дар давраи солҳои 2015-2022 дар соҳаи саноати истихроҷи маъдан 89 корхонаи саноати бунёд гардида, қисмати зиёди онҳо ба истихроҷи маводҳои ғайриэнергетикӣ рост меоянд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки солҳои охир дар минтақаҳои кишвар корхонаҳои саноати кӯҳӣ бунёд гардида, бо ҳамин сабаб ҳисаи саноати маъдан дар маҷмуи умумии маҳсулоти саноатӣ зиёд шуда истодааст. Барои мисол, дар мавзеи Дуобаи шарқии ноҳияи Айнӣ бо ҷалби сармоягузории хориҷӣ яке аз корхонаҳои бузрги саноати маъдан ҶДММ “ТВЕА Душанбе саноати кӯҳӣ” таъсис дода шудааст. Корхонаи мазкур дар масоҳати умумии 1200 гектар таъсис дода шуда, истихроҷи маъданро дар конҳои “Кумарғи боло” ва “Дуобаи Шарқӣ” амалӣ менамояд.

Корхонаи мазкур дар минтақаи баландкӯҳ таъсис дода шуда, барои мисол баландии “Кумарғи боло” қариб 4 ҳазор метр ва “Дуобаи шарқӣ” дар баландии 2300 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудаанд. Дар корхона барои истихроҷ ва коркарди маъдан аз конҳои номбаршуда сикли истеҳсолиии

гидрометаллургии муосир бунёд гардида, технологияи замонавии рехтагарии автоматикӣ истифода карда мешавад. Низоми технологии корхона аз дастгоҳу таҷҳизотҳои муосир иборат буда, раванди идоракунии истеҳсолот ба таври автоматӣ ба роҳ монда мешавад.

Иқтидори солонаи корхона ба коркарди 900 ҳазор тонна маъдан баробар буда, раванди истеҳсоли маъдан дар 4 марҳила - истихроҷ, майдакунӣ, обшӯкунӣ ва ҷудокунӣ сурат мегирад. Намуди истихроҷи ашёи хом дар кони “Кумарғи Боло” рӯизаминӣ ва дар “Дуобаи Шарқӣ” зеризаминӣ мебошад. Дар кони “Дуобаи Шарқӣ”, ки аз 7 нақб иборат аст, бунёди роҳ, васлу насби таҷҳизоти барқӣ, хобгоҳ барои кормандон ва дигар инфрасохтори ёрирасон пурра ба анҷом расонида шуда, кандани нақб идома дорад. Дар корхона 140 нафар бо ҷои кор таъмин буда, бо пурра фаъолият намудани корхона барои зиёда аз 500 нафар ҷойи корӣ таъсис меёбад. Таъсиси ҷойҳои нави корӣ аз рӯи нақша дар заминаи таъсиси коргоҳи холисгардони тилло ва нуқра амалӣ карда мешавад.

Дар асоси ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ минтақаи саноатии Тоҷикистону Ҷумҳурии Мардумии Чин дар шаҳри Истиқлол марҳалаи дуюми Корхонаи металлургии истеҳсоли сурб, нуқра ва мис ба нақша гирифта шудааст. Корхонаи саноатӣ аз ҷониби Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Чин” сохта шуда, он то охири соли 2024 ба истифода дода мешавад. Барои сохтмони корхонаи истеҳсоли нукра ва мис дар ҳудуди Корхонаи металлургии шаҳри Истиқлол 30 гектар замин ҷудо гардида, барои пурра сохта ва таҷҳизонидани иншоот 50 миллион доллари амрикоӣ пешбинӣ шудааст.

Маҳсулоти дар корхонаи бунёдшаванда истеҳсолшавандаро чунин маҳсулотҳо ба монанди сурби металлии 99,99 фоиза, нуқраи 99,99 фоиза ва миси 45 фоиза ташкил медиҳанд. Корхонаи саноатӣ истеҳсоли сурби электролитӣ ба миқдори 30 ҳазор тонна, нуқраи элетролитӣ дар ҳаҷми 50 тонна ва матти мисӣ дар ҳаҷми 600 тонна ба маблағи 104,1 миллион сомонӣ дар як сол истеҳсол менамояд.

Бояд қайд намуд, ки таҷдиду навсозӣ ва бунёди корхонаҳои нави саноати кӯҳӣ дар заминаи ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ амалӣ карда мешавад. Барои мисол Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Чин дар давоми солҳои 2023-2026 бо мақсади татбиқи лоиҳаҳои гуногун Ҷумҳурии Тоҷикистон дорад 400 миллион доллари ИМА сармоягузорӣ менамояд. Дар заминаи сармоягузорӣ ва таъсиси иқтидорҳои нави истеҳсоли дар соҳа зиёда аз 5 ҳазор ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шуда, ҳаҷми истихроҷ ва коркарди маъдан то 6 миллион тонна баробар карда мешавад. Дар ин давра истеҳсолоти саноати кӯҳӣ дар самт истеҳсоли сурб, нуқра ва мис ташкил карда шуда, корхонаи нави ғанигардонӣ бо иқтидори ду миллион тонна бунёд карда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир миқёси саноатикунонии фаъолонаи саноати маъдани кӯҳӣ меафзояд. Хусусияти тараққиёти саноати маъдани кӯҳӣ ва алоқаи он бо дигар соҳаҳои хоҷагии халқ дар афзоиши доимии хароҷоти истеҳсоли маъдан зоҳир мегардад. Шиддати афзоиши онҳо, аз як тараф, бо инкишофи техника ва технология боздошта шуда бошад, аз тарафи дигар, бо тадбирҳои қатъии муҳофизати табиат, бештар маҳдуд кардани майдонҳои нави ҷустуҷӯи конҳои фоиданок, зиёд кардани конҳои фоиданок мустаҳкам мегардад. Бинобар ин пешравии саноати маъдани кӯҳӣ бештар бо инкишофи минбаъдаи усулҳои анъанавии истихроҷи маъдан ва коркарди ибтидоии ашёи хом ва ҷорӣ намудани усулҳои нав имконпазир мегардад.

Рушди бемайлони саноати маъдани кӯҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси ҷалби сармояи хориҷӣ ва таъсиси корхонаҳои муштарак имконпазир гардида, бо назардошти афзалиятҳои соҳа солҳои охир нишондиҳандаҳои асосии саноати маъдани кӯҳӣ тамоюли мусбӣ дошта, дар маҷмӯъ соҳаи мазкур дар сохтори саноати миллӣ мавқеи марказӣ дорад (ҷадвали 2.2.).

Ҷадвали 2.2. - Нишондиҳандаҳои асосии саноати маъдани куҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳо	Шумораи корхонаҳо, адад			Ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшуда, млн. сомонӣ			Шумораи кормандон, ҳаз.наф.		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Саноат – ҳамагӣ, аз он ҷумла	2283	2397	2802	30890	38829	43025	84,3	85,3	86,3
саноати кӯҳӣ	264	291	303	4309	8409	8905	12,6	13,6	12,8
истихроҷи маводҳои сӯзишворӣ	24	29	27	429	485	582	1,9	2,3	2,3
Истихроҷи маводҳои ғайрисӯзишворӣ, аз он ҷумла:	240	262	276	3879	7924	8323	10,7	11,2	10,5

Сарчашма: Ҳисоботи миллӣ оид ба татбиқи ташаббуси шаффофият дар соҳаҳои истихроҷи маъдан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2022. https://pbo.eiti.tj/otchyetii-ipdo-tadzheekeestana Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2023. Саҳ.19. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

*- маълумоти расми ҳоло вуҷуд надорад.

Таҳлили ҷадвали 2.2. нишон медиҳад, ки солҳои охир шумораи корхонаҳи саноати маъдан, аз он ҷумла дар самти истихроҷи маводҳои сӯзишворӣ зиёд гардида, дар давраи таҳлилшаванда ҳамчунин ҳаҷми истихроҷи ангишт, маводҳои сӯзишворӣ, маъданҳои дар таркибашон оҳандор ва дигар соҳаҳои маъдан аз 4309 млн. сомони то 8905 млн. сомони афзоиш ёфтааст.

Шумораи миёнаи солонаи кормандони саноат ва истеҳсолот (ШҲТ) аз 84,3 то 86,3 ҳазор нафар, яъне 2,0 ҳазор нафар ё 2,4 фоиз шуд, ҳолон, ки мувофиқи пешгуихо то 85,0 ҳазор нафар зиёд намудани шумораи ШДБХ-ро пешбинӣ карда шуда буд.

Солҳои охир бо мақсади ҷалби сармоя ва таъсиси корхонаҳои нави саноати маъдани куҳӣ бо Ширкати маъдани "Чжитсун Литий" ва Ширкати куҳкории Зиҷинг мувофиқа шудааст, ки дар соҳаи иктишоф ва коркарди саноатии маъданҳои дорои тилло, мис ва дигар металлҳо иқтидорҳои нав таъсис дода мешаванд.

Яке аз қадамҳои устувори дар рушди саноати маъдани кишвар ин таъсиси ҶДММ "ТВЕА Душанбе саноати кӯҳӣ" дар мавзеи Кумарғи болои

ноҳияи Айнӣ ба ҳисоб меравад. Коргоҳи холисгардонии тилло ва нуқраи “ТВЕА Душанбе саноати кӯҳӣ” дар масоҳати 45,2 гектар бунёд шуда, арзиши лоиҳавии он 4 миллион доллари америкоиро ташкил медиҳад. Дар коргоҳ консентрати маъдан бо маҳлулҳои кимёӣ дар ду марҳила коркард шуда, тилло ва нуқраи холис истеҳсол карда мешавад. Иқтидори истеҳсолии коргоҳ дар як сол ба 4 тонна тилло ва 1 тонна нуқра баробар аст. Ҳоло дар коргоҳ 30 нафар бо ҷойи кори доимӣ таъмин мебошад.

Таъсиси Корхонаи маъдантозакунии Ҷамъияти саҳомии пӯшидаи “ТАЛКО Голд” низ дар рушди саноати маъдани куҳии кишвар нақши бузург дорад. Ҷамъияти саҳомии пӯшидаи “ТАЛКО Голд” дар асоси лоиҳа ва нақшаи тарҳрезигардида ғанисозии маъдан бо усули флотатсиякунонӣ дар як шабонарӯз 5 ҳазор тонна ва солона 1,5 миллион тоннаро ташкил медиҳад. Дар ҳамин замина ҳаҷми истеҳсоли солонаи фулузоти тилло 2,2 тонна ва сурма 21 ҳазор тоннаро дар бар мегирад.

Барои ба кор даровардани корхона аз ҷониби Ҷамъияти саҳомии кушодаи “Ширкати Алюминийи Тоҷик” ва Ҷамъияти саҳомии “Тибет Хуаюй” 136 миллион доллари амрикоӣ харҷ гардида, истихроҷу ғанисозии маъдан бо истифода аз техника ва технологияи муосири ширкатҳои бонуфузи ҷаҳон сурат мегирад. Аз ҷумла, барои ба хока табдил додани маъдан, бори аввал дар минтақа дар хати технологӣ дастгоҳу таҷҳизоти ширкати “Метсо” -и Финляндия васл карда шудааст, ки дар соҳаи кӯҳкории Аврупо ва ҷаҳон ба таври васеъ истифода мешавад.

Техника ва механизми маъданборкунии ширкати “Волво” -и Шветсия бошад, дар қисмати тарзи кушоди кон мавриди истифода қарор дорад. Технологияи 14 коргоҳи ғанигардонии маъдан аз ширкатҳои бонуфузи Ҷумҳурии Мардумии Чин дастрас карда шудааст ва дар ин ҷо ашёи хом ба таври автоматӣ коркард мешавад. Ба таъкиди мутахассисони соҳа истифодаи чунин дастгоҳу таҷҳизоти муосир дар раванди истеҳсолот ба самаранокии кор ва сифати маҳсулот таъсири мусбат мерасонад.

Бо мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтани корхонаи истеҳсоли консентрати тилло ва сурмаи Ҷамъияти саҳомии пӯшидаи “ТАЛКО Голд”

зиёда аз 1500 нафар бо ҷойи кори доимӣ ва маоши хуб таъмин шуда, барои татбиқи ҳадафи чоруми миллӣ - саноатикунонии босуръати мамлакат аз роҳу усулҳои муосир, ки бозори ҷаҳонӣ онро талаб мекунад, истифода мебаранд. Бештари кормандонро сокинони маҳаллӣ ташкил медиҳанд. Ёдовар мешавем, ки то ин вақт дар корҳои сохтмонӣ ва васлгарии ин иншооти бузурги саноатӣ беш аз 2000 нафар бинокор ва кормандони муҳандисию техникӣ иштирок намуданд.

Таъкид гардид, ки дар ин корхона истихроҷи маъдан тариқи коркарди зеризаминӣ ва тарзи кушод сурат мегирад. То имрӯз барои истихроҷи тилло ва сурма зиёда аз 25 ҳазор метр нақб канда шудааст. Дар қисмати тарзи кушоди кон бошад, корҳои қабаткушоӣ идома дорад. Ҳаҷми корҳои қабаткушоӣ 218 ҳазору 554 метри мураббаъ ва пармагарӣ бошад, бештар аз 10 ҳазор метр иҷро карда шудааст. Аз қисмати тарзи кушоди кон дар як шабонарӯз зиёда аз 2 ҳазор тонна маьдан истихроҷ ва бо воситаи техникаю механизми зарурӣ ба коргоҳҳои ғанисозӣ интиқол дода мешавад. Ҳамзамон дар маҳалли сохтмон бо дарозии қариб 5 километр канали обгузар бунёд карда шудааст. Тариқи ин канал оби шохобҳои минтақаи Кончоч аз мавзеи корхона берун бурда мешавад, ки ин амал бо мақсади беҳдошти вазъи экологӣ ва зарар нарасидан ба табиати зебою нотакрори ин минтақаи сайёҳӣ иҷро карда шудааст.

Барои ба роҳ мондани фаъолияти пурсамару муназзами Ҷамъияти саҳомии пӯшидаи “ТАЛКО Голд” бо насби қариб 100 сутунпояи оҳанӣ аз масофаи 34 километр хати интиқоли баландшиддати неруи барқ кашида шуда, як зеристгоҳ, ки тавоноиаш 110 ба 10 киловолтро дар бар мегирад, бунёд гардидааст.

Бо мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтани ин зеристгоҳ аҳолии деҳоти атрофи корхона низ бо нерӯи барқ таъмин гардиданд. Бо дастури Сарвари давлат роҳбарияти ҶСП "Талко Голд" аз роҳи Душанбе - Чаноқ то расидан ба ин мавзеъ, ки 35 километрро ташкил медиҳад, роҳро васеъ ва мумфарш менамоянд.

Ин корхонаи бузурги саноатӣ дар заминаи конҳои Чулбоӣ, Кончоч ва Шахкон бунёд гардида, тибқи маълумоти масъулон захираи умумии сурма 265 ҳазор тонна ва тилло 50 тоннаро ташкил медиҳад.

Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди “ТАЛКО Флюорит” яке аз корхонаҳои дигари соҳа мебошад, ки бо ҷалби сармояи калон бунёд карда шудааст. Корхона дар майдони 9 гектар бунёд гардида, барои анҷоми корҳои сохтмонӣ ва васлу насби технология 10 миллион доллари амрикоӣ харҷ гардидааст. Дастгоҳу таҷҳизоти истеҳсолкунандаи консентрати флюорит истеҳсоли Ҷумҳурии Мардумии Чин буда, мутахассисон васлу насби онро дар муҳлати кӯтоҳ пурра ба анҷом расонидаанд. Иқтидори ин корхонаи саноатӣ дар самти истеҳсоли консентрати флюорит дар як шабонарӯз дар навбати аввал аз 100 то 120 тоннаро ташкил дода, баъди татбиқи пурраи лоиҳа ин нишондод ба 200 тонна баробар мешавад.

Коргарони корхонаи “ТАЛКО Флюорит” дар самти идоракунии технология ва истеҳсоли консентрати флюорит таҷрибаи ғанӣ дошта, дар татбиқи ҳадафи чоруми миллӣ - саноатикунонии босуръати мамлакат аз роҳу усулҳои муосир, ки бозори ҷаҳонӣ онро талаб мекунад, истифода бурда, тавлиди маҳсулоти рақобатпазирро роҳандозӣ менамоянд. Айни замон дар корхонаи навтаъсис 120 нафар сокини маҳаллӣ бо ҷойи кору маоши хуб таъмин гардида, истеҳсоли консентрати флюорит мутобиқ ба стандартҳои байналмилалӣ ба роҳ монда шудааст.

Дар қаъри замини ҷумҳурӣ зиёда аз 600 конҳо ва 800 намуди зуҳуроти маъданҳои фоиданок кашф, таҳқиқ ва қисман барои рушди саноатӣ омода карда шуданд. Истифодаи самараноки онҳо амри замон аст. Аз ин ҷиҳат, таъмин намудани рушди минбаъдаи самарабахши тамоми соҳаҳо ва истихроҷи маъдан, аз ҷумла дар кӯтоҳмуддат, миёна ва дарозмуддат, дар раванди тағйир додани модели аграрӣ-саноатии рушд ба индустриалӣ-аграрӣ ба вазифаи муҳимтарини идоракунӣ ва ташкилӣ мубаддал мегардад.

Аз ин рӯ, дар саноати маъданҳои кӯҳӣ чунин механизмҳоеро пешбинӣ кардан лозим аст, ки рушди минбаъдаи соҳаро ҳавасманд кунанд ва

самаранокии онҳоро баланд бардоранд. Яке аз чунин роҳҳои рушд таъмини истеҳсоли на маҳсулоти нимтайёри (консентрати) металлҳо, балки металли тайёр мебошад.

Тавқияти фазои сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти он, ки иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамчун иқтисоди кучаки кушод, ки дар марҳилаи муосир аз таъсири омилҳои беруна хело таъсирпазир аст, инчунин бо назардошти боло раияи сатҳи номуаяни ва пайдо гардидани зуҳуротҳои нави глобали (ба монади пандемияи ковид 19, лапишҳои суръати рушди иқтисоди глобали, нархҳои маҳсулотхои ашёи инчунин нафту газ, тилло, асъорҳои хориҷӣ ва ғ) муҳит ва фазои сармоягузориро вайрон намуда аз тарафи давлатҳо чорабиниҳои иловагиро барои таъмини рушди устувори иқтисоди милли ва соҳаҳои афзалиятноки он, ки ба бозори глобали алоқамад аст тақозо менамояд.

Ин ба ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва ватанӣ ба соҳаи саноат алалхусус ба саноати кӯҳӣ таъсири бевосита дорад. Аз дигар тараф роҳандозии манфиятҳои миллии давлати мустақил ҳамчун Ҷумҳурии Тоҷикистон ки дар маҷмуи барномаҳои миллии рушд ва сатҳи соҳавӣ инчунин рушди саноат минтақаҳои кӯҳӣ водор менамояд, ки фазои сармоягузори дар шароити муосир ва ояндабинии миёна ва дарозмуддат дар раванди ҷалби сармоягузори ба минтақаҳо ва соҳаҳои коркарди маъданҳои кӯҳӣ бо назардошти талаботҳои нави иқтисодӣ, экологӣ, иҷтимои бояд роҳандози гарданд. Инчунин талаботҳои муосир ҳалли коркарди пураи ашёи хоми конҳо, таъмини коркарди иловагии арзиши иловашуда бо назардошти коркарди ашёи хом то сатҳи металхо, инчунин ҳалли масъалахои экологӣ, яъне камкардани партобҳои истеҳсолии коркарди пурраи онҳо бо воситаи ҷори намудани технологияхои нави иноватсиони инчунин тақвияти фаъолияти корхонаҳои маъдани кӯҳӣ дар масъалаҳои иҷтимои минтақаҳои фаъолияти онҳо инчунин омода намудани кардрхои нав таъмини рушди иҷтимоии ноҳияҳои кӯҳӣ, рушди туризим ва ғайраҳо, хусусиятҳои муосири тақвияти фазои сармоягузориро иникос менамояд. Ҳоло он, ки суръати рушди соҳаҳои коркарди маъданҳои

кӯҳӣ хело назар ба дигар соҳаҳои саноат таъмин гардидааст лекин талаботҳои муосир ба гайр аз афзун гардидани нишондиҳандаҳои миқдори таъмини сифатии рушдро талаб менамояд, ки дар дигаргунсозии фазои сармоягузорӣ акси худро бояд таҷассум кунад. Ин боиси он мегардад ки иқтисодиёти Тоҷикистон дар маҷмуъ бояд аз содироти ашёи хом ба содироти маҳсулоти тайёр бо коркарди пурраи дорои арзиши иловашудаи барзиёд гардад.

Ҷамъияти Дорои Масъулияташ Маҳдуди "Броадтек Тоҷикистон Майнинг Инвестмент Лимитед", воқеъ дар деҳоти “Рукнобод” яке аз корхонаҳои бузурги саноати маъдани кӯҳӣ ба ҳисоб меравад. Корхонаи маъдантозакунии Рукнобод аз тарафи ширкати чинии «Броадтек» бо арзиши лоиҳавии 135 миллион сомонӣ (21 миллион долари ИМА) сохта шудааст. Иқтидори истеҳсолии солонаи корхона коркарди 75,0 ҳазор тонна маъдан буда, ҳамасола ба маблағи 10 миллион сомонӣ хокаи қалъагӣ ва мис истеҳсол менамояд. Дар корхонаи нав дар маҷмуъ 220 нафар бо кори доимӣ таъмин шуданд, ки аз онҳо 140 нафарашон мутахассисони маҳаллӣ мебошанд. Сокинони шаҳр баъд аз гузаштан аз курси махсуси бозомӯзӣ ба кор ҷалб карда шудаанд.

Технологияи навтарини корхонаи "Броадтек-Тоҷикистон" имкон медиҳад, ки дар як шабонарӯз 300 тонна хока коркард ё шуста шавад. Ин корхона дар наздикии кони "Мушистон", воқеъ дар қаторкуҳҳои Зарафшон бунёд карда шудааст ва аз маркази шаҳри Панҷакент 30 километр дуртар ҷойгир аст.

Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди Покрӯд аз ҷумлаи корхонаи калонтарини саноати маъдани кӯҳии кишвар ба ҳисоб меравад. Корҳои сохтмонӣ дар ин ҷо аз соли 2014 оғоз гардида буд. Дар марҳилаи аввал дар корхона дар як шабонарӯз 65 ва дар як сол 21 450 тонна консентрати флотатсионӣ коркард мешавад. Баъди ба истифода додани марҳилаи дуюм иқтидори коркарди маъдан ба 130 тонна дар як шабонарӯз ва дар як сол ба 42 900 тонна мерасад. Пас аз коркарди пурраи маъдан дар корхонаи металлҳои ранга тиллои тоза истеҳсол карда мешавад.

Дар корхонаи металҳои рангаи Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди Покрӯд дар як сол 1300 кило ва дар марҳилаи дуюм беш аз 2000 кило тиллои холис истеҳсол карда мешавад. Дар ҳолати бо иқтидори пурра фаъолият кардани коргоҳ шумораи коргарон низ афзун мегардад. Айни ҳол дар Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди Покрӯд дар маҷмуъ беш аз 900 нафар кор мекунанд, ки 600 нафари онҳо мутахассисони маҳаллӣ ва боқимонда шаҳрвандони Ҷумҳурии Мардумии Чин мебошанд.

Комбинати металлургии тоҷик дар майдони умумии 15 гектар замин бунёд шуда, барои корҳои сохтмониву васлкунӣ 250 миллион сомонӣ сарф гардидааст. Дар рафти бунёди корхона низдики 500 нафар сокинони маҳаллӣ бо кори муваққатӣ ва маоши хуб таъмин шуданд. Комбинати металлургии тоҷик аз 6 сехи истеҳсолӣ, аз ҷумла сехи тайёрии истеҳсолот, рехтагарӣ, ҳаллоҷӣ, пойгоҳи азоти оксигенӣ, пойгоҳи насос ва зеристгоҳи 100 мегавата иборат аст. Аз рӯйи нишондодҳои лоиҳавӣ корхона соли аввал 120 ҳазор тонна маҳсулоти маъданиро истеҳсол ва коркард мекунад. Солҳои оянда имкон аст, ки ин шумора то ба 200 ҳазор тонна расонда шавад.

Бо мақсади ҷалби сармоя ва таъсиси корхонаҳои нави саноати маъдан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2019-2021 як қатор созишномаҳои сармоягузорӣ ба имзо расонида шудаанд, ки шомили зер мебошанд:

1. Созишномаи сармоягузорӣ оид ба сохтмон ва ба истифода додани корхонаи истеҳсоли семент байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷамъияти дорои масъулияташ маҳдуди «Моҳир семент» дар ноҳияи Ҷалолиддини Балхии вилояти Хатлон, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 193 аз № 193. 02/05/19. Созишномаи мазкур аз ҷониби МнМО Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 июни соли 2019, №1388 ба тасвиб расидааст. Маблағи умумии сармоягузорӣ 27 миллион долларро ташкил медиҳад.

2. Созишномаи сармоягузорӣ оид ба сохтмони корхонаи истеҳсоли семент, масолеҳи бетони сохтмонӣ ва халтаҳо байни Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва ҶСП «Тоҷиксемент», Қарори ҲҶТ №269 аз 31.05.19с. Созишнома барои 5 сол то 1 октябри соли 2024 амал мекунад, ки аз ҷониби МнМО Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10.10.2019, №1425 ба тасвиб расидааст. Ҳаҷми умумии сармоягузорӣ 100 млн. сомонӣ.

3. Созишномаи сармоягузорӣ оид ба сохтмони корхонаи коркарди маъдан байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶДММ «Каши Синю Даҷи Майнинг Инвестмент Лимитед»-и Ҷумҳурии Мардумии Чин (С.А.Минералз) оид ба коркарди кони нуқраи «Якчилва»-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ноҳияи Мурғоби ВМКБ, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №192 аз 02/05/19с. Созишнома аз ҷониби МнМО ҶТ аз 01/10/2019, No1426 ба тасвиб расид. Маблағи умумии сармоягузорӣ 39,6 миллион долларро ташкил медиҳад.

II. дар соли 2020:

1. Созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶДММ «Заринк» оид ба истихроҷи тиллои аллювиалӣ аз кони Сангвори Боло дар ноҳияи Сангвор. Ҳаҷми сармоягузории пешбинишуда 45,2 миллион долларро ташкил медиҳад.

2) Созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ширкати сармоягузорию саноатии «Ориён Инвест» оид ба сохтмони корхонаи истеҳсоли семент. Ҳаҷми сармоягузории ба нақша гирифташуда 120,0 миллион долларро ташкил медиҳад.

3) Созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶДММ «Зарафшон» оид ба коркарди конҳои Тарор ва Ҷилав ва сохтмони корхонаи металлургӣ дар шаҳри Панҷакент. Ҳаҷми сармоягузории ба нақша гирифташуда 117 миллион долларро ташкил медиҳад.

4) Созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶДММ «Талко Голд» оид ба коркарди кони Кончоч ва сохтмони корхонаи истихроҷи маъдан ва коркард бо иқтидори истеҳсолии 200 тонна консентрат дар як шабонарӯз. Ҳаҷми сармоягузории ба нақша гирифташуда 200 миллион долларро ташкил медиҳад.

Барои рушди минбаъдаи корхонаҳо ва пешгирии зуҳуроти бӯҳронӣ дар саноати истихроҷи Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст:

- таҳияи барномаҳои давлатии рушд ва ҳавасмандгардонии саноати маъдан, ҷорӣ намудани дастгирии давлатии фаъолияти инноватсионӣ, масалан, дар заминаи корхонаҳои истихроҷи маъдан ташкил намудани кластерҳои саноатӣ; мубодилаи моддӣ, фондхои инноватсионй ва инвеститсионӣ;

- таҳияи сиёсати нави давлатии маъдан ва ашёи хом дар соҳаи тадқиқоти сарватҳои зеризаминӣ;

-барқарор ва рушди системаи давлатии иктишофи геологии сарватҳои зеризаминиро барои ба вуҷуд овардани афзоиши пешбинишудаи захираҳои кашфшудаи канданиҳои фоиданок аз ҳисоби маблағхои давлат ва истифодабарандагони сарватҳои зеризаминӣ таъмин намояд;

-талабот ва қоидахои ягонаи истифодаи сарватҳои зеризаминиро ташаккул диҳанд ва пардохти ҳаққи истифодаи онҳоро муайян намояд.

2.3. Таҳлил ва арзёбии фазои сармоягузории саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон.

Дар шароити муосири ҷаҳонишавии иқтисоди ҷаҳонӣ, тағйироти сохторӣ ва сармоягузорию инноватсионии саноат бояд ба истифодаи самараноки захираҳои бойи табиӣ ва рушди истеҳсолоти саноатӣ иҳтиҳроҷ ва коркард, робитаи илм бо истеҳсолот, истифодаи технологияҳои нав ва каммасрафу муассир, ташкили истеҳсоли маҳсулоти нав, афзоиши арзиши умумии изофа, иваз кардани воридот ва афзоиши содирот асос ёбад. Барои ноил шудан ба ин, бояд истифодаи пурраи захираҳои бойи ашёи хоми маҳаллӣ, рушди устувор ва мутавозини захираҳои заминаи маъданӣ барои таъмини талаботи ҷорӣ ва ояндаи саноати маъдан ва металлургия ба маводи хоми минералӣ ба роҳ монда шавад.

Масъалаҳои ташаккули рушди соҳаи маъданҳои канданиҳои фоиданок ҳамчун яке аз омилҳои истеҳсолӣ ва иқтисодӣ, рушди

комплексии онҳо дар давраи тағйирёбии низоми иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давраи тӯлонии дигаргунсозӣ, таҳия ва такмили мунтазами мақсаднок ва аз ҷиҳати илмӣ асосноки стратегияи рушди институтсионалӣ, инноватсионӣ, сармоягузорӣ ва саноатии рушди Тоҷикистонро тақозо мекунанд.[68]

Бо мақсади рушди саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлургӣ дар асоси истифодаи маъданҳои минералии маҳаллӣ Ҳукумати ҷумҳурӣ «Барномаи давлатии рушди саноати геологии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020», «Барномаи иктишофи геологӣ, истеҳсол ва коркарди уран барои солҳои 2009-2020». «Барномаи давлатии омӯзиш ва арзёбии захираҳои металлҳои нодир барои солҳои 2016-2026», «Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то 2030», «Барномаи рушди металлургияи ранга ва сиёҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2025», «Нақшаи чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани вазъи молиявию иқтисодии корхонаи воҳиди давлатии «Ширкати Алюминийи Тоҷик» барои солҳои 2016 -2018» ва дигар ҳуҷҷатҳои муҳим ва сохторҳои алоқамандро қабул ва омода кардааст (бештар дар зебоби 2.2.).

Иқтидори захиравӣ ва дараҷаи пасти истифодаи сарватҳои зеризаминии Ҷумҳурии Тоҷикистон (бештар дар зербоби 2.1.) рушди афзалиятноки заминаи маъданӣ ва дар ин замина азхудкунии иқтидорҳои мавҷуда ва таъсиси корхонаҳои нави саноати маъдан ва металлургияро тақозо мекунад. Рушди минбаъдаи саноатии иқтисоди Тоҷикистон бештар аз зиёд шудани коркарди захираҳои маъданию табиӣ, истифодаи самараноки онҳо ва рушди маҳсулоти саноатии ниҳонӣ аз онҳо вобаста аст.

Фаровонии сарватҳои зеризаминии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо канданиҳои фоиданок ва дурнамои имконпазири рушди иктишофи геологӣ ба мо имкон медиҳад, ки онҳоро ҳамчун яке аз потенсиалҳои мубрами

---

[68] Рачабов К.Р. Современный уровень и перспективы развития промышленности драгоценных металлов Республики Таджикистан [Текст]: автореферат дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.05, Ин-т предпринимательства и сервиса. / К.Р. Раджабов. - Душанбе, 2012. – С. 15.

рушди иқтисодӣ ва саноатии кишвар баррасӣ намоем. Иштироки воқеии ночизи онҳо дар равандҳои ташаккули муносибатҳои истеҳсолию иқтисодӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ, инчунин имконияти эҳтимолии истифодаи ин омилҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда тавассути таҳияи механизмҳои истифодаи самарабахш ва оқилонаи онҳо, зарурати рушди босуръати индустриалии саноати маъданҳои кӯҳии кишварро тақозо мекунанд.[69]

Дар айни замон, барои зиёд кардани захираҳои маъданию ашёи хом корҳои иктишофию геологӣ, ки ба афзоиши захираҳо нигаронида шудаанд бо истифода аз манбаъҳои гуногун, инчунин маблағгузорӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ; аз ҳисоби маблағҳои худи корхонаҳои истихроҷи маъдан тибқи шартномаҳо бо ташкилотҳои махсусгардонидашудаи геологӣ; аз ҳисоби маблағҳои худи корхонаҳо бо истифодаи захираҳои худи, сармоягузории мустақими хориҷӣ ва ғайра бояд роҳандозӣ гардад. (ҷадвали 2.3.)

Ҷадвали 2.3. - Нишондиҳандаҳои маблағгузории соҳаи геологияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2021

Сарчашмаҳои маблағгузорӣ	**2011**	**2015**	**2019**	**2020**	**2021**
Бучети давлати, ҳазор сомони	3 200	11 000	14400	10080	11000
Бучети давлати, ҳазор долл. ИМА	694	1 784	1032	978,6	1063,8
Аз хисоби корхои шартномави ҳазор сомони	9 871	12 881	14918	13450	12670
Аз хисоби корхои шартномави, ҳазор долл. ИМА	2 141	2089	1589	1306	1225,3
Сармоягузориҳои хориҷӣ, ҳазор долл. ИМА	19 576	62 932	36	0	0
Ҳамагӣ аз ҳамаи сарчашмаҳо, ҳазор долл. ИМА	22411	66805	3116	2772	2289,1
Аз чумла бо % аз буҷети давлатӣ	3,1	2,7	47,8	52,9	46,5
-корҳои шартномавӣ	9,6	3,1	51,00	47,1	53,5
-сармоягузориҳои хориҷӣ	87,3	94,1	1,2	0	0
Таносуби сармоягузориҳои хориҷӣ ба маблағгузориҳои буҷетӣ	28,2 маротиба	37,4 маротиба	2,3%	0	0

Сарчашма: маълумоти Саридораи геологияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон; Маҷмӯаи омории Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар солҳои 2011-2021 ва ҳисобҳои муаллиф.

[69] Рачабов К.Р. Современный уровень и перспективы развития промышленности драгоценных металлов Республики Таджикистан [Текст]: автореферат дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.05, Ин-т предпринимательства и сервиса. / К.Р. Раджабов. - Душанбе, 2012. - 25 с.

Таҳлили ҷадвали 2.3. нишон медиҳад, ки манбаъҳои маблағгузории бунёди захираҳои маъданҳои фоиданок тавассути ташкил ва рушди корҳои ҷустуҷӯии геологӣ аз ҷониби Саридораи геологии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2011 -2021 ночиз буда, дар доираи ҳадди аккал аз 0,75 то 1,0% дар ҳаҷми умумии маҷмӯи маҳсулоти дохилиро ташкил медиҳад.

Дар баробари ин, корҳои иктишофи геологӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ дар ин солҳо ҳамеша аз се то панҷ маротиба камтар аз ҳаҷми умумии корҳои иҷрошуда ё тақрибан 0,1-0,2 фоизи ММД-ро ташкил медиҳанд, ки ин маблағгузории бениҳоят нокофиро аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ барои таҳқиқоти геологӣ (иктишофи геологӣ) нишон медиҳад.

Кори ба тариқи хоҷагидорӣ иҷрошуда тақрибан ду маротиба бештар аз маблағҳои буҷетро ташкил медиҳад, ки асосан ба расонидани корҳо ва хизматҳои мухталифе, ки бо корҳои иктишофӣ алоқаманд нестанд (пармакунии ғайри геологӣ, сохтани пулҳо, роҳҳо ва ғ.) марбут мебошанд.

Таҳлили маблағгузории корҳои иктишофи геологӣ нишон медиҳад, ки сармоягузориҳои хориҷӣ дар ин солҳо аз рӯи ҳаҷми корҳои иктишофӣ, аз 84,7% то 96,2% сармоягузорӣ ҳамасола барои ин ҳадафҳо бартарӣ доштанд, ба истиснои солҳои 2017 ва 2018, ки он чанд маротиба коҳиш ёфт ва мутаносибан 19,2% ва 50,4% -ро ташкил дод.

Ҳолон, ки сармоягузории хориҷӣ дар соли 2015 дар ҳаҷми 106 722 ҳазор доллари ИМА мушоҳида карда шуд, ки ин дар таҷрибаи ҷаҳонӣ нишондиҳандаи хуб аст, аммо, дар солҳои 2015 ва 2016, сармоягузории хориҷӣ ба корҳои иктишофӣ якчанд маротиба коҳиш ёфта , ба сатҳи соли 2012 расид. Тӯли 5 соли охир бисёр корхонаҳои истихроҷи маъдан аз ҷониби сармоягузорони хориҷӣ маблағгухории корҳои иктишофии геологӣ дар асоси конҳои қаблан муайяншуда, вале пурра таҳқиқнашуда, ки захираҳои онҳоро ҳамчун коркарди саноатиашон на он қадар самаранок муайян карда шудаанд, роҳандозӣ карданд, лекин ба андозаи нокифоя. Барои ин афзоиши минбадаи маблағгузории кашфиёти захираҳои канданиҳои фоиданок ва истифодаи минбаъдаи онҳо фазои сармоягузорӣ ва инноватсионии

ҷумҳуриро беҳтар намуда, ба рушди минбаъдаи саноати маъдан ва металлургия мусоидат мекунад. Ҳоло бошад, фақат кони нав таҳқиқшударо ба монанди конҳои Покрӯд дар шаҳри Ваҳдатро шомил шавад, ки дар заминаи он як корхонаи истихроҷи тилло бо ҳаҷми истеҳсоли 1,5 тонна тилло дар як сол бо технологияи инноватсионӣ дар соли 2016 ба истифода дода шудааст. Инчунин, дар асоси рушди иктишофи геологӣ ва афзоиши захираҳо то аҳамияти саноатӣ пайдо кардани конҳо, дар заминаи конҳои Кумарғи Боло ва Дуоба дар ноҳияи Айнӣ корхонаи нави истихроҷи тилло ташкил карда шуд. Дар солҳои 2015-2021 сармоягузорӣ ба рушди тавсеаи заминаи маъданию ашёи хом (иктишофӣ) кам шуда, тамоюли коҳиши шадиди он ба назар мерасад. Аз сабаби маҳдуд будани доираи интишори кушоди омории иттилоот дар бораи вазъи саноати истихроҷи тилло, ин кор баррасӣ нашудааст.

Новобаста аз ин, аз ҳисоби ҷалба сармояи мустақими хориҷӣ ҳам ҳаҷм ва ҳам ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохили тамоюли афзоиш дорад (ҷадвали 2.4.)..

Шархи ҷадвали 2.4. оиди динамикаи ҳаҷми ММД ва сохтори маҳсулоти саноатӣ дар он дар солҳои 2015-2020 нишон медиҳад, ки:

- ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ бо нархҳои муқоисашаванда аз 15,3 то 27,6 миллиард сомонӣ афзуд, яъне. 12,3 млрд. сомонӣ ё 79,7 фоиз. Ин дар ҳолате, ки мувофиқи барнома суръати афзоиши солонаи маҳсулоти саноатӣ ба андозаи 10,0 фоиз пешбинӣ шуда буд, ки бояд дар 4 сол 146,0 фоизро ташкил медиҳад, воқеан 179,7 фоиз ё 33,7 фоиз зиёд аст;

- ҳиссаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии ҷумҳурӣ аз 12,3 то 17,7 фоиз афзуд, яъне. 5,4 банди фоизӣ, ҳолон, ки мувофиқи Барномаи 2016-2020 афзоиши ҳиссаи саноат дар ММД дар соли 2019 то 15,5 фоиз, яъне афзоиш – 2,2 банди фоизӣ пешбинӣ шуда буд:

- шумораи миёнаи солонаи кормандони саноат ва истеҳсолот (ШҲТ) аз 81,2 то 85,6 ҳазор нафар, яъне. 4,4 ҳазор нафар ё 5,4 фоиз шуд, ҳолон, ки мувофиқи Барнома 2016-2020 то 85,0 ҳазор нафар зиёд намудани шумораи ШДБХ-ро пешбинӣ карда шуда буд, яъне афзоиши 0,6 ҳазор нафар гардид;

- ҳиссаи маҳсулоти арзиши иловашудаи соҳаҳои технологияҳои миёна ва баландтехнологӣ дар арзиши иловашуда аз 2,06 фоиз то 2,32 фоиз ё 0,26 банди фоизӣ афзуд.

- дар рушди саноат дар солҳои охир нақши муҳимро бахши саноати маъданҳои кӯҳӣ мебозад. ки ҳиссаи он дар маҷмӯи маҳсулоти саноатӣ аз 12,91% дар соли 2015 то ба 19,61% дар соли 2020 ё 6,7% афзудааст.

Ҷадвали 2.4. – Динамикаи ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ва ҳиссаи он дар сохтори ММД барои солҳои 2015-2022 (бо млн. сомонӣ, бо нархҳои воқеӣ)

Нишондиҳандаҳо	2015	2019	2020	2021	2022
ММД, млн. сомони	48401,6	79109,8	82543	101076	115739
бо % нисбати соли гузашта	106,13	114,91	104,34	109,2	108,0
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ, млн. сомони	12196	27613,1	30890	38829	43025
бо % нисбати соли гузашта	115,77	115,56	111,87	122,0	115,4
Аз ин, саноати истихроч, млн. сомони	1640	4853	4309	8409	8906
бо % нисбати соли гузашта	116,98	103,56	88,79	204,23	105,0
Саноати коркард, млн. сомони	8006	15952	19054	22313	26497
бо % нисбати соли гузашта	115,05	117,98	119,45	117,1	118,7

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2023. Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии тоҷикистон. Душанбе, 2023. Саҳ. 14

Таҳлили ҷадвали 2.4 нишон медихад, ки динамикаи ҳаҷми ММД ва сохтори маҳсулоти саноатӣ дар он дар солҳои 2015-2022 нишон медиҳад, ки: ҳаҷми ММД аз 48,4 то 115,7 миллиард сомонӣ афзуд ё 2,4 маротиба, ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ аз 12,2 то 43,0 миллиард сомонӣ афзуд, ё 3,5 маротиба. Хиссаи маҳсулоти саноатӣ дар ММД аз 25,2 % то 37,4 % афзуд, ё 12,2 банди фоизӣ. Ин дар ҳолате, ки мувофиқи пешгуиҳо суръати афзоиши солонаи маҳсулоти саноатӣ ба андозаи 10,0 фоиз пешбинӣ шуда буд, ки бояд дар 4 сол 146,0 фоизро ташкил медод, воқеан 3,5 маротиба зиёд аст. Дар давраи тахқиқотӣ ҳиссаи саноати истихроҷ аз 13,4 % то 20,7 %, афзоиш ёфт ё 7,3 банди фоизӣ. Хамзамон ҳиссаи саноати коркард дар давраи тахқиқоти аз 65,6 % то 61,6 % коҳиш ёфт, ё 4,0 банди фоизӣ. Ҳиссаи саноати коркард 67,7 фоиз пешбинӣ шуда буд. Тахлил нишон медиҳад, ки сарчашмаи асосии рушди сармоягузорӣ ва ҷоннок кардани ҷараёни сармоягузории корпоративии соҳавӣ ин таъмини фаъолияти фоидаовари

корхонаҳо мебошад. Дар ин раванд лозим мешуморем, ки қайд гардад, ки корҳонаҳои саноати дар Тоҷикистон дар ҳолати зараровар фаъолият намуда, аз истифодаи сарчашмаҳои дохили ҷонннок кардани ҷараени сармоягузорӣ маҳдуд гардиданд. Ин тақозо намуд, ки ҳукумати кишвар баҳри беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ кушишҳои мушахас роҳандози намояд. Чорабиниҳои амалишуда баҳри ташшаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ боис шуд, ки дар солҳои 2019-2022 рушди соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ таъмин карда шуд.

Маълумотхои омории расми нишон медиханд, ки вазъи сармоягузорӣ дар Тоҷикистон дар даҳсолаи аввали истиқлолият (1991-1999) хеле буҳронӣ буд. Дар солҳои фаъолияти сармоягузорӣ якбора коҳиш ёфт ва ҳаҷми сармоягузориҳои асосӣ ба таври воқеӣ тақрибан 80% кам шуд. Самаранокии сармоягузорӣ хеле коҳиш ёфтанд. Дар давраи баррасишаванда ҳиссаи сармоягузорӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ нисбат ба соли 1991 ду баробар кам шуд. Дар ҷумҳурӣ барномаҳои сармоягузорӣ суст иҷро шуданд. Сармоягузориҳои хориҷӣ набуданд. Буҳронӣ сармоягузорӣ дар ҷумҳурӣ зери таъсири омилхои, ба монанди норасоии захираҳои дохилии сармоягузорӣ; таварруми баланд; хавфҳои назарраси молиявӣ, ноустувории иқтисодӣ ва сиёсӣ; набудани сатҳи дахлдори суғуртаи хавфи сармоягузорӣ ва имтиёзҳои андоз; рақобатпазир набудани молҳои ватанӣ, сатҳи нокифояи дастгирии иттилоотӣ, ташкилӣ, техникӣ ва кадрии идоракунии сармоягузорӣ в ғайра боиси коҳиши истеҳсолот, кам шудани ҷойҳои нави кори, афзоиши бекори ва камбизоати гардид. Гуфтан ҷоиз аст, ки дар давраи низоъҳои сиёсӣ ва солҳои минбаъда (1991-1997) аксари корхонаҳои саноатӣ зиёновар фаъолият мекарданд. Бисёре аз корхонаҳои саноатӣ талафоти зиёде диданд, ки бинобар сабаби коҳиши истеҳсолот ва иқтидорҳои истифоданашудаи истеҳсолӣ, инчунин бо сабаби халалдоршавии раванди сармоянгузорӣ ба вуҷуд омада буд.

Камбудиҳо дар сиёсати хусусигардонӣ низ алоқаманд буданд. Таъсиси фазои мусоиди сармоягузорӣ барои ҳама сармоягузорон, алахусус сармоягузорони хориҷӣ, инчунин истифодаи манбаъҳои маблағгузории

ғайридавлатии сармоягузорӣ, аз ҷумла, воситаҳои худии корхонаҳо, ҳалли як қатор масъалаҳои назария ва амалияро тақозо мекунад, ки қаблан дар зербобҳои пешин таҳлил ефтаннд.

Таҷрибаи Тоҷикистон, ки дар муддати тӯлонӣ (1997-2006) коҳиши фазои сармоягузориро аз сар гузаронид, ки боиси пастравии истеҳсолот гардида, баҳри рушди саноат ҷалби зиеди сармоягузориро талаб мекунад. Дар натиҷа он шароите дар соҳаи кокарди маданҳои куҳӣ ва иқтисодиёти миллӣ ба вуҷуд омад, истеҳсолот коҳиш ефта, саноат дар ин давра рушди худро аз даст дода, боиси гузариши бозпас ва манфии иқтисодиети миллӣ аз типи индустриалӣ - аграрӣ ба аграрӣ – индустриалӣ гардид, ки дорои пасти иқтидори содиротӣ, баландшудани вобастаги аз воридоти маҳсулотҳои истеъмолӣ ва истеҳсолӣ, пайдо гаштани салдои манфии тавозуни пардохтӣ, коҳиши иқтидори танзими самараноки қурби асорӣ миллӣ, нигоҳдоштани суботи молиявӣ ва макроиқтисодӣ гардида, ба коҳиш ефтани фазои мусоид барои сармоягузорӣ сабаб шуд. Ин дар сатҳи микроиқтисодӣ ба номутаносибии сохторӣ, дараҷаи баланди фарсудашавии маънавӣ ва ҷисмонии фондҳои асосӣ, ки татбиқи чораҳои таъҷилиро барои пурзӯр намудани фаъолияти сармоягузорӣ, истифодаи пурратар ва самараноки тамоми манбаъҳои маблағгузории лоиҳаҳои сармоягузорӣ тақозо кард.

Ғайр аз он, сиёсати ногувори макроиқтисодӣ, ноустувории суботи молиявӣ ва макроиқтисодӣ, инчунин лапишҳои асъорӣ миллӣ, номутобиқатии ҳисоббаробаркуниҳои муштарак ва инчунин маҳдудиятҳои талабот боиси он гашт, ки мушкилоти зиёди фурӯши маҳсулоти саноатӣ дар бозорҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил коҳиш ефт, ки боиси таъсири омилҳои зиёд, инчунин иқтисодӣ, инчунин сатҳи баланди интизориҳои таваррум, набудани рақобати солим барои дастраси ба бозори фурӯш, фоизи нисбатан баланди қарзҳои бонкӣ, хароҷоти амалиётии баланди корҳонаҳои боиси таназзули ҷараени сармоягузорӣ гардид.

Ғайр аз ин, сатҳи баланди таваррум маблағҳои дохилии корхонаҳои соҳавиро, ки тавассути сарҷамкунии пардохтҳои истеҳлокӣ (амортизатсионӣ) ҷамъ оварда мешуданд, беқурб карда, истифодаи ин

манбаи сармоягузориро коҳиш месохт.. Сарчашмаи асосии рушди сармоягузорӣ ва ҷоннок кардани ҷараёни сармоягузории корпоративии соҳавӣ ин таъмини фаъолияти фоидаовари корхонаҳо мебошад. Дар ин раванд ҷоиз ҳаст, ки қайд гардад, ки корҳонаҳои саноатӣ дар Тоҷикистон дар ҳолати зараровар фаъолият намуда, аз истифодаи сарчашмахои дохилии ҷонннок кардани ҷараёни сармоягузорӣ маҳдуд гардиданд.

Ин тақозо намуд, ки ҳукумати кишвар баҳри беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ кушишҳои мушахас роҳандози намояд. (муфассал дар зербоби 2.2.). Чорабиниҳои амалишуда баҳри ташшаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ боис кард, ки дар солҳои 2019-2022 рушди соҳаи коркарди маъданҳои кӯҳӣ таъмин карда шуд. (ҷадвали 2.5).

Ҷадвали 2.5.- Динамикаи рушди истеҳсоли корхонаҳои металлургияи сиёҳ ва ранга дар Тоҷикистон дар давраи 2019- 2022

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	2019	2020	2021	2022
Истеҳсоли молҳо	млн. сомонӣ	3900,2	4358,8	4567,1	8764,8
Фурӯши молҳо	млн. сомонӣ	3898,3	4320,4	4564,3	8092,8
Теъдоди кормандон	нафар	11223	11295	11372	8313
Музди миёнаи меҳнат	сомонӣ	1894	1924	1943	2332
Ҳаҷми сармоягузориҳо	млн. сомонӣ	403,2	405,1	381,9	7183,2
Самаранокии меҳнат (сатри 1: сатри 3)	ҳазор сомонӣ	347,5	386,0	401,6	1054,3

Сарчашма: аз рӯи Маҷмуаи омории саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. – Истехсоли махсулоти корхонахои саноати бо ифодаи пули ва дар намуди асли. Саҳ. 2, 125. ва Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон с.2023 с.575 ҳисоб карда шудааст.

Таҳлили ҷадвали 2.5. нишон медиҳад, ки ҳамаи нишондиҳандаҳои соҳавӣ динамикаи рушдиро доро буда (истеҳсол ва фуруши маҳсулот, теъдоди кормандон ва маоши онҳо, инчунин самаранокии меҳнати онҳо) корхонаҳои металлургияи сиёҳ ва ранга дар давраи 2019- 2022 акс мекунад, ба ғайр аз ҳаҷми сармоягузориҳои соҳавӣ, ки коҳиш ефтааст ва аз нокифоя будани фазои мусоиди сармоягузории соҳавӣ дар давраи муосир бо назардошти талаботҳои нав дарак медиҳад.

Оиди рушди истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ дар соҳаи маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон солхои 2019- 2022 дар сатҳи микро ҷадвали 2.6 маълумоти иловагиро дар асоси баъзе корхонаҳои соҳавӣ пешниҳод мегарданд.

Ҷадвали 2.6.- Динамикаи рушди истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ дар баъзе корҳонаҳои маъданҳои кӯҳӣ дар Тоҷикистон дар давраи 2018- 2021, тонна

Номгӯи корхонаҳо	Номгӯи маҳсулотҳо	2018	2019	2020	2021
ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой»	консентрати сурб, консентрати руҳ, консентрати мис, гудохтаҳои металлӣ.	86183 165000 9100 28900	86450 168300 9180 31790	86530 171600 9360 34969	86700 174900 9540 38465
ҶДММ КМ ТА «Комбинати кӯҳӣ-маъданозакунии Анзоб»	консентрати сурма	59267	59564	59861	60161
ҶДММ «Ширкати металлургии анзоб»	сурмаи металлӣ	2593	2655	2716	2775
ҶСШК “Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Адрасмон»	консентрат сурб ва нуқра	2700	3600	4500	5400
ҶДММ«Комбинати металлургии Тоҷик»	Арматураи сохтмонӣ, Секунҷаи металлӣ, Симҳои металлӣ	10,0 5.0 4.5	38,0 12,0 8.5	42,0 14,0 10,0	43,0 15,0 12.0

Сарчашма: Маҷмуаи омории саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2022. - Саҳ. 29.

Таҳлили ҷадвали 2.6. нишон медиҳад, ки дар давраи 2018- 2021 рушди истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ дар сатҳи базе аз корҳонаҳои калони соҳавӣ дар Тоҷикистон дида мешавад. Масъалан, дар ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» истеҳсоли консентрати сурб, консентрати руҳ, консентрати мис ва гудохтаҳои металлӣ афзудааст. Чунин ҳолат дар дигар корҳонаҳо низ дида мешавад.

Саноати коркарди маъданҳои кӯҳӣ ҳамчун содиркунандаи ашёи хоми металлҳои ранга, асил ва қиматбаҳо (дар шакли консентратҳо), ашёи хом ва маҳсулоти нимтайёри саноатӣ ва консервантҳои гуногуни гардид, ки ба талаботи бозор ҷавобгӯ ҳастанд ва дар баробари ин зарурати замонависозии (модернизатсияи) истеҳсолот ба миён мегузоранд, то ки коркарди комплексии ашеи ватаниро роҳандозӣ нумада, дорои арзиши иловагии баланд, ҷойҳои нави корӣ ва корҳонаҳои истехсолӣ, коркарди

ниҳонии махсулотро таъмин намоянд. Амалишавии ин масъалаи муосири рушди соҳавӣ танҳо тавассути тақвияти фазаои мусоиди сармоягузорӣ ва ҷалби сармоягузорони хориҷӣ ва ватанӣ, таъмини ҷолибияти корхонаҳои соҳавӣ бояд роҳандозӣ намуд.

Таҳлили ҳаҷм ва сохтори сармоягузории хориҷӣ дар ҷумҳурӣ ва саноати истихроҷи ҷумҳурӣ барои солҳои 2015-2020, ки дар ҷадвал оварда шудааст, нишон медиҳад, ки сармоягузории мустақими хориҷӣ ба рушди саноати истихроҷ аз 15 то 50 фоизи тамоми маблағгузорӣ дар тамоми ҷумҳуриро ташкил додааст. Дар баробари ин, сармоягузориҳо ба истихроҷи филизоти қиматбаҳо ва маъданҳои филизоти нодир дар солҳои 2012-2015 аз 100 то 75% сармоягузории мустақими хориҷӣ дар соҳаи истихроҷи маъданро ташкил доданд.

Дар солҳои 2016-2020 сармоягузории мустақими хориҷӣ асосан ба рушди металлургияи ранга – ғанисозии маъдани сурбу руҳ равона карда шуд, ки аз 73 то 96 дарсади сармоягузории мустақими хориҷӣ ба саноати маъданро ташкил дод.

Сармоягузории мустақими хориҷии ҷамъшуда дар охири соли 2020 3722,2 миллион долларро ташкил дод, ки аз он: 20,4% ба маҷмаъаи филизӣ; истихроҷи филизоти қиматбаҳо ва маъданҳои филизоти нодир — 43,2 фоиз, истихроҷи сангҳои қиматбаҳо — 30,6 фоиз ва металлургияи ранга — истеҳсоли алюминий — 6,2 фоиз.

Дастгирии корхонаҳои ватанӣ ва сатҳи баланди ҷолибияти сармоягузорӣ дар самти истихроҷ ва коркарди металлҳои қиматбаҳо имкон фароҳам овард, ки заминаи мусоид барои афзоиши истихроҷи тилло тавассути татбиқи лоиҳаҳо барои конҳои қаблан кашфгардидаи Тарору Кончоч ва конҳои нав таҳқиқшудаи Покрӯд, Дуобаи Шарқӣ, Кумарғи Боло фароҳам оварда шавад.

Пурзӯр кардани амалҳо оид ба воридотивазкунӣ дар корхонаҳои саноатӣ қисми асосии тадбирҳои баланд бардоштани иқтидори содиротии кишвар мебошад. Агар содирот ҳадафи стратегӣ бошад, пас воридотивазкунӣ тадбири тактикӣ мебошад, ки дар асоси тадбирҳои

мушаххас ба устувории иқтидори содиротии соҳа тавассути навсозии истеҳсолот, афзоиши иқтидорҳои истеҳсолӣ ва васеъ намудани номгӯйи маҳсулоти истеҳсолшуда равона карда шудааст. Маълумот дар бораи воридот ва содирот барои соли 2019-2022 дар ҷадвали зерини 2.7. оварда шудааст.

Ҷадвали 2.7.- Динамикаи содироти маҳсулоти саноати истихроҷи Тоҷикистон, ҳазор доллари ИМА

Мамлакатҳо	2019	2020	2021	2022	Тағиребӣ, 2022 / 2019, бо %
Қазоқистон	207 191	140 088	327 605	432 612	208,8
Хитой	26 204	13 880	11 517	222 931	8,5 маротиба.
Узбекистон	56 779	3 651	141	30 813	54,3
Нидерланд	2 389	986	3 949	1749	73,2
Покистан	299	36	389	-	-
Хамаги	292 862	158 641	343 601	688105	234,9

Сарчашма: ҳисобҳои муаллиф дар асоси Маҷмӯаи оморӣ: «Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ» 2023 / Агентии омори назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. С.180, 229, 316, 404, 443.

Таҳлили ҷадвали 2.7. нишон дод, ки содироти консентратҳои маъданӣ аз 292,9 млн. дол. ИМА дар соли 2019 то соли 2022 688,1 млн. дол. ИМА, ё ки ба андозаи 2,3 маротиба зиёд шудааст. Содироти маҳсулоти бахши истихроҷи маъдан асосан ба кишварҳои зерин, ба монанди Қазоқистон, Узбекистон, Русия, Чин, Нидерландия ва Покистон бароварда мешаванд. Маъдани сурма асосан ба Голландия ва Хитой содир карда мешуд; маъданҳои мис, руҳ ва сурб - ба Қазокистон.

Ҳиссаи содироти маҳсулоти бахши истихроҷи маъдан дар давраи баррасишаванда ба Узбекистон якбора кам шуда, ба Ҳолланд ва Покистон афзоиш ёфт, ки тағирёбии логистикаи фуруши маҳсулотҳоро инъикос менамояд. Умуман, таҳлил нишон медиҳад, ки содироти маҳсулоти бахши истихроҷи маъдан ҳамчун сарчашмаи нави воридоти асъори хориҷа ва

нигоҳдории вазъи муътадили тавозуни пардохтӣ, инчунин нигоҳдории қобилияти харидории қурби асъорӣ миллӣ шуда, ҳамчун фишанги нигоҳдории субботи молиявӣ ва мароиқтисодӣ баромад намуда, барои рушди ояндаи ин соҳа заминаҳои устувор мегузорад ва дар таъмини фазои мусоиди сармоягузорӣ дар давраи миёна ва дарозмуддат ҳиссагузор мебошад. Ҳоло он,ки зарурияти рушди босуъати соҳаҳои саноати коркард бояд таъмин гардад, инчунин бо назардошти рушди корхонаҳо ва сохторҳои нави истехсоли маҳсулоти соҳаи ихтихроҷ, ки бо коркарди пурра ва комплексии ашёи хом ва консентраҳо то дараҷаи истеҳсоли маҳсулотҳои инноватсионӣ ба монанди панелҳои баркӣ, батареяҳо барои истехсоли автомашинаҳои электрикӣ,экологӣ, инчунин троллейбусҳо ва мошинҳои сабукрав ва ғайра. Оиди тағиротҳои ҳаҷми содироти маҳсулоти саноати истихроҷ маълумоти ҷадвали 2.8. иникос менамояд.

Ҷадвали 2.8.- Динамикаи содироти маҳсулоти саноати истихроҷ бо назардошти тағиребии нарҳои ҷаҳонӣ дар Тоҷикистон

Намудҳои консентратҳо	2019 .			2020.			2021		
	тонн	нархи як тонна, ҳазор доллари ИМА	Арзиши умумӣ	тонн	нархи и як тонна ҳазор доллари ИМА	Арзиши умумӣ	тонн	нархи и як тонна ҳазор доллари ИМА	Арзиши умумӣ
Консентрати сурб	96884	1,21	117520	61513	1.27	77956	82658	1,65	136362
Руҳ	179607	7.16	128544	108161	0.53	57755	156665	0.90	140822
Сурма	29381	0.97	28352	17791	0.84	14866	9632	1.36	13125
Мис	10067	1.77	17810	3,75	1.93	7655	22394	2.25	50418
Ангишт	18225	0.023	417	4701	0.03	140	33859	0.018	608

Сарчашма: ҳисобҳои муаллиф дар асоси Маҷмӯаи оморӣ: «Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ» / Агентии омори назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2019, 2020, 2021

Таҳлили ҷадвали 2.8 нишон дод, ки ҳаҷми содироти консентратҳои маъданӣ сурб, руҳ, сурма бо назардошти паст шудани талаботи ҷаҳонӣ, ки инчунин дар лапишҳои нарҳои хариди онҳо (ба консентрати сурб аз 1,21 дол. ИМА дар соли 2019 то 1,65 зиед , руҳ ва сурма паст гардида) акс

ефтааст, дар давраи 2019-2022 коҳиш ефт. Дар давраи барраси шаванда фақат содироти мис ва ангишт афзоиш ефтааст.

Дар доираи амалисозии Барномаи давлатии мусоидат ба воридотивазкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 соҳаҳои металлургияи ранга, коркарди сангҳои қиматбаҳо, заргарӣ, мошинсозӣ ҳамчун бахшҳои афзалиятноки истеҳсоли маҳсулоти воридотивазкунанда муайян карда шуда, барои тақвияти фазои сармоягузории соҳа замина гузошт. Масъалаи баррасишаванда аҳамияти захираҳои маъданию табиӣ ва комплекси металлургиро ҳамчун яке аз ҷузъҳои асосии омилҳои истеҳсолӣ дар назар дорад, ки ба таъмини рушди индустриалию инноватсионӣ нигаронида шудаанд.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, бо дарназардошти хусусиятҳои омили захираҳои маъданию табиӣ дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ, амиқтар гардонидани равандҳои минбаъдаи ислоҳоти иқтисодӣ ва такмил додани механизмҳои молиявии он тақозо карда мешаванд.

Идома ва рушди корҳо дар ин самт бо истифодаи конҳои хурд ва миёнаи истеҳсоли тиллои пошхӯрда барои коркарди саноатӣ роҳандозӣ гардид. Дар ин ҷода омилҳои зерин: хароҷоти нисбатан пасти истифодаи нерӯи барқ, музди меҳнат ва пардохти дигар воситаҳои моддию техникии истеҳсолот, имконияти ташкили корхонаҳои ёрирасони артели истихроҷи тилло бо дарназардошти ҷойгиршавии онҳо дар наздикии маҳалли истиқомат ва шуғли анъанавии аҳолии маҳаллӣ дар истихроҷи тилло ба коркарди бомуваффақияти онҳо мусоидат мекунанд.

Коркарди конҳои тиллои хурду миёна бо дастгирии давлат аз истеҳсоли хурди ҳунармандӣ ба истеҳсолоти муосир бо технологияҳои пешрафта табдил хоҳад ёфт. Ин имкон медиҳад, ки сатҳи шуғл ва некӯаҳволии аҳолӣ дар минтақаҳо баланд бардошта, ҷойҳои нави кори афзуда, захираҳои буҷавӣ ва тиллову асъори давлатӣ зиёд ва қурби пули миллӣ мустаҳкам карда шавад.

Дар ҷумҳурӣ корхонахои заргарӣ кор мекунанд ва омилҳои асосии рушди саноати ҷавоҳирот боиси пешгирии қочоқи ҷавоҳирот аз хориҷа ва

баланд бардоштани меъёри андози аксиз барои ҷавоҳироти воридотӣ мешавад.

Бо дарназардошти ин вазъ, ҳадафи стратегии сиёсати саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба таъмини рушди устувори иқтисоди кишвар тавассути диверсификатсияи истеҳсолот, тағйир додани мақоми саноат ҳамчун истеҳсолкунанда ва содиркунандаи ашёи хом ва маҳсулоти ниҳои,тавассути дигаргунсозиҳои технологӣ, даст кашидан аз истеҳсоли маҳсулоти нимтайёр ва гузаштан ба сикли пурраи истеҳсоли маҳсулоти тайёр, истифодаи бештар барои ин мақсадҳо аз манбаъҳои ашёи хоми табиӣ, захираҳои меҳнатӣ, афзалият ба таҷдиди сохтории куллӣ, аз ҷумла профили нав додан ба фаъолияти корхонаҳои саноатӣ, бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи тағйирёбандаи иқтисоди бозорӣ равона карда шавад.

Оиди динамикаи ҳаҷм ва сохтори сармоягузории хориҷӣ ба ҷумҳурӣ ва саноати маъданҳои кӯҳии кишвар маълумотҳоро барои солҳои 2015-2020 ҷадвали 2.9. нишон медиҳад.

Ҷадвали 2.9. -Ҳаҷм ва сохтори сармоягузориҳои хориҷӣ дар умум ва саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2020 , бо ҳаз. долл.

Солхо	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Умуман, дар давра
Сармоягузориҳои хориҷӣ							
Ҳамагӣ дар ҷумҳури , аз он ҷумла:	977831	842687	1100400	644134	607121	428454	6474900
Сармоягузориҳшои мустақим	470867	354374	354495	326762	345893	162543	3722238
Аз он чумла: дар комплекси металлурги							
Сармоягузориҳои мустақим	19381	154208	181047	164821	231364	103423	758737
бо %	4,12	43,52	51,07	50,44	66,89	63,64	20,1
Аз онҳо: ғанигардонии маъданҳои сурбу рӯҳ							
Сармоягузориҳои мустақим	-	113398	175121	156444	127869	57667	161006
комплекси металлургӣ бо %	-	73,54	96,73	94,92	55,26	55,8	4,2
Истихрочи металлҳои қиматбаҳо ва маъдани металлҳои нодир							
Сармоягузориҳои мустақим	14500	-	4993	6986	46045	23089	331794
комплекси металлури бо %	74,82	0,00	2,76	4,24	19,94	22,3	43,2

Идомаи ҷадвали 2.9.

Солхо	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Умуман, дар давра
Истехрочи сангхои киматбахо							
Сармоягузориҳои мустақим	-	-	-	-	57450	22667	231041
комплекси металлургӣ бо %	-	-	-	-	24,83	21,3	30,5
Металлургияи ранга - истеҳсоли алюминий							
Сармоягузориҳои мустақим	4237	40719	934	1421	-	-	47291
комплекси металлургӣ бо %	11,49	0,26	0,43	1,28	-	-	6,2

Сарчашма: ҳисобҳои муаллиф дар асоси Маҷмӯаи оморӣ: «Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ" дар солҳои 2001-2020 сах 561-565 / Агентии омори назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҳлили ҷадвали 2.9. оиди динамикаи ҳаҷм ва сохтори сармоягузории хориҷӣ ба ҷумҳурӣ ва саноати маъданҳои кӯҳии кишвар барои солҳои 2015-2020 нишон медиҳад, ки сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба рушди саноати кӯҳӣ то 50 фоизи тамоми сармоягузориҳоро дар кишвар дар давоми солҳои таҳлилӣ ташкил дода, ҳамзамон, сармоягузорӣ барои истихроҷи металлҳои қиматбаҳо ва маъданҳои металлҳои нодир дар солҳои 2015-2021 то 75 фоизи сармояи мустақими хориҷиро ба саноати маъдани кӯҳӣ ташкил додаас

Бояд қайд кард, ки истеҳсоли маҳсулоти металлургӣ ва истеҳсоли маҳсулоти тайёр ба саноати коркард дохил карда шудаанд. Ҳамзамон, беш аз 90% истеҳсоли маҳсулоти металлургӣ ва истеҳсоли маҳсулоти тайёр, ки ба саноати истеҳсолот дохил карда шудаанд, маҳсулоти корхонаи муштараки Тоҷикистону Хитой «Зарафшон» оид ба истеҳсоли тилло ва нуқра, корхонаи муштараки «Апрелевка», корхонаи давлатии истихроҷи тиллои «Тиллои тоҷик» ва корхонаи воҳиди давлатии «ТАЛКО» мебошанд.

Афзоиш асосан аз ҳисоби афзоиши истеҳсоли корхонаҳои металлҳои қиматбаҳо, сарфи назар аз камшавии ҳаҷми истеҳсоли алюминий аз 272,5

ҳаз. тоннаи соли 2012 то 95,7 ҳаз. тонна дар соли 2018 ё 2,84 маротиба, ба даст оварда шудааст.

Солҳои охир ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» ва «Ширкати металлургии Анзоб» корхонаҳои металлургии зеринро ба истифода доданд:

- корхонаи коркарди консентратҳои сурби фабрикаи маъдантозакунии ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» бо иқтидори истеҳсолии 50 ҳазор тонна сурб дар як сол;

- корхонаи коркарди консентратҳои сурмаи фабрикаи маъдантозакунии ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрико «Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Анзоб» бо иқтидори истеҳсолии 2,5 ҳазор тонна сурмаи металлӣ дар як сол.

Ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуди «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» ва корхонаи муштараки «Зарафшон» ба нақша гирифтаанд, ки хатҳои нави истеҳсолии зеринро бунёд кунанд:

- хатти коркарди консентратҳои мис-руҳи корхонаи маъдантозакунии ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Ширкати кӯҳкории Тоҷикистону Хитой» бо иқтидори истеҳсолии 50 ҳазор тонна руҳ ва 5000 тонна мис дар як сол;

- хатти коркарди консентратҳои мис-тиллои ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Зарафшон» бо иқтидори истеҳсолии 5000 тонна мис дар як сол.

Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Комбинати металлургии Анзоб» ба нақша гирифтааст, ки иқтидори истеҳсолии корхонаи мавҷударо дар як сол то ба 5000 тонна сурмаи металлӣ афзоиш диҳад.

Барои азхудкунии конҳои иктишофёфта Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷамъияти саҳҳомии пӯшидаи «Талко Голд» барои ҳуқуқи коркарди конҳои дар минтақаи яке аз се қатори мутамарказгардида ҷойгирифта: Кончоч- (тилло), Скалное- (тилло ва сурма) ва Чулбой - (сурма) ва ҷамъияти дорои масъулияташ маҳдуди «Талко Флюорит» барои

ҳуқуқи коркарди кони волфрам ва руҳи Майхура ва кони флюорити Чортоғ иҷозатнома додааст. Коркарди ин конҳо дар марҳилаи тартиб додани сметаи лоиҳавӣ қарор дорад.

Дар саноати металлургияи сиёҳ дар ҷумҳурӣ Заводи металлургии Тоҷикистон фаъолият мекунад, ки барои коркарди захираҳои кони маъдани оҳани Шоҳкадамбулоқ дар ноҳияи Ашт пешбинӣ шудааст, ки дар асоси он сохтани корхонаи дахлдори коркарди маъдан ба нақша гирифта шудааст.

Дар маҷмӯъ, дар комплекси кӯҳию металлургӣ коҳиши истеҳсоли алюминийи аввалия бо афзоиши истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои истихроҷ ва истеҳсоли тилло ва нуқраи тозашуда, сурмаи металлӣ, инчунин руҳ, мис ва консентрати сурб ҷуброн карда шудааст.

Дар солҳои охир ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» дар шаҳри Гулистон нишондиҳандаҳои беҳтарини истеҳсолӣ дорад. Ҳаҷми истеҳсолот аз 320 868 ҳазор сомонӣ аз соли 2015 инҷониб дар соли 2020 ба 2 562 918,1 ҳазор сомонӣ расидааст ё 8 маротиба зиёд шудааст.

Ҳаҷми истеҳсоли ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» дар шаҳри Гулистон дар соли 2020 59,4% тамоми маҳсулотеро ташкил дод, ки ба зергурӯҳи корхонаҳои истихроҷ рост меояд.

Истеҳсоли маҳсулоти филизӣ ва истеҳсоли маҳсулоти тайёри филизӣ, ки ба саноати коркард дохил мешаванд, дар соли 2011- 786 миллион сомонӣ ё 10,0 фоизи ҳаҷми умумии саноатро ташкил дод ва дар соли 2020 мутаносибан 4978 миллион сомонӣ ё 16,1 фоизи ҳаҷми истеҳсоли саноатро ташкил дод; афзоиш 6,1 банди фоизро ташкил дод.

Дар баробари ин, беш аз 90 дарсади истеҳсоли маҳсулоти филизӣ ва маснуоти тайёри филизӣ маҳсулоти корхонаи муштараки Тоҷикистону Чин «Зарафшон» оид ба истеҳсоли тилло ва нуқра, КМ «Апрелевка», Муассисаи давлатии «Тиллои тоҷик» ва Корхонаи воҳиди давлатии «Талко» мебошад.(ҷадвали 2.10)

Ҷадвал 2.10. - Нишондихандаҳои истеҳсолии корхонаҳои истихроҷи металҳои ранга дар солҳои 2015-2020 с. (хазор. сомони)

Номгӯи корхонаҳо	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ҳамагӣ	2034423,7	3712450,2	4218786,4	4229273,5	4317673,9	3732371,6
% афзоиш нисбат ба соли қаблӣ	131,7	182,5	113,6	100,2	102,1	86,4
ҶДММ «Абдулазиз» Ховалинг	-	37,1	0	1743,4	1397,2	0
ҶДММ «Исроил-11» Ховалинг	2701,4	3 501,6	-	0	0	0
ҶДММ «Заршӯи Одина» Ховалинг	-	-	-	-	-	0
ҶДММ «Назирӣ» Шӯробод	3,3	-	-	0	0	0
ҶШСК КК «Адрасмон» ш. Гулистон	-	-	-	0	0	0
ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» ш.Гулистон	852 547,9	2663772,20	3 024 260,9	2814963,5	2562918,1	1473916,8
Корхонаи ҶДММ ТА КМ «Анзоб» Айнӣ	109 382,0	354 902,1	348 064,5	408408,3	357203,3	270517,8
ҶДММ «Ширкати металлургияи кӯҳӣ» Айнӣ	-	143 279,40	200 216,50	276947,2	246979,9	392065,2
ҶДММ «Таком-Голд» Дарвоз	-	5 730,4	50 483,2	-	-	0
ҶДММ «Шимшо» Дарвоз	-	4 507,5	-	19282,6	31641,4	53128,8
ҶДММ «Асрори санг» ш.Душанбе	157,9	-	-	-		0
ҶДММ « Ганҷ» Ховалинг	6 827,2	9 095,0	760,9	0	0	14106,2
ОАО «Баракати истиқлол» Ш. Шоҳин	24 580,3	18 900,4	25 004,0	13461,3	16474	6332,1
ОАО «Гули Мурод» Ховалинг	14 078,3	19 360,3	11 093,5	3473	6961,6	6305,5
ОАО «Нуқрафом" Истиқлол	-	8 346,4	10 215,4	10291,5	19070,7	19000,0
Филиали ММ «С.А. Минералс» Мурғоб				25613,9	13 144,8	0
ҶДММ " НАХШ"	0	0	0	6479,3	7683,2	29302,8
ҶДММ " Вен-дзян" ш.Ваҳдат	0	0	0	0	84156,4	60226,5
ҶДММ «Авесто Одина» Ховалинг	0	0	0	0	5361,8	13402,5
КМ «Таком голд» Сангвор	0	0	0	0	0	13063,4
ҶДММ «Зарин К» Сангвор	0	0	0	0	0	67821,3
ҶДММ TBEA Душанбе горная компания	0	0	0	0	0	146484,4

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе. Барои солҳои мувофиқ 2015-2021.

Тавре ки аз маълумоти ҷадвали 2.10. дида мешавад, дар солҳои охир ҶДММ «Ширкати кӯҳии Тоҷикистону Чин» дар шаҳри Гулистон нишондиҳандаҳои беҳтарини истеҳсолиро ба даст овардааст. Аз сабаби он, ки дар соли 2020 дар натиҷаи пандемия бисёр корхонаҳо бо иқтидори пурраашон кор накарданд, пас маълумотҳои соли 2019-ро ҳамчун асос мегирем. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти корхона аз 320868 хазор сомонӣ соли 2012 дар соли 2019 ба 2562918,1 хазор сомонӣ расид ё 8 баробар афзудааст. Ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолкардаи ҶДММ «Ширкати кӯҳии Тоҷикистону Чин» дар шаҳри Гулистон дар соли 2019, 54,9% ҳамаи маҳсулоти ҳисобкардашуда дар зергурӯҳи саноати истихроҷро ташкил дод. Инчунин, корхонаи истихроҷи маъдани ҶДММ ТА КМ «Анзоб» дар ноҳияи Айнӣ нишондиҳандаҳои хуби истеҳсолӣ дорад, ки истеҳсолотро аз 91 418,1 ҳазор сомонӣ дар соли 2015 то ба 3,9 маротиба зиёд карда, ба 357 203,3 ҳазор сомонӣ расонидааст. Инчунин, ҶДММ «Ширкати металлургии кӯҳӣ» дар ноҳияи Айнӣ аз оғози истеҳсолот, ҳаҷми истеҳсолотро аз 143,279,4 ҳазор сомонӣ дар соли 2016 афзоиш дода, то ба андозаи 24 6979 ҳазор дар соли 2020 маҳсулот истеҳсол кардааст, ки дар зарфи 5 сол 1,72 маротиба зиёд гардидааст.

Аммо, 7 корхонаи дигари ба ин гурӯҳ шомилшуда таги 5 соли охир истеҳсолотро ба далели мушкилот бо тамдиди иҷозатномаҳо,тавлидӣ молӣ қатъ кардаанд. Дигар корхонаҳо бинобар мушкилот дар таъмини молиявӣ ва истеҳсолӣ, нишондиҳандаҳои ноустувор доранд. Яъне , дар баробари ташаккули фазои мусоид барои ҷалби самроянгузорони ҳориҷӣ, дар акси ҳол фазои сармрягузорӣ барои сармоягузорони ватанӣ ва фаъолитдошат холо хам номукаммал аръеби мегардад ва қабули чорабоиниҳои иловагиро талаб мекунад.

Вобаста ба далелҳои дар боло овардашуда ва ҷорӣ намудани низоми нави муносибатҳои бозорӣ, ки тақвияти механизмҳои татбиқи сиёсати саноатиро тақозо мекунанд, қабули стратегияе зарур шуд, ки барои ҳалли як қатор масъалаҳои зерин пешбинӣ шудааст:

- тағйирёбии мақоми корхонаҳои ҳамчун ашёи хом ва маҳсулоти нимтайёр;

- гузариш ба сикли пурраи истеҳсолӣ (истеҳсоли маҳсулоти ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунанда);

- суръат бахшидан ба равандҳои ҳамгироӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ;

- фаъолсозии раванди таҷдиди техникӣ ва технологии истеҳсолот;

- тавсеаи корҳои таҳқиқотию таҷрибавӣ ва таҳияи лоиҳаҳо барои таъсиси корхонаҳои нав;

- истифодаи манбаъҳои ашёи хоми минералӣ дар асоси нақшаҳои тасдиқшудаи корҳои кӯҳию геологӣ, иктишофию геологӣ ва риояи талаботи маркшейдерӣ дар раванди пешбурди корҳои оид ба истихроҷи маъдан;

- таъмини афзоиши истифодаи иқтидорҳо барои коркарди саноатии маҳсулоти кишоварзӣ ва ҷалби захираҳои озоди меҳнатӣ ба истеҳсолот.

Дар айни замон, истифодаи иқтидори истеҳсолии корхонаҳои амалкунандаи саноати маъдан дар сатҳи паст қарор дорад. Аксарияти корхонаҳо вазъи молиявии худро беҳтар намуда, тавассути ҷалби сармояи хориҷӣ дороиҳои асосии истеҳсолии худро бо технологияи муосир пурра мекунанд. Аммо, бинобар ҷойгиршавии конҳо дар шароити душворгузари кӯҳӣ, дурӣ аз хатсайрҳои баҳрӣ, роҳи оҳан ва автомобилӣ, хароҷоти зиёд ва расмиёти мураккаби гумрукӣ ва сарҳадӣ барои интиқоли мол барои мақсадҳои саноатӣ ва техникӣ аз кишварҳои хориҷаи дуру наздик, рушди минбаъдаи вазъи истеҳсолӣ ва иқтисодии корхонаҳои соҳа ба мушкилот дучор меояд.

Дар корхонаҳои истихроҷи маъдан, бо дарназардошти васеъ намудани иқтидорҳои истеҳсолӣ, зиёд намудани истеҳсоли маҳсулоти коркарди маъдани кӯҳӣ ва истихроҷи сангҳои қиматбаҳо пешбинӣ шудааст. Афзоиши истеҳсолот асосан аз ҳисоби барқарор намудани иқтидорҳо ва таъсиси корхонаҳои нав дар асоси ашёи хоми ватанӣ ба амал баровардa мешавад.

Дар кишвар истихроҷи маъданҳо ва коркарди аввалияи онҳо дар корхонаҳои маъдантозакунӣ ва коркард сурат мегирифт ва маҳсулоти онҳо, ки аз консентратҳо иборат буданд, берун аз ҳудуди ҷумҳурӣ коркард мешуданд. Арзиши иловагӣ дар кишварҳои коркарди онҳо ба вуҷуд омада, ҷойҳои нави корӣ ва даромадҳо барои буҷети онҳо фароҳам оварда мешуд.

Тибқи тадбирҳои андешидашуда оид ба гузаронидани корхонаҳои соҳа ба низоми истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ, ҶДММ «Ширкати металлургии Анзоб» сохтмони корхонаи истеҳсоли сурмаи металлиро анҷом додааст.

Ҷамъияти дорои масъулияташ маҳдуди «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой», сохтмони як сехи нави металлургиро бо иқтидори 50 000 тонна сурб ба анҷом мерасонад ва сохтмони сехи истеҳсоли 50 000 тонна руҳ идома дорад.

Металлургияи сиёҳ дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ нисбат ба металлургияи ранга мавқеи нисбатан пасттарро ишғол мекунад, аммо бо вуҷуди ин, ин соҳа ба рушди иқтисоди ватанӣ, ба басомади сохтмони иншооти дохилӣ, ҳамчун истеъмолкунандагони калони прокати металлҳо дар кишвар саҳми назаррас гузорад.

Сарфи назар аз он, ки корхонаҳои истихроҷи маъдан бо захираҳо таъмин карда мешаванд, масъалаҳои рушди саноат ва такрористеҳсоли заминаи маъданию ашёи хом мушкилоти худро доранд, ки аз ҳама асосиашон чунинанд:

- кофӣ набудани корҳои иктишофӣ, ҷустуҷӯи геологии минтақаҳои алоҳидаи дорои иқтидори баланди пешбинишавандаи канданиҳои фоиданок (Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, қисми соҳили рости водии Зарафшон, ноҳияи Мастчоҳи Кӯҳӣ ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон);

- кам шудани заминаи ашёи хоми корхонаҳои амалкунандаи машғули истихроҷи маъданҳои тилло ва нуқра (Апрелевка, Кизилчеку, Бурғунда) маъданҳои сурб-руҳ ва сурб-нуқра (конҳои «Пайбулоқ» ва «Конимансури Шарқӣ»);

- фарқи калони байни корҳои иктишофии геологӣ ва корҳои истихроҷи маъдан (дар ҷумҳурӣ ба як корҳои иктишофии геологӣ се намуди истихроҷи маъдан рост меояд);

- сатҳи пасти истифодаи маҷмӯӣ ва амиқии нокифояи коркарди маъдан (то сатҳи консентрат), ки самаранокии коркарди конҳоро коҳиш медиҳанд;

- аз сабаби мураккабии расмиёти иҷозатномадиҳӣ муфассал азхуд накардани конҳои таҳқиқшуда (конҳои кони маъдани симоб-сурмаи Шингу Моғиён).

Барои ҳалли масъалаҳои дар боло овардашуда, инчунин рушд ва сохтани корхонаҳои нави истихроҷи маъдан ва коркарди он рӯйхати конҳо ва зуҳуроти канданиҳои фоиданокро барои эълони тендер барои гирифтани ҳуқуқи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ эълон нашудааст.

Дар саноати металлургияи рангаи ҷумҳурӣ дар асоси захираҳои кашфшудаи конҳои сурб-руҳ, сурма, сурб-нуқра ва қалъагӣ, корхонаҳои истихроҷ ва коркарди маъдан, аз ҷумла ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» бо иқтидори коркарди 2,5 миллион тонна маъдан дар як сол, ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Зарафшон» бо иқтидори коркарди 2 миллион тонна маъдан дар як сол, ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрико «Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Анзоб» бо иқтидори истеҳсолии 460 ҳазор тонна маъдан дар як сол, ҷамъияти саҳомии шакли кушодаи «Комбинати кӯҳию маъдантозакунии Адрасмон» бо иқтидори коркарди 350 ҳазор тонна маъдан дар як сол ва ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд «Броадтек Таджикистан Майнинг Инвестмент лимитед» бо иқтидори коркарди 75 ҳазор тонна маъдан дар як сол сохта шудаанд.

Иқтидорҳои истеҳсолии корхонаҳои асосӣ, ба истиснои ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» ва ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Зарафшон», пурра истифода

намешаванд. Масалан, ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд «Броадтек Тоҷикистон Майнинг Инвестмент лимитед» ва ҷамъияти саҳомии шакли кушодаи «Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Адрасмон» дар ҳоли ҳозир фаъолият надоранд.

Истифодаи бесамари иншооти истеҳсолӣ, кам шудани ҳаҷми истеҳсолоти корхонаҳои маъдантозакунӣ ва самаранокии пасти истеҳсолот бо омилҳои зерин муайян карда мешаванд:

- кам шудани захираҳои конҳои мавҷуда;

- ҳаҷми нокифояи иктишофи геологӣ ва суръати пасти афзоиши захираҳои маъданҳои муҳимтарин;

- афзоиши хароҷоти истихроҷ ва истеҳсоли канданиҳои фоиданок аз ҳисоби пайваста бад шудани шароити маъданӣ-геологӣ ва кӯҳию техникии конҳои истифодашаванда, аз ҷумла афзоиши умқи кор, афзоиши фишори ҷинсҳо ва обҳои зеризаминӣ, инчунин бад шудани сифати канданиҳои фоиданок (маъданҳо);

- норасоии воситаҳои асосӣ ва гардон дар корхонаҳои истихроҷи маъдан барои нигоҳдорӣ ва рушди истеҳсолот бо сабаби таварруми баланд, болоравии нархҳо ва тарифҳои хизматрасонӣ;

- суръати пасти пешрафти техникӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ;

- ҳиссаи зиёди коргарони хориҷии кироя (яъне маҳз коргарон, на мутахассисон) ва хароҷоти музди меҳнати онҳо, хароҷоти аз ҳад зиёд ҳисобшудаи хӯрокворӣ ва сафари онҳо (ба Тоҷикистон ва ҷои истиқомати доимии онҳо дар хориҷа), сарфи назар аз барзиёдатии қувваи кории арзон дар дохили кишвар;

- иштироки маҳдуди давлат дар идоракунии корхонаҳо бинобар набудани ҳиссаи давлатӣ дар блоки саҳмияҳои корхонаҳои дорои сармояи хориҷӣ ва ғайра.[70]

---

[70] Чолах И.С. Разработка стратегии развития предприятия медной подотрасли [Текст]: Дис. ... канд. экон. наук по специальности 08.00.05 / Чолах Илья Сеифович. - Екатеринбург, 2002. - 172 с.

Хулосаи Боби 2.

Ҷамбасти таҳлили маводҳои боби мазкур нишондод, ки:

1. Зиёда аз 93% ҳудуди Тоҷикистонро кӯҳҳо ва доманакӯҳҳо ташкил медиҳанд, ки онҳоро захираҳои зиёди маъданӣ намояндагӣ мекунанд. Дар қаъри замини ҷумҳурӣ зиёда аз 600 конҳо ва 800 намуди зуҳуроти маъданҳои фоиданок кашф гардида, таҳқиқ ва қисман барои рушди саноатӣ омода карда шуданд. Истифодаи самараноки онҳо талаби замон мебошад. Барои он, ки истеҳсоли ин сарватҳо ба роҳ монда шавад ва маҳсулоти ниҳой тавлид гардад, Саридораи геологияи ҷумҳурӣ тадқиқоти геологӣ мегузаронад. Дар айни замон, садҳо кони металлҳои ранга, нодир ва асил муайян карда шуданд. Як қатор корхонаҳои истихроҷи маъдан ва коркард дар заминаи конҳои кашфшуда ва коркардшуда дар Тоҷикистон фаъолият мекунанд, корхонаҳои муштараки истихроҷ дар солҳои истиқлолияти миллӣ бо ҷалби сармояи хориҷӣ таъсис дода шуданд;

2. дар рушди саноат дар солҳои охир нақши муҳимро бахши саноати маъданҳои кӯҳӣ мебозад, ки ҳиссаи он дар маҷмӯи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз 12,9 фоизи соли 2012 то 19,6 фоиз дар соли 2018 ё 6,7 банди фоизӣ афзоиш ёфт. Ҳаҷми истеҳсоли масолеҳи ғайриэнергетикӣ дар саноати истихроҷ дар соли 2018 4355,2 миллион сомониро ташкил дод, ки ин рақам дар муқоиса бо соли 1991, 1115 миллион сомонӣ ва ё 3,9 баробар афзудааст. Ҳиссаи истеҳсоли масолеҳи ғайриэнергетикӣ дар бахши истихроҷи саноати маъданҳои кӯҳӣ дар ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ аз 11,7% дар соли 2012 то 18,2% дар соли 2018 ё 6,5 банди фоизӣ афзоиш ёфт. Ҳиссаи бахши истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ дар сохтори ММД дар соли 2012 3,4% -ро ташкил медод, дар соли 2018 он 6,8% -ро ташкил дода, 3,4 банди фоизӣ (ду маротиба) афзудааст. Аз ҷумла, ҳиссаи истеҳсоли маводи ғайриэнергетикӣ дар сохтори ММД, ки дар соли 2012 ба 3,1% баробар буд, дар соли 2018 3,2 банди фоизӣ афзуда, 6,3% ё 2,2 баробарро ташкил дод;

3. бо назардошти талаботҳои экологӣ ва пешрафти илму техника, рушди бемайлони соҳаи саноат ҳаҷми сармоягузориҳо нокифоя буда, чорабиниҳои мушаххас оиди тақвияти фазои сармоягузорӣ аз тарафи муаллифи рисола пешниҳод гардидаанд, ки боиси афзун гардонидани сармоягузориҳои хориҷӣ ва ватани микдоран назар ба нишондиҳандаи лоиҳавии он ба 2-3 маротиб зиёд мегардад. Дар ин ҷода агар тибқи Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 дурнамои ҷалби сармоягузориҳо барои соҳаи истеҳсоли маҳсулоти соҳаҳои истихроҷ аз 914,5 млн. сомонӣ дар соли 2019 ҷалб шуда дар соли 2025 то 399,5 млн. сомонӣ кам мешуд, ё ин, ки тақрибан 3 маротиба муайян карда шудааст (ҷадвали 3.8), бо пешниҳоди муаллиф он бояд то 2 млрд. сомонӣ бо назардошти истифодаи сарчашмаҳои беруна ва дохилӣ афзояд.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ БЕҲТАРСОЗИИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРИИ РУШДИ САНОАТИ МАЪДАНҲОИ КӮҲИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Афзалиятҳои беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар бисёре аз кишварҳо саноати истихроҷи маъдан яке аз омилҳои муҳими рушди иқтисодӣ дар сатҳи глобалӣ, минтақавӣ, миллӣ ва маҳаллӣ мебошад. Тавассути тақвияти фазои сармоягузорӣ ва ҳавасмандгардонии рушди соҳибкорӣ дар саноати истихроҷи маъдан, инчунин таъмини иштироки фаъоли бахши хусусӣ барои истиифодаи пурраи принсипҳо ва механизмҳои бозорӣ ба фаъолияти иқтисодӣ такони иловагӣ мерасонад. Дар ин самт мувофиқи таҳқиқотҳои анҷомшуда бояд ба масъалаҳои ташкилию иқтисодӣ ва институтсионалии такмили фазои сармоягузорӣ аҳамияти ҷиддӣ зоҳир карда шавад.[71]

Умуман рушди саноат ва бахши муҳимтарини он саноати истихроҷи маъдан дар тараққиёти иқтисодиёти миллии мамлакат, эҳёи базаи моддии индустрикунонии тамоми хоҷагии халқи Тоҷикистон таъсири ҳалкунанда мерасонад. Истихроҷи ашёи хом метавонад имконияти беҳамторо барои афзоиши рушд ва рушди иқтисодӣ миллӣ фароҳам орад ва тақвияти фазои мусоиди сармоягузориро дар дарвали миёна ва дарозиуддат талаб менамояд.

Бояд қайд кард, ки дар баробари ин, рушди ғайри муътадили соҳаи истихроҷи маъдан мушкилотҳои ҷиддии иқтисодӣ ва сиёсиро метавонад ба вуҷуд орад, зеро барои пайдо гаштани ноустувории макроиқтисодӣ такон медиҳад, ангезаҳои сармоягузорӣ ба зерсохтори ҷисмонӣ ва сармояи инсонӣ дар саноати кӯҳӣ коҳиш диҳад ва ба фаъолияти сохторҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ таъсири манфӣ расонад. Барои таъмини он, ки истихроҷи маъдан ба рушди дарозмуддати устувор ва одилонаи иқтисодиёти миллӣ бештар саҳми мусбат гузорад, бояд масъалаҳои

---

[71] Овсянников С.В. Институциональная среда инвестиционной деятельности в условиях посткризисногоразвития бизнеса [Текст] / С.В. Овсянников // Территория науки. – 2014. – № 6. – С. 156-161.

таъмини фазои мусоиди сармоягузорӣ, инчунин ҳавасмандгардонии рушди саноати маъдан ва танзими рушди пешгирикунандаи он бештар ба назар гирифта шавад.

Чи хеле, ки таҳлили боби 2-юм нишон медиҳад, бо воситаи танзими ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ бояд сурати афзоиши соҳаи истихроҷи сарватҳои табиӣ низ танзим ёбад ва ба пайдоиши чанде аз мушкилотҳоро дар таъмини рушди устувори иқтисодӣ миллӣ, пешгири карда шавад:

– масалан, аз сабаби ноустувории баланди нархи мол вобастагии иқтисодиёт аз истихроҷи маҳсулоти соҳа метавонад боиси ноустувории макро ва молиявии дар иқтисодӣ миллӣ гардад, зеро иқтисод ҳангоми баланд шудани нархҳо авҷ мегирад ва ҳангоми паст шудани нархҳо он коҳиш меебад;

- барқароршавӣ ва суръати баланди афзоиши соҳаи истихроҷи сарватҳои табиӣ метавонад боиси пайдо гаштани «бемории Ҳолландӣ», яъне дар вақте болоравии қурби воқеии асъори миллӣ боиси паст шудани рақобатпазирии маҳсулоти содиротӣ шуда, коҳиши соҳаи дахлдори саноат гардад ва метавонад оқибатҳои манфии дарозмуддат дошта бошад. Инчунин, дар сурати таназзули ба таври кофӣ шадид дар саноати истихроҷи маъдан ё афзоиши ноустуворӣ дар бозорҳои ашёи хом, барқароршавии фаъолияти иқтисодӣ дар бахшҳое, ки дар саноатӣ кӯҳӣ коҳиш ёфта буданд, ба амал намеояд. Дар ин ҳолат иқтисодиёти миллӣ боз ҳам ба коҳишёбӣ дучор мегардад, агар аз фуруши ашёи хом даромад нагирад;

- зарур аст, ки сохтори мувофиқ ва заминаи ҳуқуқӣ ва меъёрӣ барои таъмини адолатонаи танзими захираҳо ва ба даст овардани манфиатҳои одилона аз ҷониби тамоми бахшҳои ҷомеа роҳандозӣ шавад. Дар ҳолати аз тарафи як йисми ками аҳолӣ азхуд кардани рента ашёи хом ба нобаробарии иҷтимои оварда, метавонад ҳам ягонагии ҷамъиятиро вайрон кунад, ва ҳам омили пайдо гаштани ҳавфҳои иҷтимои ва сиесӣ шуда, ба вайрон шудани фазои сармоягузорӣ сабаб гардад.

Барои таъмини таъсири мусбати истихроҷи маъдан ва пешгирии пайдоиши “Бемории Ҳолландӣ” бояд сиёсати пешгирикунандаи иқтисодӣ роҳандозӣ гардад. Инчунин бояд омилҳои муосир вобаста ба даҳсолаҳои охир нисбатан баланд ва арзон будани нархи бисёр металлу маъдан дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтиқавӣ ба инобат гирифта шавад ва ҷори кардани як қатор дигаргунихои ҷиддиро ба инобат гирад.

Дар баробари ин, чунон, ки таҳлили боби 2-юм нишон дод, ба аксарияти корхонаҳои саноатии саноати маъдани кӯҳии ҷумҳурӣ ҳануз базаи куҳнашудаи моддию техникӣ, мавҷуд набудани таҷҳизоти илмии худ хос аст:

- нарасидани интиқоли барқ;

- набудани сармояи кории корхонаҳои истихроҷи маъдан ва фоизи баланди қарзҳои бонкӣ, ки боиси маблағгузории нокифояи корхонаҳои истихроҷи маъданҳои ватанӣ мегардад (масалан, ҶСК «Ширкати кӯҳии Адрасман»), ки аз сабаби набудани маблағҳои гардишӣ ва ғайрифаъол фаъолият намекунад. маблағгузорӣ, зиёда аз 65 миллион доллари ИМА);

- қафомонии техникӣ ва технологии истеҳсолот, дараҷаи баланди фарсудашавии маънавӣ ва моддии таҷҳизоти саноатии саноати маъдани кӯҳӣ ва объектҳои инфраструктура дар шароити баланд шудани нархи манбаҳои энергия ва дигар воситаҳои моддию техникӣ;

- сатҳи пасти рушд, набудани рақобатпазирӣ ва диверсификатсияи сусти саноати истихроҷ;

- нарасидани мутахассисони баландихтисос, аз қабили менеҷерони зинаи олӣ ва менеҷменти миёна;

- нарасидани мутахассисони баландихтисос (маркшейдер, муҳандиси кӯҳӣ, муҳандиси ғанисозӣ ва технология ва муҳандиси таҷҳизот);

- сатҳи пасти ҳамкорӣ ва ҳамгироии дохилӣ, байнисоҳавӣ, байниминтақавӣ, набудани рушди муносибатҳои кластерӣ.

- барои эхтиёҷоти саноатии корхонаҳои саноатӣ ҷудо кардани китъаи замин, барқарор намудан ва додани иҷозати ҳуқуқи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ.

- нерӯи илмии Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар рушди сусти он то ҳол ба ҳалли мушкилотҳои афзалиятноки рушди саноати маъдани ҷумҳурӣ ба таври бояду шояд тамаркуз карда нашудааст.

Боз як масъалаи муҳим барои ташаккули фазои мусоиди сармоягузории соҳавӣ ин ба кор андохтани объектҳои навӣ маъданҳо мебошад. Дар давоми ду даҳсолаи охир ҳукуматҳои давлатҳои ғарб ба тарҳрезии бастани конҳо таваҷҷуҳи бештар зоҳир мекунанд. Яъне, мувофики коида бояд ҳар як корхонаҳои маъдани кӯҳӣ вазифадор карда шавад, то ки нақшаҳои на фақат ба кор андохтан, инчунин бастани объектхои кӯҳӣ ва иҷрои пурраи чорабинихои дарозмуддати вобаста ба онро тартиб диҳанд, ки маблағҳои калони молиявиро ҷудо намоянд. Вале дар Тоҷикистон нақшаҳо оиди гузариш ба бастани иншооти истихроҷи маъданро ҷой надорад, инчунин танзими ин раванд суст иҷро ва назорат карда мешаванд. Барои пешгирии мушкилотҳои ҷиддии экологӣ ва молиявӣ барои фаъолияти корҳонаҳои истихроҷи маъдан бояд захираҳои моливӣ ташаккул дода шавад бо назардошти татбиқи чораҳои зарурӣ.

Яке аз афзалиятҳои муосири тақвияти фазои сармоягузории соҳа дар ояндаи миёнамуҳлат бояд ташаббус оид мусоидат ба дастрасии молҳои корҳонаҳои соҳавӣ ба бозори ҷаҳонӣ бидуни табъиз мебошад, ки бояд ҳамкории зичро бо Иттиҳоди Аврупо ҷиҳати ҳамоҳангсозии лоиҳаҳо ва барномаҳо дар бахши истихроҷи маъдан бояд роҳандозӣ гардад.

Бо назардошти ин ҳолат бояд дар Стратегия рушди миллӣ то 2030 , ва БМР то давраи солҳои 2021-2025 бояд чорабиниҳои иловаги бахри тақвияти фазои сармоягузории соҳа коркард ва амалӣ шаванд. Дар барнома тадбирҳо оид ба таъғир додани сохтори саноат дар соли 2019 пешбинӣ шудааст. Ҳиссаи саноати истихроҷ 13,7 фоиз пешбинӣ шуда, воқеан 19,6 фоизро ташкил дод (5,9 банди фоизӣ; ҳиссаи саноати истихроҷ аз 13,5 то 19,6 фоиз, афзоиш 6,1 банди фоизӣ), ки бо воситаи ба кор андохтани корхонаҳои нави маъдани кӯҳӣ таъмин карда шуд, ки гувоҳи ташкили фазои мусоиди сармоягузори мебошад.

Лекин , саҳми саноати коркард дар сатҳи 67,7 фоиз пешбинӣ шуда, воқеан 56,6 фоизро ташкил дод, яъне. кафомонӣ 11,1 банди фоизро ташкил дод (бо афзоиши солонаи зиёда аз 12,0 фоиз, ҳиссаи саноати коркард аз 65,6 то 56,6 фоиз ё 9,0 банди фоизӣ кам шуд).

Чунин дигаргуниҳои калон аз он сабаб ба амал омаданд, ки ҳангоми тартиб додани пешгуии тараққиёти соҳаҳои саноати мамлакат ташкили на танҳо концентратҳои металлӣ, балки металлҳои тайёр низ (ба гайр аз зиёд кардани истеҳсоли тилло ва нуқра. зиёд кардани истеҳсоли сурмаи металлӣ, сурб, ташкили истеҳсоли калъагӣ, мис ва дигар металл) пешбини карда шуда буд. Ин боиси 2,9 баробар афзудани истеҳсоли маҳсулоти саноати маъдан, ҳолон, ки умуман саноат 1,7 баробар рушд кард.

Аммо корхонаҳои саноатӣ барои ташкил намудани сиклҳои зерини истеҳсолӣ маблағҳои дохилӣ ва сармоягузории ҳориҷиро наёфтанд. Ҷамъоварӣ ва коркарда баромадан ва бартараф кардани партовҳои истеҳсоли яке аз ҳадафҳо ва вазифаҳои муҳими рушди устувори соҳа мебошад.

Сарфи назар аз он, ки динамикаи тараққиёти истеҳсолоти саноатӣ ба суръати афзоиши маҳсулоти умумии мамлакат ҳиссаи калон гузошт. Дар баробари ин, бо мақсади таъмин намудани суръати пешбинишавандаи рушди ММД дар солҳои 2021-2025 суръати миёнаи солонаи афзоиши истеҳсолоти саноатӣ дар давраи пешбинишаванда бояд ба андозаи бештар аз ҳисоби пеш аз ҳама суръати рушди саноати истеҳсолӣ таъмин карда шавад. ҳиссаи бахши истеҳсолот дар саноат дар давраи пешбинишаванда бояд ба 75-76 фоиз расонида шавад, ки таъмини он душвор аст, зеро дар охири соли 2019 ҳиссаи саноати коркард ҳамагӣ 57,7 фоизро ташкил дод.

Аммо аз руи чунин нишондихандаҳои ба монанди:

- афзоиши шумораи корхонаҳо ва ҳаҷми маблағҳое, ки аз манбаъҳои зерин гирифта мешаванд:

- субсидия додани фоизи банк барои харидани техникаи нав ва ҳаҷми калони ашьёи хом;

-пардохти хароҷоти вобаста ба азхудкунии маҳалли ҷойгиршавии нави корхона дар асоси принсипҳои ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ;

- афзоиши воридот ва ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва таҷҳизоти муосир, ба ҷои афзоиш, нишондиҳандаҳо (аз 523,3 млн. доллари ИМА ба 427,7 млн. доллари ИМА, яъне 95,6 млн. доллари ИМА) коҳиш ёфтанд. ё 10,3 фоиз зиёд шуд.

Дар маҷмӯъ, дар давраи гузашта аз ҷиҳати рушди саноат қариб ҳамаи нишондиҳандаҳои асосии рушди соҳа, ки дар БМР-2020 пешбинӣ шудаанд, ба даст оварда шуданд.

Аммо мавзеъҳои (участка) тараққиёти саноат ҳастанд, ки дар онҳо ба кафомони роҳ дода мешавад, аз ҷумла дар баъзе навъҳои маҳсулот ва структураи саноат. Ба тараққиёти босуръати соҳаҳои саноатӣ маҳсулот тайёркунӣ, дар навбати аввал саноатӣ миёна-технологӣ (металлургияи ранга ва сиёҳ, машинасозӣ, саноати масолеҳи бинокорӣ, саноати химия ва нефту химия ва гайра) диққати ҷиддӣ додан лозим аст.

Илова бар ин, имкониятҳои такмили сиёсати қарзӣ-молиявӣ оид ба таъмини саноати кӯҳӣ бо захираҳои кредитӣ бо шартҳои қобили қабул ба андозаи пурра истифода намешаванд:

- таҳия ва татбиқи механизми қарздиҳии имтиёзнок барои хариди техникаи нав ва маблағҳои калон; партияҳои ашьёи хоми дар мамлакат истеҳсол карданашуда;

- таҳия ва татбиқи принсипи ҷуброни хароҷот барои сохтмони инфрасохтори истеҳсолии корхонаи нав (роҳҳо, хатҳои барқ, обтаъминкунӣ) аз ҳисоби пардохтҳоиояндаи андоз аз рӯи принсипҳои ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ;

Таҳлили тамоми корхои ба накша гирифташуда дар саноати маъдани кухӣ нишон дод, ки онхо пешакӣ 71 фоиз иҷро шудаанд. Низоми сугуртаи амалиёти содироту воридот ба вуҷуд оварда нашудааст, супоришҳои сохтмони объектҳои нав иҷро нашудаанд: ЧДММ «Броатек Тоҷикистон

Майнинг Инвестмент Лимитед», шаҳри Панчакент (калъаю мис); ҶДММ «Динг Шин Хэ», Қайроққум (нуқра ва сурб);

Дар самти навсозии соҳаҳо ва диверсификатсияи он Стратегияи рушди саноат барои давраи то соли 2030 таҳия шудааст, ки дар он бунёди корхонаҳои нав ва азнавсозии техникии мавчудаи соҳа пешбинӣ шудааст; ҷиҳати ҷалби маблағҳои фондҳои рушди инноватсионӣ, сармоягузории маҳаллӣ ва хориҷӣ маҷмӯи тадбирҳо таҳия карда шуданд.

Илова бар ин, доир ба ташаккул ва рушди кластерҳои саноатӣ дар саноати кӯҳӣ, металлургияи ранга ва дигар соҳаҳо (аз ҷумла, ташаккул ва рушди кластери алюминий) маҷмӯи тадбирҳо таҳия гардидаанд.

Мувофиқи БМР 2021-2025 якчанд ҳадафҳои дарозмуҳлати рушди саноати коркарди кӯҳӣ ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои миллӣ (СМР 2030) пешбини шудаанд, инчунин:

Дар байни афзалиятҳо ва самтҳои асосии рушди саноати кӯҳӣ дар давраи миёнамӯҳлат инҳоянд:

- такмили заминаи институтсионалии рушди устувор ва пешгирикунандаи саноати маъдан;

- баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва диверсификатсияи корхонаҳои истихроҷи маъдан;

- афзоиши ҳаҷми истеҳсолот ва таъмини талаботи дохилӣ ба маҳсулоти тайёри саноати кӯҳӣ;

- афзоиши арзиши иловагии махсулоти саноатии саноати кӯҳӣ;

- равандҳои рушди кластерҳо дар саноати кӯҳӣ;

- мусоидат ба рушди содирот ва воридотивазкунанда дар саноати маъдан;

- такмили идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои истихроҷи маъдан;

- ҷорӣ намудани принсипҳои тозагии экологӣ, рақамикунонӣ, сарфаи энергия дар корхонаҳои саноати маъдан.

Таъсиси заминаи институтсионалӣ барои рушди устувор ва пешгирикунандаи саноати кӯҳӣ тавассути:

- такмили тадбирҳои танзими гумрукӣ ва тарифӣ, сиёсати қарзӣ, молиявӣ ва андоз бо мақсади ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоягузории корхонаҳои саноати кӯҳӣ;

- таҳия ва андешидани тадбирҳои маҷмӯӣ оид ба баланд бардоштани самаранокии корҳои илмию тадқиқотӣ, аз ҷумла ташкили паркҳои технологӣ ва бизнес-инкубаторҳо, технополияҳо барои мусоидат ба рушди корхонаҳои истихроҷи маъдан;

- таҳияи лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ оид ба рушди соҳаҳои афзалиятноки саноати маъдан.

Баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва диверсификатсияи саноати корхонаҳои истихроҷи маъдан бо роҳи:

- навсозии корхонаҳо, гузаштан ба технологияҳои каммасраф;

- андешидани тадбирхои зарурӣ оид ба таҷҳизонидани лабораторияҳои экспертизаи маҳсулоти саноатӣ бо таҷҳизоти ҳозиразамон;

- таҳкими ҳамкорӣ ҷиҳати таъсиси корхонаҳои муштарак бо сармоягузории хориҷӣ;

- кам кардани хароҷоти истеҳсолӣ дар саноати маъдан;

- баланд бардоштани сифат ва нуфузи маҳсулоти саноати истихроҷи ватанӣ дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ (ҷори намудани низомҳои байналмилалии стандартҳои сифат дар корхонаҳои саноатӣ; технологияҳои муосир бо манфиатҳои экологӣ;

- бо истифода аз имкониятҳои технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ барои пешбурди маҳсулоти ватании саноати кӯҳӣ дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ; рушд ва тарғиби брендҳои миллии корхонаҳои саноатӣ,

- мусоидат ба иштироки корхонаҳои истихроҷи маъдан дар намоишгоҳҳо ва ярмаркаҳои байналмилалӣ;

- мусоидат ба ташаккули занҷирҳои истеҳсолии рақобатпазир дар саноати кӯҳӣ, ки воридотивазкунанда ва рушди содиротро таъмин менамояд;

- ҳаҷми моликияти давлатӣ ва миқёси дахолати давлат, алалхусус нисбат ба ашьёи хоми «стратегӣ» ҳануз ҳам калон аст;

- консентрация дар саноати маъдани кӯҳӣ меафзояд;

- дастрасӣ ба бозорҳо ва савдо бояд тавассути рафъи монеаҳои тиҷоратӣ беҳтар карда шавад;

- инфрасохторро, пеш аз ҳама, тавассути дастгирии рушди шабакаи роҳи оҳан ва автомобилгард, инчунин коммуникатсия такмил додан лозим аст;

- саноати истихроҷи маъдан аз ҷиҳати мураккабии техникӣ нисбатан ақиб мондааст ва ширкатҳои истихроҷи маъдан то ҳол технология ва усулҳои кӯҳнашудаи истихроҷро истифода мебаранд;

- кишварҳое, ки аз истихроҷи маъдан вобастаанд, одатан системаи сусти институтсионалӣ ва идоракунӣ ва шаффофияти камтар доранд;

- заминаи меъёрии ҳуқуқиро таҳким бахшида, онро ба беҳтарин стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ кардан лозим аст[72].

Афзоиши ҳаҷми истеҳсол ва қонеъ гардонидани талаботи бозори дохилӣ ба маҳсулоти тайёри саноати кӯҳӣ бо роҳи:

- ба истифода додани корхонахое, ки фаъолияти худро боздоранд ва сохтани корхонахои нави саноатӣ;

- ташкили нуқтаҳои махсуси ҷамъоварии металлҳои қиматбаҳо;

дар конҳо бо усулҳои дастӣ истихроҷ карда мешаванд;

Баланд бардоштани арзиши иловагии маҳсулоти саноатӣ бо роҳи ҳавасмандгардонии рушди кластерҳо тавассути:

- таҳия ва татбиқи тадбирҳо оид ба ташаккул ва рушди кластерҳои саноатӣ дар саноати маъдан, металлургияи ранга ва сиёҳ ва дигар соҳаҳои саноат;

- тартиб додани лоиҳаҳои зиёд кардани арзиши иловагии маҳсулоти саноати саноати маъдани кӯҳӣ дар асоси пурратар истифода бурдани захираҳои ашёи хом;

---

[72] Принципы деятельности в горнодобывающей отрасли [Текст] / Европейский Банк Реконструкции и Развития. - 2012. – 158 с.

- рушди иқтидорҳои истеҳсолӣ барои баланд бардоштани сатҳи коркарди ашёи хоми конҳои истихроҷ, пеш аз ҳама металлҳои ранга ва то истихроҷи металли соф (сурб, сурма, рӯҳ, симоб ва ғайра), инчунин металлҳои нодир (рений)), микроэлементҳо ва металлҳои қиматбаҳо.

Татбиқи онҳо барои рушди саноати Тоҷикистон дар давраи то соли 2025 таъмин карда мешавад мувофики ҷадвали 3.1.

Ҷадвали 3.1. - Пешгуии рушди саноати Тоҷикистон дар давраи то соли 2025

	2019	2021	2022	2023	2024	2025
Афзоиши истеҳсолоти саноатӣ,бо %	109,2	110,7	110,8	110,5	111,8	118,2
Афзоиши саноати истихроҷ, бо %	98,2	105	105	105	105	105
Афзоиши саноати коркард,бо %	114	116,6	115,9	113,7	115,5	120,5

Сарчашма: БМР 2021-2025

Барои баланд бардоштани самаранокии соҳаҳои тадқиқоти илмӣ-таҳқиқотӣ ва илмталаб, бунёди паркҳои технологӣ, бизнес-инкубаторҳо ва ғайра маҷмӯи тадбирҳо таҳия карда шуданд (аз ҷумла, бизнес-инкубатори ҷумҳуриявӣ таъсис дода шуд).

Лоиҳаҳои ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ барои рушди соҳаҳои афзалиятноки саноат таҳия ва амалӣ карда мешаванд; лоиҳаҳои зиёд кардани арзиши иловагии маҳсулоти саноат дар асоси пурратар истифода бурдани захираҳои маҳаллӣ тартиб дода шудаанд.

Бо назардошти он, ки саноати истихроҷи маъдан яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодӣ ва рушди иҷтимоии Тоҷикистон мебошад ва дар оянда низ боқи мемонад ва ҳамчун сарчашмаи зиед гардидани некуаҳволии аҳолӣ аз ҳисоби низ рушди соҳаи истихроҷи маъдан аст, фоидаи зиёд доранд бояд чунин омилҳо дар оянда барои тақвияти фазои мусоиди рушди он роҳандозӣ гардад:

- ба даст овардани фоидаи потенсиалии азхудкунии интенсивии ресурсҳо танҳо дар сурати муносибати дарозмуддат ва масъулиятнок ба

тараққиёт ва идоракунии саноати маъдани кӯҳӣ ва даромади аз ин соҳа таъминшуда имконпазир аст;

- таҷриба нишон медиҳад, ки истихроҷи маъдан метавонад низ таъсири манфии иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ дошта бошад, ки боиси афзоиши лапишҳои макро ва молиявии иқтисодӣ, коҳиши ҳавасмандии сармоягузорӣ ва манфи гардидани фазои сармоягузоӣ гардад;

- он низ ба рушди инфрасохтор ва сармояи инсонӣ, фаъолияти мутадили институтҳо ва системаҳои идоракунӣ таъсир мерасонад;

- идоракунии нодурусти экологӣ ва иҷтимоии лоиҳаҳои истихроҷи маъдан метавонад ба ҳолати захираҳо, гуногунии биологӣ ва ҷомеаҳои маҳаллӣ таъсири манфии назаррас расонад. Ҳамзамон, захираҳои табиӣ метавонанд барои кишвар барои беҳтар кардани вазъи иқтисодии худ имкониятҳои васеъ фароҳам оранд ва инчунин ба рушди минтақавӣ мусоидат кунанд;

Дар давоми ду даҳсолаи охир, ҷаҳон бештар дарк кард, ки чӣ гуна истихроҷи маъданро бо таваҷҷӯҳи бештар ба устувории экологӣ идора кардан мумкин аст. Таҷрибаҳои беҳтарини ҳалли масъалаҳои экологӣ ва саломатӣ, бехатарӣ ва иҷтимоӣ ба таври назаррас такмил ёфтаанд ва кор дар ин самт идома дорад. Идоракунии хуб, нигоҳ доштани муносибатҳои устувору созандаи истеҳсолӣ ва идоракунии оқилонаи иқтисодӣ ҳоло аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимест, ки ширкатҳои соҳавӣ ва вазорату идораҳои даҳлдор бояд онҳоро роҳандозӣ намоянд. Аз ҷумла, Ташаббуси шаффофияти саноати истихроҷ (ТШСИ) , ки ба стандарти ҷаҳонии шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан табдил ёфтааст, дар соҳа ҷори карда шавад, ва боиси иловатан тақвияти фазои сармоягузори гардад.

Бонкҳои ватанӣ, инчунин ҷалби захираҳои бонкҳои ҳорича, ба монанди БАТР ва ғайра, бояд дар фаъолияти худ оиди маблағгузории рушди истихроҷи маъдан ҳам аз ҳисоби воситахои карзӣ ва ҳам аз ҳисоби маблағгузориҳои саҳмиявӣ таъмин карда, дар доираи принсипҳои муосири масъулиянокӣ бояд амали гардад. Маблағгузории рушди соҳаи истихроҷи

маъдан бо истифодаи стандартҳои пешрафтаи байналмилалӣ оид ба ҳифзи муҳити зист ва иҷтимоӣ, таҳкими саломатӣ ва беҳатарии меҳнат, самаранок истифодаи энергия, шаффофияти даромадҳо ва рушди муносибатҳои идоракунии корпоративӣ бо ҷонибҳои манфиатдордахл роҳандозӣ шавад (дар зербобҳои минбаъда муфассалтар муҳокима карда мешаванд).

Татбиқи принсипҳои пешрафтаи байналмилалӣ оид ба ҳифзи муҳити зист ва иҷтимоӣ, таҳкими саломатӣ ва бехатарии меҳнат, самаранок истифодаи энергия, шаффофияти даромадҳо ва рушди муносибатҳои идоракунии корпоративӣ барои нигоҳдоштани солимии низоми бонкӣ дар баробари фазои мусоидати сармоягузори баҳри рушди устувори бахши истихроҷи маъдан таъмин менамояд.

Бояд дар назардошт, ки истифодаи принсипҳо маблағгузории на ҳама гуна намудҳои истихроҷи маъданҳо ва канданиҳои фоиданокро дар бар мегирад. Масъалан, истеҳсоли нахи асбести пайвастнашуда аз ҷониби бонкҳои хориҷа маблағгузорӣ карда намешавад, зеро он дар рӯйхати истисноҳо дар Сиёсати экологӣ ва иҷтимоии БАРТ мавҷуд аст. Яъне, дар айни замон дараҷаи риояи стандартҳои экологӣ, саломатӣ, бехатарӣ ва иҷтимоӣ дар Тоҷикистон нисбат ба кишварҳои рушд ефта фарқ карда, дар дараҷаи аст қарор дорад. Инчунин, принсипҳои муосири маблағгухори истихроҷи карбогидридҳо ба монанди нафту газ ва истифодаи ангишти гармиро, ки аз ҷониби Дастури фаъолияти энергетикӣ ЕС дар соли 2006 танзим шудаанд, дар бар намегиранд аз қабили таъсири сӯхтани ангиштсанг ба тағирёбии иқлим.

Дастгирии сармоягузории бонкҳо дар татбиқи лоиҳаҳои инвеститсионӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан, аз ҷумла дар ҷанбаи риояи принсипҳои экологӣ ва ҳуқуқӣ тавассути санҷиши зарурӣ ва дастгирии гузаронидани экспертизаи экологӣ, расонидани ёрии ҳуқуқӣ ба лоиҳаҳои хурд, барои таҳияи нақшаи бизнеси лоиҳа, риоя намудани ҷузъҳои самаранокии энергетикӣ, аз ҷумла аудити энергетикӣ барои лоиҳаи тилло, муҳим буда, натичахои онхо хангоми муайян кардани хачми

маблаггузорихо ва баланд бардоштани чолибиятӣ инвеститсионӣ барои ташакули фазои мусоиди инвеститсионӣ бояд ба назар гирифта шаванд.

Бояд гуфт, ки рушди маблағгузории соҳа бояд чунин масъалаҳоро барраси намояд:

- бонкҳои ватанӣ бояд дар татбиқ ва амалишаваии рушди соҳаи истихроҷи маъдан иштироки фаъол бурда, барои таҳия фишангҳои молиявии муосир татбрҳои заруриро роҳандози кунанд, ки камбудиҳои асосиро дар фарогирии рушди ин соҳа бартараф кунад;

- рушди маблағгузории соҳа иловатан тавассути ташкили фондҳои маблағгузории хусусӣ, лизинг ва ғайра амалӣ карда шаванд;

- барои ҳавасмандгардонии рушди соҳавӣ ва анҷом додани фаъолиятҳои калонтаре, ки аз маблағгузории доираи лоиҳаҳои инфиродӣ берун мебошад, бояд роҳҳои маблағузории он васеъ карда шавад бо назардошти таъмини устувории экологӣ, махсусан бо назардошти зараре, ки дар натиҷаи резиши моддаҳои зараровар ба муҳити зист расонида мешавад;

- инчунин риояи қоидаҳои бехатарии меҳнат дар истихроҷи маъдан хеле муҳим аст.

Истихроҷи маъдан соҳаи сармояталаб буда, ҷалби бонкҳои ватаниро барои қарздиҳӣ ба лоиҳаҳо дар марҳилаҳои гуногуни занҷири арзиши истихроҷи маъдан роҳандози гардад. Инчунин, истихроҷи маъдан маблағгузорӣ ва қарзҳои миёна ва дарозмуддатро тақозо мекунад, ки дар Тоҷикистон он хело маҳдуд мебошад. Инчунин, доираи васеи воситаҳои сармояи саҳҳомӣ ва қарзи худро барои саноати кӯҳӣ барои сармоягузорӣ дар соҳаи истихроҷи маъдан ва инчунин дигар фаъолиятҳо дар доираи занҷири арзиши истихроҷи маъдан истифода бояд шавад.

Мукамалгардонии раванди таҳияи дурнамои рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон чунин тадбирҳоро дар бар гирифта, бо ташабусси дигаргуниҳои сохтории саноати маъданҳои кӯҳӣ бояд ба истифодаи самараноки захираҳои бойи табиӣ ва рушди истеҳсолоти саноатӣ; таъмини алоқамандии зичи илм ва истеҳсолот; истифодаи

технологияҳои нав ва каммасрафии энергикӣ; ташкили истеҳсоли маҳсулоти нав дар асоси коркарди амиқи захираи маъданҳо; афзоиши ҳиссаи арзиши иловагӣ; таъмини истеҳсоли маҳсулотҳои воридотивазкунӣ ва афзоиши содирот асос ёбад. Барои дастрасӣ ба ин ҳадафҳо, бояд истифодаи пурраи захираҳои бойи ашёи хоми маҳаллӣ, рушди устувори мутавозини захираҳои пойгоҳи маъданию ашёи хом барои таъмини талаботи ҷорӣ ва тақозои ояндадори саноати истихроҷ ва металлургия ба ашёи хоми минералӣ таъмин карда шавад.

Рушди минбаъдаи инноватсионии соҳаи истихроҷи маъдан ва саноати металлургӣ аксар вақт аз ҳолат ва дурнамои рушди пойгоҳи маъданию ашёи хом ва дар ин замина, рушди босуръати истеҳсоли маҳсулоти саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлургия вобаста аст.

Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо вазифаҳои зеринро иҷро кардан зарур аст:

- омӯзиши марҳила ба марҳила ва ҳамаҷонибаи сарватҳои зеризаминӣ бо мақсади васеъ намудани пойгоҳи маъданию ашёи хом;

- интихоби конҳо ва таъмини корҳои иктишофӣ дар онҳо, барои кашфи конҳои гилхок, металлҳои қиматбаҳою ранга ва нодир, оҳан ва флюорит, ашёи хом барои саноати химия ва ғ.;

- бо маблағгузории басо маҳдуди буҷетӣ барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ фароҳам овардани шароити мусоиди сармоягузорӣ ва фазои иҷозатномадиҳӣ (литсензия);

- татбиқи чорабиниҳое, ки ба қонеъ кардани талаботи саноат ба захираҳои маъдану ашёи хом ва таъмини афзоиши захираҳои санҷидашудаи канданиҳои фоиданок нигаронида шудаанд;

- таъмин ва ташкили таълим, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси мутахассисони соҳа;

- ба роҳ мондани фонди ягонаи иттилооти геологӣ ва ғ.

Ин раванд тағйироти ҷиддии қонунгузорӣ ва сиёсати танзимро тақозо мекунад, зеро қонунгузории амалкунандаи кишвар дар ин самт ба талаботҳои замони ҳозира пурра ҷавобгӯ нест ва бояд бо дарназардошти

таҷрибаи пешқадам ва ҳимояи манфиатҳои кишвар дар шароити соҳаи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ мукаммал гардонида шавад.

Дар баробари ин, тавассути ширкатҳои ватанию хориҷӣ, барои воридоти таҷҳизот ва технологияи нав ва тадриҷан зиёд намудани истеҳсоли маҳсулоти ниҳоии саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлургӣ беш аз пеш сармоягузориҳоро ҷалб кардан зарур аст.

Дар корхонаҳои истихроҷи маъдан, бо дарназардошти васеъ шудани иқтидорҳои истеҳсолӣ, зиёд кардани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти коркарди маъданҳои кӯҳӣ пешбинӣ шудааст. Афзоиши истеҳсолот асосан аз ҳисоби зиёд ва барқарор намудани иқтидорҳо барои истихроҷ ва коркарди амиқи маъданҳо ва консентратҳо ва ташкили корхонаҳои нав дар асоси ашёи хоми ватанӣ ба даст оварда мешавад. То ба наздикӣ истихроҷи маъдан ва коркарди аввалияи онҳо дар корхонаҳои маъдантозакунӣ амалӣ мешуданд ва маҳсулоти онҳо, ки аз консентратҳо иборат буданд, берун аз ҳудуди ҷумҳурӣ коркард мешуданд. Мувофиқи тадбирҳои ба истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ гузаронидани корхонаҳои саноатӣ, коркарди сурмаи металлӣ, симоб, сурб, руҳ ва мис идома дорад.

Дар нақшаҳо барои оянда барқароркунӣ ва ба истифода додани иқтидорҳои корҳонаҳои саҳовӣ бояд дар асоси стратегияҳои муосири корпоративӣ тарҳрезӣ шавад, ки барои ҷалби сармоягузориҳои ҳориҷӣ ва ватани базаи асосиро ташаккул медиҳад. Онҳо бояд талаботҳои Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамӯҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 ва Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 “Барномаи рушди металлургияи ранга ва сиёҳ дар барои давраи то соли 2025” такя ва амали шуванд. Инчунин бояд Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 марти соли 2018, №159 «Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Барномаи давлатии омӯзиш ва

арзёбии захираҳои металлҳои нодир барои солҳои 2016-2026» низ ба инобат гиранд.

Коркарди стратегияҳои муосири рушди корпоративи корхонаҳои соҳавӣ бояд на фақат масъалаҳои ҷустуҷӯ, иктишоф ва арзёбии захираи металлҳои нодир баррасӣ кунанд, балки кӯшиши пешниҳоди нақшаи марҳила ба марҳилаи амалҳоро дар бар гирад. Ғайр аз ин, бо мақсади иҷрои саривақтӣ, муассир ва босифати вазифаҳои ба миён гузошташуда, манбаъҳои васеъи муосири маблағгузорӣ, масъалаҳои кадрӣ ва муҷаҳҳазгардонии техникии соҳа дар аоси инноватсияҳои муосир баррасӣ карда шуданд. Бояд саноати металлургияи кӯҳӣ ба яке аз соҳаҳои стратегии иқтисоди ҷумҳурӣ табдил гардад, ки нақши он дар ташкили ва рушди корхонаҳои истихроҷи маъдан ва металлургия зоҳир гардад, ки рушди минбаъдаи иқтисодиёти ҷумҳуриро таъмин намуда, иқтидори содиротии кишварро афзун кунад. Ҳадафҳои асосии санадҳои мазкур таъмин намудани фазои мусоиди сармоягузорӣ ҷиҳати рушди устувори металлургияи ранга ва сиёҳ иборат буда, амали шудани чунин чорабиниҳоро дар назар дорад, тавассути:

- ҷалби сармоягузорӣ бо мақсади ташкили соҳаҳои инноватсионии рақобатпазир, васеъ намудани номгӯй ва афзоиши ҳиссаи маҳсулоти коркарди амиқ бо арзиши баланди иловашуда;

- навсозӣ, таҷдид ва барқарорсозии кори корхонаҳои мавҷудаи истихроҷ ва коркард;

- саривақт ва пайдарҳам сохтан ва ба истифода додани объектҳои нави хеле самараноки комплексҳои металлургӣ ва саноати кӯҳӣ;

- коркарди конҳои нав, қонеъ кардани эҳтиёҷоти соҳаҳои истихроҷи иқтисодиёт ба ашёи хоми минералӣ ва таҷдиди канданиҳои фоиданок дар ҳаҷме, ки ҳалли мушкилоти асосии корхонаҳои калонро таъмин мекунанд;

- тайёр намудани мутахассисони маҳаллӣ ва афзоиши шумораи мутахассисони саноати кӯҳӣ ва металлургӣ, инчунин таъмини саноат бо захираҳои кории баландихтисос, аз ҷумла, бо шахсони дорои таҳсилоти миёнаи касбии техникӣ.

Муаллиф ошкор кардааст, ки барномаҳои миллӣ (СМР 2030, БМР 2021-2025) ва соҳавии рушди саноати кӯҳӣ имкон намедиҳад, ки иқтидорҳои мавҷудаи истихроҷ ва коркарди маъданҳои металлҳои ранга ва сиёҳ пурра самаранок истифода шаванд, зеро ба кор андохтани иқтидорҳои иловагии коркарди прогрессивии ашёи хом ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ ба мақсад мувофик аст. Ҳаҷми сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои маъдан ва металлургия дар панҷ соли оянда бояд 3,1 миллиард сомониро ташкил диҳад. Дар доираи татбиқи Барнома дар ин самт ташкили 11353 ҷойҳои корӣ ба нақша гирифта шудааст. Захираҳои молиявии худӣ ва ҷалбшуда (бидуни маблағгузории буҷет) барои татбиқи Барнома дар ҷадвали зерини 3.2. оварда шудааст.

Ҷадвали 3.2. - Ояндабинии ҳаҷми сармоягузориҳо ба лоиҳаҳои металлургияи кӯҳӣ дар солҳои 2020-2025 (ҳазор сомонӣ)

Номгӯйи корхонаҳо	Ҳаҷми сармоягузориҳо
ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой»	472500,0
ҶДММ корхонаи муштараки «Зарафшон»	283500,0
Ҷамъияти саҳомии шакли кушодаи «Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Адрасмон»	283500,0
ҶДММ «Ширкати металлургии Анзоб»	47250,0
Ҷамъияти саҳомии пӯшидаи «Талко Голд»	1786600,0
ҶДММ «Броадтек Тоҷикистон Майнинг Инвестмент лимитед»	31000,0
Дигар сармоягузориҳо	229250,0
Ҳамагӣ	3133600,0

Сарчашма: Нишондиҳандаҳои барномаҳои рушди корҳоназои соҳавӣ ва Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.

Аз таҳлили ҷадвали 3.2. бар меояд, ки ояндабинии ҳаҷми сармоягузориҳо ба лоиҳаҳои металлургияи кӯҳӣ дар солҳои 2020-2025 меафзояд. Инчунин, ошкор шудааст, ки барномаҳои миллӣ (СМР 2030, БМР 2021-2025) ва соҳавии рушди саноати кӯҳӣ имкон намедиҳад, ки иқтидорҳои мавҷудаи истихроҷ ва коркарди маъданҳои металлҳои ранга ва сиёҳ пурра самаранок истифода шаванд, зеро ба кор андохтани иқтидорҳои иловагии коркарди прогрессивии ашёи хом ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ ба мақсад мувофик аст.

Ҳаҷми сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои маъдан ва металлургия дар панҷ соли оянда бояд 3,1 миллиард сомониро ташкил диҳад, ки дар ин самт ташкили 11353 ҷойҳои навӣ корӣ ба нақша гирифта шудааст. (ҷадвали 3.2).

Дар натиҷаи татбиқи СМР – 2030 ва БМР 2021-2025 ба даст овардани натиҷаҳои зерин дар назар дошта шудааст:

- ба иқтидори лоиҳавӣ расонидани 50 ҳазор тонна сурб дар як сол дар корхонаи металлургии ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой»;
- сохтмон ва ба истифода додани хатҳои технологии барои истеҳсоли руҳ ва мис бо иқтидори 50 ҳазор тонна руҳ ва 5000 тонна мис дар як сол дар заводи металлургии ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой»;
- сохта ва ба истифода додани хатҳои технологии истеҳсоли мис бо иқтидори 5000 тонна дар як сол аз ҷониби ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки «Зарафшон»;
- сохтмони марҳилаи дуюми истеҳсоли сурмаи металлӣ бо иқтидори лоиҳавии 2,5 ҳазор тонна аз ҷониби Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди Комбинати металлургии Анзоб;
- навсозии хатти технологии корхонаи истихроҷ ва коркарди ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Броадтек Тоҷикистон Майнинг Инвестмент лимитед» барои истеҳсоли қалъагӣ ва ба кор даровардани он;
- барқарорсозии иқтидорҳои истеҳсолии ҷамъияти саҳҳомии кушодаи «Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Адрасмон»;
- бунёди корхонаи истихроҷи маъдан ва коркарди маъданҳои кони сурма-симоби Кончоч (Скальное) -и ноҳияи Айнӣ;
- сохтани корхонаи истихроҷи маъдан ва коркарди маъданҳои кони волфрами «Майхӯра» -и ноҳияи Варзоб;
- сохтани корхонаи истихроҷи маъдан ва коркард дар заминаи кони маъдани оҳани Чоқадамбулоқи ноҳияи Ашт ва ғ;

- татбиқи коркарди конҳои нав, қонеъ кардани эҳтиёҷоти соҳаҳои истихроҷ ба ашёи хоми минералӣ дар ҳаҷме, ки ҳалли мушкилоти асосии корхонаҳои калонро таъмин мекунанд.

Лекин, ин тадбирҳо бо назардошти талаботҳои муосир ва пайдо гаштани омилҳои ва тазодҳо нав баои расидан ба ҳадафҳои миллии Тоҷикистон ҷавобгӯй намебошанд ва қабули чорабиниҳои иловагиро тақозо менамояд. Тадбиқи ин тадбирҳо ба афзоиши нишондиҳандаҳои истеҳсоли маҳсулоти соҳави дар сатҳи корхонаҳои металлургияи ранга ва сиёҳ ва истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ, барои давраи то соли 2025 имкон медихад (ҷадвалҳои 3.3. ва 3.4.).

Ҷадвали 3.3. - Пешгуии рушди истеҳсоли корхонаҳои металлургияи сиёҳ ва ранга дар Тоҷикистон дар давраи 2021- 2025

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	2021	2022	2023	2024	2025
Истеҳсоли молҳо	млн. сомонӣ	4567,1	4753,5	4950,6	5165,2	5371,5
Фурӯши молҳо	млн. сомонӣ	4564,3	4750,4	4947,2	5161,5	5367,4
Теъдоди кормандон	нафар	11372	11439	11471	11483	11545
Музди миёнаи меҳнат	сомонӣ	1943	1981	2000	2014	2046
Ҳаҷми сармоягузориҳо	млн. сомонӣ	381,9	384	360,8	397,7	399,5
Самаранокии меҳнат (сатри 1: сатри 3)	ҳазор сомонӣ	401,6	415,5	431,5	449,8	465,2

Сарчашма: Ҳисобҳои муаллиф бо истифода аз “Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030” ва маълумотҳои нишондиҳандаҳои дурнамои фаъолияти корхонаҳои амалкунандаи соҳавӣ

Таҳлили ҷадвали 3.3. нишон медиҳад, ки то соли 2025 истеҳсоли молҳо ба андозаи 5371,5 млн. сомони, фурӯши молҳо - 5367,4 млн. сомони, теъдоди кормандон – 11545 нафар, музди миёнаи меҳнат – 2046 сомони, ҳаҷми сармоягузориҳо - 399,5 млн. сомони ва самаранокии меҳнат - 465,2 хазор сомони расонида мешавад.

Барномаи қабулшуда ҳамчун ҳуҷҷати роҳнамо барои рушди устувори саноати маъдан ва металлургия шароити мусоид фароҳам меорад, то ки истиқлолияти иқтисодии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ, аз ҷумла афзоиши пардохти андозҳо ва пардохтҳои гуногуни

ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии Тоҷикистон ба металлҳои ранга ва сиёҳ, қонеъ намудани талаботи бозори металҳои ватанӣ дар соҳаи мошинсозӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ, бунёди инфрасохтори муосир ва паст кардани сатҳи камбизоатии аҳолӣ таъмин карда шавад.

Барномаи мазкур ба ҳуҷҷатҳои асосии стратегии сатҳи миллӣ ва соҳавӣ дохил шуда, он бо назардошти талаботҳои муосир, ки дар асоси хулосаҳои таҳлили Боби 2 бар меояд бояд аз нав коркард шавад. Инчунин, нишондиҳандаҳои асосии стратегии рушди металлургияи сиёҳ ва ранга татбиқи навовариҳо барои ташкили корхонаҳои даврии пурра ва мусоидат дар навсозии технологии корхонаҳои мавҷуда дар асоси технологияҳои инноватсионӣ, фароҳам овардани шароити ҷолиб барои сармоягузории мустақим, таъмини истифодаи комплексии захираҳо, афзоиши потенсиали содиротии кишвар, соддагардонии расмиёти иҷзоатномадиҳӣ барои коркарди конҳои нав ва таъминот бо кадрҳои баландихтисоси соҳавӣ бояд тақвият дода шавад.

Ҷадвали 3.4. - Пешгуии рушди истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ дар корҳонаҳои маъданҳои кӯҳӣ то соли 2025

Номгӯи корхонаҳо	Номгӯи маҳсулотҳо	2021	2022	2023	2024	2025
ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой»	консентрати сурб консентрати руҳ консентрати мис гудохтаҳои металлӣ	86700 174900 9540 38465	86920 178200 9720 42312	87100 181500 9900 46543	87500 184800 10080 50000	87500 184800 10080 50000
ҶДММ КМ ТА «Комбинати кӯҳӣ-маъданозакунии Анзоб»	консентрати сурма	60161	60462	60764	60068	61373
ҶДММ «Ширкати металлургии анзоб»	сурмаи металлӣ	2775	2806	2816	2837	2865
ҶСШК “Комбинати кӯҳии маъданто закунии Адрасмон»	консентрат сурб ва нуқра	5400	6300	7200	8100	9000

Идомаи ҷадвали 3.4.

Номгӯи корхонаҳо	Номгӯи маҳсулотҳо	2021	2022	2023	2024	2025
ҶДММ «Комбинати металлургии Тоҷик»	Арматураи сохтмонӣ Секунҷаи металлӣ Симҳои металлӣ	43,0 15,0 12.0	44,0 15,0 12,0	45,0 16,0 14,0	45,0 16,0 14,0	45,0 16,0 14,0

Сарчашма: Ҳисобҳои муаллиф бо истифода аз "Стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030" ва маълумотҳои нишондиҳандаҳои дурнамои фаъолияти корхонаҳои амалкунандаи соҳавӣ

Таҳлили ҷадвали 3.4. нишон медиҳад, ки то соли 2025 истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ дар ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатии Тоҷикистону Хитой» -332380 млн. сомонӣ, ҶДММ КМ ТА «Комбинати кӯҳӣ-маъданозакунии Анзоб» - 61373 млн. сомонӣ, ҶДММ «Ширкати металлургии Анзоб» -2865 млн. сомонӣ, ҶСШК "Комбинати кӯҳии маъдантозакунии Адрасмон» - 9000 млн. сомонӣ, ҶДММ«Комбинати металлургии Тоҷик» - 75 млн. сомонӣ расонида мешавад.

Барои рушди минбаъдаи истихроҷи тилло дар Тоҷикистон, истифодаи гурӯҳи конҳои пошхӯрдаи тилло дар мавзеъҳои Хунукоб, Сариғор, Кофирбача, Панҷакент, Мастчоҳ, Яғноб, Возгина, Обиравнов, Дулоби Сангов бо истифодаи усулҳои муосири тақвияти фазои сармоягузори барои ҷалби сармояи дохилӣ ва захираҳои меҳнатии ватанӣ бояд пурра истфода гардад. Дар ин раванд беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ барои истеҳсоли металлҳои қиматбаҳо, ранга ва сиёҳ ва нодир иҷрои вазифаҳои иловагии зеринро талаб менамояд:

- содда кардани тартиби додани иҷозатномаҳо барои конҳои хурд мутобиқи таснифи захираҳои пешбинишудаи конҳо ва канданиҳои фоиданок;

- фароҳам овардани шароити мусоиди қарздиҳӣ барои истеҳсолкунандагон;

- аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ таъсис додани артелҳои заршӯӣ барои истихроҷи металлҳо ва сангҳои қиматбаҳо;

- ташкил ва афзоиши шумораи нуқтаҳои хариди металлҳои қиматбаҳо;

- ташкили назорати давлатӣ аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори соҳаи саноат оид ба риояи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба тартиби истихроҷ ва ба нуқтаҳои харид расонидани металлҳои қиматбаҳо;

- тақсимоти ҳарсолаи металлҳои қиматбаҳо ба корхонаҳои заргарӣ дар доираи талаботи истеҳсолӣ;

- муайян кардани ҳиссаи содироти металлҳои қиматбаҳо барои корхонаҳо бо мақсади воридоти асъори хориҷӣ;

- ба роҳ мондани истихроҷи металлҳои қиматбаҳо бо усули заршӯӣ ва ихтиёрӣ оварда ба нуқтаҳои қабул супоридани онҳо.

Инчунин баҳри истифодаи самараноки гурӯҳи конҳои пошхӯрдаи тилло бояд татбиқи ҳавасмандиҳои андозию буҷетӣ аҳамияти хоса доранд. Воситаҳои муҳимтарини танзими давлатӣ ба афзоиши ҳиссаи маҳсулоти тайёр дар ҳаҷми умумии маҳсулоти умумии саноатӣ равона карда мешаванд. Пурзӯр намудани амалҳо оид ба воридотивазкунӣ дар корхонаҳои саноатӣ қисми асосӣ ва ҷудонашавандаи тадбирҳои баланд бардоштани иқтидори содиротии кишвар мебошад.

Тавре ки аз маълумоти дар боло овардашуда дида мешавад, ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди корхонаи муштараки Тоҷикистону Амрикои «Анзоб» пшбини манамояд, ки дар муҳлати миена истеҳсоли консентрати сурмаро то соли 2025 ба 61373 тонна расонад. ҶДММ КМ ТА «Анзоб» барои дастраси ба ин нишндиҳандаҳо бояд он имкониятҳоро, ки бо дарназардошти тақвияти фазои сармоягузории мусоид аз тарафи муаллифи рисола пешниҳод шудааст, яъне истифодаи хам омилҳои беруна, ва ҳаи доҳилиро амали роҳандозӣ намояд, ва иқтидори истеҳсолӣ ва сраомягузории корпоративиро афзоиш дода, саҳми хуро дар рушди соҳа, саноати ватанӣ ва иқтисодиети миллӣ афзун намояд.

Зербоброро ҷамбаст намуда ба хулосаҳои зерин омадан мумкин, ки:

- саноати истихроҷи маъдан яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодӣ ва рушди иҷтимоии Тоҷикистон мебошад, ки аҳолии он аз истихроҷи маъдан фоидаи зиёд доранд ва дар оянда низ боқи мемонад;

- ба даст овардани фоидаи потенсиалии азхудкунии интенсивии ресурсхо танхо дар сурати муносибати дарозмуддат ва масъулиятнок ба тараккиёт ва идоракунии саноати маъдани кӯҳӣ ва даромади аз ин соҳа таъминшуда имконпазир аст;

- таҷриба нишон медиҳад, ки истихроҷи маъдан метавонад низ таъсири манфии иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ дошта бошад, ки боиси афзоиши лапишҳои макро ва молиявии иқтисодӣ, коҳиши ҳавасмандии сармоягузорӣ ва манфи гардидани фазои сармоягузоӣ гардад;

- он низ ба рушди инфрасохтор ва сармояи инсонӣ, фаъолияти мутадили институтҳо ва системаҳои идоракунӣ таъсир мерасонад;

- идоракунии нодурусти экологӣ ва иҷтимоии лоиҳаҳои истихроҷи маъдан метавонад ба ҳолати захираҳо, гуногунии биологӣ ва ҷомеаҳои маҳаллӣ таъсири манфии назаррас расонад. Ҳамзамон, захираҳои табиӣ метавонанд барои кишвар барои беҳтар кардани вазъи иқтисодии худ имкониятҳои васеъ фароҳам оранд ва инчунин ба рушди минтақавӣ мусоидат кунанд;

- рушди устувори саноати истихроҷи маъдан бо таваҷҷӯҳи бештар ба таъмини талаботҳои экологӣ ва саломатӣ, бехатарӣ ва иҷтимоӣ ба таври назаррас бояд такмил ебад, инчунин дар раванди таъмини Ташаббуси шаффофияти саноати истихроҷ (ТШСИ) ба стандарти ҷаҳонии шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ.

3.2. Самтҳои афзалиятноки тақвияти фазои сармоягузорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои захираҳои маҳдуди замин ва қаторкӯҳҳои сершумор мебошад, соҳаи умедбахши рушди неруҳои истеҳсолкунанда саноати маъдан ва саноати коркарди ба ҳисоб меравад.

Тақвияти фаъолияти сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон ва афзоиши сармоягузорӣ ба иқтисоди ҷумҳуриро на танҳо ба афзоиши эътимод ба заминаи меъёрӣ, балки ба таъмини суботи макроиқтисодӣ ва молиявӣ марбут медонем.

Бояд гуфт, ки суботи макро ва молиявии иқтисодӣ дар рушди иқтисоди миллӣ ва соҳаи каркард ва фуруши маъданҳои кӯҳӣ дар муҳлати миёна ва дарозмуддат таъмин карда нашудааст, ки боиси ҷой доштани хавфҳои зиёд ва коҳиши фазои сармоягузорӣ мегардад. Дар ин ҷода гузариш дар танзими иқтисодиёти миллӣ дар дарвари миёна ва дарозмуддат ба татбиқи сиёсати макропруденсиалӣ ва режими пулӣ-қарзии ҳадафгирии таваррум боиси таъмини суботи молиявӣ ва макроиқтисодии даромзуддат шуда, барои таъмини фазои мусоиди сармоягузорӣ заминаи устувор мегузорад.

Такмили фазои сармоягузорӣ ба ҷоннок намудани ҷараёни сармоягузорӣ, ба кор андохтани иқтидорҳои нави истеҳсолӣ, модернизатсияи воситаҳои асосии корхонаҳои соҳавӣ ва афзун намудани сармояи гардони онҳо, рушди сармояи инсонӣ замина гузошта, сатҳи андуҳи сармоягузорӣ то дараҷаи 40% ба роҳ монда, истифодаи захираҳои молиявӣ, чи аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилӣ ва чи берунаи корхонаҳои соҳавӣро таъмин менамояд. Ҳоло бошад, дар бештари корхонаҳои соҳавӣ ҳолате, ҷой дорад, ки дар он коҳиш ёфтани ҳаҷми сармоягузории истеҳсолӣ ба андозаи камтар аз 15-20%, ки такрористеҳсоли васеъро таъмин намекунад дошат, онро ҳамчун буҳрони сармоягузорӣ арзёби кардан мумкин аст. Бояд ин ҳолат бартараф карда шуда, дар ин ҷода фазои сармоягузории мусоид таъмин кардан, вазифаи аввалин дараҷаи давлат ҳисобида мешавад.

Масъалаи ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ барои ояндаи рушди устувори иқтисодиети миллии Тоҷикистон ва ҷоннок намудани фаъолияти сармоягузории корхонахои саҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ бо назардошти зараровар фаъолият намудани онҳо ва дар сатҳи паст қарор дошатни сарчашмаҳои дохилии молиявӣ, дар ҳолате, ки низоми молиявии

кишвар дар ҳолати ба талаботи муосир ҷавобгуй набудан, бояд роҳандозӣ гардад.

Албатта ногуфта намонад, ки барои омӯзиш ва корҳои иктишофу азхудкунии канданиҳои фоиданоки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд буда, ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ дар ҳолати муосир ҳамчун роҳи ҳалли масъалаҳои ҳалталаби ин соҳаи барои рушди ҷории иқтисодиѐт муҳим ба ҳисоб меравад, лекин рушди он дар давраи миена ва дарозмуддат бояд ҳам аз ҳисоби буҷети давлатӣ ва ҳам рушди низоми милиявӣ роҳандози шуда, устувории молиявии раванди сармоягузории соҳавиро таъмин намояд.

Ҳоло бошад аҳамияти ҷалби сармояи хориҷӣ, алалхусус сармоягузории мустақим дар рушди саноати кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондиҳандаҳои назаррас дорад. Он дар ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ, истихроҷ ва коркарди маҳсулоти тайѐри ба рақобат тобовар, вориди маблағҳои иловагӣ ба буҷети маҳаллӣ, ташкил намудани инфрасохтори истеҳсолию маишӣ ва ғайра ҳиссаи назарас дорад. Лекин ҷалби сармояи хориҷӣ дар соҳаи саноати коркарди канданиҳои фоиданок (маъдан) бояд бисѐр эҳтиѐткорона ва дурандешона амал намуд. Ба ин якчанд омилҳои таъсиррасонанда алоқамандан ва қарори нодуруст метавонад дар оянда натанҳо ба таназзули иктисодӣ, балки ба ҳодисаҳои манфии экологӣ низ оварда расонанд.

Сарфи назар аз таҳкими назарраси заминаи қонунгузорӣ оид ба тақвияти фазои сармоягузории соҳавӣ ва рушди бахши хусусӣ дар он, барои ҷоннок намудани фаъолияти сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон иловатан бояд фаоъляити институтҳои бозорӣ молиявӣ, аз ҷумла бонкҳои ватанӣ, биржаҳои фондӣ, ширкатҳои суғурта, ки ҳанӯз ҳам ба талаботҳои муосир пурра ҷавобгуй намебошанд, тақвият дода шуда , бояд ислоҳоти низоми молияви таъмин карда шавад.

Бояд гуфт, ки буҳрони бонкӣ дар солҳои 2015-2018 ба иқтисоди миллӣ ва соҳаи коркард ва фуруши маданҳои кӯҳӣ таъсири манфи расонид, ки дар паст гаштани хиссаи қарзҳои бонкӣ дар ММД ва дар соҳа гардид. Ҳоло

метавон аръеби кард, ки соҳаи бонкии ҷумҳурӣ ҳамчун сарчашмаи захираҳои молиявӣ кофӣ барои татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи таҳлилшаванда кофи нест. Монеаи асосии ҷалби маҳдуди сармояи бонкӣ ба сармоягузориҳои воқеии соҳавӣ ин ҷой доштани хавфҳои баланди молиявӣ, инчунин пардохтпазирии қарзҳо ва корҳонаҳои соҳавӣ мебошад.

Ин хавфҳо ба нигоҳ доштани суботи макроиқтисодӣ ва микроиқтисодии дар муҳлатҳои миена ва дарозмуддат ҳалал расонида, дараҷаи нокофии таъмини кафолати ба анҷомрасии самараноки аксари лоиҳаҳои сармоягузориро дар соҳа бар мегиранд. Аз ин рӯ, ҷалби сармояи бонкӣ барои маблағгузории лоиҳаҳои сармоягузорӣ низ бо иштироки бонкҳо ва ҷалби ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ, инчунин ҷалби машваратчиени ботаҷрибаи ҳориҷа бояд роҳадозӣ шавад.

Ҳангоми ташхис ҷустуҷӯ ва ташаккули алтернативаҳои сармоягузорӣ гузаронида шуда, имкониятҳои рушди он арёзбӣ карда шуда, афзалиятҳои мувофиқ ва чорабиниҳои иловаги муайян ва пешниҳод гардидаанд. Инчунин, барои кам кардани хавфҳои молиявӣ, таҳлил ва арзёбии лоиҳаҳои инвеститсионӣ бо истифодаи имкониятшо ва усулҳои коршиносӣ ва расмию мантиқӣ, сифатӣ ва миқдорӣ бояд васеъ истифода шаванд.

Инчунин, ду бонки муҳимми низомсоз, ки дорои сохторҳои худ дар минтақаҳои кӯҳӣ доштанд, муфлис гардида, барои кам шудани қарздиҳии бонкиҳо ба корҳонаҳои соҳавӣ шуд, ки ба рушди соҳибкорӣ дар ин ҷода таъсири манфӣ гузошт. Ҳоло низоми молиявии кишвар дорои тавофутҳои манфи мебошад, аз ҷумла:

- номукаммалии низоми молиявӣ, ҷой доштани тавофутҳо дар рушди низоми бонкӣ ва низоми ғайри бонкии молиявӣ, инчунин суст тарраққи ёфтани нисбат ба низоми бонкӣ элементҳои биржаҳои фондӣ ва ширкатҳои суғурта, ҳамчун инфрасохтори ҷиҳати дастгирии сармоягузорӣ бо роҳи афзун наумдани молиякунонии раванди сармоягузорӣ ва кам кардани хавфҳои он бо воситаи истифодаи фишангҳои хуҷкунӣ ва суғуртаи хавфҳои молиявӣ;

- сатҳи нокифояи татбиқи технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти соҳаи каркард ва фуруши маданҳои кӯҳӣ;
- инкишоф наёфтани мониторинги маҷмӯии сифати хизматрасониҳои давлатӣ барои сармоягузорони соҳаи каркард ва фуруши маданҳои кӯҳӣ;
- сатҳи пасти иҷрои қарордод, маъмурияти мураккаби андозӣ ва сарбории баланди андозҳои субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаи каркард ва фуруши маданҳои кӯҳӣ;
- мураккабии баррасии масъалаҳои муфлисӣ ва норасоии механизми барқарорсозии корхонаҳои пардохтнопазир дар соҳаи каркард ва фуруши маданҳои кӯҳӣ, ки дастрасии заҳираҳои молиявиро ба соҳа маҳдуд мекнад.

Дар ин ҷода барои таъмини дастрасӣ ба карзҳои бонкӣ бояд истифодаи самараноки бюрои қарзӣ, кори феҳристи электронии гарав, ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар асоси талаботҳои Базели 2 ва 3, содда кардани дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ дар бахши бонкӣ роҳандозӣ гардад.

Дар доираи татбиқи Нақшаи чорабиниҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, инчунин дар соҳаи коркарди маъданҳои кӯҳӣ ва кам кардани хавфҳои ҷалби сармоягузориҳо пешбини шудааст, ки соҳаи суғурта низ тарраққи ефта, саҳми он дар афзун гардад. Дар асоси таҳлили мушкилоти асосии соҳа ва омӯхтани таҷрибаи байналмилалӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти суғурта» таҳрир ва аз нав 23.07.2016 таҳти №1349 қабул карда шудааст, ки дар он ба ширкатҳои суғуртаи давлати ва хусусӣ ҷиҳати таҳкими фаъолият бо корхонаҳои соҳавӣ дар ҷодаикам кардани хавфҳо мусоидат намоянд.

Инчунин барои афзун намудани ҷалби сароягузориҳои ватанӣ ва ҳориҷа , дар доираи ислоҳоти бозори молиявӣ ва рушди бозори коғазҳои қиматноки дуюмдараҷаи корпоративӣ дар кишвар ҷоннок кардани

фаъолияти биржаи ватании «Биржаи Осиёи Марказӣ» бояд роҳандозӣ гардад. Ҳолон, ки моҳи декабри соли 2017 бори аввал савдои биржавии электронии уҳдадориҳои қарзии ҶСК « Бонки Эсхата » дар ҳаҷми 20 миллион сомонӣ гузаронида шуда бошад, ҳам имконияти он барои рушди соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ самаранок истифода намешавад.

Рушди муколамаи давлат ва бахши хусусӣ дар минтақаҳо тавассути таъсис ва фаъолияти шӯроҳои минтақавӣ оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ дар ВМКБ, вилоятҳои Хатлон ва Суғд, шаҳрҳои Кӯлоб, Истаравшан, Исфара, Панҷакент, Фархор водии Рашт ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ қобили таваҷҷуҳ мебошад, бо анзардошти ҳанӯз ҳам ҷой надоштани ҳамоҳангии пурра байни сохторҳои андоз ва соҳибкорони соҳаи коркард ва фуруши маданҳои куҳӣ, мушкил будани низоми додани иҷозатномаҳо ва литсензияҳо, хизматрасонии давлатӣ пайвастшавӣ ба неруи барқ ва дигар шабакаҳои муҳандисӣ, ҳалли баҳсҳои тиҷоратӣ, расмиёти содироту воридот ва транзит, иҷрои қарордодҳо ва амсоли он ҳанӯз ҳам бояд корҳои бисёре анҷом дода шаванд.

Сарфи назар аз он, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ дар саноати маъданҳои кӯҳӣ дар даҳсолаи сеюм рушд карда истодааст, ин соҳа ва дар маҷмӯъ иқтисоди миллӣ, дар давраи гузариш ба бозор мебошанд ва иқтидори истихроҷи саноати маъданҳои кӯҳӣ ба дараҷаи дилхоҳ нарасидааст. Дар ин давра, кишвар асосҳои институтсионалии соҳибкориро дар соҳаи саноати кӯҳӣ гузошт, алахусус заминаи қонунгузории рушди он қабул карда шуд. Дар айни замон, рушди минбаъдаи фаъоли ин самти муҳими соҳаи иқтисодии кишвар зарур мебошад. Дар баробари ин, монеаи ҷиддии афзоиши арзиши иловашуда норасоии ширкатҳои фаъоли тиҷорати хусусии хурду миёна мебошад. Барои мисол, тиҷорати хурд ва соҳибкории хусусӣ бо андозаи хурди корхонаҳо фарқ мекунанд ва ин имкон намедиҳад, ки самараи миқёси истеҳсолот истифода бурда шавад. Шумораи соҳибкорони инфироди, ки дар соҳаи коркард ва фуруши маданҳои куҳӣ дар аввали соли 2020 ба 13 ҳазор нафар расид. Дар баробари ин, фарқиятҳои назарраси минтақавӣ дар

ин намудни тиҷорати хурд дар соҳаи каркард ва фуруши маданҳои кӯҳӣ боқӣ мондаанд. Дар ҳоли ҳозир бахши хусусӣ дар соҳаи каркард ва фуруши маданҳои кӯҳӣ бо чанде мушкилоти асосӣ рӯ ба рӯ шудааст:

- самаранокии нисбатан пасти аксарияти корхонаҳои хурд ва соҳибкорони инфиродӣ, ки ҳосилнокии пасти меҳнат ва даромаднокии онро тавсиф мекунанд;
- ҳиссаи корхонаҳои хурд ва соҳибкорони инфиродӣ дар ҳаҷми умумии содирот ночиз аст, ки оқибати нокифоя таҳия шудани иқтидори сармоягузории онҳо мебошад;
- тибқи рутбабандии Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ, ки пешбурди тиҷоратро месанҷад (Doing Business), гаронии андоз баланд боқӣ монда, тақрибан 67 фоизи фоидаи соҳибкоронро ташкил медиҳад;
- рушди нокифояи инфрасохтор барои дастгирии рушди соҳибкорӣ;
- тартиби ҳанӯз мураккаби маъмурикунонии андоз ва хароҷоти зиёди тиҷорат;
- расмиёти нолозими маъмурӣ, ки ба ҷалби сармояи иловагии дохилӣ ва хориҷӣ ба соҳа халал мерасонанд;
- сатҳи пасти технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар фаъолияти мақомоти давлатии хизматрасонӣ ба сармоягузорон;
- набудани назорати ҳамаҷонибаи сифати хизматрасониҳои давлатӣ ба соҳибкорон ва сармоягузорон;
- сатҳи нокифояи иҷрои уҳдадориҳо аз рӯи созишномаҳои тиҷоратӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои сармоягузорон;
- механизмҳои маҳдуди самараноки рушди соҳибкории занон;
- механизми нопурраи ҳалли масъалаҳои муфлисӣ ва набудани механизмҳои азнавташкилдиҳии корхонаҳои муфлис;
- суст бадани дастрасӣ ба бозорҳои дохилӣ ва беруна;
- самаранокии пасти фаъолияти корхонаҳои хурд ва соҳибкорони инфиродӣ дар соҳа ва ғайра.

Дар ин замина ҳадафҳо ва афзалиятҳои асосии рушди соҳавӣ бояд иловатан бо назардошти талаботҳои муосир тақвият дода шавад. Ҳадафи дарозмуддати тақвияти фазои сармоягузорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ, ҷолибияти сармоягузории соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ бояд тавассути амалӣ намудани як қатор тадбирҳои ловаги ҷиҳати ноил шудан ба амалишавии онҳо ва баланд бардоштани мавқеи кишвар то ба ҷои 50-ум дар рутбабандии Doing Business Бонки Ҷаҳонӣ , ки татбиқи чунин чорабиниҳои иловагиро талаб мекунад:

- дар давари миёнамуҳлат:

- зиёд кардани иқтидори сармоягузорӣ ва коҳиш додани хавфҳои сармоягузорӣ тавассути ҳечкунӣ ва суғуртаи онҳо ва кам кардани хароҷотиҳои молиявӣ;

- афзоиши ҳаҷми сармоягузорӣ ба бахши воқеӣ ва инфрасохтор ба андозаи 25%;

- такмили заминаи институтсионалии рушди муҳити соҳибкорӣ тавассути афзоиши кафолатҳо, имтиёзҳо ва тадбирҳои дастгирии давлатӣ, инчунин кам кардани шумораи санҷишҳои субъектҳои соҳибкорӣ;

- баланд бардоштани фарҳанг ва саводнокии соҳибкорӣ дар сатҳи миллӣ, аз ҷумла дар байни занон, тавассути зиёд кардани шумораи бизнес-инкубаторҳо, паркҳои технологӣ, форумҳо ва тренингҳо;

- баланд бардоштани дониш ва малакаи кормандони корхонаҳои хурд ва соҳибкорони инфироди дар соҳаи коркард ва амалисозии лоиҳаҳои тиҷоратӣ, самтгирӣ дар ҷараёни иттилоотӣ ба вазъи бозорҳои молӣ ва интихоби маҳсулоти молиявӣ;

- раванди аз буҷаи давлатӣ зиед намудани ҳароҷотҳо ба рушди сармоягузорӣ дар базаи тхнологияҳои нноватсионии муосир бо воситаҳои субсидияҳо ва дигар фишангҳои молиявии муосир дастгири карда шавад.

- дар давари дарозмуддат:

- тадбирҳои иловагии сиёсатгузорӣ, ки ба беҳтар намудани фазои на фақат умумии сармоягузорӣ дар Тоҷикистон, балки, низ соҳавӣ нигаронида шуда, қабул ва амали карда шаванд;

- аз ҷумла, ин соддагардонии минбаъдаи андозбандӣ ва маъмурикунонии андоз, санҷишҳо, системаҳои иҷозатдиҳӣ ва иҷозатномадиҳӣ, дастрасӣ ба қарзҳо, ба замин, тартиби танзими тиҷорати дохилӣ ва хориҷӣ, иҷрои қарордодҳо, ҳалли муфлисӣ ва рушди инфрасохтори дастгирии соҳибкориро дар саноати коркарди маданҳои куҳиро бар мегирад;

- боз ҳам такмил додани заминаи институтсионалӣ, ҳамоҳангии зичи давлат ва бахши хусусӣ, инчунин фаъолият бо ҳамаи намудҳои муассисаҳои соҳибкорӣ, корхонаҳои хурд ва соҳибкорони инфиродӣ, дар асоси такмил додани системаи расонидани хизматҳои давлатӣ, ҷорӣ намудани хизматрасониҳои электронии давлатӣ ба бахши хусусӣ барои кумаки ҳамаҷониба ба рушди сармоягузорӣ мебошад;

- сафарбаркунӣ ва истифодаи самаранокӣ захираҳои инсонӣ ва ҷалби фаъоли занон ва ҷавонон ба соҳибкорӣ дар ин соҳа ва ғайра.

Яъне, дар доираи давраиояндаи миёнамуҳлати рушд тақвияти таваҷҷуҳ ба татбиқи сиёсати ҳамаҷонибаи давлатӣ ҷиҳати ҷалби сармоягузорӣ ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ, муайян кардани функсияҳои бахши давлатӣ дар асоси консепсияи равиши систематикӣ, равона кардани он ба навсозии системаи хизматрасониҳои давлатӣ барои тиҷорат, фароҳам овардани шароити мусоид ва осон кардани дастрасии корхонаҳои хурду миёна ба захираҳои зарурӣ муҳим мебошад. Хизматрасониҳои давлатӣ дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ бояд ба самти пешниҳоди хизматҳои молиявӣ, инфрасохторӣ ва иттилоотӣ-машваратӣ равона карда шаванд. Дар баробари ин, таҳияи стандартҳои миллии хизматрасонии давлатӣ ба соҳибкорон дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ, ташкили системаҳои арзёбӣ ва мониторинг, механизмҳои назорати сифати хизматрасониҳои давлатӣ ва ҷудо кардани сохторҳои алоҳида барои баҳодиҳии сифати хизматҳои расонидашуда мувофиқи мақсад аст.

Таъмини шароити мусоиди рақобат дар соҳаи коркарди маданҳои куҳӣ барои рушди соҳибкории инноватсионӣ, ки имкониятҳои васеъ барои

сармоягузории асосӣ фароҳам меорад ва ба афзоиши сармоякунонии корхонаҳо ва рушди сармояи инсонӣ ва захираҳои инсонӣ мусоидат мекунад, мувофиқи мақсад мебошад. Дар баробари ин, афзоиши назарраси аҳолӣ ва баланд бардоштани саводнокии молиявӣ ва техникии онҳо омили мусоиди коҳиши хароҷоти меҳнат ва воруди сармоягузорӣ ба иқтисодиёт ва дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ дониста мешавад.

Дар дурнамои пешрафти иқтисодӣ дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ бояд дар якҷоягӣ бо ҳалли инфрасохтор ва пешрафт дар самти афзоиши ҳавасмандгардонии муттаҳиднамоии корхонаҳо бо мақсади мустаҳкам намудани мавқеи ва ҳамкории босамари корхонаҳои бузург, миёна ва хурд дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ; татбиқи сиёсати ҳавасмандгардонии рушди соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ бо истифодаи фишангҳои молиявӣ таъмин гардад. Барои ҳавасманд кардани раванди муттаҳидсозии корхонаҳо бо воситаи ташкили кластерҳои соҳавӣ бо корҳонаҳои коркарди маъданҳои кӯҳӣ ва корхонаҳои бо онҳо алоқаман дар давраи миёнамуҳлати навбатӣ (2025-2030), ки бартараф намудани монеаҳои низомиро дар муҳити тиҷоратӣ, аз ҷумла коррупсия ва бахши хеле густурдаи иқтисоди ғайрирасмӣ, таҳкими муколамаи давлат ва бахши хусусӣ дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва соҳавӣ, гузариш дар фаъолият ба стандартҳои байналмилалӣ бо назардошти ислоҳоти низоми молиявиро дар раванди тақвият намудани фазои сармоягузорӣ ва соҳибкориро талаб мекунад.

Ҳолон, ки дар давоми татбиқи Стратегияи рушди миллӣ барои давраи 2030, Барномахои рушди миенамуҳлат барои солҳои 2016-2020 ва дар ҷараени татбиқи Барномаи миёнамуҳлати рушди солҳои 2021-2025 ҳукумати кишвар як қатор ислоҳотро оид ба таҳкими муколамаи давлат ва бахши хусусӣ дар сатҳи миллӣ ва минтақавӣ, сохавӣ, тақвият намудани фазои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ бо роҳи гузариш дар фаъолият ба стандартҳои байналмилалӣ бо назардошти ҳамроҳшавии Тоҷикистон ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо, Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид

оид ба эътирофи судҳои ҳакамии хориҷӣ, Конвенсияи Гаага дар бораи қонунигардонии ҳуҷҷатҳои расмии хориҷӣ, хусусигардонии амволи давлатӣ, дастрасӣ ба фишангҳои молиявӣ, инфрасохтори рушди соҳибкорӣ, татбиқи стандартҳои байналмилалии сифат ва амнияти маҳсулот ва замонависозии хадамоти давлатӣ барои соҳибкорон ва сармоягузорон роҳандозӣ кардааст, ки фазои сармоягузориро тақвият мебахшад, ин татбирҳои амалигашта ба талаботҳои муосири ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ ба пурраги ҷавобгӯй намебошад.

Дар ин раванд, бо мақсади рафъи монеаҳои маъмурӣ ва омили инсонӣ, кам кардани хароҷоти пешбурди тиҷорат, инчунин дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ, самаранок фаъолият бардани низоми «Равзанаи ягона» барои бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ, гирифтани иҷозатномаҳои сохтмон, бақайдгирии амволи ғайриманқул, амалиёти содиротӣ-воридотӣ ва транзитӣ, инчунин кумак ба сармоягузорон тавассути портали интернетӣ, андозбандии 36 намуди хидматрасонии электронӣ барои сармоягузорони ватани ва ҳориҷӣ, ҳамчун андозсупорандагон ҷорӣ карда шуд. Дар ин давра шумораи иҷозатномаҳо ба 56 адад кам карда шуда, шумораи мақомоти санҷишӣ - аз 31 то 25 ихтисор гардид, 30% иҷозатномаҳо дар шакли электронӣ дода шуда, ба ҳама намудҳои санҷишҳои субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаи истеҳсолот то 1 январи соли 2021 мораторий эълон карда шуд.

Ҷиҳати рушди инфрасохтор барои дастгирии фаъолияти сармоягузорӣ ва таъмини дастрасии васеи соҳибкорон дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ ва воситаҳои қарзӣ, амволи манқул ва ғайриманқул бояд фаъолияти Бюрои таърихи қарзҳо, Муассисаи давлатии «Маркази татбиқи лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ», Корхонаи воҳиди давлатии Бонки давлатии саноатӣ ва содиротии «Саноатсодиротбонк» корхонаи воҳиди давлатии «Ташаккул ва рушди соҳибкорӣ дар Тоҷикистон» бо намояндагиҳои минтақавӣ дар Душанбе, Хуҷанд, Бохтар, Кӯлоб ва Хоруғ ҷоннок карда шавад, чунки ҳоло онҳо ба талаботҳои муосир пурра ҷавобгӯй намебошанд.

Илова бар натиҷаҳои бадастомада, масъалаҳои таъмини шароити баробари рақобат барои соҳибкории хусусӣ бо бахши давлати дар соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ, ки яке аз ҷузвҳои асосии тақвияти фазои мусоиди сармоягузорӣ дар соҳа мебошад, ҳанӯз ҳам ҳалли худро пурра наёфта, қабули татбирҳои иловагиро талаб менамоянд.

Дар ин ҷода бояд рақобати солим дар соҳаи коркарди маъданҳои кӯҳӣ бо роҳи содда гардонидани воридоти сармояҳои иловаги ба соҳа, инчунин барои ташкили корхонахои нави хусусӣ, ғайридавлатикунонии корхонаҳои давлатии соҳавӣ бо роҳи фуруши саҳмияҳои давлатӣ ба сармоягузорони хусусии ватаниву ҳориҷӣ дар бозорҳои молиявӣ, ҷори намудани идоракунии корпоративӣ, бозсозии сохторҳои идоракунии корхонаҳои давлатии соҳавӣ бо роҳи ҷалб ба идоракунии шурои нозирон ва раесати онҳо шахсони дорои дониши муосири молиявӣ ва малакаҳои идоракунии корпоративӣ ва ғайра бояд роҳандозӣ гардад.

Ҳамзамон, ислоҳот дар соҳаи рақамисозии хадамоти давлатӣ барои соҳибкорон, аз ҷумла ҷорӣ намудани расмиёти фосилавии бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ, гирифтани иҷозатнома ва литсензия, бақайдгирии амволи ғайриманқул, пайвастшавӣ ба шабакаҳои муҳандисӣ, иҷрои қарордодҳо ва амалиёти савдои хориҷӣ идома хоҳад ёфт.

Барои фаъол кардани фаъолияти сармоягузорӣ дар сатҳи корхонаҳо, пеш аз ҳама, принсипҳои интихобро аз ҷиҳати илмӣ ва иқтисодӣ асоснок кардан лозим аст, ки дар асоси он ҳар як корхона метавонад сармоягузориро аз рӯи усулҳои барои шароити худ қобили қабул интихоб кунад. Зарур аст, ки ширкат дар доираи заминаи меъёрию ҳуқуқӣ озод бошад, озодона сармоягузоронро интихоб кунад ва маҳсулоти худро фурӯшад. Барои содда кардани раванди интихоби лоиҳа, бояд аввал он лоиҳаҳое интихоб шаванд, ки мавриди таҳлили амиқ қарор мегиранд. Зарур аст, ки дар марҳилаи ташхис лоиҳаҳои ба ҳадафи умумии ширкат (рушди бозорҳои нав, ҳимояи бозори аз ин пеш рушдёфта аз рақибон, азнавташкилдиҳӣ бо мақсади тарк кардани бахшҳои ояндаашон норӯшани бозор барои пешгирии муфлисшавӣ ва ғ.) мувофиқнабуда ё дар иҷрои онҳо

мусоидат накунанда сарфи назар карда шаванд. Инчунин бояд тадбирҳои иловагии зерин дар муҳлати дарозмуддат барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳо дар самти тақвияти фазои сармоягузорӣ татбиқ карда шаванд:

Ҷиҳати баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузорӣ тавассути:

- такмили қонунгузории танзимкунандаи фаъолияти сармоягузорӣ ҷиҳати таъмини механизмҳои идоракунии самараноки корпоративӣ, аз ҷумла паҳн кардани маълумот дар бораи созишномаҳои ҷамъияти саҳҳомӣ байни шахсони алоқаманд, тавсеаи ҳуқуқи саҳмдорон ва нақши онҳо дар қабули қарорҳои муҳими корпоративӣ, муайян кардани сохторҳои моликият ва назорат дар ҷамъиятҳои саҳомӣ, баланд бардоштани шаффофияти корпоративӣ;
- таҳия ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар рӯйхати хизматрасониҳои давлатӣ дар соҳаи сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ, дастурҳо ва стандартҳои онҳо;
- ҷорӣ намудани механизми хизматрасонии фосилавӣ ба сармоягузорон тавассути татбиқи ташаббуси «сармоягузории электронӣ» дар доираи равзанаи ягона барои пешбурди сармоягузорон ва таҳияи расмиёти ҳамкории электронӣ бо сармоягузорон дар ҳама сатҳҳои идоракунии давлатӣ;
- кушодани маркази ягонаи хизматрасонии ҷамъиятӣ барои сармоягузорон ва соҳибкорон;
- ҷорӣ намудани стандартҳо барои фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ вобаста ба ташаккул ва нигоҳ доштани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва мониторинг бо дарназардошти нишондиҳандаҳои мақсаднок;
- тартиб додани рӯйхати сармоягузорони мавҷуда аз рӯи соҳа, кишвар, ҳаҷм, ҳавасмандии такрории сармоягузорӣ, самтҳои татбиқи лоиҳа ва дигар маълумот барои татбиқи системаи кор бо сармоягузорони асосӣ;
- таҳияи механизми мақсадноки сармоягузорӣ дар асоси баланд бардоштани обрӯи кишвар, ҳалли масъалаҳои ҷории маҳаллӣ, таҳкими қудрати кишвар;

- баланд бардоштани неруи касбии кормандон дар татбиқи механизми мақсадноки сармоягузорӣ ва омӯзиши таҷрибавӣ (ҳамкорӣ бо сармоягузорон ҳадди ақалл дар як бозор ва дар як соҳа ва рушди устувор дар давраи миёнамӯҳлат);

Дар самти такмили хизматрасониҳо ба сармоягузорон тавассути:

- муқаррар кардани расмиёти мушаххаси коркарди дархостҳои сармоягузорон, истифодаи самараноки ин дархостҳо ва ташрифи сармоягузорон бидуни ниёз ба пардохти хидматҳо;

- нашри дастурҳо оид ба муносибати дуруст ба сармоягузорон (асосан масъулини вазорату идораҳо, дар фурудгоҳ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ), тафсилоти хизматрасониҳо ба сармоягузорон ва масъулияти мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи сармоягузорӣ;

- ҷорӣ намудани рейтинги фазои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва соҳавӣ;

- ташкили системаи арзёбӣ ва ҳисоботдиҳӣ барои мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ бо мақсади беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва тиҷорати миллӣ;

- ташкил ва такмили системаи мониторинги мавқеи кишвар дар арзёбиҳои иқтисодии байналмилалӣ.

Дар самти афзоиши сармоягузорӣ ба инфрасохтори соҳавӣ тавассути:

- содда кардани маъмурияти андоз ва кам кардани хароҷоти сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ;

- таҳияи маҷмӯи чораҳо оид ба ҳавасмандгардонии бахши хусусӣ барои тавсеаи фаъолият ва ташкили корхонаҳои хурду миёна;

- ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ба системаи иттилоотии идоракунии кумаки беруна;

- таҳияи механизмҳои муосир барои баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузорӣ дар соҳаи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ.

Дар самти рушди низоми кафолатҳо ва имтиёзҳои давлатӣ барои беҳтар намудани фазои соҳибкории соҳавӣ тавассути:

- такмил додани системаи хизматрасониҳои давлатӣ ба бахши хусусӣ тавассути татбиқи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионии муосир;

- таҳияи чораҳо оид ба ташкили системаи хеҷкунӣ ва суғуртаи хавфҳои молиявӣ;

- таҳияи системаи додани имтиёзҳо барои ҷалби сармоягузориҳои доҳилӣ ва беруна

- ҳавасмандгардонгии фаъолияти занон ва ҷавонон дар соҳибкории соҳавӣ;

- ташкили пойгоҳи ягона оид ба санҷишҳои гузаронидашуда ва системаи идоракунии иттилоотӣ;

- такмили низоми иҷозатномадиҳӣ;

- таҳияи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар соҳаи танзими санҷишҳои субъектҳои соҳибкорӣ;

- таҳия ва татбиқи механизми барқарорсозии корхонаҳои муфлисшуда, ки қарздиҳандагони онҳо дар сурати муфлисшавӣ ба суд муроҷиат мекунанд ва муқаррар намудани ҳимояи ҳуқуқии қарздиҳандагон, ки чунин корхонаҳоро маблағгузорӣ мекунанд.

- ташаккули рӯйхати уҳдадориҳои қарздиҳандагоне, ки корхонаҳои муфлисшавандаро маблағгузорӣ мекунанд, барои таъмини ҳуқуқҳои афзалиятноки онҳо бо нишон додани рӯйхати ӯҳдадориҳои қарзӣ бо зикри ҳаҷм, асос ва санаи қарз;

- таҳия ва татбиқи низоми нави мукаммали пардохтпазирии корпоративӣ мутобиқи таҷрибаи пешқадами байналмилалӣ (UNCITRAL, принсипҳои пардохтпазирии Бонки Ҷаҳонӣ ва қарздиҳандагон / кредиторони мавҷуда) тавассути қабули қонуни алоҳидаи пардохтпазирии корпоративӣ;

- ташкили системаи фаврии пардохтпазирии корхонаҳои хурду миёна барои ҷорӣ намудани механизмҳои устувор ва арзон оид ба таҷдиди қарз ё муфлисшавии чунин корхонаҳо.

Дар самти баланд бардоштани саводнокии молиявии роҳбарони соҳавӣ тавассути:

- ташкили курсҳои такмили ихтисос барои соҳибкорони соҳавӣ;

- пурзӯр намудани фарогирии васеи субъектҳои соҳибкорӣ бо намудҳои гуногуни хизматрасониҳои ҳукумати электронӣ, ба иттилоот дар бораи расмиёти бақайдгирии тиҷорат, амволи ғайриманқул, пайвастшавӣ ба шабакаҳои коммуналӣ, қарзгирӣ, маъмурияти андоз, баррасии парвандаҳои тиҷоратӣ, тиҷорати хориҷӣ ва дигар расмиёт, аз ҷумла дастурҳо, тарифҳо, рӯйхати ҳуҷҷатҳои зарурӣ, муҳлатҳо ва арзиши расмии ҳар як расмиёт дар сомонаҳои расмии мақомоти дахлдор, лавҳаҳо ва дигар маводи иттилоотӣ;

- ташкили порталҳои онлайнии таълими тиҷоратӣ барои баланд бардоштани саводнокии тиҷоратӣ ва рушди малакаҳои банақшагирии тиҷорат;

- ҷори намудани технолигияҳои муосири каммасрафи энергетикӣ ва дорои хосилнокии баланд, ҷавобгуй ба талаботҳо ва стандартҳои экологии муосир;

- истифодаи оқилонаи нархгузории доҳилӣ ва берунаи фуруши махсулоти корпоративӣ дар корҳонаҳои соҳавии шакли саҳҳомӣ, ки бо ҷалби бештари сармоягузории ҳориҷӣ роҳандози гардида , боиси дар сатҳи паст қарор ефтани ҳолати молиявии онҳо (ҳамчун сохтори духтарӣ), ки боиси гирифтани фоидаи баланд берун аз ҷумҳурӣ дар ташкилоти болои (модарӣ) он , сабаб мегардад;

- баланд бардоштани иқтидори сармоягузории дохилии корхонаҳои соҳавӣ бо тариқи гузариш ба ҳолати фоидаоваршудани онҳо, инчунин истифодаи иловагии сарчашмаҳои беруна ба монанди маблағҳои буҷавӣ, ки барои дастгирии раванди саммоягузорӣ пешбини шудаанд, инчунин заҳираҳои молиявии бозори молиявӣ, аҳолӣ ва сармочшумҳои беруна ва ғайра;

- бояд қарздиҳии дарозмуддати бонкӣ яке аз сарчашмаҳои муҳими сармоягузорӣ дар соҳа бошад;

-аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон паст кардани меъёри бозтамвил то ба сатҳе, ки қарзҳои дарозмуддатро (бо дарназардошти таваррум) барои бонкҳои тиҷоратӣ дастрас ва фоиданок бошад;

- мавқеи кишвар дар рейтинги Бонки Ҷаҳонӣ оид ба «Пешбурди тиҷорат» аз рӯи нишондиҳандаҳои «Бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ», «Дарёфти иҷозатномаи сохтмон», «Пайвастшавӣ ба шабакаи барқ», «Бақайдгирии амвол», «Андозбандӣ», «Ҳимояи сармоягузорони миноритарӣ», «Таъмини иҷрои қарордодҳо», «Ҳалли мушкилоти пардохтпазирӣ» ва «Рушди тиҷорати хориҷӣ» беҳтар карда шуда, ҷумҳурии мо дар рутбабандии мазкур дар байни 190 кишвари дунё сазовори мақоми 50-ум гардид;

- аксарияти хизматрасониҳои давлатӣ ба корхонаҳо ба таври фосилавӣ тавассути технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ расонида мешаванд; шумораи санҷишҳои субъектҳои соҳибкорӣ 40% кам шудааст (то 19200 санҷиш);

- платформаи онлайне барои баланд бардоштани саводи соҳибкорӣ ва гузаронидани омӯзиши ройгон дар заминаи тиҷорат барои соҳибкорони муваффақ имконият фароҳам меорад;

- фаъолияти майдонҳои тиҷоратӣ ва паркҳои технологӣ ташкил карда мешавад;

- барои таъмини чараёни сармоягузорӣ бояд ҳуқуқи идоракунии корхонаҳои саноатии вазъашон буҳрониро ба ҷалби ташкилотҳои махсус бо иштироки сармоягузорони хориҷӣ ҳамчун ташкилотҳои трастӣ мувофиқи мақсад аст.

3.3. Ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноати маъданҳои кӯҳӣ – ҳамчун омили тақвияти фазои сармоягузорӣ

Дар марҳилаи муосири рушди саноати кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳа ширкату корхонаҳое фаъолият мекунанд, ки бештари онҳо шомили шакли хоҷагидории корпоративӣ мебошанд. Таҷриба нишон медиҳад, ки яке аз омилҳои асосии муайянкунандаи бартарияти шакли корпоративии хоҷагидорӣ ин самаранокии сохтори идоракунии онҳо буда, ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ ҳамчун шароити умумии таҳкими пояҳои рушди устувори корхонаҳои санотӣ ба ҳисоб меравад.

Идоракунии корпоративӣ маҷмӯи муносибатҳои байни роҳбарияти ширкат, шӯрои директорон, саҳмдорон ва дигар ҷонибҳои манфиатдорро дар бар мегирад. Илова бар ин, он сохтореро таъмин мекунад, ки тавассути он ҳадафҳои ширкат, воситаҳои ноил шудан ба онҳо, ҳадафҳо ва мониторинги фаъолияти ширкат муайян карда мешаванд;

Дар бораи зарурати ҷорӣ сохтани низоми идоракунии корпоративӣ дар Маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид карда шуда буд, ки Вазорати саноат ва технологияҳои нав ҷиҳати ҷорӣ намудани идораи муосири корпоративӣ ва солимгардонии корхонаҳои саноатӣ чораҳои амалиро роҳандозӣ намояд.[73] Дар баробари ин дар давраи татбиқи Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 бо мақсади баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ ва ҷолибияти сармоягузории он Ҳукумати кишвар ҷиҳати беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ ва фазои сармоягузорӣ ислоҳоти назарраси ниҳодӣ анҷом дод, ки ба такмили заминаи қонунгузорӣ, ҷорӣ намудани принсипҳои идоракунии корпоративӣ, таҳкими ҳуқуқи қарздиҳанадагон ва қарзгирандагон, рафъи монеаҳои маъмурӣ ва кам кардани хароҷоти пешбурди соҳибкорӣ нигаронида шудаанд.

Зарурати истифодаи низоми идоракунии корпоративӣ дар саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз байн бурдани низоми мавҷудаи идоракунии корхонаҳои саноатӣ дар таҳқиқоти олимони ватанӣ[74] ба таври возеҳ таҳқиқ ва асоснок карда шудааст. Дар таҳқиқоти мазкур исбот шудааст, ки ҷорисозии низоми идоракунии корпоративӣ шарти асосии баландбардории самаранокии идоракунии корхонаҳои саноатӣ ва таъмини рушди устувори онҳо дар шароити бозор мебошад.

Бо мақсади ҷорӣ намудани принсипҳои идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои давлатӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо

---

[73] Маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Манбаи электронӣ]. – Ҳолати дастрасӣ: http://www.president.tj/node/19186., кушода. Санаи муроҷиат. 14. 04. 2023.

[74] Кабиров Ш.О. Основы формирования корпоративного управления в промышленности Республики Таджикистан [Текст] / Ш.О. Кабиров // Вестник Таджикского технического университета. – 2011. – № 3. – С. 67-72.

тавассути ташкили таҷрибаи шӯроҳои нозирон, ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» ва Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд.

Дар шароити татбиқи санотикунонии босуръати иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шадид гаштани рақобати соҳавӣ сифати низоми идоракунии корпоративии корхонаҳои саноатӣ ба ҷузъи асосии ҷолибияти сармоягузории онҳо табдил меёбад. Таҳқиқоти анҷомдодаи мо нишон дод, ки имрӯзҳо яке аз сабабҳои асосии нокифоягии маблағгузориҳои асосӣ ва татбиқи бесамари таҷдиди сохтории корхонаҳои саноатӣ ин набудани низоми самараноки идоракунии корпоративӣ дар саноати миллӣ мебошад. Дар чунин шароит масъалахое, ки ба беҳтар намудани сифати идоракунии корпоративии корхонахои саноатӣ бо истифода аз таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ таваҷҷуҳи хосро талаб мекунанд.

Муҳаққиқи ватанӣ Ҷабборов С.М.[75] дар таҳқиқоти худ исбот намудааст, ки истихроҷ ва коркарди канданиҳои фоиданок ва саноати муосир бе истифодаи шакли хоҷагидории корпоратисия ғайриимкон мебошад. Аз ин рӯ, ба ақидаи муаллиф ташаккули сохторҳои корпоративӣ метавонад ба самаранокии низоми институтсионалии муносибатҳои соҳавӣ таъсири мусбӣ расонида, ислоҳоти корпоративӣ ба ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ мусоидат кунанд.

Таҳлили низоми идоракунии корхонаҳои саноати кӯҳии кишвар нишон медиҳад, ки дар онҳо сохтори амудии муттаҳид боқӣ монда, он метавонад ба сифати идоракунии корхонаҳо таъсири манфӣ расонад. Бинобар ин, масъалаи такмил додани доракунии корхонаҳои саноати кӯҳӣ мубрам боқи мемонад. Дар ин замина дар мисоли ҶДДММ КМ “Анзоб” самтҳои асосии такмили низоми идоракунӣ ва ташаккули модели идоракунии корпоративӣ муайян менамоем.

[75] Джабаров С.М. Ускоренная индустриализация Республики Таджикистан и система управления корпорациями: задачи частноправового регулирования [Текст] / С.М. Джабаров // Право и государство: теория и практика. – 2022. – № 6(210). – С. 37-40.

Бояд таъкид сохт, ки масъалаи ташаккули низоми самарабахши идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноати кӯҳӣ, аз он ҷумла дар ҶДММ КМ “Анзоб” бояд бо истифода аз таҷрибаи пешқадам амалӣ карда шавад. Хоҳиши нигоҳ доштани мавқеи мавҷудаи рақобатпазирӣ, васеъ ва тағйир додани бозорҳои фурӯш, ба роҳ мондани ҳамкории шарикӣ бо шарикони нав, махсусан дар шароити муосир, такмили доимии стратегияи корпоративии рушди устуворро талаб мекунад, ки маҷмуи халли самарабахши мушкилоти самти идоракунӣ ба ҳисоб меравад.

Зимни таҳқиқот муайян карда шуд, ки ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба як қатор омилҳои дохилӣ ва берунӣ вобаста мебошад:

- низоми бесамари муайян кардани афзалиятҳо дар рушди корхонаҳо (мувофиқ набудан ба талаботи муосири рушди муҳити бозор ва ба таври кофӣ ба инобат нагирифтани таҷрибаи беҳтарини ҷаҳонӣ дар ташаккули системаи идоракунии корпоративӣ);

- низоми номукаммали муайян кардани таносуби соҳавии рушди саноати миллӣ ва сармоягузории он;

- набудани захираҳои сармоягузорӣ барои фаъолсозии фаъолияти инноватсионӣ;

- самаранокии пасти қарорҳои идоракунӣ, пеш аз ҳама дар корхонаҳои саноатии давлатӣ;

- шаффофияти пасти фаъолияти иқтисодӣ ва молиявии аксари корхонаҳои саноатӣ.

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ ниҳодҳои иҷтимоӣ заиф буда, бо сатҳи пасти ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои сармоягузорон тавсиф дода мешавад. Дар шароити ҳифзи нокифоя дар сатҳи макроиқтисодӣ, корхонаҳои саноатӣ низоми идоракунии корпоративиро ҷорӣ карда, метавонад мустақилона ҷолибияти сармоягузории худро баланд бардорад. Аз ҷумла, корхонаҳои саноатӣ метавонад ба сармоягузорон ҳадди аксар ифшои маълумотро дар бораи фаъолият ва натиҷаҳои молиявии худ пешниҳод кунанд, ӯҳдадориҳои

ихтиёриро оид ба эҳтироми ҳуқуқи сармоягузорон ба дӯш гиранд ва барои ҷалби сармоя ҳавасманд бошанд.

Дар остонаи бӯҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ, "McKinsey&Co" муайян кард, ки идоракунии корпоративӣ дар сатҳи корхонаҳо дар Аврупои Шарқӣ нисбат ба тамоми ҷаҳон нақши муҳимтар дошта, натиҷаҳои пурсиши саҳмдорони миноритарӣ нишон дод, ки идоракунии корпоративӣ ба нишондиҳандаҳои молиявӣ ва ҷолибияти сармоягузории он таъсири асосӣ мерасонанд.[76]

Дар заминаи омӯзиши самаранокии идоракунии ҶДММ КМ “Анзоб” маълум шуд, ки самаранокии он нисбатан пасттар аст. Дар заминаи мушкилоти ташаккули системаи идоракунии корпоративии корхонаҳои саноати кӯҳӣ, ки дар ин бахш муайян карда шудааст, ба андешаи мо, инчунин махсусиятҳои идоракунии корпоративии давлатиро дар давраҳои муайяни рушди саҳмдор таъкид кардан бамаврид аст.

Барои таъмини амалишавии ин равандҳо бояд идоракунии корпоративии муосир дар корҳонаҳои соҳавӣ роҳандозӣ гардад. Лекин, чунин ки ҷадвали 3.5. нишон медиҳад, ҳолати идоракунии корпоративии муосир дар соҳа хело паст мебошад, бо назардошти баланд будани ҳиссаи маблағгузории давлати дар бештари корхонахои соҳа.

Ҷадвали 3.5. - Рӯйхати корхонаҳои асосии соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ бо назардошти ҳиссаи моликияти давлатӣ дар онҳо, бо %

Номи корхонаҳо ва ширкатҳои соҳавӣ	Ҳиссаи моликияти давлатӣ, бо %		
	2020	2021	2022
ЧСК «Сементи Точик»	100	100	100
ЧДММ КМ «Апрелевка»	51	51	51
ЧДММ КМ «Зарафшон»	30	30	30
ЧСК «ГОК Такоб»	100	100	100
ЧСК «Чамаст»	100	100	100
СКП «Тиллои Тоҷик»	100	100	100
Корхонаи фарии кони «Фон-Ягноб» КВД «Ангишти Тоҷик»	100	100	100
Корхонаи фарии кони «Ангишти Зидди» КВД «Ангишти Тоҷик»	100	100	100

[76] Балтаев В.В. Теоретико-методологический подход к разработке корпоративных методов управления предприятиями промышленности [Текст] / В.В. Балтаев // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2006. – № 2(13). – С. 5-7.

Идомаи ҷадвали 3.5.

Номи корхонаҳо ва ширкатҳои соҳавӣ	**Ҳиссаи моликияти давлатӣ, бо %**		
	2020	**2021**	**2022**
Корхонаи фарии кони «Ангишти Шуробод» КВД «Ангишти Тоҷик»	100	100	100
Корхонаи фарии кони «Ангишти Истиклол» КВД «Ангишти Тоҷик»	100	100	100
ЧСК «Ангишт»	100	100	100
Корхонаи фарии кони «Ангишти Айлок» КВД «Ангишти Тоҷик»	100	100	100
ЧСК «Нафту газ»	100	100	100
ЧСК «Ташхисгоҳи геологи»	100	100	100
ЧДММ «Петролеум Сугд»	42.5	42.5	42.5
ЧСП «Талко Голд»	50	50	50
ЧДММ «Талко Ресурс»	30	30	30

Сарчашма: ҳисобҳои муаллиф дар асоси ҳисоботи аналитикии «Прозрачность для развития» аз сомонаи https://tfd.tj/ (дата просмотра 15.11.2022).

Таҳлили ҷадвали 3.5. нишон медиҳад, ки дар давраи таҳлилшаванда (2020- 2022) дар бештари корхонаҳои маъдани кӯҳӣ дар ҷумҳурӣ тағйиротҳо дар ҳайяти соҳибмулки ва моликияти онҳо ба қайд гирифта нашудааст.

Инчунин, дар даври ҳисоботӣ дар корҳонаҳои соҳавӣ қисман гузаронидани аудити фаъолияти молияви онҳо дида мешавад (ҷадвали 3.6.).

Ҷадвали 3.6. - Маълумот дар бораи гузаронидани аудити ҳисоботи молиявии корхонаҳои асосии соҳаи коркарди маданҳои кӯҳӣ барои солҳои 2019-2021, дар асоси пурсишнома

Номгуи корҳонаҳои соҳавӣ	**Оё шумо аудити мустақили ҳисоботи молиявиро гузаронидаед?**		
	2019	**2020**	**2021**
ЧДММ «ТВЕА Душанбе саноати кухӣ»	Ҳа	Ҳа	Ҳа
ЧДММ “Заринк”	Ҳа	Ҳа	Ҳа
ЧДММ “Петролеум Сугд”	Не	Не	Не
ЧДММ “Талко Голд”	Ҳа	Ҳа	Ҳа
Корхонаи фарии кони кони Фон-Ягнаб	Ҳа	Ҳа	Ҳа
ЧДММ “СП Зарафшон”	Ҳа	Ҳа	Ҳа
ЧДММ “Пакрут”	Ҳа	Ҳа	Ҳа
ЧДММ “Шимшо”	Не	Не	Не
ЧДММ “Апрелевка”	Не	Не	Не
ЧСК “Сементи Тоҷик”	Не	Ҳа	Не

Идомаи ҷадвали 3.6.

Номгуи корҳонаҳои соҳавӣ	Оё шумо аудити мустақили ҳисоботи молиявиро гузаронидаед?		
	2019	2020	2021
ҶДММ Ширкати тоҷикиғ-хитоии саноати куҳӣ	Ҳа	Ҳа	Ҳа
ҶДММ ТА "Анзоб"	Ҷавоб ба пурсишнома пешниҳод нашудааст		
ҶСК "Комбинати металлургии тоҷик	Ҷавоб ба пурсишнома пешниҳод нашудааст		
ҶДММ " Ширкати муштараки Таком Голд"	Не	Не	Не
ҶДММ "Хуаксин Гаюр Семент"	Ҷавоб ба пурсишнома пешниҳод нашудааст		
ҶДММ "Хуаксин Гаюр (Сугд) Семент"	Ҷавоб ба пурсишнома пешниҳод нашудааст		
ҶДММ "Хуаджин Гаюр-Индастриал"	Ҷавоб ба пурсишнома пешниҳод нашудааст		

Сарчашма: коркади аналитикии муаллиф дар асоси маводи сарчашма аз сомонаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон http://minfin.tj/downloads/аналитическя записка.pdf.

Тавре ки аз ҷадвали 3.6. дида мешавад, аксари ширкатҳои соҳавӣ аудити берунии ҳисоботи молиявии худро барои солҳои 2019-2021 нагузаронидаанд, ки гувоҳи нокифоя арзёбӣ ва роҳандозӣ шудани идоракунии корпораивиро акс дода, раванди пасти ҷолибияти сармоягузории ин ширкатҳоро инъикос менамояд. Инчуин, барои афзун намудани сармоягузории корҳонаҳои соҳа бояд раванди ғайридавлатикунонии онҳо ва ҷори намудани идоракунии корпоративӣ ҷоннок карда шуда, барои рушти соҳа ва тақсимоди одилонаи фоидаи он дар байни соҳибмулкони копрпоративӣ ва шахсони воқеии доҳилӣ ва ҳориҷӣ роҳандозӣ намудан мусоидат намояд.

Азбаски корхонаҳои саноатӣ кӯҳӣ барои рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти стратегӣ доранд, онҳо дар бобати баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ диққати махсусро талаб мекунанд. Барои фаъолияти сохтори хоҷагидорӣ ё соҳибкорӣ, ки ба он мафҳуми «идоракунии давлатии корпоративӣ» татбиқ шудааст, шарти зарурӣ мавҷудияти иҷозати давлатӣ барои таъсис ва назорати (танзими) татбиқи ҳуқуқҳои корпоративӣ мебошад. Аз ин рӯ, идоракунии давлатӣ амалӣ намудани вазифаю ваколатҳои муайянро дар соҳаи манфиатҳои

корпоративӣ, ки ба объектҳои амволи ғайримоддӣ ва ҳуқуқҳои корпоративӣ дар шароити фаъолияти мақомоти мавҷудаи идоракунӣ (раёсат, шӯрои директорон, директор) дахл дорад, пешбинӣ менамояд.

Ҳамин тариқ, самаранокии баландтари системаи идоракунии корпоративиро дар мисоли таҳлили ҶДММ КМ "Анзоб" қайд карда,тахмин кардан мумкин аст, ки сохтори мутамаркази идоракунӣ имкониятҳои рушди корхонаҳоро дар шароити муосир хеле маҳдуд мекунад. Таҳқиқоти олимон нишон медиҳад, ки ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ имконият медиҳад, ки низомҳои корпоративии ахборӣ ташаккул ёфта, самаранокии раванди қабули қарор ва идоракунии корхонаҳо баланд бардошта шавад.[77]

Ба андешаи мо мафҳуми идоракунии корпоративӣ ҳамчун системаи муносибатҳои ташкилӣ ва идоракунӣ баромад намуда, аз унсурҳои муайян иборат аст: ташкили ҳамкории саҳмдорон, роҳбарони ширкат ва дигар шахсони манфиатдор; ташкили фаъолияти макомоти идоракунии чамъият; ташкили назорати корпоративӣ бо мақсади фаъолияти самараноки ҷамъият ва амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои саҳмдорон. Сохтори робитаҳои мутақобилаи системаи идоракунии корпоративӣ дар расми 3.1. нишон дода шудааст.

Чи тавре ки аз расм 3.1. маълум мегардад, системаи идоракунии корпоративӣ, пеш аз ҳама, бо намуди моликият дар муҳити муайяни миллӣ ва хусусиятҳои қонунгузорӣ, ки муносибатҳои умумиро ба шаклҳои моликият муайян мекунанд, ташаккул меёбад

Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки дар шароити ҷаҳоншавӣ ҳеҷ як кишвар наметавонад бидуни ҷалб ва истифодаи сармоягузорӣ рушди устувори худро таъмин кунад. Сармоягузорӣ ба ҷалби технологияҳои нав, модернизатсияи иқтидорҳои истеҳсолӣ, такмили системаҳои идоракунӣ

[77] Таубаев А.А. Внедрение корпоративных информационных систем управления в горнорудной промышленности (на материалах ОАО "ССГПО") [Текст] / А.А. Таубаев, Г.Р. Темирбаева, К.М. Жунусов // Автоматика. Информатика. – 2003. – № 1-2(12-13). – С. 68-71.

мусоидат намуда, эҳёи раванди истеҳсолотро дар сатҳи микро ва макросатҳ ва рушди устувори иқтисодиро таъмин менамояд.

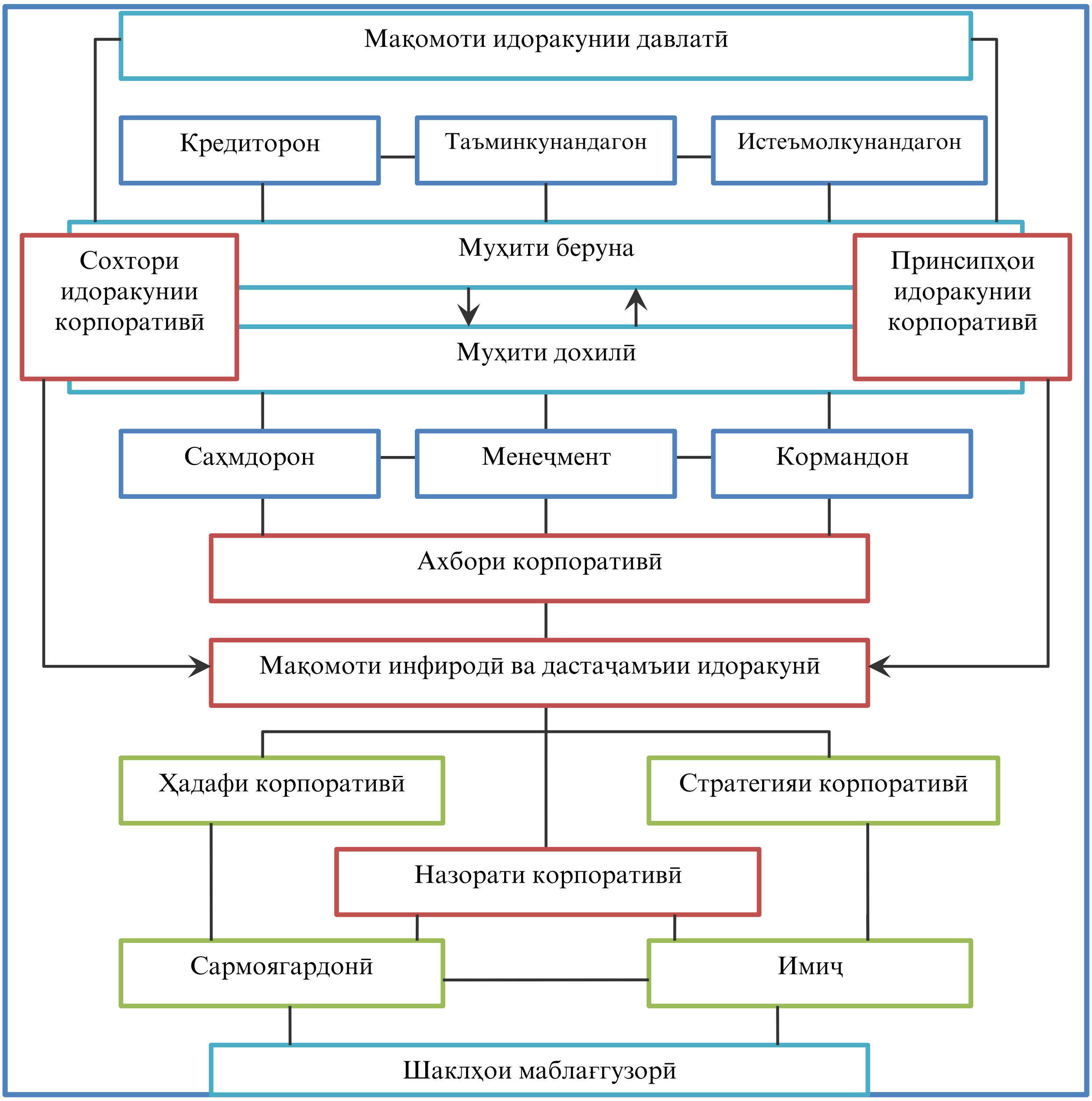

Расми 3.1. - Сохтори робитаҳои мутақобилаи системаи идоракунии корпоративӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Қобили зикр аст, ки самаранокии идоракунии корпоративии корхонаҳои саноати кӯҳӣ мафҳуми мураккабу бисёрҷанба буда, на танҳо соҳаи молиявии фаъолияти корхонаҳо, балки таъмини корхонаҳои соҳаро бо кадрҳои баландихтисос, захираҳои моддӣ ва ғайра фаро мегирад. Корхонаҳои саноати кӯҳӣ ба ғайр аз маблағҳои худӣ маблағҳои қарзӣ, яъне

маблағҳоеро истифода мебаранд, ки ба фаъолияти корхона алоқаманд нестанд.

Ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ ба таҳияи стратегияи корпоративиии ҷалб ва идоракунии сармоя мусоидат мекунад. Дар корхонаҳои саноатӣ стратегияи сармоягузории корпоративӣ ба бунёди системаи самараноки идоракунии фаъолияти сармоягузории корхонаҳо замина мегузорад. Дар адабиёти соҳавӣ мафҳуми мазкур ҳамчун нақшаи умумии чорабиниҳо дар соҳаи фаъолияти сармоягузории корхона фаҳмида мешавад, ки афзалиятҳои самтҳо ва шаклҳои онро, хусусияти ташаккули захираҳои сармоягузорӣ ва пайдарпайии марҳилаҳои амалисозии дарозмуддатро муайян мекунанд.

Сохтори стратегияи сармоягузории корпоративӣ аз мақсад ва вазифаҳои асосии сиёсати сармоягузории корхона; таъини кормандони масъул ва муайян намудани салоҳият ва ӯҳдадориҳои онҳо; ташаккули таркиби портфели сармоягузорӣ ва ғайра иборат мебошад. Яке аз арзишҳои асосии ташаккули системаи самараноки идоракунии сармоягузорӣ дар корхона ин ташаккули низоми назорати корпоративӣ мебошад. Сохтори мазкур имконият медиҳад, ки тамоюл ба стандартҳо идоракунӣ, яъне қобилияти зуд қабул кардани қарор ташаккул ёбад.

Дар раванди ташаккули идоракунии самарабахши фаъолияти сармоягузории корхона ширкати давлат ва мақомотӣ давлатӣ ҳатми мебошад. Мақсади асосии сиёсати давлатӣ бояд таъмини рушди устувори иқтисодиёт тавассути фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва шароити мувофиқ барои ҷалби сармоягузории хориҷӣ бошад. Таҳқиқоти мо нишон дод, ки сармоягузорӣ яке аз омилҳои асосии рушди иқтисодӣ буда, дараҷаи рақобатпазирии корхонаҳоро баланд мебардорад. Дар навбати худ, системаи идоракунии корпоративии сармоягузориро дар корхона ҳамчун маҷмӯи қарорҳои идоракунӣ тавсиф кардан мумкин аст, ки барои таъмини рушд ва устувории молиявии корхона аз ҳисоби ташаккул ва татбиқи шаклҳои самараноки сармоягузории асосӣ пешбинӣ шудаанд. Идоракунии корпоративии фаъолияти сармоягузорӣ дар корхона таъсиси

мақоми масъулеро тақозо мекунад, ки ба таҳияи стратегияи сармоягузорӣ ва ҷанбаҳои асосии он, ҷустуҷӯи манбаъҳои ҷалби сармоягузорӣ, ҷустуҷӯи роҳҳои оптималии татбиқи захираҳои сармоягузорӣ ва татбиқи назорат ваколатдор мебошад.

Тамоюлҳои рушди муосири саноат дар шароити саноатикунонии босуръат зарурати риояи стандартҳои мутавозини идоракунии корпоративиро талаб мекунад. Солҳои охир дар байни сармоягузорон тамоюли ба рӯйхати меъёрҳои асосии дар раванди қабули қарорҳои сармоягузорӣ истифодашаванда дохил кардани таҷрибаи идоракунии корпоративӣ ба таври возеҳ мушоҳида мешавад. Ҳар қадаре, ки сатҳи идоракунии корпоративӣ баландтар бошад, ҳамон қадар эҳтимолияти истифодаи дороиҳо ба манфиати саҳмдорон зиёд мешавад.

Дар кишварҳои пешрафтаи саноатӣ ҷиҳати тақвияти муҳити сармоягузорӣ ҷорисозии принсиҳои идоракунии корпоративӣ ҳавасманд карда мешавад. Таҷриба нишон медиҳад, ки ширкатҳое, ки стандартҳои идоракунии корпоративиро риоя мекунанд, метавонанд ба коҳиши арзиши захираҳои молиявии берунии дар фаъолияти худ истифодашаванда ноил шаванд. Корхонаҳое, ки низоми идоракунии корпоративиро ҷорӣ мекунанд дар назари сармоягузорон бартариҳои назаррасро ба даст меоранд.[78]

Ба андешаи мо идоракунии корпоративӣ метавонад ба корхонаҳои саноати маъдан барои баланд бардоштани самаранокӣ кӯмак расонад. Дар натиҷаи беҳтар шудани сифати идоракунӣ системаи ҳисоботӣ равшантар мегардад, назорат аз болои фаъолияти роҳбарон беҳтар гардида, амалияи аз рӯи натиҷаҳои фаъолияти корхона ҳавасманд гардондани роҳбарон, такмил меёбад. Илова бар ин, раванди қабули қарорҳо аз ҷониби Шӯрои директорон дар заминаи гирифтани иттилооти боэътимод ва саривақтӣ ва баланд бардоштани шаффофияти молиявӣ беҳтар карда мешавад.

---

[78] Кодиров Ф.А. Развитие акционерных обществ в промышленности Республики Таджикистан (на примере акционерных обществ пищевой промышленности) [Текст]: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальность 08.00.05 / Кодиров Фируз Абдулхафизович. – Душанбе, 2012. – 22 с.

Идоракунии самараноки корпоративӣ барои банақшагирии низоми идоракунӣ ва рушди устувори дарозмуддати корхонаҳои саноати маъдан шароити мусоид фароҳам меорад.

Тадқиқотҳои гузаронидашуда нишон медиҳанд, ки менеҷменти босифати корпоративӣ тамоми равандҳои тиҷоратие, ки дар ширкат ба амал меоянд, ба танзим медарорад, ки ба афзоиши фоида ва ҳамзамон кам кардани хароҷот мусоидат мекунад. Дар сурати баланд шудани шаффофияти низоми идоракунӣ ва фаъолияти корхонаҳои саноатӣ сармоягузорон имкон пайдо мекунанд, ки ба моҳияти амалиёти тиҷоратӣ ворид шаванд.

Идоракунии корпоративӣ, ки риояи қонунгузорӣ, стандартҳо, қоидаҳо, ҳуқуқҳо ва ӯҳдадориҳоро таъмин мекунад, ба корхонаҳои саноатӣ имкон медиҳад, ки аз хароҷоти иловагӣ ва дигар баҳсҳои тиҷоратӣ канорагирӣ кунанд. Илова бар ин, ҳалли низоъҳои корпоративӣ байни саҳмдорони миноритарӣ ва назоратӣ, байни менеҷерҳо ва саҳмдорон, байни саҳмдорон ва ҷонибҳои манфиатдор такмил дода мешавад. Корхонаҳои саноатие, ки меъёрҳои баланди ахлоқиро оид ба ҳуқуқҳои саҳомон, кредиторон, шаффофияти молиявӣ ва ҳисоботдиҳӣ риоя мекунанд, ба таври объективӣ обрӯи худро ҳамчун кафолатдиҳандаи манфиатҳои сармоягузорон инкишоф медиҳанд.

Таҳлили низоми идоракунии корхонаҳои саноати маъдани Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар шароити муносибатҳои бозорӣ такмил додани механизми мавҷудаи ташкилию иқтисодии идоракунӣ зарур аст. Такмили механизми ташкилию иқтисодии идоракуниро аз рӯйи самтҳои идоракунии истеҳсолот ва кадрҳо ва ташкили самараноки раванди идоракунии молиявӣ маркетинг амалӣ намудан мувофиқи мақсад мебошад. Сарфи назар аз хусусиятҳои истеҳсолии корхона, истифодаи онҳо бояд дар як система муттаҳид карда шавад.

Тадқиқот собит менамояд, ки дар баробари дигар соҳаҳо дар саноат тақсимоти вазифа ва масъулияти кадрҳои роҳбарикунанда таъмин карда шуда бошад ҳам, онҳо барои ташкили раванди идоракунӣ таҷрибаи кофӣ

надоранд. Ба ибораи дигар, кормандони низоми идоракунӣ аз кори омӯзиши бозори муосир ва озодона амалӣ намудани фаъолияти маркетингӣ маҳруманд. Дар доираи гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва шакли пешрафтаи хоҷагидорӣ, ки дар оянда ташаккул меёбад, модели идоракунии корпоративӣ метавонад таъсири мусбӣ расонад.

Ҳамин тавр, низоми идоракунии корпоративӣ омили муҳими фаъолияти самараноки корхона ва ташаккули ҷолибияти сармоягузории он мебошад. Вобаста ба ин ташаккул ва баланд бардоштани сатҳи самаранокии идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноати маъдан метавонад таъсири зуд ва назарраси молиявӣ дода, камшавии хароҷоти ҷалби сармояро ва афзоиши сармоягузориро таъмин намояд. Менеҷменти босифати корпоративӣ дар корхонаҳои саноати маъдани Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми равандҳои тиҷоратиеро, ки дар корхонаҳои саноатӣ ба амал меоянд, танзим мекунад, ки ба афзоиши фоида ва кам шудани хароҷоти ҷалби сармоягузориҳои зарурии мусоидат мекунад.

Дар давраи бӯҳрони молиявӣ идоракунии корпоративӣ ба нигоҳ доштани арзиши корхонаҳо таъсири мустақим расонада, хусусияти ташаккули бахши корпоративӣ ба марҳилаҳои ислоҳоти давлатии муносибатҳои моликият алоқаманд мебошад. Андухти ибтидоии сармоя дар мамлакати мо бо хусусиятҳои муайяни миллии системаи идоракунии корпоративӣ муайян карда мешуд, ки он на ба ҳамоҳангсозии манфиатҳои шахсони манфиатдор, балки ба нигоҳ доштани механизмҳое нигаронида шудааст, ки раванди азнавтақсимкунии амволро давом медоданд.

Бо дарназардошти сатҳи хеле назарраси ошкорбаёнии умумии иқтисод, бозори молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо надоштани ҳамкорӣ бо бозори байналмилалии молиявӣ тавсиф карда мешавад. Бо мақсади суръат бахшидан ба ҳамгироии ба муҳити молиявии ҷаҳонӣ ва фаъолгардонии ҷалби маблағгузории беруна аз ҷониби сохторҳои корпоративӣ, татбиқи маҷмӯи тадбирҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ташкилӣ-иқтисодӣ оид ба рушди системаи миллии молиявӣ зарур аст, ки яке аз онҳо ҷорӣ кардани принсипҳои идоракунии корпоративӣ мебошад.

Зарурати ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноати маъдан ва нақши он дар тавсеаи фазои сармоягузорӣ бо чунин роҳҳо таъмин карда мешавад:

- Омӯзондани принсипҳои идоракунии корпоративӣ ба роҳбарият ва кормандони корхонаҳои саноатӣ.

- Ба шӯрои директорон ва роҳбарият дар самти ҷалби сармоя ва идоракунии фаъолияти сармоягузорӣ салоҳияти кофӣ додан;

- Ба ҳайати шӯрои директорон бештар ҷалб намудани аъзоёни мустақил ва ғайриичроияи Шӯрои директорон, ки дорои маълумот ва таҷрибаи кофӣ мебошанд;

- Таваҷҷуҳ зоҳир намулан ба масъалаи таъмини мавҷуд набудани холигии идоракунӣ тавассути банақшагирӣ, муайян кардани имкониятҳо, мушкилоти идоракунӣ, тағйирот тавассути тиҷорат ва тақсимоти захираҳои мувофиқ;

- Ҳавасманд кардани корхонаҳои саноатӣ ба риояи принсипҳои дар сатҳи байналмилалӣ қабулшудаи баҳисобгирӣ, стандартҳои ҳисоботи молиявӣ, ҳалли низоъ ва бархӯрди манфиатҳо;

- Ҳавасмандкунӣ, муоширaт, таъмини адолат, шаффофият, ахлоқи тиҷоратӣ ва масъулияти иҷтимоӣ, ки бо мақсади мувозинати ҳадафҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, инчунин ҳадафҳои инфиродӣ ва муштарак анҷом дода мешавад;

- Барои корхонаҳои саноатӣ эҳтиёҷ ба идоракунии корпоративӣ, ки дарки сармоягузорони байналмиллалӣ ва маҳаллӣ аз ҷониби сохторҳои идоракунӣ ва эътибори тиҷоратӣ ташаккул меёбад.

Ҳамин тавр, татбиқи принсипҳо ва дастурҳои марбут ба идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноати маъдан манфиатҳои зиёд дорад, ки метавонанд барои ҳар як ҷонибҳои манфиатдор алоҳида муайян карда шаванд, ки мо се бартариҳои гуногунро барои идоракунии корпоративӣ чунин тақсим намудем:

Бартарии истифодаи дастурҳои идоракунии корпоративӣ барои унсурҳои гуногуни иқтисодиёт. Риояи принсипҳои идоракунии

корпоративӣ метавонад дар баланд бардоштани арзиши корхонаҳо нақши муҳим бозад. Агар кишвар барои татбиқи таҷрибаҳои идоракунии корпоративӣ эътимоди зарурӣ надошта бошад, стандартҳои аудит ва ҳисоботдиҳӣ суст бошад ё ба сармоягузорон шаффофият ва эътимоди кофӣ надиҳад, сармоя (сармоягузорони дохилӣ ё хориҷӣ) ба ҷое берун аз кишвар ҷараён хоҳад гирифт. Ҳама далелҳои таҷрибавӣ ва инчунин тадқиқоте, ки дар солҳои охир гузаронида шудаанд, бартарияти идоракунии корпоративиро тасдиқ мекунанд. Ин тадқиқотҳо нишон доданд, ки беш аз 84% сармоягузорони институтсионалии ҷаҳон омодаанд барои саҳмияҳои ширкати дорои идоракунии хуби корпоративӣ сармояи зиёд равона кунанд, аммо ба ширкате, ки аз нигоҳи идоракунии корпоративӣ суст кор мекунад, сармоягузорӣ намекунанд.

Бартарии истифодаи дастурҳои идоракунии корпоративӣ барои саҳмдорон. Барои манфиатҳои идоракунии самараноки корпоративӣ барои саҳмдорон метавон инҳоро зикр кард: мусоидат ба раванди мониторинги самаранокии фаъолияти роҳбарон; кафолат додани амнияти бештари саҳмдорон нисбат ба сармояи онҳо; таъмини ҳавасмандгардонии мувофиқ барои роҳбарият ва шӯрои директорон барои ноил шудан ба ҳадафҳои мутобиқ ба манфиатҳои ширкат.

Бартарии истифодаи дастурҳои идоракунии корпоративӣ барои корхонаҳои саноати маъдан. Розӣ шудан ба принсипҳои идоракунии корпоративӣ метавонад ҳам барои соҳибмулкон ва ҳам барои роҳбарони ширкатҳо манфиат дошта, сатҳи шаффофияти ташкилиро баланд бардорад. Дар байни афзалиятҳои дигари он, метавон беҳтар намудани дастрасӣ ба бозорҳои сармоя ва бозорҳои молиявиро номбар намуд. Ҷорисозии усулҳои муассири идоракунии корпоративӣ назорати дохилии корхонаҳоро беҳтар намуда, маҳсулнокии корхонаро баланд бардошта, имкони рушди корхонаҳо, имкони ҷалби сармоягузоронро бештар мекунад.

Аз тарафи дигар, бисёре аз корхонаҳое, ки дар ҷустуҷӯи сармоя ва захираҳои нав ҳастанд, аксар вақт маҷбур мешаванд, ки "идоракунии

корпоративӣ"-ро дар замони бӯҳрон ба таври ҷиддӣ қабул кунанд ва сиёсати идоракуниро мувофиқи он таҷдиди назар кунанд. Вақте ки муассисон худро дар нақши сармоягузор ва шарикони эҳтимолӣ мебинанд, онҳо барои сармоягузорӣ ва тавсеаи фаъолияти корхона эътимоди бештар пайдо мекунанд.

Хулосаи Боби 3.

Ҷамбасти таҳлили маводҳои боби мазкур нишондод, ки:

1.Бо назардошти ин ҳолат бояд дар Стратегия рушди миллӣ то 2030 , ва БМР то давраи солҳои 2021-2025 бояд чорабиниҳои иловаги баҳри тақвияти фазои сармоягузории соҳа коркард ва амалӣ шаванд. Дар барнома тадбирҳо оид ба таъғир додани сохтори саноат дар соли 2019 пешбинӣ шудааст. Яке аз афзалиятҳои муосири тақвияти фазои сармоягузории соҳа дарояндаи миёнамуҳлат бояд ташаббус оид мусоидат ба дастрасии молҳои корҳонаҳои соҳавӣ ба бозори ҷаҳонӣ бидуни табъиз мебошад, ки бояд ҳамкории зичро бо Иттиҳоди Аврупо ҷиҳати ҳамоҳангсозии лоиҳаҳо ва барномаҳо дар бахши истихроҷи маъдан бояд роҳандозӣ гардад.

2. Такмили фазои сармоягузорӣ ба ҷоннок намудани ҷараёни сармоягузорӣ, ба кор андохтани иқтидорҳои нави истеҳсолӣ, модернизатсияи воситаҳои асосии корхонаҳои соҳавӣ ва афзун намудани сармояи гардони онҳо, рушди сармояи инсонӣ замина гузошта, сатҳи андуҳи сармоягузорӣ то дараҷаи 40% ба роҳ монда, истифодаи заҳираҳои молиявӣ, чи аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилӣ ва чи берунаи корхонаҳои соҳавӣро таъмин менамояд. Ҳоло бошад, дар бештари корхонаҳои соҳавӣ ҳолате, ҷой дорад, ки дар он коҳиш ёфтани ҳаҷми сармоягузории истеҳсолӣ ба андозаи камтар аз 15-20%, ки такрористеҳсоли васеъро таъмин намекунад дошат, онро ҳамчун бухрони сармоягузорӣ арзёби кардан мумкин аст.

3. Зарурати истифодаи низоми идоракунии корпоративӣ дар саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз байн бурдани низоми мавҷудаи идоракунии корхонаҳои саноатӣ дар таҳқиқоти олимони ватанӣ ба таври возеҳ таҳқиқ ва асоснок карда шудааст. Дар таҳқиқоти мазкур исбот шудааст, ки ҷорисозии низоми идоракунии корпоративӣ шарти асосии баландбардории самаранокии идоракунии корхонаҳои саноатӣ ва таъмини рушди устувори онҳо дар шароити бозор мебошад. Бо мақсади суръат бахшидан ба ҳамгироии ба муҳити молиявии ҷаҳонӣ ва фаъолгардонии ҷалби маблағгузории беруна аз ҷониби сохторҳои корпоративӣ, татбиқи маҷмӯи тадбирҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ташкилӣ-иқтисодӣ оид ба рушди системаи миллии молиявӣ зарур аст, ки яке аз онҳо ҷорӣ кардани принсипҳои идоракунии корпоративӣ мебошад.

ХУЛОСАҲО

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур имкон фароҳам овард, ки муаллиф натиҷа ва тавсияҳои мухтасарӣ зеринро пешниҳод намояд:

1.Таърифи муаллиф оид ба мафҳуми фазои сармоягузорӣ пешниҳод карда шуд. Ба ақидаи муаллиф фазои сармоягузорӣ ин маҷмӯи шароитҳои хоси ҳар як кишвар, соҳаи мушаххаси он мебошад, ки асоси рушди бомуваффақияти иқтисодӣ ҳам дар замони муосир ва ҳам дар замони оянда буда ва он ба беҳтар шудани нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии рушди кишвар, соҳаҳои алоҳидаи он ва афзоиши саҳми онҳо дар ММД ва рушди некуаҳволии ҳалқ мусоидат менамояд. Ҷузъҳои муҳимтарини таркибии фазо дар саноати маъданҳои кӯҳӣ ҷудо карда шуда, намудҳои зерини сармоягузорӣ ба замонависозии саноати ҷумҳурӣ таъсир мерасонанд: сармояи ҷисмонӣ (таҷҳизот, мошинҳо, биноҳо ва ғ.); сармояи инсонӣ, асосан ҳамчун хароҷоти таҳсил ва омӯзиши усулҳои идоракунӣ; сармояи технологӣ дар шакли маблағгузории таҳқиқот; [1-М, 6-М];

2.Ҳамаи омилҳои истеҳсолот дорои арзишҳои муайян мебошанд ва ҳангоми ба истеҳсолот ворид шудан, онҳоро сармоягузорӣ номидан мумкин аст. Дар воқеъ, сармоягузорӣ ин маблағҳои пулӣ ва амволи дигаре, ки дорои арзиши баробари пулӣ мебошанд: пасандозҳои мақсаднок, саҳмияҳо, ҳиссаҳо, коғазҳои қиматнок, мошинҳо, таҷҳизот, литсензияҳо, арзишҳои зеҳнӣ, ки бо мақсади ба даст овардани фоида ё ба даст овардани самараи мусбӣ ба объектҳои тиҷоратӣ гузошта шудаанд. Фазои сармоягузориро метавон ҳамчун омезиши омилҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоию демографӣ, технологӣ, ҷуғрофӣ ва экологӣ баррасӣ кард, ки сармоягузорони эҳтимолиро ҷалб мекунанд ё бозмедоранд, инчунин мавҷудияти инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоиро дар назар доранд [1-М, 11-М];

3.Таҷрибаи баррасишудаи рушди чунин давлатҳои ҷаҳон, аз қабили ИМА, Британияи Кабир, Олмон ва инчунин дигар кишварҳо (Қазоқистон)

ба мо имкон дод хулоса барорем, ки чунин намудҳои сармоягузорӣ ба навсозии саноати ҷумҳурӣ таъсир мерасонанд: сармоягузорӣ ба сармояи ҷисмонӣ (таҷҳизот, мошинҳо, биноҳо ва ғ.); ба сармояи инсонӣ, асосан ҳамчун хароҷоти таҳсилот ва таълими техникаи идоракунӣ; ба сармояи технологӣ дар шакли маблағгузории корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ. [3-М, 9-М];

4.Зиёда аз 93% ҳудуди Тоҷикистонро кӯҳҳо ва доманакӯҳҳо ташкил медиҳанд, ки онҳоро захираҳои зиёди маъданӣ намояндагӣ мекунанд. Дар қаъри замини ҷумҳурӣ зиёда аз 600 конҳо ва 800 намуди зуҳуроти маъданҳои фоиданок кашф гардида, таҳқиқ ва қисман барои рушди саноатӣ омода карда шуданд. Истифодаи самараноки онҳо талаби замон мебошад. Барои он, ки истеҳсоли ин сарватҳо ба роҳ монда шавад ва маҳсулоти ниҳоӣ тавлид гардад, Саридораи геологияи ҷумҳурӣ тадқиқоти геологӣ мегузаронад. Дар айни замон, садҳо кони металлҳои ранга, нодир ва асил муайян карда шуданд. Як қатор корхонаҳои истихроҷи маъдан ва коркард дар заминаи конҳои кашфшуда ва коркардшуда дар Тоҷикистон фаъолият мекунанд, корхонаҳои муштараки истихроҷ дар солҳои истиқлолияти миллӣ бо ҷалби сармояи хориҷӣ таъсис дода шуданд. [4-М, 8-М];

5.Дар рушди саноат дар солҳои охир нақши муҳимро бахши саноати маъданҳои кӯҳӣ мебозад, ки ҳиссаи он дар маҷмӯи истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз 12,9 фоизи соли 2012 то 19,6 фоиз дар соли 2018 ё 6,7 банди фоизӣ афзоиш ёфт. Ҳаҷми истеҳсоли масолеҳи ғайриэнергетикӣ дар саноати истихроҷ дар соли 2018 4355,2 миллион сомониро ташкил дод, ки ин рақам дар муқоиса бо соли 1991 1115 миллион сомонӣ ва ё 3,9 баробар афзудааст. Ҳиссаи истеҳсоли масолеҳи ғайриэнергетикӣ дар бахши истихроҷи саноати маъданҳои кӯҳӣ дар ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ аз 11,7% дар соли 2012 то 18,2% дар соли 2018 ё 6,5 банди фоизӣ афзоиш ёфт. Ҳиссаи бахши истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ дар сохтори ММД дар соли 2012 3,4% -ро ташкил медод, дар соли 2018 он 6,8% -ро ташкил дода, 3,4

банди фоизӣ (ду маротиба) афзудааст. Аз ҷумла, ҳиссаи истеҳсоли маводи ғайриэнергетикӣ дар сохтори ММД, ки дар соли 2012 ба 3,1% баробар буд, дар соли 2018 3,2 банди фоизӣ афзуда, 6,3% ё 2,2 баробарро ташкил дод [5-М, 7-М];

6.Бо назардошти талаботҳои экологӣ ва пешрафти илму техника, рушди бемайлони соҳаи саноат ҳаҷми сармоягузориҳо нокифоя буда, чорабиниҳои мушаххас оиди тақвияти фазои сармоягузорӣ аз тарафи муаллифи рисола пешниҳод гардидаанд, ки боиси афзун гардонидани сармоягузориҳои хориҷӣ ва ватани миқдоран назар ба нишондиҳандаи лоиҳавии он ба 2-3 маротиб зиёд мегардад. Дар ин ҷода агар тибқи Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 дурнамои ҷалби сармоягузориҳо барои соҳаи истеҳсоли маҳсулоти соҳаҳои истихроҷ аз 914,5 млн. сомони дар с 2019 ҷалб шуда дар соли 2025 то 399,5 млн. сомони кам мешуд, ё ки қариб 3 маротиба муайян карда шудааст (ҷадвали 3.8), бо пешниҳоди муаллиф он бояд то 2 млрд. сомони бо назардошти истифодаи сарчашмаҳои беруна ва дохилӣ афзояд [6-М, 9-М].

Тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо вазифаҳои зерини муҳимро иҷро кардан зарур аст: омӯхтани марҳила ба марҳила ва ҳамаҷонибаи сарватҳои зеризаминӣ бо мақсади васеъ намудани пойгоҳи захиравию маъданӣ; интихоби майдонҳо ва таъмини гузаронидани корҳои иктишофӣ дар онҳо ҷиҳати кашфи конҳои гилхок, металлҳои қиматбаҳо ва ранга ва нодир, оҳан ва флюорит, ашёи хом барои саноати химия ва ғайра; дар шароити маблағгузории ниҳоят маҳдуди буҷетӣ барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва иҷозатномадиҳӣ (литсензионӣ); татбиқи тадбирҳое, ки ба қонеъ кардани талаботи саноат ба канданиҳои фоиданок ва таъмини афзоиши захираҳои санҷидашудаи канданиҳои фоиданок нигаронида шудаанд; таъмин ва ташкили таълим, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси мутахассисони соҳа; нигоҳ

доштани системаи ягонаи фонди иттилооти геологӣ ва ғ. ; [1-М, 7-М];

2. Рушди минбаъдаи саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлургӣ бояд аз шартҳои зерин сарчашма гирад: - ба роҳ мондани истеҳсоли металлҳои сурб, руҳ, сурма, симоб ва мис бо роҳи ба кор даровардани иқтидорҳои нав ҷиҳати коркарди амиқи консентратҳои онҳо; таҳия ва истифодаи дастовардҳои илмӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои нави истифодаи конҳои алюминий; зиёд кардани ҳаҷм ва номгӯи ҷавоҳироти аз металлҳои қиматбаҳо сохташуда бо истифодаи сангҳои заргарӣ аз ашёи хоми маҳаллӣ; тавсеаи пажуҳишҳои илмӣ-тадқиқотӣ, вусъати корҳои иктишофию геологӣ оид ба кашфи захираи металлҳои қиматбаҳо, ранга, сиёҳ ва нодир [2-М, 8-М];

3. Вазифаҳои асосии баланд бардоштани вазъи истеҳсоли металлҳои қиматбаҳо, ранга, сиёҳ ва нодир аз тадбирҳои зерин бояд иборат бошанд: - содда кардани додани иҷозатномаҳо барои конҳои хурд мувофиқи таснифи захираҳои конҳо ва маъданҳои фоиданоки пешбинишуда; фароҳам овардани шароити мусоиди қарздиҳӣ барои истеҳсолкунандагон; аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ таъсис додани артелҳои заршӯӣ барои истихроҷи металлҳо ва сангҳои қиматбаҳо; ташкил ва афзоиши шумораи нуқтаҳои хариди металлҳои қиматбаҳо; ташкили назорати давлатӣ аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори соҳаи саноат оид ба риояи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба тартиби истихроҷ ва ба нуқтаҳои харид расонидани металлҳои қиматбаҳо; тақсимоти ҳарсолаи металлҳои қиматбаҳо ба корхонаҳои заргарӣ дар доираи талаботи истеҳсолӣ; муайян кардани ҳиссаи содироти металлҳои қиматбаҳо барои корхонаҳо бо мақсади воридоти асъори хориҷӣ; таъсиси истихроҷи металли қиматбаҳо бо усулҳои заршӯӣ ва ихтиёрӣ оварда супоридан. [2-М, 9-М];

4. Барои фаъол кардани сиёсати сармоягузорӣ бояд принсипҳои интихоб аз ҷиҳати илмӣ ва иқтисодӣ асоснок карда шавад. Ба ҳар як корхона тавсия дода мешавад, ки сармоягузориро аз рӯйи усулҳои барои шароити худ қобили қабул интихоб кунад. Зарур аст, ки ширкат дар

доираи заминаи меъёрӣ озод бошад, сармоягузоронро интихоб кунад ва маҳсулоти худро фурӯшад. Ба андешаи мо, барои таъмин намудани ҷараёни сармоягузориҳои калон ба саноати ҷумҳурӣ, аз таҷрибаи Қазоқистон ва Қирғизистон истифода бурда, варианти баргузории озмунро (тендерро) барои харид ва сармоягузорӣ ҷорӣ карда, ба сармоягузорони хориҷӣ додани ҳуқуқи идоракунии корхонаҳои саноатии дар ҳолати бухронӣ қарордошта мувофиқи мақсад мебошад. Сармоягузорони хориҷӣ бояд ба кор бо он корхонаҳое даъват карда шаванд, ки нисбаташон онҳо таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд ва дарояндаи наздик сармоягузорони ватанӣ бо онҳо кор карда наметавонанд. [3-М, 7-М];

5. Самтҳои афзалиятноки беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ чунинанд: - ислоҳоти тадбирҳои сиёсате, ки ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар маҷмӯъ дар Тоҷикистон равона шудаанд; соддагардонии минбаъдаи андозбандӣ ва маъмурикунонии андоз, санҷишҳо, системаҳои иҷозатдиҳӣ ва иҷозатномадиҳӣ, дастрасӣ ба қарзҳо, замин, тартиби танзими тиҷорати хориҷӣ, иҷрои қарордодҳо, ҳалли муфлисӣ ва рушди инфрасохтори дастгирии соҳибкориро дар бар гирад. [5-М, 10-М];

6. Пешниҳодҳо оид ба дурнамои рушди бахши молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун заминаи беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ бояд рушди минбаъдаи бахши молиявӣро дар қатори афзалиятҳои асосӣ ва , инчунин фароҳам овардани заминаҳои институтсионалӣ барои рушди устувор ва пешгирикунандаи он; баланд бардоштани рақобатпазирии бахши молиявӣ; диверсификатсияи каналҳои маблағгузорӣ барои иқтисоди миллӣ ва васеъ намудани номгӯи воситаҳои пешниҳодшудаи молиявӣ, алахусус барои ҳедҷинг ва суғуртаи хавфҳои молиявӣ; идомаи ташаккули мега-танзимгар дар бахши молиявӣ; баланд бардоштани самаранокии Фонди кафолати пасандозҳои бонкӣ, аз ҷумла васеъ намудани ваколатҳои он дар самти татбиқи сиёсати фаъоли пешгирикунанда ҷиҳати назорати амалкарди бехатари ташкилотҳои

амонатӣ (бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии хурд), васеъ намудани номгӯи пасандозҳои суғурташуда, алахусус маблағҳои хусусии корхонаҳои хурду миёна ва соҳибкорони хусусӣ [6-М, 7-М];

7. Бо мақсади беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ зарур аст, ки роҳандозии ҳамкории самарабахши байни институтҳои молиявӣ ва корхонаҳои бахши воқеӣ таъмин карда шавад. Барои афзун намудани сармоягузории соҳаи коркарди маъдан бояд истифодаи сарчашмаҳои беруна ва дохилӣ афзуда, ба Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 иловагиҳо оиди дурнамои ҷалби сармоягузориҳо барои соҳаи истеҳсоли маҳсулоти соҳаҳои истихроҷ ва ҷалби самроягузориҳоро ба соҳаи мазкур бо назардошти зарурияти ҳалли масъалаҳои экологӣ, сарфаи энергетикӣ, рақамикунонӣ ва иҷтимоӣ ворид карда шавад. [5-М, 7-М].

РӮЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ

[1]. Закон Республике Таджикистан «Об иностранных инвестициях в Республики Таджикистан». - Душанбе, 1993.

[2]. Закон Республики Таджикистан «Об инвестиционных соглашениях»

[3]. Закон РТ «О соглашениях о разделе продукции».

[4]. Налоговый Кодекс Республики Таджикистан. – Душанбе, 2021. – С. 125.

[5]. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. – Душанбе, 2016. – С. 85.

[6]. Национальный отчет о реализации инициативы прозрачности деятельности добывающих отраслей в Республике Таджикистан. За 2018 по 2021 годы.

[7]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018. www.president.tj

[8]. Послание Президента Маджлиси Оли Республики Таджикистан в 2018 году. www.president.tj

[9]. Программа развития цветной и черной металлургии в Республике Таджикистан на период до 2025 года от 1 марта 2019 года, №93.

[10]. Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на период 2016 – 2020 гг. – Душанбе, 2015. - С. 15.

[11]. Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на период 2021 – 2025 гг. – Душанбе, 2020. – С. 45.

[12]. Таможенный Кодекс Республики Таджикистан. – Душанбе, 2021. – С. 178.

Захираҳои электронӣ

[13]. Всемирный банк, «Инвестиционный климат. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.worldbank.org/investmentclimate., открытый. Дата обращения: 15.12.2021.

[14]. Инвестиционная привлекательность региона. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nasledie.ru/finansi., открытый. Дата обращения: 15.12.2021.

[15]. Маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Манбаи электронӣ]. – Ҳолати дастрасӣ: http://www.president.tj/node/19186., кушода. Санаи муроҷиат. 14. 04. 2023.

[16]. Машкин А. Инвестиционная привлекательность региона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consult.ru.-textl.mash.htm., открытый. Дата обращения: 21.08.2021.

[17]. Показатели эффективности инвестиционных вложений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://vvs-info.ru/helpful_in-formation/poleznaya-informatsiya/effektivnost-investit-sionnykh-vlozheniy/#:~:text=., открытый. Дата обращения: 25.11.2021.

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ

[18]. Акмалов М. Самтҳои истифодаи оқилонаи захираҳои маъдании музофоти Зарафшон [Матн]: васоити таълими барои донишҷӯёни макотиби олӣ / М. Акмалов. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 98 с.

[19]. Арженовский И.В. Региональный рынок: воспроизводственный аспект [Текст] / И.В. Арженовский. - Нижний Новгород, 1997. - С. 13.

[20]. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент [Текст]: учебный курс / И.А. Бланк. – М.: Издательство «Ника - Центр», 2001. – С. 16.

[21]. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе [Текст] / М. Блауг. – Москва: Издательство «Дело Лтд», 1994. - 687 с.

[22]. Бозоров Р.Б. Инвестиционное право [Текст]: учебник / Р.Б. Бозоров. – Душанбе: ТГНУ, 2008. - С. 41.

[23]. Большой экономический словарь [Текст] / Под ред. А.Н. Азрилиян. - М.: «Институт новой экономики», 2011. - 95 с.

[24]. Бочаров В.В. Инвестиции [Текст]: Учебник для вузов. 2-е изд. / В.В. Бочаров. - СПб. Питер, 2009. - С. 18.

[25]. Вахрин П.И. Инвестиции [Текст]: учебник / П.И. Вахрин. - М.: Дашков и Ко, 2010. - 384 с.

[26]. Гороликов К.А. Антикризисное управление предприятиями и финансово-кредитными организациями [Текст]: учеб. пособие / К.А. Гореликов. - Гордарики, 2008. – 221 с.

[27]. Гэлбрейт Дж. Экономические теории и цели общества [Текст] / Дж. Гэлбрейт. - М.: Прогресс, 1979. – С. 124.

[28]. Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст]: Пер. с англ. / Э.Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл. - М.: Туран, 1996. – С. 124.

[29]. Инвестиционный менеджмент [Текст]: учебное пособие / Колл, авторов. - М.: КНОРУС, 2005. – С. 9.

[30]. Камаев Д.В. Основы экономической теории [Текст]: учебник / Д.В. Камаев. - М.: «Владос», 1994. - 384 с.

[31]. Касл Э. Эффективное фермерское хозяйствование [Текст]: Пер. с англ. / Э. Касл, М. Беккер, А. Нелсон. - М.: Агропромиздат, 2001. – С. 97.

[32]. Киселева Н.В. Инвестиционная деятельность [Текст]: учебное пособие / Н.В. Киселева, Г.В. Боровикова, Г.В.Захарова и др. – М.: КНОРУС, 2006. - С. 59.

[33]. Концептуальные основы развития реального сектора экономики Таджикистана [Текст]: монография / Авторский коллектив под руководством академика Каюмова Н.К. – Душанбе: Дониш, 2023. - 777 с.

[34]. Краткий экономический словарь [Текст] / Под ред. Ю. А. Белика и др. – М.: Политиздат, 1987. - 100 с.

[35]. Курс экономики [Текст] / Под ред. Б.А. Райзберга. - М.: ИНФРА-М, 1997. - 242 с.

[36]. Лафта Дж.К. Менеджмент [Текст] / Дж.К. Лафта. – М.: «ТК Велби», 2004. 61 с.

[37]. Лахметкина Н.И. Инвестиционная стратегия предприятия [Текст]: учебное пособие / Н.И. Лахметкина. - М.: КНОРУС, 2006. - С. 17.

[38]. Ливенцев Н.Н. Международное движение капитала (Инвестиционная политика зарубежных стран) [Текст]: учебник / Н.Н. Ливенцев, Г.М. Костюнина. - М.: Экономист, 2004. - 367 с.

[39]. Макконнелл К. Экономикс: Принципы, проблемы и политика [Текст]: В 2 т. / К. Макконнелл, С. Брю. - М.: Республика, 1992. - 400 с.

[40]. Марголин А.М. Методы государственного регулирования процесса преодоления инвестиционного кризиса в реальном секторе экономики [Текст]: монография / А.М. Марголин, А.Я. Быстряков. - Челябинск: Южно-Уральское книжное издательство. - 1998. - 186 с.

[41]. Минерально – сырьевые ресурсы Таджикистана. – Душанбе: Дониш, 1983. - С. 14.

[42]. Мицек Е.Б. Кейнсианские и неокейнсианские теории инвестиций в основной капитал [Текст] / Е.Б. Мицек. - Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2011. - 28 с.

[43]. Москаленко И.А. Развитие теории и практики государственного регулирования экономики [Текст] / И.А. Москаленко. - М.: Изд-во МЭИ, 2002. – С. 40.

[44]. Мухаббатов М.Х. Проблемы природопользования в горных регионах Таджикистана [Текст] / М.Х. Муҳаббатов. - Душанбе: “Дониш”, 2015. – 563 с.

[45]. Новоселов А.С. Теория региональных рынков [Текст] / А.С. Новоседов. - Ростов-на-Дону: Феникс, Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. - 448 с.

[46]. Олейникова Е.А. Экономическая и национальная безопасность [Текст]: учеб. для студентов / под ред. Е.А. Олейникова. - Москва : Экзамен, 2005. - 766 с.

[47]. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2013. – С. 231.

[48]. Орлов А.В. Инновационный менеджмент [Текст] / А.В. Орлов. - М.: Изд-во МЭИ, 2002. - 132 с.

[49]. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / Под ред. Е.А. Олейникова. - М.: ЗАО «Бизнес-школа» «Интел-Синтез», 1997. - 288 с.

[50]. Оценка эффективности инвестиционных проектов: теория и практика [Текст] / П.Л. Виленский, В.Н. Лившиц [и др.]. - М.: Дело, 2008. – С. 124.

[51]. Патрушева Е.Г. Управление привлечением инвестиций российскими промышленными предприятиями [Текст] / Е.Г. Патрушева. – Ярославль: ЯрГУ, 2002. – С. 18.

[52]. Пилипчук В.В. Управление инвестициями [Текст] / В.В. Пилипчук. – Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2003 - С. 6.

[53]. Погорлецкий А.И. Экономика зарубежных стран [Текст] / А.И. Погорлеқкий. - С.П., 2000. - С.91.

[54]. Принципы деятельности в горнодобывающей отрасли [Текст] / Европейский Банк Реконструкции и Развития. - 2012. – 158 с.

[55]. Разыков В.А. Инвестиционный климат Республики Таджикистан и пути совершенствования ее привлекательности [Текст] / В.А. Разыков, Ш.М. Рахимов, С.Г. Сафаров. Новосибирск, «Сарпараст», 2002. - С. 350.

[56]. Рахимов Р.К. Исследование динамики и структуры добавленной стоимости в контексте инновационного развития экономики Республики Таджикистан [Текст] / Р.К. Рахимов, Я.П. Довгялло, Ю.Р. Юсуфбеков. – Душанбе: Дониш, 2017. – С. 53.

[57]. Рахимов Р.К. Проблемы развития переходной экономики Республики Таджикистан [Текст] / Р.К. Рахимов. – Душанбе, 2012. - С. 65-66.

[58]. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции [Текст] / Дж. Робинсон. - М., 1986. - 340 с.

[59]. Розенберг Дж.М. Инвестиции: Терминологический словарь [Текст] / Дж.М. Розенберг. – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 173.

[60]. Руководство по наилучшей практике в области формирования позитивного делового и инвестиционного климата [Текст] / Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), 2006. – С. 22.

[61]. Савчук В.П. Анализ и разработка инвестиционных проектов [Текст] / В.П. Савчук, С.И. Прилипко, Е.Г. Величко. - Киев: Абсолют-В, Елга, 1999. - С. 18.

[62]. Сажина М. Основы экономической теории [Текст] / М. Сажина, Г. Чибриков. - М.: Экономика-Техмет, 1996. – С. 26.

[63]. Саидмуродов Л.Х. Республика Таджикистан в системе современных мирохозяйственных связей: Модель малой открытой экономики [Текст] / Л.Х. Саидмуродов. – Душанбе: Дониш, 2022. – 414 с

[64]. Староверова Г.С. Экономическая оценка инвестиций [Текст]: уч. пос. / Г.С. Староверова, А.Ю. Медведев, И.В. Сорокина. – М.: КНОРУС, 2006. – С. 11.

[65]. Сухинова С.Е. Региональная специфика инвестиционного климата [Текст]: Монография / С.Е. Сухинова. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2004. - 82 с.

[66]. Теоретическая экономика (политэкономия) [Текст]: учебное пособие / Под ред. Г.П. Журавлевой, Н.Н. Мильчаковой. - М., 1996. - 486 с.

[67]. Тироль Ж. Рынки и рыночная власть: теория организации промышленности [Текст] / Ж. Тироль - СПб.: Экон. школа, 1996. - 186 с.

[68]. Тошматов М.Н. Инвестиционный потенциал РТ: особенности формирования и проблемы использования [Текст]: монография / М.Н. Тошматов, Н.М. Дададжонова. - Душанбе: «Ирфон», 2012. – 220 с.

[69]. Тошматов М.Н. Танзими андозбандии фаъолияти сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / М.Н. Тошматов, М.С Яқубзода. – Душанбе: “ДМТ”, 2022. – 200 с.

[70]. Тошматов М.Н. Теоретические аспекты иновационного развития национальной экономики [Текст]: монография / М.Н. Тошматов, Н.Т. мирзорахимов. - Душанбе “Ирфон”, 2022. – 208 с.

[71]. Ураков Д.У. Финансово-кредитные рычаги оздоровления экономики Таджикистана в переходном периоде [Текст] / Д.У. Ураков, Х.Ш. Шарипов. – Душанбе: «Ирфон», 2003. - 194 с.

[72]. Фетисов Г.Г. Региональная экономика и управление [Текст] / Г.Г. Фетисов, В.П. Орешин. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 416 с.

[73]. Финансово-кредитный энциклопедический словарь [Текст] / под общ. ред. А.Г. Грязновой. - М.: Финансы и статистика, 2002. - 1168 с.

[74]. Фишер С. Экономика [Текст]: Пер. с англ. / С. Фишер, Р. Дробуш, Р. Шмалензи. - М.: Дело ЛТД, 1993. - 864 с.

[75]. Хайек Ф.А. Индивидуализм и экономический порядок [Текст] / Ф.А. Хайек. - М., 1999. - 264 с.

[76]. Хоналиев Н. Промышленность Таджикистана: современное состояние и перспективы развития [Текст]: учеб. пособие для студ. среднего проф. образования / Н. Хоналиев. – Душанбе, 2007. – 293 с.

[77]. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции [Текст]: Пер. с англ. / Под ред. Ю.Я. Ольсевича. - М.: Экономика, 1996. - 351 с.

[78]. Шарп У. Инвестиции [Текст]: Пер. с англ. / У. Шарп, Г. Александр, Дж Бэйли. – М.: ИНФРА – М, 2001. - С. 1.

[79]. Шеремет В.В. Управление инвестициями [Текст] / В.В. Шеремет, В.М. Павлюченко, В.Д. Шапиро. - М.: Высшая школа, 1998. - С. 56.

[80]. Шерер Ф.М. Структура отраслевых рынков [Текст] / Ф.М. Шерер, Д. Росс. - М.: ИНФРА-М, 1997. - 183 с.

[81]. Шумпетер И. Капитализм, социализм и демократия [Текст] / И. Шумпетер. - М.: Экономика, 1995. - 348 с.

[82]. Экономика предприятия [Текст]: учебник. / Под ред. проф. Н.А. Сафронова. - М.: Юристъ, 2002. – 414 с.

[83]. Экономическая теория (политэкономия) [Текст] / Под ред. Г.П. Журавлева, В.И. Видяпина, В.В. Бахирева. - М.: ИНФРА-М, 1997. - 557 с.

[84]. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон дар даҳ соли Истиқлолият ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. [Матн]: Ҷилди 2 / Р. Эмомалӣ. - Душанбе: «Матбуот», 2001. - 511 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо

[85]. Абдуллов Д.А. Золотодобывающее предприятие «Дарваз» и перспективы его развития [Текст] / Д.А. Абдуллов // Горный журнал. - 2003. – С. 95.

[86]. Балтаев В.В. Теоретико-методологический подход к разработке корпоративных методов управления предприятиями промышленности [Текст] / В.В. Балтаев // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2006. – № 2(13). – С. 5-7.

[87]. Бессонова Е.А. Индустриальные парки как инструмент формирования качественной инвестиционной среды региона [Текст] / Е.А. Бессонова, Н.Д. Лопатина // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент. – 2023. – Т. 13, № 2. – С. 81-92.

[88]. Бичева Е.Е. Экологическая эффективность инвестиционных проектов в АПК [Текст] / Е.Е. Бичева, Л.Н. Сотникова // Экономические науки. Вестник Воронежского государственного аграрного университета. – 2018. – № 3 (58). - С. 183-189.

[89]. Борисова К. Поиск критериев благоприятной инвестиционной среды [Текст] / К. Борисова // Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - № 1. - С. 125 – 127.

[90]. Буриева М.Ч. Заминаҳои ташаккули сармоягузориҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Ч. Буриева, М.А. Зафарова, Х.К. Амирхонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. - 2020. - №.2(31). - С. 35-40.

[91]. Валдошов Н.В. Мубодилаи сармоягузории истеъмолотӣ - омили муҳимми тараққиёти иқтисодии минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.В. Валдошов, Д.И. Муродова, О. Баҳромов // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. - 2019. - №. 1-4-1(68). - С. 233-236.

[92]. Васильев А.П. Организация энергетического рынка как проблема государственного значения [Текст] / А.П. Васильев, Ю.Б. Гук // Экономика и финансы электроэнергетики. - 2001. - № 6. - С. 1.

[93]. Венгеровский Е.Л. Влияние конкуренции на создание благоприятной инвестиционной среды [Текст] / Е.Л. Венгеровский, И.И. Ромашкова // Наука и образование в XXI веке: сборник научных трудов по

материалам Международной научно-практической конференции: в 17 частях, Тамбов, 31 октября 2014 года. Том Часть 6. - Тамбов: ООО "Консалтинговая компания Юком", 2014. – С. 36-37.

[94]. Веретенникова О.Б. Сущность инвестиций и инвестиционной деятельности в экономической системе [Текст] / О.Б. Веретенникова, Е.С. Рыбина // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». - 2013. - № 1. - С. 136–141.

[95]. Воган Р. Как штаты США привлекают инвесторов [Текст] / Р. Вон // ЭКО. - 1994. - № 1. - С. 181–207.

[96]. Галкин И.В. Государство и инвестиционная среда: стимулирование инвестиций как антикризисный инструмент (из опыта США, Германии и Японии) [Текст] / И.В. Галкин // Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество). – 2017. – № 3. – С. 36-54.

[97]. Галкин И.В. Государство и инвестиционная среда: стимулирование инвестиций как антикризисный инструмент (из опыта США, Германии и Японии) [Текст] / И.В. Галкин // Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество). – 2017. – № 3. – С. 36-54.

[98]. Гафорзода Ҷ.Ғ. Таҳлили сармоягузории мустақим ва дигар намуди сармоягузориҳо дар корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҷ.Ғ. Гафорзода, С.Ҷ. Гулбекова, Ш. Сайфхусейнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2019. – №. 10-2. – С. 175-179.

[99]. Ғоибназаров Ғ.У. Нақши сармоягузорӣ дар рушди соҳаи нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / Ғ.У. Ғоибназаров // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2022. – №. 4-2. – С. 121-127.

[100]. Государственная программа изучения и оценки запасов редких металлов на 2016-2026 годы. Утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 28 ноября 2015 года, №728

[101]. Гребенникова В.А. Современные подходы к оценке инвестиционной привлекательности предприятия [Текст] / В.А. Гребенникова, В.А. Вареников // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. - 2020. - №7-2. - С. 15-23.

[102]. Джабаров С.М. Ускоренная индустриализация Республики Таджикистан и система управления корпорациями: задачи частно - правового регулирования [Текст] / С.М. Джабаров // Право и государство: теория и практика. – 2022. – № 6(210). – С. 37-40.

[103]. Джетписова А.Б. Эволюция подходов к развитию теории инвестиций [Текст] / А.Б. Джетписова // Экономические науки. – 2011. – № 75. – С. 35-38.

[104]. Ёров З.Ё. Полезные ископаемые и перспективы развития горнорудной промышленности Памира [Текст] / З.Ё. Ёров // Доклад на Стратегическом семинаре по устойчивому развитию Памира. – Хорог, 2002. – С. 78.

[105]. Журавлева К.А. Инвестиционный климат и его составляющие [Текст] / К.А. Журавлева // Молодой ученый. - 2018. - №50. - С. 127-128.

[106]. Зименков Р.И. Прямые инвестиции США в российскую экономику [Текст] / Р.И. Зименков // США, Канада: экономика, политика, культура. - 1999. - № 6. - С. 3-15.

[107]. Игошин Н.В. Инвестиции. Организация управления и финансирование [Текст]: учебник для вузов / Н.В. Игошин. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – С. 58.

[108]. Исматов А.Р. Опыт и перспективы освоения Пакрутского золоторудного месторождения [Текст] / А.Р. Исматов, И.В. Зидерер // Горный журнал. - 2009. - №8. – С. 56.

[109]. Кабасов К.С. Деятельность горнорудной компаний - филиала ТОО «С. А Minerals» [Текст] / К.С. Кабасов, С.Е. Смильгин // Горный Журнал. - 2009. - №8. - с. 54 - 56.

[110]. Кабиров Ш.О. Основы формирования корпоративного управления в промышленности Республики Таджикистан [Текст] / Ш.О.

Кабиров // Вестник Таджикского технического университета. – 2011. – № 3. – С. 67-72.

[111]. Ковалевская Н.Ю. Методические аспекты оценки социальной эффективности инвестиций [Текст] / Н.Ю. Ковалевская, Г.В. Хомкалов // научный журнал Байкальского государственного университета. - 2020. - Т. 11. - № 4. – С. 34-45.

[112]. Комилов С.Дж. Теоретические подходы к определению сущности инвестиций и инвестиционного потенциала региона [Текст] / С.Дж. Комилов // Вестник ТНУ. – 2014. - 2/1(127). - С. 13.

[113]. Конарева Е.С. Анализ внешних и внутренних факторов инвестиционных проектов предприятия [Текст] / Е.С. Конарева, А.А. Халяпин // Актуальные вопросы современной экономики. - 2020. - № 3. - С. 90-96.

[114]. Литвинова В.В. Инвестиционная привлекательность и инвестиционный климат региона. [Текст] / В.В. Литвинова // Финансовый университет. - 2013. - 116 с.

[115]. Ляченков Ю.Н. Развитие теории инвестиций в процессе трансформации социально-экономической системы [Текст] / Ю.Н. Ляченков, М.Е. Коновалова // Экономические науки. – 2019. – № 181. – С. 31-34.

[116]. Маджидов Б.С. СТК ООО “Апрелевка” наращивает объёмы производства [Текст] / Б.С. Маджидов // Горный журнал. - 2003. – С. 92-93.

[117]. Могзоев А.К. Теории инвестиционной привлекательности региона [Текст] / А. К. Могзоев // Инвестиции в России. - 2002. - № 3. - С. 40-41.

[118]. Молодцов С.Д. Опыт зарубежных промышленно развитых стран в области проведения инвестиционной политики в отраслях ТЭК [Текст] / С.Д. Молодцов // Теплоэнергетика. - 1996. - № 5. - С. 73.

[119]. Молодцов С.Д. Опыт зарубежных промышленно развитых стран в области проведения инвестиционной политики в отраслях ТЭК [Текст] / С.Д. Молодцов // Теплоэнергетика. - 1996. - №5. - С. 73.

[120]. Назматов А.А. Роль горнорудной отрасли в развитии промышленности страны [Текст] / А.А. Назматов // Вестник Сургутского государственного университета Научный журнал. – 2021. - №1(31). – С. 50-56.

[121]. Назматов А.А. Разработка новой модели ресурсосберегающего производства на предприятиях горной отрасли [Текст] / А.А. Назматов, Х.М. Юсупов // Вестник Сургутского государственного университета Научный журнал. – 2020. - №1(27). – С. 78-84.

[122]. Хоналиев Х. Эффективное использование оборотных средств на горнорудных предприятиях [Текст] / Х. Хоналиев, М.К. Саидов, А.А. Рахматов, С.К. Ниязова // Вестник таджикского Государственного университета коммерции. – 2021. - № 1(35). - С - 214 -219.

[123]. Овсянников С.В. Институциональная среда инвестиционной деятельности в условиях посткризисного развития бизнеса [Текст] / С.В. Овсянников // Территория науки. – 2014. – № 6. – С. 156-161.

[124]. Орипов А.О. Потенциал недр Таджикистана [Текст] / А.О. Орипов, М. Джанобилов // Горный журнал. - 2003. - С. 17.

[125]. Осокина А.С. Состояние инвестиционной среды как основа развития организаций строительного сектора экономики [Текст] / А.С. Осокина, А.А. Ларкина, А.А. Визгалина // Российский экономический интернет-журнал. – 2019. – № 1. – С. 58.

[126]. Паньков В. Экономическая безопасность [Текст] / В. Паньков // «Интерлинк». - 1992. - №3. - С. 114.

[127]. Пономарева С.В. Инвестиционная среда фирмы как совокупность внешних и внутренних информационных потоков [Текст] / С.В. Пономарева, К.А. Новиков // Конкурентоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии. – 2016. – № 7-2(19). – С. 55-58.

[128]. Расулов Ғ. Заминаҳои ҳуқуқию ташкилии ҳавасмандгардонии сармоягузории дохилию хориҷӣ дар саноати сементбарории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ғ. Расулов, М. Ғ. Расулов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. - 2021. - №. 4-2(39). - С. 170 - 176.

[129]. Расулова Л.Н. Ҳолат ва механизми ҷалби сармоягузории хориҷи ба соҳаҳои беназир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Л.Н. Расулова, С. Шахнозаи // Иқтисодиёти Тоҷикистон. - 2020. - №.1. - С. 33-37.

[130]. Рахматов А.А. Совершенствование методов оценки эффективности реконструкции горнорудных предприятий [Текст] / А.А. Рахматов, М.К. Саидов // Вестник ТНУ (маҷаллаи илмӣ). - 2020. - №5. – С. 95-101.

[131]. Рахматов А.А. Совершенствование методов оценки эффективности реконструкции горнорудных предприятий [Текст] / А.А. Рахматов, М.К. Саидов // Вестник ТНУ (маҷаллаи илмӣ). - 2020. - №5. – С. 95-101.

[132]. Рахматов Р.А. Опыт разработки полиметаллических месторождений Алтын – Топканского рудного поля [Текст] / Р.А. Рахматов // Горный журнал. - 2003. – С. 53.

[133]. Савостьянов Д.А. Выбор инвестиционной привлекательности проектов с учетом факторов окружающей среды на этапе предынвестиционного анализа [Текст] / Д. А. Савостьянов // Финансовый менеджмент. – 2022. – № 2. – С. 60-68.

[134]. Самогородская М.И. Разработка механизма управления региональной инвестиционной стратегией [Текст] / М.И. Самогородская // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. - №4. – С. 61.

[135]. Сафаров Б.Г. Ҷалби сармоя ба рушди инфрасохтори истеҳсолӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Г. Сафаров, Р.С. Раҳимов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 3(32). – С. 74-80.

[136]. Симкин Д.Г. Некоторые особенности развития организационно-экономического механизма управления регионом [Текст] / Д.Г. Симкин // Вестник ОГУ. – 2009. – № 8 (102) – С. 89.

[137]. Собиров О.М. Оиди муайян намудани талабот ба ҳаҷми инвеститсия дар минтақаҳои Тоҷикистон [Матн] / О.М. Собиров // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2021. – №.2. – С. 184-187.

[138]. Солеҳзода А.А. Усулҳо ва арзёбии фазои бозори сармоягузорӣ дар минтақаҳои озоди иқтисодии Тоҷикистон [Матн] / А.А. Солеҳзода, М.Ю. Наимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – №.10-1. – С. 14-20.

[139]. Сомина И.В. Институциональная среда инновационно-инвестиционных процессов: исследование лучших практик [Текст] / И. В. Сомина // Актуальные проблемы экономического развития: сборник докладов VII Международной научно-практической конференции, Белгород, 01–20 апреля 2016 года. – Белгород: Белгородский государственный технологический университет им. В.Г. Шухова, 2016. – С. 242-248.

[140]. Стиглиц Дж. Куда ведут реформы (к десятилетию начала переходных процессов) [Текст] / Дж. Стиглец // Вопросы экономики. - 1999. - №7. - С. 4-30.

[141]. Таубаев А.А. Внедрение корпоративных информационных систем управления в горнорудной промышленности (на материалах ОАО "ССГПО") [Текст] / А.А. Таубаев, Г.Р. Темирбаева, К.М. Жунусов // Автоматика. Информатика. – 2003. – № 1-2(12-13). – С. 68-71.

[142]. Файзуллоев Б.Б. Нақши сармоягузории хориҷӣ ва дохилӣ дар пешрафти иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Б.Б. Файзуллоев, И.Ш. Сайфулоев // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – 2021. – №. 1-1(83). – С. 210-213.

[143]. Халиков Х.Х. Анзобский горно – обогатительный комбинат на пороге перемен [Текст] / Х.Х. Халиков, Т.Д. Кобилов // Горный журнал. - 2003. – С. 56.

[144]. Харитонова В. Как можно «измерить» инвестиционную среду? [Текст] / В. Харитонова // Финансы в Сибири. - 1998. - № 3. - С. 13 - 17.

[145]. Ҳусейнов И.Ҳ. Таҳлили вазъи муосир ва тамоюли рушди сармоягузориҳои хориҷӣ дар вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон /

И.Ҳ. Ҳусейнов, У.Б. Ахмедова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – №.8. – С. 166-171.

[146]. Цакунов С. Инвестиции в России: ожидание оттепели [Текст] / С. Цакунов // Рынок ценных бумаг. - 1998. - № 6. - С. 104-108.

[147]. Шарипов Б.М. Формирование и развитие небанковского сегмента финансового рынка Таджикистан как фактор повышения устойчивости экономики к внешним вызовам и шокам [Текст] / Б.М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. – 2016. - №5(55). - С. 81.

[148]. Шарифзода М.М. Механизми экологӣ ҳамчун омили беҳтаргардонии муҳити сармоягузории минтақа [Матн] / М. М. Шарифзода, Б. Н. Маҳмадалӣ // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – №. 2(31). – С. 22-27.

[149]. Шоҳназари Х.Ғ. Саҳми имтиёзҳои тарифии гумрукӣ дар рушди сармоягузории дохилию хориҷӣ ва соҳибкории истеҳсолии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Х.Ғ. Шоҳназари, Ғ.Х. Ғуломов, Б.Ш. Тагаев // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2022. – №. 3(42). – С. 101-109.

[150]. Яременко О.В. Экономическая сущность инвестиций и основные понятия инвестиционной деятельности [Текст] О.В. Яременко, А.В. Яременко // Экономика промышленности. - 2012. - Т. 57-58. - № 1-2. - С. 79-85.

Диссертатсия ва авторефератҳо

[151]. Кодиров Ф.А. Развитие акционерных обществ в промышленности Республики Таджикистан (на примере акционерных обществ пищевой промышленности) [Текст]: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальность 08.00.05 / Кодиров Фируз Абдулхафизович. – Душанбе, 2012. – 22 с.

[152]. Кондратьев В.Б. Институциональная среда и инвестиционное поведение компаний в рыночной экономике [Текст]: диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальность

08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством» / Кондратьев Владимир Борисович. – Москва, 1999. – 380 с.

[153]. Рачабов К.Р. Современный уровень и перспективы развития промышленности драгоценных металлов Республики Таджикистан [Текст]: автореферат дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.05, Ин-т предпринимательства и сервиса. / К.Р. Раджабов. - Душанбе, 2012. – С. 15.

[154]. Хоналиев Н. История развития и размещения промышленности Таджикистана в 1924-2005 гг. [Текст]: диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория (экономическая история) / Хоналиев Назарали. – Душанбе, 2009. - С. 155.

[155]. Хоналиев Н. История развития и размещения промышленности Таджикистана в 1924-2005 гг. [Текст]: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория (экономическая история) / Хоналиев Назарали. – Душанбе, 2009. - С. 13.

[156]. Чолах И.С. Разработка стратегии развития предприятия медной подотрасли [Текст]: Дис. ... канд. экон. наук по специальности 08.00.05 / Чолах Илья Сеифович. - Екатеринбург, 2002. - 172 с.

ФЕҲРИСТИ МАҚОЛАҲОИ ДОИР БА МАВЗУИ ТАҲҚИҚОТ НАШРШУДА

А) мақолаҳо дар нашрияҳои тақризшаванда:

[1–М]. Холов Т.Т. Аҳамияти ҷалби сармояи хориҷӣ дар рушди саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т.Т. Холов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ. Бахши илмҳои иҷтимой-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2014. - №2/3 (125). - С. 218-224.

[2–М]. Холов Т.Т. Сармояи хориҷӣ ва нақши он дар инкишофи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т.Т. Холов // Паёми

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2014. - №2/5. - С. 80-86.

[3–М]. Холов Т.Т. Инвестиционная политика промышленности Республики Таджикистан и пути её активизации [Текст] / Т.Т. Холов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2014. – №2/8. - С. 268-273.

[4-М]. Холов Т.Т. Пути дальнейшего развития предприятий горнорудной промышленности Таджикистана [Текст] / Т.Т. Холов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. – №5. - С. 181 -189.

[5-М]. Холов Т.Т. Вопросы финансирования геологоразведочных работ в Таджикистане [Текст] / Т.Т. Холов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. – №7. - С. 20-26.

[6-М]. Холов Т.Т. Оқилона истифодабарии захираҳои табиӣ –гарави татбиқи ҳадафи чоруми стратегӣ [Матн] / Б.М. Шарипов, Т.Т. Холов, Т. Кобилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2022. – №6. - С. 77-86 .

[7-М]. Холов Т.Т. Перспективы развития горнорудной промышленности Таджикистана [Текст] // Т.Т. Холов, Ш.Б. Шарипов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). - 2021. - № 3-4 (75). - С. 36-44.

Б) Дар дигар нашрияҳо:

[8-М]. Холов Т.Т. Экономические интересы и ценности Республики Таджикистан в условиях рынка [Текст] / З.Х. Нуруллоев, В.А. Разыков, Т.Т. Холов // Институт развития образования Таджикистана. Наука и иновация (научный,учебный и методический журнал). - Душанбе, 2013. - С 69-73.

[9-М]. Холов Т.Т. Формирование СЭЗ как фактор стимулирования инвестиционной активности [Текст] / Т.Т. Холов // Сб материалов республиканской научно-практической конференции “Свободный

экономические зоны и их роль в развитии национальной экономики”(19-20 декабря 2013г) Институт предпринимательста и сервиса. - Душанбе, 2014. - С. 145-151.

[10-М]. Холов Т.Т. Оценка эффективности инвестиционных проектов [Текст] / В.А. Разыков, З.Х. Нуруллоев, Т.Т. Холов // Мат. респ. научно пратич. конференции “Инвестиционно-строительный комплекс Таджикистана за период независимости: от проблем к них решению”Д:ТТУ им.Акад.М.С.Осими, 2014. – С. 201.

[11-М]. Холов Т.Т. Вопросы финансирования геологоразведотных работ в Таджикистане [Текст] / Т.Т. Холов, Б.М. Шарипов // Маҷмуи мақолаҳои конференнсияи илмию амалии байналмиллали бахшида ба 30 солагии (Исфара 2021) , Худжанд Парки технологи ДДХБСТ, 2021. – С. 19-27.

ЗАМИМАҲО

ЗАМИМАИ 1

ВАЗОРАТИ САНОАТ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ НАВИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

734012, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ,22 Тел: 221-52-59
факс: (810992-37) 221-82-81 Email: info@sanoat.tj

№ 15-719 аз «03» 01 2023

Маълумотнома
оид ба татбиқи натиҷаҳои кори тадқиқотии Холов Тоҳирҷон Толибҷонович дар мавзӯи: "Тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон"

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки суръати рушди иқтисодиёт ва динамикаи он, ҳалли мураккаби масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии кишвар, баланд бардоштани некӯаҳволии аҳолӣ, паст кардани сатҳи камбизоатӣ пеш аз ҳама бо хусусиятҳои рушди саноат, мавҷудияти тағийротҳои прогрессивӣ дар сохторҳои соҳавӣ, технологӣ ва зеҳнии он муайян карда мешаванд.

Аз ин лиҳоз, саноатикунонии босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии кишвар қабул намуда, барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатнокии он заминаи устувор хоҳад гузошт.

Тавсияҳои илман асоснок гардидаи Холов Тоҳирҷон Толибҷонович дар кори диссертатсионӣ оид ба тақвияти фазои сармоягузорӣ, ҷалби сармоягузории дохилӣ ва хориҷӣ, аз ҷумла, татбиқи барномаҳои давлатӣ, ки он дар ҳадафи чоруми стратегии кишвар, саноатикунонии босуръат пешбини гардида, мавриди истифода қарор гирифтааст.

Муовини вазир **Солеҳзода У.А.**

ЗАМИМАИ 2

ЧММ ТА КМ "Анзоб" **ТА ООО СП "Анзоб"**

735528, п. Зарафшон-1, Айнинский район, Согдийская область, Республика Таджикистан
тел. 8(3479) 2-40-01, телефакс 8(3479) 2-40-04. E-mail: anzob05@mail.ru
тел в г. Душанбе: 8 (37) 227-96-28

№ 158 аз « 30 » июни 2022

САНАД

оиди татбиқи натиҷаи рисолаи Холов Тоҳирҷон Толибҷонович дар мавзуи: «Ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кухии Тоҷикистон»

Санади мазкур аз ҷониби роҳбарияти ҶДММ КМ ТА «Анзоб» дар он хусус дода мешавад, ки дар воқеъ рисолаи унвонҷӯи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Холов Тоҳирҷон Толибҷонович дар мавзуи: «Ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ, ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кухии Тоҷикистон» мавриди истифода қарор дода шудааст. Дар раванди пешбурди фаъолияти ҶДММ КМ ТА «Анзоб» дар самти сармоягузории хориҷиву ватанӣ аз натиҷаҳои рисолаи илмии Холов Тоҳирҷон Толибҷонович истифода гардидааст.

Хулосаҳои дар рафти таҳқиқот ба дастомада, метавонанд дар оянда низ мавриди истифодаи ҳамаҷониба қарор гиранд.

Директори идоракунанда А. И. Дмитриев

ВАЗОРАТИ РУШДИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
САРРАЁСАТИ СИЁСАТИ САРМОЯГУЗОРӢ ВА РУШДИ МИНТАҚАҲО
Телефон/Факс: (+992-37) 223-17-51 E-mail: infofez@mail.ru

№10/2- 48 «13» феврал 2018 сол

Маълумотнома

оид ба татбиқи натиҷаҳои кори тадқиқотии Холов Тоҳирҷон Толибҷонович дар мавзӯи: "Тақвияти фазои сармоягузорӣ ҷиҳати рушди саноати маъданҳои кӯҳии Тоҷикистон"

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон такид намуданд: «Мо мақсад дорем, ки то соли 2030 бо истифода аз тамоми имконоту захираҳои мавҷуда маҷмӯи маҳсулоти дохилиро ба ҳар сари аҳолӣ 3 баробар афзоиш дода, сатҳи камбизотиро беш аз ду баробар коҳиш диҳем ва ҳиссаи аҳолии дорои даромади миёнаро аз 22 то 50 фоиз зиёд намоем. Дар 15 соли оянда бояд саҳми саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ бо таври назаррас афзоиш ёбад ва Тоҷикистон ба кишвари индустриаливу аграрӣ табдил дода шавад».

Аз ин лиҳоз, саноатикунонии босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии кишвар қабул намуда, барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатнокии он заминаи устувор хоҳад гузошт.

Муқарраротӣ асосии кори диссертатсионӣ аз - « Асосҳои назариявии тақвияти фазои сармоягузорӣ дар шароити муосир», «Вазъи муосири рушди саноати маъданҳои кӯҳӣ ва арзёбии фазои сармоягузории он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Самтҳои асосии беҳтарсозии фазои сармоягузории рушди саноати маъданҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва барраси гардида ба рушди масъалаҳои гузошташуда тавсияҳои амикро пешниҳод намудааст, ки барои таҳияи барномаҳои давлатии минбаъда истифода бурда мешавад.

Сардори Сарраёсати сиёсати
сармоягузорӣ ва рушди минтақаҳои
Вазорати рушди иқтисод ва савдои
Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.и. Маҷҷон Манучехра